

LEXICONORDICA

LEXICONORDICA

2-1995

Redaksjon

Henning Bergenholtz (ansv.), Sven-Göran Malmgren

Redaksjonskomité

Jens Axelsen, Martin Gellerstam, Dag Gundersen,
Jón Hilmar Jónsson, Nina Martola

Utgitt av

Nordisk forening for leksikografi
i samarbeid med Nordisk språksekretariat

© LexicoNordica og forfatterne

LexicoNordica er satt med Times 14 av Kristinn Jóhannesson,
Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, og trykt hos
Falch Hurtigtrykk i Oslo.

Trykt med støtte av Nordisk språksekretariat.

ISSN 0805-2735

Oslo 1995

Innehåll

Henning Bergenholtz/Sven-Göran Malmgren

Föroord 1

Tematiska bidrag

Henning Bergenholtz

Grammatik i bilingvale ordbøger 5

Ilse Cantell

Målspråkets verbkonstruktioner i en tvåspråkig
produktionsordbok 19

Hans-Olav Enger

Har ord hoder? Litt om sammensetninger og deres bøyning 33

Helgi Haraldsson

Islandsk grammatikk i tospråklige ordbøker 43

Jón Hilmar Jónsson

Verbgrammatikk i islandske tospråklige ordbøker
med islandsk som kildepråk 65

Sven-Göran Malmgren

Prepositionsfraser i tvåspråkiga ordböcker med svenska
som källspråk: en undersökning och några förslag 79

Nina Martola

Substantiv avledda av adjektiv och verb – en jämförelse
mellan några ordböcker med finska som källspråk 89

Jens Erik Mogensen

Fordelingsstruktur og kondensering. Grammatik i bilingvale
ordbøger med dansk og tysk 109

Jette Pedersen

Grammatiske oplysninger i tekniske fagordbøger 121

Recensionier

- Jens Axelsen/Chr. Broen-Christensen*
Morten Pilegaard & Helge Baden: *Medicinsk ordbog, dansk engelsk, engelsk dansk* 143
- Henning Bergenholtz*
Dansk Grundordbog [Rec.: Cay Dollerup/Inge Padkær Nielsen:
Dansk Grundordbog. Basic Dictionary of Danish. Shortcut to the Danish language. Genvej til det danske sprog.] 147
- Cay Dollerup/Inge Padkær Nielsen*
Svar på Henning Bergenholtz' anmeldelse 157
- Valerij Berkov*
Nordiske studier i leksikografi II. Rapport fra Konference om Leksikografi i Norden 11.–14. maj 1993. Redigeret af Anna Garde og Pia Jarvad 161
- Martin Gellerstam*
Bo Seltén: *Ny svensk ordbok* 173
- Jerker Järborg*
Sjötermer på engelska och svenska. [Rec.: Jan Svartvik:
Engelska ord ombord.] 177
- Roger Källström*
Svensk uttalsordlista 181
- Carl-Erik Lundbladh*
Bonniers svenska ordbok. 6. uppl. 189
- Heikki E.S. Mattila*
Jean-Michel Kalmbach: *Suomi-ranska opiskelusanakirja* ('Finsk-fransk studieordbok'); Seppo Sundelin: *Ranska-suomi opiskelusanakirja* ('Fransk-finsk studieordbok') 193
- Björn-Eric Mattsson*
Dataordbok på åtta språk. [Rec.: *ATK-sanakirja* ('Dataordboken'), sjunde upplagan.] 211
- Ilmari Pietarinen*
Svar till Björn-Eric Mattsson 219

<i>Hans Kristian Mikkelsen</i>	
Brit Bakker, Ljiljana Komadinić-Nikolić, Diana Mazalin-Bøge, Svein Mønnesland: <i>Norsk-serbisk/kroatisk ordbok</i>	221
<i>Kerstin Norén</i>	
<i>Ord och lexikon. Festskrift till Hans Jonsson 10 juni 1993</i>	231
<i>Sölve Ohlander</i>	
Le mot juste? Några tankar kring "världens första produktionslexikon" [Rec.: <i>Longman Language</i> <i>Activator – The World's First Production Dictionary</i>]	237
<i>Morten Pilegaard</i>	
<i>Wörterbücher der Medizin. Beiträge zur Fachlexikographie</i>	261
<i>Nina Puuronen</i>	
Henning Bergenholtz & Sven Tarp: <i>Manual i fagleksikografi.</i> <i>Udarbejdelse af fagordbøger – problemer og løsningsforslag</i>	265
<i>Leena Sarvas</i>	
Raija Hurme, Maritta Pesonen & Olli Syväoja: <i>Englanti-Suomi</i> <i>opiskelusanakirja</i> ('Engelsk-finsk studieordbok')	271
<i>Erik Simensen</i>	
Jón Hilmar Jónsson: <i>Orðastaður. Orðabók um</i> <i>íslenska málnotkun</i>	281
<i>Knud Troels Thomsen</i>	
Sven-Göran Malmgren, <i>Svensk lexikologi</i>	287
<i>Sven-Göran Malmgren</i>	
Svar till Knud Troels Thomsen	300
<i>Kjell Ivar Vannebo</i>	
Tor Guttu (red.): <i>Norsk illustrert ordbok.</i> <i>Moderat bokmål og riksmål</i>	303
<i>Lars S. Vikør</i>	
D. Lulofs: <i>Noors-Nederlands Nederlands-Noors</i>	311
<i>Póra Björk Hjartardóttir</i>	
Recension af dansk-islandsk ordbog. [Rec.: Hrefna Arnalds, Ingibjörg Johannesen & Halldóra Jónsdóttir (red.) 1992. <i>Dönsk-íslensk orðabók.</i>]	315

Korta anmälningar

Tove Jacobsen

Herbert Svenkerud og Unni Parnemann:

Cappelens FRANSK-NORSK og NORSK-FRANSK ordbok 337

Karin Krohn

Norstedts tyska idiombok 339

Kommentarer till bidrag i *LexicoNordica* 1

Lars S. Vikør

Om "etiisk" tittelbruk i ordbøker 341

Eva Rudman (för Norstedts ordboksredaktion)

Kommentar till Arne Olofssons recensioner

av engelska ordböcker 343

Arne Olofsson

Svar på Eva Rudmans kommentarer 344

Ingångna böcker 347

Meddelanden från föreningen 349

Henning Bergenholtz/Sven-Göran Malmgren

Förord

Reaktionerna på det första numret av *LexicoNordica* har varit uppmunrande. Det finns utan tvivel ett väsentligt behov av ett forum för regelmässiga bidrag om lexikografi i Norden. Att döma av de flesta reaktionerna har recensionerna av ordböcker mött ett särskilt stort intresse. Vi har också mött den åsikten, att själva layouten var utmärkt men omslaget något primitivt. Det första gläder vi oss över och den berättigade kritiken av omslaget tar vi ad notam. Det förelåg ett missförstånd mellan utgivarna och tryckeriet, som resulterade i det alltför tunna och matta omslaget. Vi hoppas, att nummer 2 mera svarar mot våra och läsarnas förväntningar i detta avseende. Vi kommer i så fall att bibehålla det valda omslaget och formatet i de följande numren.

Det är redaktionskommitténs avsikt, att recensionsavdelningen skall utgöra en väsentlig del av tidskriften. Mängden av nöjaktiga och utförliga anmälningar av nordiska ordböcker och metalexikografiska bidrag har i många år varit rätt mager. En stor mängd ordboksanmälningar har varit ytliga och ofta antingen återgivit förlagets utsända reklam eller koncentrerat sig på lemmaselektionen. Exempelvis utgör uttalanden om saknade eller överflödiga lemman 22% av samtliga påpekanden i 252 danska ordboksrecensioner (Bergenholtz/Mogensen 1993). Det har då ofta rört sig om ytterst oväsentliga lemmaluckor, medan informationsmängden i och kvaliteten av de föreliggande ordboksartiklarna inte eller nästan inte behandlas. Det är dessutom påfallande, att många anmälningar genomgående har nästan uteslutande negativa påpekanden till enskilda delar av ordboken, men avslutningsvis ger en ytterst positiv samlad bedömning. En förutsättning för att recensenten skall kunna skriva en rättvis och gedigen anmälan är också, att det inte sätts för snäva gränser för recensionens omfång. Det betyder inte att en lång recension alltid är bättre än en kort, men att välgrundade bedömningar kräver plats för dokumentation och argumentation. Den nämnda undersökningen visar också, att viktiga element, t.ex. jämförelser med andra ordböcker, hänvisningar till andra recensioner och värdering av ordbokens uttalsangivelser och grammatiska information hittills mycket ofta har saknats i ordboksrecensioner.

Vi är säkra på att en liknande genomgång av anmälningarna i *LexicoNordica* 1–2 skulle ge ett långt mer positivt resultat och vågar hoppas, att den stora recensionsavdelningen i tidskriften kommer att bidra till en allmän kvalitetshöjning av nordiska ordböcker. Inte minst menar vi att det är fruktbart med recensioner över nationsgränserna, så som skett i

flera fall både i detta nummer och föregående nummer. Likväl kan en bra recensionsavdelning alltid bli ännu bättre, och vi vill här föreslå införandet av en kategori "anmälares förutsättningar", en kategori som f.ö. saknades i Bergenholtz/Mogensens (1993). Härunder kunde falla upplysningar om anmälares kännedom om ordbokens språk eller fackspråk, men också om anmälares eventuella medverkan i konkurrerande projekt. Det senare an knyter till det svar på Arne Olofssons recension i LexicoNordica 1 av svensk-engelska och engelsk-svenska ordböcker, utgivna på Norstedts förlag, som publiceras i detta nummer (s. 343). Vi vill dock också framhålla, att vi principiellt inte anser det problematiskt, att en lexikograf anmäler konkurrentens ordböcker. I stora länder kan man alltid finna anmälare, som inte har haft något med ett konkret ordboksprojekt eller med ett konkurrerande förlag att göra. I Norden är detta svårt och ofta omöjligt. Under förutsättning att man tar hänsyn till den föreslagna recensionskategorin "anmälares förutsättningar" vill vi hävda, att förlagen är bättre betjänta av grundliga och inträngande anmälningar (också om dessa är skrivna av en konkurrent) än av intetsägande avskrifter av förlagsreklamen.

Men det kan inte uteslutas att en anmälare, trots de bästa föresatser, inte är helt rättvis – eller inte upplevs så av den recenserade författaren resp. av förlaget. Det är alltid obehagligt att bli orättvist bedömd. När det gäller ordboksarbete är det dock särskilt bittert, då en ordbok nästan alltid är resultatet av flera års arbete resp. en större förlagsinvestering. Efter diskussioner inom redaktionskommittén – vid dess möte i samband med det nedan nämnda symposiet i februari 1995 – har vi därför kommit fram till att en recenserad författare (resp. motsvarande förlag) bör kunna ha möjlighet att kommentera recensionen. Om möjligt kan kommentarerna tryckas redan i anslutning till recensionen, så som sker i några fall i detta nummer av LexicoNordica.

Det är viktigt för tidskriftens renommé och även för de författare som genom publikation i tidskriften önskar meritera sig, att LexicoNordica även fortsättningsvis håller hög vetenskaplig standard. Redaktionskommittén företar därför en ingående värdering av de insända bidragen. Denna värdering är nödvändig också av den – i och för sig glädjande – anledningen att mängden insända bidrag närmar sig den övre gränsen för tidskriftens möjliga utrymme. Det kan därför i vissa fall bli nödvändigt att avvisa principiellt intressanta bidrag eller ev. uppskjuta publiceringen av dem till ett senare nummer av tidskriften.

Liksom 1994 har Nordisk Språksekretariat även i år finansierat och i samarbete med tidskriftens utgivare arrangerat ett symposium, denna gång på temat "grammatik i nordiska bilingvala ordböcker". De flesta

av bidragen till detta symposium publiceras i detta nummers temadel. Om själva symposiet informerar Bergenholtz (1995).

Också de kommande åren planeras motsvarande symposier, och de flesta av föredragen vid dessa symposier kommer att ingå i tidskriftens temadel. De beviljade medlen beräknas räcka till ca 15 deltagare vid varje symposium. Det är därför inte alltid möjligt att inbjuda alla ev. intresserade. Men hänvändelser med förslag om deltagare mottas gärna. Och givetvis välkomnar vi bidrag till varje nummers temadel, oberoende av om författaren haft möjlighet att delta i symposiet eller inte.

Efter diskussioner i redaktionskommittén har följande teman resp. temadelar för LexicoNordica för de närmaste åren fastlagts:

- 1996: Korpusbaserad lexikografi i Norden
- 1997: Ordböcker om små språk i Norden
- 1998: Facklexikografi
- 1999: Invandrarordböcker
- 2000: Nordiska lexikografiska traditioner
- 2001: Ordböcker mellan de nordiska språken
- 2002: Språknormering i nordiska ordböcker

Slutligen vill vi tacka alla som bidragit till att LexicoNordica 2 kunnat komma ut. Ett speciellt tack vill vi rikta till Nordisk språksekretariat, för ekonomiskt stöd och för ovärderlig hjälp med många praktiska problem.

Litteratur

- Bergenholtz, Henning 1995: Grammatik in bilingualen Wörterbüchern. Bericht über ein Symposium in Kopenhagen am 18.2 und 19.2 1995. I: *Lexicographica* 11, 190–197.
- Bergenholtz, Henning/Mogensen, Jense Erik 1993: Wörterbuchkritik in Dänemark. I: *Lexicographica* 9, 8–35.
- Wiegand, Herbert Ernst 1993: Wörterbuchkritik. Dictionary Criticism. I: *Lexicographica* 9, 1–7.

Henning Bergenholtz

Grammatik i bilingvale ordbøger

In the greater part of the many contributions concerning grammar in dictionaries that have appeared during the past 15 years, the main focus has been on monolingual dictionaries. Major parts of this discussion are very relevant to bilingual lexicography. In a bilingual context, however, a number of problems deserve special attention: (a) The need for grammatical information in a bidirectional dictionary by both L1 and L2 users. (b) The distribution of grammatical information across dictionary articles as well as dictionary outside matter. (c) The design of a dictionary grammar for L1 and/or L2 in a bidirectional dictionary.

0. Prolog

Hans-Peder Kromann († 9.1.1995) var inviteret med som en af foredragsholderne til det symposium, som danner baggrund for bidragene til denne publikations tematiske del. Grammatiske oplysninger i ordbøger viste han sin særlige interesse i en lang række bidrag, bl.a. Kromann (1977), Kromann (1985), Kromann/Riiber/Rosbach (1991) og Kromann (1994). Det havde været spændende og sikkert også givtigt at have hørt hans foredrag eller læst den derpå byggende artikel. Ikke mindre vigtigt havde hans diskussionsbidrag efter de enkelte foredrag været. Hans pludselige sygdom og død efterlader et tomrum. Mindet om ham vil være levende i lang tid. Hans videnskabelige eftermæle ligeledes. Det vil også mærkes i denne artikel, som jeg vil tilegne min afdøde ven og kollega.

1. Indledende teser

I årene 1982–1985 skrev jeg i samarbejde med Joachim Mugdan en række artikler med overskriften "Grammatik im Wörterbuch" (Bergenholtz/Mugdan 1982, Mugdan 1983, 1984, 1985, Bergenholtz 1983, 1984a, 1984b, Bergenholtz/Mugdan 1984, Bergenholtz/Mugdan 1985a, 1985b). Også nu mere end ti år senere anser jeg de grundlæggende teser i disse artikler for at give et korrekt billede af den leksikografiske behandling af grammatiske informationer; måske med undtagelse af engelske monolingvale læreordbøger, hvor der siden er sket væsentlige forbedringer. Men i de fleste monolingvale ordbøger til andre sprog og i de fleste bilingvale ordbøger kan sådanne fremskridt ikke konstateres. Her gælder stadig følgende:

1. Der findes ganske vist en væld af grammatiske informationer i de fleste ordbøger, men disse angivelser lider ofte under en række mangler.
2. I de fleste tilfælde mangler der en eksplicit ordbogsgrammatik, som forklarer de mest grundlæggende dele af det pågældende sprogs grammatik, hvortil der kan henvises fra de enkelte ordbogsartikler. Og også når en sådan ordbogsgrammatik findes, bliver der ikke altid gjort brug af den, så der opstår modsætninger og uklarheder mellem ordbogsgrammatik og grammatiske informationer i de enkelte ordbogsartikler.
3. Særligt tydeligt bliver dette forhold ved brugen af grammatiske termi- ni, der forekommer som del af de grammatiske informationer og til dels som egne ordbogsartikler.
4. Ofte mangler der konsekvens i de grammatiske angivelser, hvilket ikke bare kan forklares som unøjagtigt leksikografisk arbejde, men som også må tydes som mangel på udførlige leksikografiske instruktioner.
5. Der mangler angivelser til vigtige grammatiske fænomener, samtidig med at der spildes tid og plads på unødvendige angivelser.
6. Den empiriske basis for de grammatiske angivelser er mangelfuld; følgen er en række grove fejl ved beskrivelsen af grammatiske varia- tioner. Disse fejl kan også bestå i, at man suggererer en viden, man ikke har, f. eks. til genitivdannelse af tyske maskuline og neutrale substantiver, hvor der er variation mellem *-es* og *-s*.

Det sidste problem kan ikke uden videre løses af den kommercielle bi- lingvale leksikografi, som på mange måder er nødt til at bygge på den monolingvale leksikografis resultater. Udarbejdelse af rent deskriptive grammatiske ordbøger – fx svarende til det foreslåede koncept i Bergenholtz/Mugdan (1984) – vil dog kræve støtte fra offentlig side eller fra private fonde. Hvis sådanne ordbøger blev udarbejdet, ville der foreligge en basis, som væsentligt ville kunne bidrage til en for- bedring af bilingvale ordbøger. I stedet for foregår der til dels over- tagelse af den form for pseudo-deskriptivisme, som fx findes i den danske retskrivningsordbog, hvor ofte to eller flere grammatiske vari- anter tillades, uden at brugeren får noget at vide om de enkelte vari- anters hyppighed eller brug i bestemte teksttyper eller fagsprog. I andre tilfælde nævnes ikke hyppige varianter, som derfor af brugerne må betragtes som ikke-tilladte. I denne sammenhæng ville det være bedre, hvis retskrivningsrådgiverne holdt sig til deres gebet og ikke en passant også vil være grammatiske retningsgivere. Jeg er derfor betænkelig ved, at den planlagte nye danske ordbog i seks bind efter sigende er nødt til at rette sig efter retskrivningsordbogen også ved fleksionsgrammatiske forhold, herved forspildes muligheden for en nøjagtig beskrivelse af det danske sprogs fleksion. I stedet for kunne man evt. i en række tilfælde have tilføjet en oplysning om retskriv-

ningsordbogens angivelser, som i mange tilfælde vil vise sig at være mere liberal end den virkelige sprogbrug. Men det er ikke temaet i dette bidrag.

Der er flere punkter, som ikke berøres eller ikke behandles tilfredsstillende i de nævnte artikler af Bergenholtz og Mugdan. Det gælder til dels også for senere artikler, bl.a. Mugdan (1989a), (1989b), Bergenholtz (1994), men også for andre metaleksikografiske bidrag gælder, at tre væsentlige problemer i den bilingvale leksikografi ikke i tilstrækkelig grad har været genstand for grundige overvejelser:

- (a) Nødvendigheden af grammatiske informationer for L1- hhv. L2-brugere i en L1 → L2-ordbog hhv. L2 → L1-ordbog.
- (b) Fordelingen af grammatiske informationer
- (c) Konception af en ordbogsgrammatik til L1 og/eller L1 i en L1 → L1-ordbog hhv. L2 → L1-ordbog.

2. Behov for grammatiske informationer i bilingvale ordbøger

En meget radikal indstilling er blevet fremlagt af Kromann/Riiber/Rosbach (1984:212): Både i en L1 → L2-ordbog og en L2 → L1-ordbog behøver man ingen grammatiske oplysninger om L1, fordi brugerne har L1 som modersmål og derfor også behersker dette sprogs grammatiske regulariteter. Denne holdning har samme forfattere senere modificeret, men den oprindelige er den, der har påvirket den leksikografiske diskussion. Man vil, hvis man følger dette princip, i ordbøger for L1-brugere kunne koncentrere sig om grammatiske angivelser til L2 og herved både spare kræfter og plads til andre oplysninger.

Hvis vi prøver at se nærmere på nogle af de funktioner, som en bilingval ordbog kan opfylde, vil vi få et mere nuanceret billede. Der må her skelnes mellem direkte og indirekte ordbogsfunktioner (Tarp 1992), disse kan efter forslag fra Dag Gundersen også kaldes læsefunktioner og opslagsfunktioner. Læsefunktioner foreligger med funktionerne (1) til (4), hvor ordbogen skal give hjælp ved konkrete kommunikative problemer, hvorimod funktion (5) opfylder et kommunikationsuafhængigt behov om oplysning om sproget:

1. Reception af L2-tekster
2. Produktion af L2-tekster
3. Oversættelse fra L1 til L2
4. Oversættelse fra L2 til L1
5. Direkte oplysninger om L1 og om L2

Grammatiske oplysninger om L2 vil være særligt nyttige både ved L2-tekstproduktion og oversættelse til L2. Ved reception af L2-tekster og ved oversættelse fra L2 til L1 vil man ved stærkt flekterende sprog ofte have brug for en tilordning til det lemma, som repræsenterer grundformen af det grammatiske ords leksem (fx fra tysk *stahl* 'stjal' til *stehlen* 'stjæle'). Men også om L1 vil brugeren i en lang række tvivlstilfælde have brug for en grammatisk oplysning. Måske ikke om genus eller pluralform for *bord*, men måske for *virus*. (Hedder det *en* eller *et* og hvad er pluralformen?) Hvor stor mængden af usikkerheder er, kan ses af de forskellige ordbøger om sproglige vanskeligheder, hvor der i øvrigt findes særligt mange til fransk og engelsk.

Nu vil man så kunne vælge at nøjes med at anføre grammatiske angivelser i alle tvivlstilfælde. Denne løsning er dog problematisk, da der ikke foreligger sikkert kendskab til det virkelige omfang af grammatiske usikkerheder. En sikrere fremgangsmåde vil være at oplyse om alle uregelmæssige fleksionsformer og syntaktiske brugsmuligheder i L1. Om regelmæssige fleksionsmorfologiske og syntaktiske forhold kan der så enten forudsættes en bestemt brugsgrammatik eller indarbejdes i en ordbogsgrammatik.

Denne fremgangsmåde vil dog ikke adskille sig grundlæggende for den optimale løsning for L2. Her som for L1 består den mest udbredte fremgangsmåde ganske vist i at angive oplysninger både om regelmæssige og om uregelmæssige former og konstruktioner, men dette er hverken fordelagtigt eller nødvendigt. Hermed signaliserer ordbogen, at alle grammatiske forhold er uregelmæssige, samtidig med at der udelades nogle af de virkelig nødvendige oplysninger. Det er fx tilfældet, når der ved uregelmæssigt bøjede verber blot står en asterisk, som henviser til en liste med stærke verber i ordbogens omtækt, hvorimod der ved alle substantiver står en angivelse, fx som *-*; *en* eller *-*; *n* ved alle feminine tyske substantiver, selv om de alle ikke har en særlig fleksion i genitiv og (bortset fra de 42 uregelmæssige) alle får tilføjet *en* eller *n* i plural. Det drejer sig her om et problem med fordelingsstrukturen, dvs. fordelingen af grammatiske oplysninger på forskellige steder i eller uden for ordbogen (se kap. 3).

For relationer mellem to små sprog eller mellem et lille og et stort sprog vil der oftest kun blive udarbejdet en bilingval ordbog til hvert sprogpar. De nordiske sprog er ikke store sprog, dvs., at man må regne med, at mange nordiske bilingvale ordbøger også bruges af ikke-nordiske brugere. Hvis man tager højde for det ved konceptionen af en nordisk bilingval ordbog, vil vi få biskopale ordbøger. Men også uden denne dimension vil det være væsentligt at overveje, hvordan man med fordel vil kunne inddrage en særlig ordbogsgrammatik som en del af en ordbog (se kap. 4). En sådan vil derudover kunne på mest effektiv vis give oplysninger om sproget (funktion 5).

3. Fordelingsstruktur

Der kan skelnes mellem omkring tredive forskellige ordbogsstrukturer. En af de vigtigste kaldes fordelingsstruktur (Tarp 1992 og 1994). Ved fordelingsstruktur forstås strukturen af sproglige og faglige informationer i en ordbog, man kunne derfor også tale om informationsfordelingsstruktur. Informationer om de enkelte informationsklasser kan anbringes forskellige steder i eller uden for ordbogen: 1. i de enkelte ordbogsartikler, 2. i synopseartikler, 3. i rammeartikler, 4. i omtæksten, 5. udenfor ordbogen. I den følgende gennemgang tages kun højde for grammatiske informationer.

Den enkleste fordelingsstruktur har vi, når samtlige grammatiske oplysninger findes i **hver enkelt ordbogsartikel**, uden at der på nogen måde forudsættes informationer fra andre ordbogsartikler, ordbogsdele eller ordbogseksterne værker. Det er en hyppig fremgangsmåde, idet mange bilingvale ordbøger hverken indeholder synopseartikler, rammeartikler eller en ordbogsgrammatik eller eksplicit refererer til en bestemt anden grammatik. Denne fremgangsmåde er dog på mange måder uhensigtsmæssig. Uden en fastlagt grammatisk teori vil hele den grammatiske kodifikation let blive modsætningsfuld (sml. tese 3, 4 og 5 i kap. 1). Samtidig ville de enkelte ordbogsartikler blive yderst omfangsrige, hvis de i hvert tilfælde skal bringe al ønskværdig grammatisk information. I praksis er følgen en anden, idet den bragte information i sådanne ordbøger oftest er yderst rudimentær og ikke tilstrækkelig til produktion i L2 eller oversættelse L1 → L2.

Derudover findes der en fordeling mellem enkelte artikler, hvoraf nogle fungerer som **synopseartikler**. En synopseartikel er en ordbogsartikel, som både indeholder angivelser til artiklens lemma, men derudover også til et eller flere andre lemmata. Her kan der findes forskellige typer, lige fra alle oplysninger i synopseartiklen, og forskellige former for overlapninger (se Bergenholtz/Tarp 1995). Mht. til grammatiske oplysninger drejer det sig i alle kendte tilfælde om den relationstype, hvor nogle angivelser bringes i alle relevante artikler og der derudover findes yderligere angivelser i synopseartiklen. Sml. hertil følgende ordbogsartikler fra Duden GWB, hvor de explicitte og implicitte informationer i synopseartiklen efter "Beispiele zur Dekl[ination]" også skal gælde for alle de artikler, som henviser hertil:

Alte der; -n, -n <Dekl. ↑ Abgeordnete>

Alte die; -n, -n <Dekl. ↑ Abgeordnete>

Bekannte der u. die; -n, -n <Dekl. ↑ Abgeordnete>

Abgeordnete der u. die; -n, -n. Beispiele zur Dekl.: ein -r; als -r, als A. gewählt werden; eine A; der Wahlkreis des [Herrn] -n, der [Frau] -n Müller; Herrn, Frau -n Müllers Wahlkreis; dem, der -n Müller; Mord an -m, -; ihm als -n (auch -m), ihr als -n (auch: -r); an Herrn -n, an Frau A. Müller; zwei A.; die Immunität einiger -r (seltener: -n); alle[n] -n

Hvis man nu prøver at se bort fra det uhensigtsmæssige i både at hen-vise fra lemmata med genusangivelser for maskulinum, femininum og også maskulinum+femininum til et lemma med begge genusangivelser (hvilket jeg har svært ved), vil den meget velvillige ordbogsbruger fra *die Alte* under *Abgeordnete* springe over alle maskuline eksempler og ud fra de feminine eksempler kunne finde implicitte oplysninger om fleksionen af *die Alte*. Brugeren bliver i øvrigt også nødt til at stole på de uklare og i øvrigt urigtige angivelser om genuskongruens ved appositionelt brug (sml. Bergenholtz 1985). Brugeren vil også blive nødt til at tro på, at man kan sige *der Frau Alten Müller*, men vil måske alligevel tvivle på det rigtige i konstruktionen *der Wahlkreise des Herrn Alten*. I forbindelse med semantiske angivelser kan brugen af synopseartikler være en elegant og brugervenlig løsning (sml. Bergenholtz/Kaufmann 1995), men i forbindelse med grammatiske angivelser er implicitte angivelser i form af grammatiske kollokationer ikke hensigtsmæssig, og en eksplicit grammatisk fremstilling i form af et forklaret fleksionsparadigma vil som en del af en normal ordbogsartikel være yderst pladskrævende og også besværliggøre tilgangen til andre oplysninger. Brugen af synopseartikler, som i grammatisk sammenhæng først og fremmest findes i monolingvale ordbøger er hverken der eller i bilingvale ordbøger en fordelagtig fremgangsmåde.

En anden mulighed er brugen af **rammeartikler**, som er særlige artikler, der ganske vist optræder i lemmalisten, men som har en særlig opbygning, der adskiller sig helt fra de øvrige artikler. Sådanne rammeartikler kan også forstås som mellemtekster (dvs. omtekster midt i lemmalisten, når de ikke kommer på den forventede plads i alfabetet). Det er dog mest brugervenligt at tage hensyn til den makrostrukturelle orden, som det fx gøres i Langenscheidt GWDaF. Her findes for det første et lemma *Adjektiv*, som både har grammatiske som semantiske oplysninger (sidstnævnte svarer i den pågældende ordbogsartikel omtrent til en kort definition i en grammatik). Derudover findes der også en rammeartikel, som har form af et tredelt fleksionsparadigma (for den svage, den stærke og den blandede deklination). Hertil kommer så en forklaring om brugen. Tilsvarende findes i nærheden af lemmaet *substantivisch* en rammeartikel *Substantivierte Adjektive und Partizipien*, hvor de ovennævnte problemer med en synopseartikel undgås. Ud over den alfabetiske tilgang til disse oplysninger findes der også under indholdsfortegnelsen en sidehenvisning til de i alt 19 rammeartikler.

Denne fremgangsmåde kan evt. være hensigtsmæssig i monolingvaled ordbøger. Men både i disse og i særlig grad i bilingvaled ordbøger anser jeg ikke denne mulighed for optimal. Løsningen i Duden GWB havde i det mindste en fordel, der blev ved grammatisk problematiske ord henvist til et sted i ordbogen, hvor brugeren kunne få hjælp (i det konkrete tilfælde måske ikke særligt godt). I Langenscheidt GWDaF findes der ingen tilsvarende henvisninger fra andre ordbogsartikler til rammeartiklen *Substantiverte Adjektive und Partizipien*, så brugeren lades i stikken ved problemer med de grammatiske problematiske substantiveringer. Men det må medgives at en henvisning som fx "-> Substantiverte Adjektive und Partizipien" i flere hundrede tilfælde ville være meget pladskrævende. Som mindre fordelagtigt ved brugen af rammeartikler må det også gælde, at de grammatiske regulariteter ikke forklares i sammenhæng, som det gøres i en grammatik.

I stedet for kunne man forestille sig, at en ordbog forudsatte en bestemt (helst udbredt) grammatik, som er egnet for ordbogens brugergruppe. Denne grammatik kunne så dels tjene som teoretisk grundlag for hele den grammatiske beskrivelse, herunder også den valgte terminologi, men den kunne også bruges ved henvisning til sådanne grammatiske problemer, der ikke kan behandles i en mindre ordbogsartikel.

4. Ordbogsgrammatik

Mest fordelagtig er efter min mening udarbejdelsen af en egen ordbogsgrammatik. En sådan findes i flere typer. Den mest udbredte type er brugen af et grammatikfragment, som indeholder visse grammatiske oplysninger, fx en liste over stærke verber, som der fra ordbogsartiklerne henvises til med en asterisk eller et lignende symbol. Tilsvarende kan ses brugen af koder for fleksionsmorfologiske regulariteter, hvilket særligt findes i ordbøger med tysk og med de romanske sprog (fx "9" i Henningsen ty-da for en bestemt substantivdeklination). Hertil svarer også brugen af syntaktiske koder, som særligt findes i ordbøger med tysk og engelsk, fx "Wv6;T1;D1,6a;V4" alle under *find*. Disse koder er yderst brugeruvenlige og er også blevet kritiseret så overbevisende, at deres brug ikke mere er så udbredt. Den del af omteksten, som forklarer disse koder, er ligesom de andre grammatikfragmenter med lister over uregelmæssige verber eller med fleksionsmorfologiske paradigmer ikke optimale. De giver ingen samlet fremstilling af grammatiske forhold, således at fragmentet aldrig vil kunne bruges som en egen kort grammatik til et hurtigt overblik og som henvisningsdel for andre grammatiske sammenhæng.

En sådan kort grammatik er dog ikke ualmindelig i mange bilingvale ordbøger. Jeg kender en så tidligt som Müller da-ty 1800, som indeholder en kort dansk grammatik: "Was man von der dänischen Sprachlehre auswendig wissen muß". Det er en dansk grammatik skrevet på tysk. Ordbogen er beregnet for tyskere, som vil lære dansk. Der findes ikke en tilsvarende tysk ordbogsgrammatik, og den danske ordbogsgrammatik foreligger ikke på dansk. I den tilsvarende tysk-danske ordbog er der ingen tysk ordbogsgrammatik, den danske ordbogsgrammatik fra den dansk-tyske ordbog er heller ikke aftrykt her. Den danske ordbogsgrammatik skal, som der siges i overskriften, læres udenad. Efter den tids pædagogik og indlæringsvaner kan man formode, at en sådan udenadslæren ikke var et utopisk mål. For den, som måtte have lært denne danske grammatik udenad, kan den have været nyttig nok. Men dens funktion for selve ordbogen er uklar. Der er ingen henvisninger fra ordbogsartiklerne til ordbogsgrammatikken, og ordbogsartiklerne indeholder hver for sig de fleksionsangivelser, som systematisk findes i ordbogsgrammatikken. I øvrigt kan man finde en række uoverensstemmelser mellem den grammatiske terminologi i ordbogsgrammatikken i sammenligning med de grammatiske angivelser i ordbogsartiklerne; f.eks. er *ti* i grammatikken et talord, i ordbogsartiklen *ti* et adjektiv. Skade kan en sådan minimal ordbogsgrammatik ikke, men dens nytte er næppe stor.

Det er den form for ordbogsgrammatik, som også findes i nyere bilingvale ordbøger, fx i Dollerup/Padkær Nielsen da-engl, som er beregnet for engelsktalende udlændinge, som vil lære sig dansk – omtrent som Müllers ordbog for tyskere for næsten 200 år siden. Denne nye ordbogsgrammatik klarer sig med kun ti sider og indeholder også en ren ordklassegrammatik, som dog i modsætning til den ældre ordbog indeholder grove fejl. Her skal blot nævnes følgende eksempel: "Et verbum kan kendes på, at der kan sættes *jeg* eller *foran det*" (side 126). For de efterfølgende eksempler som (*jeg gå-ende, gået, (jeg) levet og (jeg) levende* giver det et umiskendeligt dansk af udlændinge. Heldigvis kan en rigtig udlænding alligevel ikke bruge grammatikken, da den af uforklarlige grunde er skrevet på dansk.

Der findes også mere fuldstændige ordbogsgrammatiker, fx i Dansk-Tysk Undervisning (1993:761–800). Forfatteren af ordbogsgrammatikken, Ingeborg Zint, skriver, at denne er ment som et "supplement til ordbogen". Hermed menes sikkert ikke, at f.eks. præpositionen *trotz* som ækvivalent til *trods* i ordbogsartiklen får rektionsangivelsen genitiv, mens den i grammatikken angives "genitiv eller dativ", hvor dativ dog anses som "mere talesprogsagtig". Der menes med "supplement" vel, at det helt alment kan være nyttigt at have en kort grammatik ved hånden, for der findes ikke nogen klar

relation mellem selve ordbogsartiklerne og ordbogsgrammatikken. Der er ingen henvisninger fra artiklerne til grammatikken eller omvendt og heller ingen henvisninger til brugsmuligheder af grammatikken i ordbogens brugervejledning. Grammatikken er dog i sig selv let forståelig, men har til selvstudium lidt for mange tabeller i forhold til den forklarende tekst. Der kunne også med fordel have været flere kontrastive angivelser.

Jeg anser en anden konception for fordelagtig. Det regelmæssige står i grammatikken og det uregelmæssige i ordbogsartiklerne. Skillelinien bliver på denne måde praktisk orienteret, idet grammatikken kan gøres udførligere eller mindre udførlig med tilsvarende mindre omfattende eller mere omfattende grammatiske angivelser i artiklerne. Vigtigt vil det være, at der forudses henvisninger ikke blot fra lemmatiserede grammatiske termer, men også fra funktionsord og ord, hvis grammatiske brug ganske vist er regelmæssig, men dog så kompliceret, at den kan findes i ordbogsdelen og ikke bør gentages mange gange ved ord af samme type.

Hertil kan der gives følgende eksempler fra Rakibolana mad-ty og Rakibolana ty-mad, hvor der både findes henvisninger til en madagassisk og en tysk ordbogsgrammatik, der begge – da det drejer sig om biskopale ordbøger – er aftrykt både på tysk og madagassisk i ordbøgernes fortekst:

voampànga a. Angeklagte *mf* <mpamaritra lasa anarana> → § 2.1

ináy kt. Modalpartikel, die eine Reue oder einen Wunsch ausdrückt, z.B. inay aho voronal, z.B. Injay aha vorona! → § 5.3.

bejm Präp <raiki-tampisaka amin'ny mpanoritra> <bei+dem> → § 1.7

I den første ordbogsartikel henvises der til den tyske ordbogsgrammatik, hvor brugeren får forklaret substantiveringsmuligheder i det tyske sprog, herunder substantiverede adjektiver, hvoraf der må skelnes mellem flere typer, der både bøjes og bruges forskelligt. Forklaringen er her på madagassisk, den tyske bruger må nøjes med henvisningen (til den tyske ordbogsgrammatik), der som sagt findes både på tysk og madagassisk. I den næste artikel henvises der til den madagassiske ordbogsgrammatik, hvor der gøres rede for forskellige modalitetssystemer, hvor en række modale partikler spiller en særlig rolle. Forklaringen om madagassiske grammatiske forhold er på tysk både for den tyske og den madagassiske bruger. Af indlysende grunde for den tyske, for den madagassiske bruger også, da det kan forudsættes, at han kender betydningen, men måske ikke kender de tyske udtryk til at forklare den. I den sidste ordbogsartikel gives der ingen ækvivalentangivelse til den tyske præposition med enklitisk artikel, denne for-

klares kort med en henvisning til behandlingen af præpositioner i ordbogsgrammatikken.

Både den tyske og den madagassiske ordbogsgrammatik indeholder kontrastive angivelser. Den tyske ordbogsgrammatik kunne dog efter nogen omarbejdelse med andre kontrastive oplysninger genbruges i andre bilingvale ordbøger med tysk eller i en monolingval tysk læreordbog. Tilsvarende gælder for den madagassiske grammatik.

Man kan overveje, om det i nordisk sammenhæng vil være fordelagtigt at indarbejde både en L2 og en Lnordisk-grammatik. Jeg mener, at noget sådant vil være fordelagtigt, fordi man kun på denne måde vil kunne fordele det regelmæssige til en ordbogsgrammatik og det uregelmæssige til ordbogsartiklerne. I de nævnte tysk-madagassiske ordbøger medfører denne fremgangsmåde, at der ingen fleksionsangivelser er ved tyske maskuline og neutrale substantiver med pluralmorfemet {e} og for feminine med pluralmorfemet {n}. Tilsvarende findes ingen fleksionsoplysninger om svage verber som fx *hören*, det står i ordbogsgrammatikken. Derimod står der udførlige angivelser til alle stærke verber som fx *kommen, lesen, finden* osv.

Selve ordbogsgrammatikken består ikke kun af en fleksionsdel, men også af en syntaktisk del, så den også vil kunne bruges som en egen kort, men trods alt fuldstændig grammatik. Af samme grund findes der et eget indeks dertil.

Hvis en bilingval ordbog til et nordisk og et ikke-nordisk sprog kun er beregnet for nordiske brugere, vil det være tilstrækkeligt at bringe en ordbogsgrammatik på det pågældende nordiske sprog. I andre tilfælde vil en version på begge sprog være nødvendig.

5. Epilog

Det vil på sin vis være for meget forlangt, hvis kommercielle nordiske bilingvale ordbøger hver for sig skulle udarbejde ordbogsgrammatikker både til det nordiske sprog og til ordbogens andet sprog. Til de andre sprog findes der nogle forbilleder, til dels måtte sådanne grammatikker kunne udarbejdes i samarbejde med de respektive landes lingvister. Hvad angår de nordiske sprog, vil jeg mene, at der foreligger et væsentligt forskningsdeficit, som fortjener støtte fra de respektive forskningsråd.

Også til fagordbøger foreligger der et stort behov, se Bergenholtz/Pedersen (1994). Udarbejdelsen af faglige differensgrammatikker inden for fx økonomisk og teknisk engelsk, tysk, fransk og spansk ville kunne bidrage væsentligt til en forbedring af nordiske bilingvale ordbøger til disse fag, som bl.a. i EU-sammenhæng har stor brugsværdi. De kommercielle forlag vil heller ikke her være i stand til

at betale for den nødvendige forskning. Der efterlyses også her initiativer til samfundsmæssigt relevante og videnskabeligt interessante forskningsprojekter.

6. Litteratur

- Bergenholtz, Henning 1983: Grammatik im Wörterbuch: Zur Terminologie und zur empirischen Basis. I: *Kopenhagener Beiträge zur germanistischen Linguistik* 21, 70–72.
- Bergenholtz, Henning: Grammatik im Wörterbuch 1984a: Wortarten. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 19–72.
- Bergenholtz, Henning: Grammatik im Wörterbuch 1984b: Syntax. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 1–46.
- Bergenholtz, Henning 1985: Kongruenz der Apposition. In: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 107, 21–44.
- Bergenholtz, Henning 1994: Grammatik i ordbøger. I: *SPRÅU* 1, Århus, 115–124.
- Bergenholtz, Henning/Kaufmann Uwe 1995: Enzyklopädische Informationen in Wörterbüchern. In: *Theorie der Semantik und Theorie der Lexikographie*. Hrsg. von Nico Weber. Tübingen: Niemeyer (i trykken)
- Bergenholtz, Henning/Mugdan, Joachim 1982: Die Grammatik im Wörterbuch: Probleme und Aufgaben. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie II*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 17–32.
- Bergenholtz, Henning/Mugdan, Joachim 1984: Grammatik im Wörterbuch: von ja bis Jux. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*. Hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 47–102.
- Bergenholtz, Henning/Mugdan, Joachim 1985a: Linguistic Terms in German and English Dictionaries. I: *Lexicographica* 1, 3–23.
- Bergenholtz, Henning/Mugdan, Joachim 1985b: Vorwort. I: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.–30.6.1984*. Hrsg. von Henning Bergenholtz und Joachim Mugdan. Tübingen: Niemeyer, 7–19.
- Bergenholtz, Henning/Pedersen, Jette 1994: Grammar in bilingual LSP-dictionaries, with a special view to technical English. In: *Das Fachwörterbuch: Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*, hrsg. von Burkhard Schaefer und Henning Bergenholtz. Tübingen: Narr, 351–383.

- Bergenholtz, Henning/Tarp, Sven 1995: Makro- und Mikrostrukturen in Fachwörterbüchern. In: *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*. Hrsg. von Lothar Hoffmann, Hartwig Kalverkämper, Herbert Ernst Wiegand in Verbindung mit Christian Galinski und Werner Hüllen. Berlin: de Gruyter. (i trykken)
- Dansk-Tysk Undervisning 1993 = Grethe Hjort: *Dansk-Tysk Ordbog. Undervisning*. Sproglig konsulent: Ingeborg Zint, hovedredaktør: Jens Axelsen. København: Gyldendal.
- Dollerup/Padkær Nielsen da-engl = Cay Dollerup/Inge Padkær Nielsen: *Dansk Grundordbog. Basic Dictionary of Danish. Shortcut to the Danish language. Genvej til det danske sprog*. København: Høst & Søn 1994.
- Duden GWB = Duden GWB = *Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden*. Hrsg. u. bearb. vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion unter Leitung von Günther Drosdowski. Mannheim/Wien/Zürich: Bibliographisches Institut. Bd. 1 A-Ci 1976, Bd. 2 Cl-F 1976, Bd. 3 G-Kal 1977, Bd. 4 Kam-N 1978, Bd. 5 O-So 1980, Bd. 6 Sp-Z 1981.
- Henningsen ty-da = Henningsen, Henning: *Langenscheidts Taschenwörterbuch der dänischen und deutschen Sprache. Zweiter Teil. Deutsch-Dänisch*. Berlin/München/Wien/Zürich: Langenscheidt 1981.
- Håndbog i Nudansk = Henrik Galberg Jacobsen/Peter Stray Jørgensen: *Håndbog i nudansk*. København: Politikens Forlag 1988.
- Kromann, Hans-Peder 1977: Grammatischer Problemkatalog bei der Erarbeitung des Dansk-Tysk ordbog (DTO). I: *Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik 12*, 162–169.
- Kromann, Hans-Peder 1985: Zur Selektion und Darbietung syntaktischer Informationen in einsprachigen Wörterbüchern des Deutschen aus der Sicht ausländischer Benutzer. I: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.–30.6.1984*. Hrsg. von Henning Bergenholtz und Joachim Mugdan. Tübingen: Niemeyer, 346–357.
- Kromann, Hans-Peder 1994: Grammatiske informationer i ordbøger. I: *Nordiske Studier i Leksikografi II. Rapport fra Konference om Leksikografi i Norden 11.–14 maj 1993*. Red. af Anna Garde og Pia Jarvad. København: LEDA, 143–151.
- Kromann, Hans-Peder/Riiber, Theis/Rosbach, Poul 1984: Überlegungen zu Grundfragen der zweisprachigen Lexikographie. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*. Hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 159–238.

- Kromann, Hans-Peder/Theis Riiber/Poul Rosbach 1991: Grammatical Constructions in the Bilingual Dictionary. I: *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie. Dritter Teilband*, hrsg. von Franz Josef Hausmann, Oskar Reichmann, Herbert Ernst Wiegand, Ladislav Zgusta. Berlin/New York: de Gruyter, 2770–2775.
- Langenscheidt GWDaF = *Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das neue einsprachige Wörterbuch für Deutschlernende*. Hrsg. von Dieter Götz, Günther Haensch, Hans Wellmann. Berlin osv.: Langenscheidt 1993.
- LDOCE = *Longman Dictionary of Contemporary English*. 2. udg. Editorial Dir: Della Summers. Berlin, München: Langenscheidt KG 1987 (Lizenzausgabe) (First published by: Harlow: Longman Group UK Ltd. 1978).
- Mugdan, Joachim 1983: Grammatik im Wörterbuch: Flexion. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie III*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 179–237.
- Mugdan, Joachim 1984: Grammatik im Wörterbuch: Wortbildung. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 237–308.
- Mugdan, Joachim 1985: Pläne für ein grammatisches Wörterbuch. Ein Werkstattbericht. I: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.–30.6. 1984*, hrsg. von Henning Bergenholtz und Joachim Mugdan. Tübingen, 187–224.
- Mugdan 1989a = Mugdan, Joachim: Grundzüge der Konzeption einer Wörterbuchgrammatik. I: Franz Josef Hausmann/Oskar Reichmann/Herbert Ernst Wiegand/Ladislav Zgusta (Hrsg.): *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography, First Volume*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 732–749.
- Mugdan 1989b = Mugdan, Joachim: Grammar in Dictionaries of Languages for Special Purposes (LSP). I: *Hermes* 3, 125–142.
- Müller da-ty = G[eo.] H[einr.] Müller: *Neues Dänisch-Deutsches Wörterbuch zum Gebrauch für Deutsche welche diese Sprache erlernen wollen samt einer kurzgefaßten dänischen Sprachlehre für die Anfänger*. Schleswig/Kopenhagen: J.G.Röhß und Fr. Brummer 1800. [To dele indbundet i en bog, anden del med tilføjelsen "Zweyter Band"]

- Müller ty-da = Geo. Heinr. Müller/Frederik Høegh Guldberg: *Tysk-Dansk Ordbog, forfattet af G.H.Müller, og gennemseet af Professor Frederik Høegh Guldberg, Lærer hos H.K.H. Prinsesse Caroline, Medlem af Selskabet til de skønne Videnskabers Forfremmelse sam det scandinaviske Literaturselskab i Kjøbenhavn*. Første Deel. A-F 1807. Anden Deel G-M 1808. [Indbundet i et bind, titelblad i 1. og 2. del også på tysk] Tredie Deel N-Z 1810. Kiel: den academiske boghandling 1807–1810.
- Pedersen, Jette 1995: Grammatiske oplysninger i tekniske fagordbøger (i dette tidsskrift)
- Rakibolana mad-ty 1991 = *Rakibolana Malagasy-Alema*. Nataon'i Henning Bergenholtz miraka amin'i Suzy Rajaonarivo, Rolande Ramasomanana, Baovola Radanielina sy Jürgen Richter-Johanningmeier, Eckehart Olszowski, Volker Zeiss ary Hantanirina Ranaivoson, Nicole Rasoarimanana, Raymonde Ravololomboahangy sy Mavotiana Razafiarivony. Antananarivo: Leximal/Moers: aragon.
- Rakibolana ty-mad 1994 = *Rakibolana Alema-Malagasy*. Hrsg. von Henning Bergenholtz in Zusammenarbeit mit Suzy Rajaonarivo, Rolande Ramasomanana, Baovola Radanielina und Jürgen Richter-Johanningmeier, Eckehart Olszowski, Volker Zeiss unter Mitarbeit von Sabine Stegemann, Hantanirina Ranaivoson, Raymonde Ravololomboahangy und Mavotiana Razafiarivony. Antananarivo: Tsipika/Moers: aragon.
- Tarp, Sven 1992: *Prolegomena til teknisk ordbog*. Ph.D.-afhandling. Handelshøjskolen i Århus.
- Tarp, Sven 1994: Funktionen in Fachwörterbüchern. In: *Das Fachwörterbuch: Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*, hrsg. von Burkhard Schaeder und Henning Bergenholtz. Tübingen: Narr, 229–246.

Ilse Cantell

Målspråkets verbkonstruktioner i en tvåspråkig produktionsordbok

The article is a presentation of how the grammatical information on verb phrases in the target language is given in *Finsk-svensk ordbok* (Finnish-Swedish dictionary). In the dictionary, the Swedish verbs that take complements (mostly transitive verbs) are divided in four different types that are presented differently: verbs that take a direct object, verbs that take a preposition object or another complement in form of a prepositional phrase, verb-particle combinations and lexicalized phrases. The categories preposition object and verb-particle combination do not exist in Finnish. The dictionary user finds information on the correct preposition to be chosen and on the pronunciation of the phrase (stress). A more advanced user will also find information on the syntactic behaviour of the phrase (possible movements).

I sin artikel "Das zweisprachige Wörterbuch als Schreibwörterbuch: Informationen zur Syntax in zweisprachigen Wörterbüchern Englisch-Deutsch/Deutsch-Englisch" (1985) konstaterar Thomas Herbst att grammatikorna vanligen kommer till korta då det gäller syntax på lexikonets nivå i och med att de inte har andra medel till sitt förfogande än långa ordlistor och förteckningar över avvikelser av olika slag. Detta är en utgångspunkt för arbetsfördelningen mellan grammatikor och ordböcker. Herbst konstaterar också att ordboken inte är avsedd att ersätta grammatikboken utan att ordboken är en vettig och nödvändig komplettering på de punkter där grammatikbokens framställning inte är tillfredsställande.

En möjlighet är att behandla de regelbundna företeelserna i grammatiken i en särskild del av ordboken, en ordboksgrammatik. Denna kunde fungera som stöd för de grammatiska uppgifter som ges i själva ordboksartiklarna. Ett förslag till en sådan ordboksgrammatik presenterar Henning Bergenholtz i artikeln "Vom wissenschaftlichen Wörterbuch zum Lehrwörterbuch" (1985).

Då det gäller en tvåspråkig produktionsordbok mellan två så olika språk som finskan och svenskan blir arbetsfördelningen mellan ordboksartiklarna, grammatika och eventuell ordboksgrammatik aktuell på många plan. (Se också Martola 1995.)

Finsk-svensk ordbok

Finsk-svensk ordbok är ett samarbetsprojekt mellan det finska förlaget WSOY och den statliga Forskningscentralen för de inhemska språken. Målet är att ta fram en produktionsordbok med ca 92.000 uppslagsord.

Ordboken skall vara en efterföljare till den finsk-svenska storordbok som WSOY tidigare gett ut (Cannelin & al. 1976).

Finsk-svensk ordbok är avsedd att fungera som uppslagsverk vid produktion av svenskspråkiga texter. En viktig användargrupp är översättare som sysslar med krävande översättningar till svenska. Det finns ingen finsk-svensk översättningsordbok avsedd just för svenskspråkiga användare. Dessutom är det ett faktum att översättningar till svenska i Finland mycket ofta görs av personer som inte har svenska som modersmål. Därför är det sannolikt att *Finsk-svensk ordbok* i stor utsträckning kommer att användas som en äkta aktiv översättningsordbok.

Finsk-svensk ordbok skall uppfylla höga krav både vad gäller uppsättningen uppslagsord och den information om målspråket som ges i ordboken. Den avser naturligtvis inte att vara en grammatikbok, men redaktionen har höga ambitioner bl.a. då det gäller att ange syntaktisk information på lexikonets nivå om de svenska ekvivalenterna till de finska uppslagsorden. På detta sätt kommer ordboken också att kunna fungera som en ordbok för främmandespråksinläring för målspråkets del. Bland annat anges i ordboken alltid om infinitiven i samband med ett annat verb (ett hjälpverb) skall förse med *att* eller inte. Konstruktionsuppgifter för substantiv och adjektiv ges på motsvarande sätt som konstruktionsuppgifter för verb.¹

Redaktionen strävar efter att i så hög grad som möjligt ge denna information explicit i samband med ekvivalenterna och först i andra hand implicit i översättningar till exempelfraser och -sats.

Min presentation handlar om hur vi i *Finsk-svensk ordbok* löst frågan om arbetsfördelning mellan grammatikbok och ordbok då det gäller angivelsen av verbkomplement.² Jag skall speciellt visa hur finskans avsaknad av två grammatiska kategorier som finns i svenskan (partikelverb och prepositionsobjekt) för med sig ytterligare krav på tydlighet då det gäller angivelsen av konstruktionssättet i svenskan. De lexikaliserade fraserna i svenskan har en syntaktisk och semantisk struktur som kräver att de i sin helhet ges som ekvivalenter. Dessutom behandlar jag några fall där ett finskt verb kan stå utan objekt eller annat komplement medan dess svenska ekvivalent inte kan göra det.

¹ Samma system för angivelse av konstruktionsuppgifter har redan tillämpats i en finsk-svensk ordbok i handboksstorlek som samma grupp av författare nyligen gett ut (Cantell & al. 1995).

² Med *komplement* avses här en bunden bestämning till ett verb. Inom den generativa grammatiken talas det om bestämningar som ingår i ett verbs strikta subkategorisering. I valensteorin betraktas också subjektet som ett element som ingår i ett verbs valens. Då de distinktioner som görs inom dessa teorier inte har betydelse för min framställning här, har jag valt att använda termerna konstruktionsuppgifter och komplement och behandlar i denna artikel objekt och obligatoriska adverbial.

Transitiva verb i finskan och svenskan

Ett verb som är transitivt i finskan kan för det mesta bara få transitiva svenska verb som ekvivalenter. Så långt kommer vi med hjälp av universella drag i språken, men i många fall slutar likheterna mellan finskan och svenskan här. I finskan står objektet till ett transitivt verb i olika kasus (ackusativ eller partitiv) dels beroende på hurdan sats objektet ingår i, dels beroende på verbets semantik: ett totalobjekt står vanligen i kasus ackusativ och ett partitivt objekt i kasus partitiv. Lyckligtvis kan svenskans direkta objekt bara stå i en kasusform. Därför kan verbekvivalenter som får direkt objekt betraktas som omarkerade fall för vilka ingen konstruktionsuppgift behöver ges i en tvåspråkig ordbok:

nähdä se

Ibland sammanfaller också distributionen för finskans ackusativobjekt respektive partitivobjekt med distributionen för svenskans direkta objekt respektive prepositionsobjekt (kategorin prepositionsobjekt saknas däremot i finskan):

katsella titta (jtak³ på ngt)

Denna likhet kan här sägas ha semantiska grunder, men den är långt ifrån fullständig. Dessutom varierar prepositionerna i svenskan i hög grad och detta är en av de största svårigheterna för en finsktalande som skall lära sig svenska. Här har ordboken ett viktigt arbetsfält.

Olika kombinationer av verb och komplement i svenskan

För en finsktalande person kan det vara svårt att genomskåda svenska verbfraser med olika kombinationer av verb, partiklar, nominalfraser och prepositionsfraser. Olika sekvenser av dessa kan på ytan se helt likadana ut men ändå ha olika syntaktisk (och semantisk) struktur och de är så gott som självklara för en person med svenska som modersmål. Det att fraserna är olika till sin struktur medför skillnader i betoningmönstret och i möjligheterna till flyttningar av led inne i satsen. Inte heller dessa är problematiska för en svensktalande, men för en finsktalande kan det vara svårt att avgöra hur frasen skall betonas och vilka flyttningar av led som är tillåtna. En finsktalande uttalar t.ex. ofta svenskans prepositioner som betonade både då det är fråga om prepositionsobjekt och adverbial.

³ Proform (partitivform av det finska pronomenet *jokin* 'något').

För att hjälpa den finsktalande ordboksanvändaren tillämpas i *Finsk-svensk ordbok* ett system för presentation av verbekvivalenter som ger både explicit information om frasens struktur och, i fall av prepositionsobjekt och adverbial med preposition, om prepositionsvalet. Dessutom ges implicit information om betoningsmönstret och om möjligheterna till flyttningar av led i satsen. (*Finsk-svensk ordbok* kommer inte att innehålla explicita uttalsangivelser.) Systemet består av fyra huvudtyper av verbekvivalenter. Jag kommer här att behandla de tre typer som kan anses vara markerade fall: verb som tar prepositionsobjekt eller andra komplement med preposition, partikelverb och lexikaliserade fraser. Det fjärde typen i min presentation kan ses som en underavdelning av den omarkerade typen, men då det här är fråga om svenska verb, som till sitt konstruktionssätt i viss mån avviker från sina finska motsvarigheter, tas de upp som en egen typ.

Placeringen av objektet

Ett finskt verb kan inte alltid få ett enkelt verb eller ett partikelverb som sin svenska ekvivalent. Det finska verbet kan t.ex. vara en avledning där avledningsmorfemet står för en handling av ett visst slag och stammen anger resultatet av handlingen. Ett sådant verb är finskans *yksityistää* som t.ex. kan översättas med det svenska *privatisera*. Men det kan också motsvaras av den svenska frasen *överföra i privat ägo*. Frasen är inte en egentlig ekvivalent, i alla fall inte en elegant sådan, utan mera en parafra. I en tvåspråkig ordbok kan denna typ av "ekvivalenter" dock inte undvikas. I olika språk förekommer olika grad av lexikalisering av olika semantiska drag i orden och de betydelsekomponenter som ingår i ett ord i ett språk måste kanske delas på orden i en hel fras i ett annat språk.

För en finsktalande är kanske strukturen av frasen *överföra i privat ägo* inte självklar och en felaktig analys kan lätt leda till felaktig ordföljd då frasen placeras i en levande kontext:

*Man har överfört i privat ägo bolaget.

I en enspråkig ordbok som *Svensk ordbok* (1986) är den här typen av fraser inte ett problem. En svenskspråkig ordboksanvändare vet var objektet skall placeras. I SOB är frasen *överföra i privat ägo* dessutom inte ett lemma utan en metaspråklig förklaring till lemmat *privatisera*. (Samma korthet tillämpas också i den enspråkiga finska förlagan till *Finsk-svensk ordbok, Suomen kielen perussanakirja* (1990–1994)). Där finns inte heller objektet inplacerat i de frasformade omskrivningarna av verbet *yksityistää*: 'tehdä yksityiseksi' ('göra privat') och 'saattaa yksityisomistukseen' ('överföra i privat ägo').) Metaspråket

skall gärna vara kort (d.v.s. elliptiskt), det är klart att det är just objektet som kan strykas i korthetens namn.

I en tvåspråkig ordbok för däremot det kontrastiva problemet med sig ett lexikografiskt problem. Skall man i ordboken ange objektet i form av en proform som fungerar som plathållare eller skall man ge frasen i samma form som den ges i en enspråkig ordbok? I *Finsk-svensk ordbok* har vi för tydlighetens skull valt att ge objektet tillsammans med ekvivalenten: *överföra ngt i privat ägo*. Det är ju just målspråkets språkliga enheter vi vill beskriva så fullständigt som möjligt. I den tidigare nämnda mellanstora finsk-svenska ordboken av samma författare (Cantell & al. 1995) är stilen för proformen densamma som för den övriga ekvivalenten, men vi har också diskuterat möjligheten att ge proformen i ett avvikande typsnitt eller i en avvikande snittvariant. Detta skulle markera att det är fråga om en annan informationstyp än det övriga i ekvivalenten.

Preposition eller partikel?

Ovan konstaterades att personer med finska som modersmål lätt ger prepositioner en felaktig betoning då de uttalas i kontext. Ett stort antal svenska prepositioner och partiklar är dessutom homografer (t.ex. *i, till, på* och *om*) och detta bidrar till ytterligare förvirring för en finskspråkig person som vill lära sig svenska. Därför är det en viktig uppgift för ordboken att genom framställningssättet göra en klar skillnad mellan partikelverb och enkla verb med prepositionsfras.

Frasen *lägga sig i ngt* kan analyseras på två olika sätt: för det första som ett reflexivt verb *lägga sig* och adverbial *i ngt*, i detta fall inte ett komplement utan ett optionellt adverbial. SOB definierar frasens betydelse som 'placera sig i horisontell ställning mot underlaget'. Den andra analysen ger partikelverbet *lägga sig i*, och objektet *ngt*. Denna fras har enligt SOB betydelsen 'ingripa och försöka påverka ngt förlopp e.d.'.

Syntaktiskt betar sig de två fraserna olika, samma flyttningar kan inte göras i dem. Då det gäller den första frasen, kan adverbial *i* fundamentteras i sin helhet, men prepositionen kan också stå kvar på sin ursprungliga plats:

Vi får inte lägga oss i den här sängen.
 I den här sängen får vi inte lägga oss.
 Den här sängen får vi inte lägga oss i.

I fråga om partikelverbet är en flyttning som liknar den första flyttningen inte tillåten, d.v.s. partikeln kan inte fundamentteras tillsammans med objektet:

Vi får inte lägga oss i den här frågan.
 *I den här frågan får vi inte lägga oss.
 Den här frågan får vi inte lägga oss i.

I de två artiklarna *asettua* respektive *sekaantua* i *Finsk-svensk ordbok* får de två verben precis som i SOB var sin presentation:

asettua⁴ lägga sig

sekaantua lägga sig i

En likadan skillnad görs i fråga om det enkla verbet *smussla* och partikel verbet *smussla undan*. Fraserna *smussla med något* och *smussla undan något* ser ut att ha identisk syntaktisk struktur. I sitt satssammanhang betar sig de två fraserna dock olika. Då det gäller det enkla verbet, kan dess komplement fundamenteras i sin helhet, men prepositionen kan också stå kvar på sin ursprungliga plats:

Vi får inte smussla med det här.
 Med det här får vi inte smussla.
 Det här får vi inte smussla med.

Då det gäller partikel verbet, kan partikeln inte flyttas fram till fundamentet tillsammans med objektet:

Vi får inte smussla undan det här.
 *Undan det här får vi inte smussla.
 Det här får vi inte smussla undan.

Då de olika verbtyperna får var sin presentation i ordboken, kan användaren utifrån detta sluta sig till verbens syntaktiska beteende. Det kräver visserligen rätt avancerade kunskaper, men informationen finns där. I detta fall finns de båda verben i samma artikel. I fråga om partikel verbet ges också en fullständigare konstruktionsuppgift för att ange prepositionsvalet också då det gäller det optionella adverbialt:

salailla smussla (**jtak** med ngt); **smussla undan** (**jtak jkita** ngt för ngn)

---

⁴ Det finska verbet har den allmänna betydelsen 'inta en viss ställning' och ordboken måste med hjälp av metaspråk beskriva skillnaden mellan *lägga sig*, *sätta sig* o.s.v. Detta metaspråk utelämnas här. Jag har också här utelämnat böjningsuppgifterna både för de finska och de svenska orden.

(Flyttningstestet kan naturligtvis också fungera som hjälp för lexikografen som kanske inte alltid är så säker på vilket fall det är fråga om.)

Prepositionsfraser som komplement

Prepositionsobjekt är en grammatisk kategori som saknas i finskan. Ibland tar ett svenskt verb prepositionsobjekt i de fall där det finska verbets objekt står i kasus partitiv och i dessa fall kan det påstås att en viss semantisk förutsägbarhet finns.

Men detta är inte alltid fallet och framför allt är inte valet av preposition klart för en finstalande. I *Finsk-svensk ordbok* har vi i fall med prepositionsobjekt valt att ge konstruktionsuppgifterna explicit efter själva ekvivalenterna så att vi först ger en proform som är en förkortning av någon av de olika kasusformerna av det finska pronomenet *jokin* ('något') eller *joku* ('någon') i den kasusform verbets, alltså uppslagsordets rektion förutsätter och sedan de svenska konstruktionsuppgifterna, d.v.s. prepositionen och proformen *ngt* eller *ngn*:⁵

odottaa vänta (*jkta* på *ngn*)

En transitiv verbekvivalent som tar ett direkt objekt får detta konstruktionssätt angivet bara då det förekommer som en ekvivalent bland många andra med varierande konstruktionssätt. Här följer en rad ekvivalenter från moment 2 i artikeln *valvoa*:

valvoa övervaka (*jtak* *ngt*); bevaka (*jtak* *ngt*); hålla uppsikt (*jtak* över *ngt*); hålla ett öga på *ngt*

Det finska verbet *koluta* konstrueras i en av sina betydelser med objekt. Objektet anger den "ort" där verksamheten i fråga sker, det är alltså inte fråga om ett semantiskt objekt. De svenska ekvivalenterna *rota* och *böka* tar båda ett adverbial som komplement. Adverbialet är motsvarigheten till den finska konstruktionens objekt och ges inom parentes i konstruktionsuppgifterna till ekvivalenterna:

koluta *rota*, *böka* (*jtk* i *ngt*)

Eftersom finskan är ett språk som är rikt på kasusformer, står verbkomplement som i andra språk motsvaras av prepositionsfraser ofta som adverbial i någon kasusform. Uppgifterna om ekvivalenterna till verb med detta konstruktionssätt ges i *Finsk-svensk ordbok* på samma

⁵ Presentationen här motsvarar inte nödvändigtvis den slutliga typografin.

sätt som konstruktionssättet för verb med prepositionsobjekt. Här ett exempel från moment 8 i artikeln för verbet *voittaa*, som har en hel del betydelser på samma sätt som det svenska verbet *vinna*, i detta moment avses betydelsen 'öka sina tillgångar (i affärer el. dyl.):'

voittaa vinna (jssak på ngt)

Partikelverb

En annan grammatisk kategori som inte existerar i finskan är partikelverben. Ett intransitivt partikelverb är inte något stort kontrastivt problem. Men om partikel verbet är transitivt, är det inte lätt för en person som inte har svenska som modersmål att göra skillnad mellan partikel och preposition. Om partikel verbet dessutom tar ett prepositionsobjekt, finns det dubbel orsak till förvirring. (I exemplens fall är prepositionen optionell, men de två olika konstruktionerna har olika betydelser, vilket naturligtvis måste anges i ordboken. I *Finsk-svensk ordbok* har vi valt att ge två separata konstruktionsuppgifter. Betydelskillnaden kan anges antingen med metaspråkliga förklaringar före konstruktionsuppgifterna eller med hjälp av exempelfraser om skillnaden är svår att förklara med ett eller två ord. – De förklaringarna har utelämnats här.)

aloittaa sätta igång (jk med ngt) (jk ngt)

Här skiljer sig analysen i *Finsk-svensk ordbok* från analysen i t.ex. den engelska inlärningsordboken LDOCE (1987). I den engelska ordboken definieras ett verb som består av två eller flera ord som en verbfras (phrasal verb): *grow out of* är alltså en transitiv verbfras som kan få ett (direkt?) objekt. I motsats till vad fallet är då det gäller enkla transitiva verb är objektet för dessa verb i LDOCE angivet som en proform efter uppslagsordet och i annan stil.

Lexikaliserade fraser

De lexikaliserade fraserna är en grupp som i *Finsk-svensk ordbok* får en presentation som avviker från presentationen av verb med prepositionskomplement och partikelverb. Fraserna är ofta metaforiska och bildar som helhet lexem, d.v.s. de har en egen betydelse som finns endast hos fraserna som helheter. Det är självklart att dessa inte i ordboken kan spjälkas upp enligt den syntaktiska strukturen. De måste få en presentation som visar att de som helhet står som översättning till det finska uppslagsordet. I *Finsk-svensk ordbok* ges fraserna i sin helhet utan stilbyte mellan de olika elementen i frasen (Här finns natur-

ligtvis samma möjlighet till alternativ lösning som diskuterats ovan i samband med placeringen av objektet inne i en fras.):

valvoa hålla ett öga på ngn

tavoitella stå efter ngt

viehättyä få upp ögonen för ngt

pantata hålla inne med ngt

I det första fallet skulle avsaknaden av prepositionsobjektet i ekvivalenten leda till en absurd tolkning och i de senare fallen skulle det bli fråga om verbens ursprungliga icke-bildliga betydelse. (I det sista exemplet avses den betydelse som i SOB förklaras som följande: 'inte avslöja'.)

Vid redaktionsarbetet är det ibland svårt att avgöra om en ekvivalent skall ges som en fras eller om den skall få separata konstruktionsuppgifter på samma sätt som i fråga om t.ex. prepositionsobjekt. Som ett hjälpmedel vid detta använder redaktionen för *Finsk-svensk ordbok* då frågan "Får verbet en annan betydelse utan komplement?" (d.v.s. är frasen ett eget lexem?). Om det får det skall komplementet ges tillsammans med ekvivalenten som i exemplen här ovan. Om det inte får det, kan konstruktionsuppgifterna ges separat som i fråga om verbet *hålla uppsikt*, som tidigare togs upp i raden av ekvivalenter till det finska verbet *valvoa*.

Optionellt komplement i finskan, obligatoriskt i svenskan

En del finska transitiva verb kan stå i kontexter där objektet inte finns utsatt (men tanken på ett objekt finns naturligtvis kvar, d.v.s. objektet finns i djupstrukturen). Dessa verb kan få svenska översättningar som inte kan stå i en sats utan utsatt objekt. Man ser t.ex. mycket ofta finländska butiker skylta om öppethållningstiderna på följande sätt:

Palvelemme klo 9–17.

*Vi betjänar kl. 9–17.

En butik i Sverige skulle troligen inte alls använda verbet *betjäna* i detta sammanhang, men där det används, krävs ett utsatt objekt i satsen.

För att hjälpa ordboksanvändaren att undvika sådana fel ger *Finsk-svensk ordbok* för dessa ekvivalenter objektet (i detta fall personobjektet) som en del av ekvivalenten i samma stil:

palvella betjäna ngn

Det finska verbet *vastata* får sitt komplement i kasus illativ. I svenskan är komplementet antingen en prepositionsfras (ett prepositionsobjekt) eller en nominalfras (ett indirekt objekt) beroende på verbet:

Hän ei vastannut kysymykseeni.
Han svarade inte på min fråga.
Han besvarade inte min fråga.

Det finska verbet kan också stå ensamt i en kontext på samma sätt som det svenska verbet *svara* kan stå antingen ensamt eller med prepositionsobjekt. *Besvara* däremot är ett transitivt verb som alltid måste ha sitt objekt utsatt i kontexten:

Hän ei vastannut.
Han svarade inte.
*Han besvarade inte.

Också detta objekt ges tillsammans med verbet i ekvivalenten, medan *svara* får en vanlig konstruktionsangivelse inom parentes:

vastata svara (jnk på ngt); besvara ngt

Sammanfattning och jämförelse

Finskan och svenskan uppvisar inte stora skillnader då det gäller verb och deras komplement. Men där skillnader finns är de vanligen fall för ordboksartiklarna och inte för grammatikboken (eller ordboksgrammatiken). Ett objekt i finskan kan ibland motsvaras av en prepositionsfras (ett prepositionsobjekt) i svenskan (t.ex. *odottaa – vänta*). I ett annat fall kan ett adverbialt komplement i finskan motsvaras av ett objekt i svenskan (t.ex. *vastata – besvara*). En lexikaliserad fras kan inte spjälkas upp enligt sin syntaktiska struktur. I vissa fall är ett svenskt verb "obligatoriskt" transitivt medan det finska uppslagsordet inte är det vilket måste markeras i ordboken.

Dessa skillnader är kontrastiva och kommer sällan fram i en svensk grammatikbok. För jämförelsens skull har jag undersökt hur de 21 lexem som förekommit som ekvivalenter till de finska uppslagsorden i mina exempel behandlats i två svenska ordböcker, i SOB (som väl närmast riktar sig till svenskspråkiga användare, men också används mycket i Finland av finskspråkiga vid studier i svenska) och i Lexinseriens *Svenska ord* (1984) som däremot uttryckligen är en ordbok för främmandespråksinlärning.

Tabell 1. Konstruktionsuppgifter för ett antal verb och verbfraser i *Svensk ordbok (SOB)* och *Svenska ord*

	SOB	Svenska ord
besvara	– (ex.)	+
betjäna	– (ex.)	*
bevaka	+	+
böka	–	+
få upp ögonen för ngt	*	*
hålla ett öga på ngt		+
hålla inne med ngt	–	*
hålla uppsikt	* (ex.fras)	*
lägga sig	+	* (ex.fras)
lägga sig i	+	*
privatisera	+	*
rota	–(ex.)	+
smussla	–(ex.)	+
smussla undan	+ (ex.fras)	+ (ex.fras)
stå efter ngt		*
svara	+	–
sätta igång	–	+
vinna	+	+
vänta	+	+/-
överföra ngt i privat ägo	*	*
övervaka	+	+

Förklaringar:

+ angivelsen motsvarar angivelsesättet i *Finsk-svensk ordbok*

– angivelsen avviker från angivelsesättet i *Finsk-svensk ordbok*

* verbet eller verbfrasen finns varken som lemma eller som exempelfras i ordboken

(ex.) konstruktionssättet finns angivet implicit bland exempelfraserna

(ex.fras) frasen finns inte upptagen som ett eget lemma utan som en exempelfras under det enkla verbet

SOB ger ibland konstruktionsuppgifterna som en egen informationstyp, d.v.s. som en kommentar om prepositionen genast efter moment-siffran (t.ex. i artikeln *hålla inne*). Konstruktionssättet kommer också fram implicit bland exempelfraserna och -satserna (t.ex. i artiklarna *svara*, *vänta* och *vinna*), men ingen explicit angivelse finns t.ex. för det obligatoriska objektet tillsammans med verben *besvara* och *betjäna*. För en svenskspråkig användare är det ju självklart att objektet skall finnas med. Men det är det inte för en person med ett annat modersmål.

För verbet *sätta igång* i betydelsen 'börja' ger SOB endast konstruktionssättet med *och* + infinitiv. Detta konstruktionssätt finns där-

emot inte i *Svenska ord*, som ger *att* + infinitiv som alternativ till nominalfras i komplementet.

SOB tar inte alltid upp partikelverben som egna lemman. De förekommer då endast i exempelsatserna under det enkla verbet (t.ex. *smussla* och *smussla undan*).

Tabellen visar att *Finsk-svensk ordbok* i rätt hög grad är på samma linje som *Svenska ord*. (Det enda minustecknet i spalten för *Svenska ord* står för konstruktionen *svara på ngt* som inte finns angiven under uppslagsordet *svara!*)

Svenska ord ger konstruktionsuppgifterna explicit i form av en allmän exempelfras (<A besvarar x>), ett mycket tydligt sätt. *Svenska ord* gör också skillnad mellan obligatoriska och optionella bestämmingar (<A smusslar (med x)>). Dessutom anger *Svenska ord* om en sats kan stå i stället för en nominalfras i konstruktionen. Däremot skiljer sig *Svenska ords* sätt från *Finsk-svensk ordboks* sätt att ange prepositionskomplement i fall där en konstruktion ges som exempel under ett lemma. Här uteblir proformen, vilket får åtminstone mig att uttala prepositionen som betonad och ger en underlig uppfattning av frasens struktur. Ordboken ger i stället sist ett exempel på ett substantiv som kan ingå i frasen, men dess funktion är väl närmast att ange en semantisk regel:

öga hålla ett öga på (= se efter) (*barnen*)

Då det gäller verbet *vänta* anger *Svenska ord* i konstruktionsuppgifterna att prepositionen är optionell och ger för konstruktionssättet utan preposition exempelfrasen *vänta barn*. I *Finsk-svensk ordbok* har vi däremot valt att ge de sällsynta alternativa konstruktionssätten endast bland exempelfraserna.

Martin Gellerstam (1994) nämner i sin artikel i föregående nummer av *LexicoNordica* en fördjupad kontrastiv information inom ramen för en tvåspråkig ordbok som den ena lösningen på det dilemma en ordboksanvändare ofta befinner sig i. Vanligen är det enligt honom så att en ordboksanvändare som vill producera text på ett främmande språk antingen inte finner tillräcklig hjälp i en tvåspråkig ordbok eller, om han använder en enspråkig ordbok, från början skall veta vad han letar efter och var han kan finna det. Vi vill påstå att *Finsk-svensk ordbok* är en lösning på dilemmat, en kombination av en tvåspråkig ordbok och en enspråkig ordbok: ingången sker via det egna språket medan informationen om målspråkets enheter är lika fyllig som den information som ges om lemmarna i en enspråkig ordbok (med undantag av definitionerna förstås). Den tidigare finsk-svenska storordboken (Cannelin & al. 1976) innehåller redan i viss mån sådan information, men i *Finsk-svensk ordbok* har vi velat utveckla detta vidare.

Litteratur

Ordböcker

- Cannelin, Aulis & Cannelin, Knut & Hirvensalo, Lauri & Hedlund, Nils 1976: *Suomi-ruotsi suursanakirja. Finsk-svensk storordbok*. Helsingfors: WSOY.
- Cantell, Ilse & Martola, Nina & Romppanen, Birgitta & Sundström, Mats-Peter 1995: *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*. ('Finsk-svensk ordbok för studerande'.) Helsingfors: WSOY.
- LDOCE 1987 = *Longman Dictionary of Contemporary English*. Harlow: Longman Group UK Limited.
- SOB 1986 = *Svensk ordbok*. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Stockholm: Esselte Studium.
- Suomen kielen perussanakirja (I–III)*. ('Finsk basordbok'.) 1990–94. Päätoimittaja (huvudredaktör): Risto Haarala. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Svenska ord 1984 = *Svenska ord med uttal och förklaringar*. Stockholm: Esselte Studium.

Annan litteratur

- Bergenholtz, Henning 1985: Vom wissenschaftlichen Wörterbuch zum Lehrwörterbuch. I: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.–30.6.1984*, hrsg. von Henning Bergenholtz und Joachim Mugdan. *Lexicographica*. Series Maior 3. Tübingen: Niemeyer, 225–256.
- Gellerstam, Martin 1994: Produktionsordböcker – vad är det? I: *LexicoNordica 1*, 43–52.
- Herbst, Thomas 1985: Das zweisprachige Wörterbuch als Schreibwörterbuch: Informationen zur Syntax in zweisprachigen Wörterbüchern Englisch-Deutsch/Deutsch-Englisch. I: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.–30.6.1984*, hrsg. von Henning Bergenholtz und Joachim Mugdan. *Lexicographica*. Series Maior 3. Tübingen: Niemeyer, 308–331.
- Martola, Nina 1995: Substantiv avledda av adjektiv och verb – en jämförelse mellan några ordböcker med finska som källspråk. I: *LexicoNordica 2*, 89–108.

Hans-Olav Enger

Har ord hoder? Litt om sammensetninger og deres bøyning¹

One approach to compounds is to analyse them as containing "heads" (Williams 1981). This approach entails substantial problems (as is shown with Norwegian examples), and should probably be rejected. Speakers do not necessarily notice the connection between a compound and the corresponding simplex. This is probably the reason why a compound can acquire a different inflection from the simplex. Lexicographers may be well advised to list morphological information both for the compound and for the simplex, at least in bilingual dictionaries.

Innledning

Det er en velkjent observasjon at sammensetninger gjerne bøyes på samme vis som sisteleddet. Ivar Aasen (1965:230f) sier for eksempel at

fra Formens Side er det sluttende Ord [i sammensetninger, HOE] altid at ansee som Hovedordet, da nemlig dette altid beholder sit Klassemærke og sin Bøining ligefuldt i den sammensatte Stilling, som naar det staar alene. Hvis dette Ord f.Ex. er et Substantiv, da bliver det sammensatte Ord ogsaa Subst. med samme Kjøen og samme Bøiningsformer, som om det sidste Ord stod i eenlig Stilling.

For å ta et eksempel: Det norske substantivet *vin* har genus maskulinum. Etter det Aasen sier, er det da rimelig at sammensetninger som *hvitvin*, *rødvin*, *rosévin* også har genus maskulinum. Leksikografer utnytter denne idéen til sitt bruk: Mange ordbøker unnlater å føre opp genus på sammensetninger som *rosévin*, vel ut fra det resonnementet at genus i slike tilfeller er prediktabelt.

Lignende forhold gjelder for avledningsendelser; elementer som ikke egentlig er ord: For eksempel er det slik i min østnorske dialekt at substantiver som ender på *-het*, er hunkjønn. Mange av oss husker fra tysktimene hvordan slike forhold kunne utnyttes når en lærte fremmedspråk: Vi ble for eksempel fortalt at alle tyske substantiv som endte på *-heit*, *-keit*, *-schaft* og *-ung* var hunkjønn.

¹ Takk til Kristin Bakken, Ruth Vatvedt Fjeld og Dag Gundersen, som har lest og kommentert et tidligere utkast. Takk også til Andrew Carstairs-McCarthy og Rolf Theil Endresen for gode idéer. Og takk til deltakerne ved symposiet om grammatikk i nordiske bilingvale ordbøker (Schæffergården 18. og 19. februar 1995), for nyttig og lærerik diskusjon. For feil og mangler svarer undertegnede, som ikke har fulgt alle gode råd.

Den amerikanske lingvisten Edwin Williams trekker mange teoretiske følger av dette. Williams (1981) vil regne med at i et ord som *rødvin* er det *vin* som er "hodet", som han kaller det (jf Aasens "Hovedord"). Tesen er så at det er hodets egenskaper som avgjør sammensetningas egenskaper, og at hodet alltid er å finne lengst til høyre i ordet. Dette kalles "The Right-Hand Head Rule", som her vil bli oversatt med "Hodet-til-høyre-regelen".

Genus er bare ett eksempel på hva hoder kan styre. Hoder kan også styre klassetilhørighet i verbbygging: Ettersom *se* er et sterkt verb, vil også *overse* være et sterkt verb.

Begrepet "hode" har lenge vært brukt i syntaksen. Williams forsøker å overføre det til morfologien, vel ut fra tanken om at morfologi og syntaks har mange viktige fellestrekk. Enda om en har snakket om hoder innafor morfologien iallfall siden Bloomfield (1933:235), er Williams en av de amerikanske forskerne som har trukket dette lengst.²

Ord har neppe hoder

I mange tilfeller gir den framgangsmåten som er skissert over, gode resultater, men den er kontroversiell. Hodet-til-høyre-regelen er åpenbart ikke universelt gyldig, men det trenger vi ikke gå inn på her. Det er kanskje mer interessant at det fins unntak til og med i engelsk (jf Bauer 1990). Etter mitt syn er tanken om at ord har hoder, og at hodene bestemmer sammensetningers bøyning, i det hele tatt problematisk. Det er både empiriske og teoretiske grunner til dette.

Vi skal se på de empiriske vanskene først, og da vender vi tilbake til eksempelet *vin*. Som sagt er *vin* et hankjønnsord, og det er også de fleste sammensetninger som ender på *-vin*. Men ikke alle; substantivet *brennevin* er faktisk nøytrum. Dette eksempelet taler mot Williams' tilnæringsmåte. Så hva gjør vi da?

En mulig strategi, foreslått av Kiparsky (1982:139), er å anta at alle sammensetninger "egentlig" er endosentriske. Endosentriske er slike sammensetninger som har en kjerne – et hode. Og det store flertal av sammensetninger, både i engelsk og norsk, er jo vitterlig endosentriske. De tilsynelatende eksosentriske sammensetningene vil Kiparsky så gjøre greie for ved å postulere at de har en avledningsendelse null, Ø, og at det er dette null-morfemet som er hode i sammensetninga. I eksempelet *brennevin* er det dermed Ø som sørger for at ordet blir nøytrum. Også *brennevin* blir dermed en endosentrisk

² Williams er likevel langt fra den eneste som har tenkt i slike baner. Det er bare praktiske grunner til at jeg fokuserer på hans variant av 'ordsyntaks'. En utmerket skisse av ordsyntaksteori anvendt på nordisk materiale gir Josefsson (1995).

sammensetning, som blir analysert som *brenne + vin + Ø*. (Williams 1981 tyr til lignende grep.)

Denne strategien har etter mitt syn neppe noe for seg. Kiparsky foreslår nemlig ikke noen uavhengig evidens for å regne med Ø. Det eneste grunnlaget vi har for å postulere en avledningsendelse null i et ord som *brennevin*, er da at dette substantivet har genus nøytrum. Om null så i neste omgang skal "forklare" at *brennevin* er nøytrum, står vi overfor et skoleeksempel på en ringslutning. (Jf Anderson 1992:312: "In the absence of positive evidence in favor of these Ø-suffixes in each case, however, the ultimate effect of this move is to render the claim of the 'right-hand head rule' completely vacuous.") Null-morfemer er dessuten teoretisk problematiske (jf f eks Matthews 1991, Enger 1993). Om vi vender tilbake til *brennevin*: Hvorfor skal Ø gi akkurat intetkjønn? Hvorfor ikke like gjerne hunkjønn? Det påståtte null-morfemet hjelper oss lite, det jeg kan se.

Noe av den samme kritikken kan en rette mot et forslag om å si at sammensetninger kan miste "unntakstrekkene" (exception features) til de tilsvarende simpleksene. Dette er hva Jensen (1990:10) oppgir som gjeldende lære. Ut fra Jensens forslag vil for eksempel forskjellen i norsk mellom *fare* (sterkt verb) og *erfare* (svakt verb) forklares med at det svake verbet har mistet unntakstrekket som det sterke har. Igjen står vi overfor et sirkelresonnement: Vi har ikke noe annet bevis på dette unntakstrekket og dets bortfall enn at de to verbene ter seg ulikt. Og at de to verbene ter seg ulikt, det visste vi fra før.

En annen tenkelig strategi er å si at det bare er ved endosentriske sammensetninger at hodet styrer sammensetningers bøyingsegenskaper. Da velger vi altså å se bort fra de eksosentriske sammensetningene. Men ulempene ved en slik argumentasjon er også innlysende: At endosentriske sammensetninger ter seg som et av leddene, er per definisjon sant, med andre ord tautologisk (jf Becker 1990).

Påstanden om at hoder styrer sammensetninger, får problemer med visse språkhistoriske endringer, slik Stump (1994) påpeker. Som eksempel kan vi ta gammalnorsk *fortelja* og *telja*. Disse to verbene bøyes likt i gammalnorsk, og dersom vi først vil regne med hoder, vil vi si at *telja* er hodet i *fortelja*. Da følger det at dersom *telja* skifter bøyingsklasse, bør også *fortelja* gjøre det. Denne prediksjonen holder likevel ikke stikk. Mange nordmenn sier nemlig *telte*, men *fortalte*.

Så langt har vi sett to innvendinger mot Williams' tilnæringsmåte; nemlig at eksosentriske sammensetninger blir et problem, og at språkhistoria ikke gir entydig støtte. Et tredje problem er at vi ikke har tilfredsstillende kriterier for når vi har å gjøre med samme morfem. Dette kan illustreres med et eksempel: På norsk har vi verbet *fare*, som er sterkt, og *erfare*, som er svakt. Slike eksempler skulle en ikke vente ut fra Williams' hypoteser, men en mulig måte å berge dem på, er å si at det ikke er "samme" *fare* i de to tilfellene. Men åssen veit vi det? Åssen veit vi om det er samme *vin* i *vin*, *rødvin* og *brennevin*?

Problemet høres banalt ut, men det er faktisk helt grunnleggende. Vi savner kriterier for når vi har å gjøre med samme morfem (jf Linell 1979 og Carstairs 1988). Vi ser likheter mellom *fare* og *erfare*, og ønsker å få fram det. Men innafor mange morfologiske modeller framstilles denne likheta ved hjelp av identitet. Likheta mellom *fare* og *erfare* beskrives dermed som at de har et morfem felles. Men dette kan umulig være eneste måten å gå fram på. I prinsippet kan vi se likheter mellom så mange ting; men derav følger det ikke at alle de tingene vi synes ligner hverandre, nødvendigvis inneholder identiske elementer.³

Hvorfor ter noen sammensetninger seg annerledes?

Så langt har artikkelen inneholdt mest destruktiv kritikk, men nå skal jeg prøve å være litt konstruktiv. En ting som synes klart, er at Aasen ikke har uttrykt seg helt dekkende i det sitatet som innledet artikkelen. Faktisk påpeker allerede Botin (1777:65) at det ikke alltid er tilfellet at sammensetninger bøyes som eller har samme genus som sisteleddet: "Ackt är Mascul. men Förackt är Neutr. Mål är Neutr. men Spannemål Mascul. Öre är Neutr. men Halföre Mascul.". Tilsvarende observasjoner gjør Løkke (1879:15): "*Sammensatte* Substantiver faa det Kjøn, som det sidste Ord i Sammensætningen har: [...] Anm. Af Undtagelser fra denne Regel er at mærke: en Tid – et Maaltid; en Rad – et Benrad [...] en Færd – et Folkefærd, et Gjenfærd [...] en Byrd – et Vidnesbyrd".

Dette er et sentralt problem for den som mener at ord har hoder, og at det er hodene som bestemmer ordenes bøyingssegenskaper. Dersom dette er ment å være en teoretisk påstand av den typen som kan etterprøves empirisk, står den svakt, fordi det fins moteksempler. Så svaret på spørsmålet i tittelen er negativt; ord har neppe hoder. I tillegg til de empiriske vanskene som er pekt på her, er det et stort problem at begrepet 'hode' har vært brukt nokså ullent. Laurie Bauer (1990:30) uttrykker dette elegant: "no generalization about heads in English morphology is going to remain tenable unless 'head' is delimited very specifically. Given the things that 'head' is supposed to do at the moment, we would not be much worse off without our heads."

Likevel er det altså også klart at flertalet av sammensetninger i norsk bøyes som sisteleddet. Det er en ukontroversiell deskriptiv observasjon. Spørsmålet blir da hvorfor de gjør det, og hvorfor et mindretal sammensetninger ikke bøyes som sisteleddet. Her skal vi bare tar for oss det siste spørsmålet. Hvorfor bøyes f eks *fare* og *erfare* ulikt?

³ Ta et banalt eksempel: I poesien heter det ofte at "min elskede er som en rose", men derav følger det på ingen måte at min elskede og rosen inneholder identiske elementer. Riktignok kan begge to virke skjønne, men de inneholder ikke dermed et element skjønnhet. Likhetsrelasjoner er nettopp relasjoner, og bør ikke reduseres til "ting".

Et interessant forslag er satt fram av Aage Hansen (1967:17): "I sammensætninger og afledninger hvor den tankemæssige kontakt med det tilsvarende stærke verbum er gået tabt, kan overgang til svag bøjning finde sted."⁴

Umiddelbart virker dette som en tiltalende idé, om vi tillater oss å forstå "tankemessig" som synonymt med "semantisk". Det er altså når den semantiske avstanden mellom simplekset og sammensetninga blir stor, at sammensetninga kan få egne bøyingssegenskaper. Om vi vender tilbake til eksemplene: Å *erfare* er ikke noen form for å *fare*, og *brennevin* er ikke en slags *vin*. Likeså er det vel mange som aldri tenker på at *fortelle* har noe med *telle* å gjøre. I disse eksemplene kan det se ut som semantikken kan ha spilt inn. Idéen om at betydning kan spille inn for bøyingssegenskaper, finner vi en viss støtte for hos Løkke (1879:9):

Et og samme Ord kan have begge Kjøn, Fælleskjøn, naar der betegnes en enkelt Gjenstand, og Intetkjøn, naar der betegnes en Samling af Gjenstandene, saaledes: en Raad (i Sammensætninger), f. Ex. en Statsraad, men: et Raad, f. Ex et Statsraad, et Byraad, Kongens Raad, d.e. Flerhed af Personer, der tilsammen udgjøre Raadet; en Militær, d.e. en Krigsmand, men: et Militær, Militæret, d.e. Krigsfolk, Krigsmænd [...]

Et opplagt problem er likevel hva vi mener med "stor semantisk avstand". Verbet *overvære* bøyes i norsk delvis ulikt *være*, men likevel ville nok mange mene at *overvære* er semantisk relatert til *være*.⁵ Et annet problem er at Hansen bare sier at overgang til svak bøyning kan finne sted under disse betingelsene. Og det spørs nok om stor semantisk avstand er tilstrekkelig grunn til skifte av bøyingskategori, eller om det bare er et nødvendig vilkår (jf Stump 1994). For å ta et eksempel: *Ølebrød* er ikke noe brød, men ei slags suppe. Likevel har ikke dette substantivet skiftet kjønn i norsk; det har intetkjønn, liksom simplekset *brød*. (I dansk er derimot *øllebrød* felleskjønn, og har dermed fjernet seg fra simplekset.)

Begrepet semantisk avstand medfører altså uløste problemer, og emnet krever mye mer forskning. Men vi har uansett kommet et stykke på veg. For utgangspunktet vårt var at alle sammensetninger skulle te seg som sisteleddet. Det står nå klart at dette utgangspunktet var ei forenkling; at visse sammensetninger ikke ter seg som sisteleddet, og at årsakene er uklare, men kan være semantiske. Det er da noe. Det hender til og med at vi er så heldige at vi kan oppdage denne prosessen mens den er i sving. Her er et eksempel fra *Nynorskordboka*:

⁴ Etter alt å dømme har faktisk *erfare* vært bøyd sterkt tidligere, både i dansk (jf ODS) og i norsk (jf Western 1975:323).

⁵ I realiteten er nok mange nordmenn svært usikre på åssen *overvære* bøyes; kanskje er paradigmet defekt for mange. Men dette problemet ser jeg bort fra her.

"**borgarskap** m1 (sær[eg] i tyd[ing] 1 og 2) el n1 (sær[eg] i tyd[ing] 3)". Her har vi et eksempel på at en sammensetning holder på å få særskilte bøyningsegenskaper, og at semantikk spiller inn.

Men for å gå til det prinsipielle: En viktig grunn til at sammensetninger kan få en annen bøyning enn "hodet", er at ord er ord. Sammensetninger kan leksikaliseres, like så vel som simplekser. Dermed kan sammensetningene få egenskaper som en ikke skulle vente seg ut fra sisteleddet. For å parafasere Aage Hansen, er grunnen til leksikalisering at talerne tenker på sammensetninga og tilsvarende simpleks som to forskjellige ord, som ikke har så mye med hverandre å gjøre. Slik Bauer (1992) peker på, har begrepet leksikalisering vært neglisjert innafor visse morfologiske teorier. En konsekvens av det blir at en får svært mye å gjøre greie for innafor en synkron morfologisk teori; etter Bauers syn **for** mye.

At leksikalisering har vært neglisjert innafor enkelte teorier, henger vel sammen med at begrepet leksikalisering er knyttet til begrepet "ord". Mange morfologer, kanskje særlig engelskspråklige, har ønsket å se morfemet som eneste morfologiske enhet. Men det bør de slutte med (jf f eks Matthews 1991, Anderson 1992 eller Enger 1993). Det er naturlig at for dem som ønsker å konsentrere seg om morfemet, og se ordintern struktur som mest mulig syntaktisk, er sammensetninger interessante. Sammensetninger er jo noe av det mest syntaktiske en finner innafor morfologien. Men denne tilnæringsmåten har ført til mange vansker innafor andre deler av morfologien, kanskje særlig bøyingsmorfologien. For "ordsyntaksfolk" som f eks Williams er det et sentralt problem at allomorfi fins; for å tale med Carstairs-McCarthy (1992:152): "For the time being, allomorphy remains for them something of an embarrassment."

Problemet med hoder bør ses i sammenheng med to andre problemer, som skal omtales kort her. Malmgren (1994) diskuterer sammensetninger, og viser at i en del sammensetninger i svensk er det uråd å predikere førsteleddets form. Det viser eksemplene *pepparkaka* – *pepparkaksdeg*; *rödbena* – *rödbeneägg*; *högmässa* – *högmässobesökare*; *vattenskida* – *vattenskidåkare*. Mens jeg har fokusert på problemer med sisteleddets bøyningsegenskaper, fokuserer altså Malmgren på førsteleddets form. Uansett, hvis sammensetninger bare var ordsyntaks, er det ikke slikt en skulle vente seg.

Et problem som ikke kan diskuteres utførlig her, men som likevel bør nevnes, er utviklinga av bøyningsegenskaper ved leksemer som spaltes opp.

For eksempel kan det gammalnorske sterke verbet *lata* 'la, late' brukes i en mengde betydninger, og fyller godt opp i ordbøkene. På et eller annet tidspunkt slutter likevel språkbrukerne å se sammenhengen mellom de mange funksjonene dette verbet har. I mitt språk heter det f eks å *la noen gjøre det*, som i *Kari lot Per ta oppvasken*. Men dette ordet har liten synkron sammenheng med å *late seg* 'dovne seg, ta det

med *ro'*, der elementet *-te* er beholdt; det heter da også *han lata seg* i preteritum (altså formelt forskjellig fra *lot*). Når den "tankemessige" forbindelsen er brutt, kan språkbrukerne finne nye grammatiske mønster, slik Aage Hansen antyder. Det gjelder da både ved sammen-setninger, og når ord blir spaltet opp.

Semantiske endringer går forut for formelle endringer. Det er egentlig ikke så rart: En "reint morfologisk" struktur fullstendig uten semantiske korrelater ville være merkelig. Morfologi har også med semantikk å gjøre.

Avslutning

Jeg skal forsøke å avslutte med en grammatisk moral og en leksikografisk moral.

Som grammatiker vil jeg konkludere som følger: Mange sammen-setninger bøyes som sisteleddet, men ikke alle. Sisteleddet styrer følgelig ikke nødvendigvis sammensetningers bøyning. Når sammen-setninger ter seg annerledes enn tilsvarende simpleks, har det trulig med semantikk å gjøre, men den nøyaktige sammenhengen her er ikke tilfredsstillende kartlagt. En tilnæringsmåte der en går ut fra at at ord har hoder, og at det er hodene som styrer ordenes bøyning, må likevel avvises, ettersom denne tilnæringsmåten er beheftet med store vansker, både teoretisk og praktisk.

Så langt grammatikken. Hva har så dette med leksikografi å gjøre? For det første vil jeg avvise spørsmålet; det er ikke gitt at grammatikk og leksikografi er to helt atskilte størrelser. Kromann (1994) mener at i siste halvdel av 20. hundreåret kan det se ut som grammatikk og leksikografi har gått hver sin veg.⁶ "Det er som om den lingvistiske strukturalisme har medvirket til at fjerne leksikografi og grammatikografi fra hinanden. Er der med strukturalismen gået et helhedssyn på sprog tabt?" (Kromann 1994:144) Det er fristende å si at det nå er teorier på markedet som i noen grad kan bøte på dette problemet. Innafor kognitiv grammatikk, som beskrevet av Langacker (1987), antar en for eksempel ikke at det er noe skarpt, teoretisk skille mellom grammatikk og leksikon. Det betyr ikke nødvendigvis at alle grammatikere skal bli leksikografer, eller omvendt, for det skillet er helst reint praktisk begrunnet. Derimot betyr det at den skarpe teoretiske distinksjonen mellom grammatikken og leksikon blir sett på som problematisk. Innafor amerikansk strukturalisme og generativ grammatikk har det jo ofte vært hevdet at i grammatikken finner en det regelmessige, mens leksikon bare er ei liste over uregelmessigheter (Bloomfield 1933) eller endatil et "fengsel" (diSciullo & Williams

⁶ Riktignok forstår Kromann ved "grammatikk" først og fremst semantikk og syntaks. Likevel skulle tankene hans ha en viss relevans her.

1987). Denne dikotomien har lenge vært god latin, men er mer omvistet nå. Kanskje kan altså det helhetssynet Kromann etterlyser, være på veg inn igjen. Her er det verdt å merke seg at begreper som "ord" og "paradigme" til en viss grad er blitt rehabilitert innafor den teoretiske morfologien; begreper som leksikografene har hatt nytte av hele tida.

Det er likevel to observasjoner som skulle ha særlig nytte for leksikografer. For det første: Det som er nyttig å gjøre i leksikografisk praksis, bør ikke uten videre oppfattes som teoretiske påstander i språkvitenskapen. Ingen leksikograf ville vel heller påstå det. Det er nyttig for leksikografen å kunne gå ut fra at flertalet av sammensetninger bøyes som sisteleddet, men derifra og til å hevde at alle sammensetninger bøyes som sisteleddet, trur jeg få leksikografer ville gå. I praksis vil alle leksikografer føre opp bøyingsmønster ved de sammensetningene som **ikke** bøyes som sisteleddet. Ingen norsk leksikograf vil unnlate å føre opp genus for *brennevin*. Så langt, så godt.

For det andre: Ettersom vi mangler kriterier for morfemidentitet, følger det også at brukere kan få problemer med å finne bøyingsmønster ved sammensetninger, ganske enkelt fordi de ikke nødvendigvis relaterer sammensetninga til simplekset. Det **kan** godt hende at de gjør det, men vi bør ikke uten videre ta det for gitt. "Moralen" må derfor bli at det er grunn til å være romslig med hensyn til bøyingsmønstre ved sammensetninger. Ta heller sjansen på å føre opp et bøyingsmønster for mye, enn et for lite. Uten å ha noen grundigere studier å vise til, vil jeg anta at det er flere som har bruk for grammatiske opplysninger ved bilingvale ordbøker enn ved monolingvale. Det kommer av at en gjerne kjenner sitt eget språks bøyning bedre enn andre språks bøyning. Hvilke morfologiske relasjoner en ser, varierer mellom individer (jf Davis 1992). Profesjonelle språkforskere, enten de er leksikografer eller lingvister, har lettere for å se relasjoner i ordbøkene enn det mange andre språkbrukere har. Undertegnede tenkte f. eks. aldri på at *telle* hadde noe med *fortelle* å gjøre før jeg hadde vært utsatt for ganske mye filologi. Dersom vi ønsker at ordbøkene skal være til nytte for dem som ikke er så lærde som oss, kan det derfor være tjenlig å oppgi bøyingsmønstre i stor monn, og ikke gå ut fra at språkbrukerne ser de sammenhengene som for oss er sjølsagte. For eksempel kan det i ei bilingval ordbok være formålstjenlig å angi genus også ved *rødvin*. For oss språkforskere virker det fullstendig overflødig; vi ser forbindelsen til *vin*. Men det er det ikke sikkert at ordboksbrukerne gjør. Språkbrukerne er jo en kontinuerlig kilde til skuffelse for oss grammatikere og leksikografer; de trenger stundom hjelp til å se sammenhenger mellom ord, – og de ser ut til å klare seg godt uten hoder.

Litteratur

- Anderson, Stephen R 1992. *A-morphous morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauer, Laurie 1990. Be-heading the word. I: *Journal of Linguistics* 26, 1–31.
- Bauer, Laurie 1992. Lexicalization and level ordering. I: *Linguistics* 30, 561–568.
- Bloomfield, Leonard 1933. *Language*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Botin, Anders af 1777. *Svenska språket i tal och skrift*. Stockholm: Kgl. Ordens-tryckeriet.
- Becker, Thomas 1990. Do words have heads? I: *Acta Linguistica Hungarica*, 5–17.
- Carstairs, Andrew 1988. Some implications of phonologically conditioned suppletion. I: *Yearbook of Morphology*, 67–94.
- Carstairs-McCarthy, Andrew 1992. *Current morphology*. London: Routledge.
- Davis, Hayley G 1992. Drawing the Morphological Line. I Wolf, George (utg): *New Departures in Linguistics*. New York og London: Garland Publishers.
- Enger, Hans-Olav 1993. Morfemet i beskrivelsen av bøyningsmorfologien til norrøne substantiv – utfordring eller hindring? I: *Maal og Minne*, 12–27.
- Garde, Anna og Pia Jarvad (utg) 1994: *Nordiske studier i leksikografi II* (Skrifter udgivet av Nordisk Forening for Leksikografi. Skrift nr 2). København: Foreningen af Leksikografer i Danmark.
- Hansen, Aage 1967. *Moderne Dansk, III: Sprogbeskrivelse*. København: Grafisk forlag.
- Jensen, John T 1990. *Morphology*. Amsterdam og Philadelphia: John Benjamins.
- Josefsson, Gunlög 1995. The role of word classes in word formation: On the formation of Swedish nouns. Foredrag ved den 15. skandinaviske konferansen i lingvistik, Oslo, 13. januar 1995.
- Kiparsky, Paul 1982. From Cyclic Phonology to Lexical Phonology. I: Harry van der Hulst og Norval Smith (utg): *The structure of phonological representations (part I)*. Dordrecht: Foris, 131–175.
- Kromann, Hans-Peder 1994. Grammatiske informationer i ordbøger. I Garde og Jarvad, 143–151.
- Langacker, Ronald W 1987. *Foundations of Cognitive Grammar, vol I: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Linell, Per 1979. *Psychological Reality in Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Løkke, Jakob 1879. *Modersmaalets Grammatik til Skolebrug*. 7. utgave. Kristiania: J W Cappelen's forlag.

- Malmgren, Sven-Göran 1994. Sammansättningsmorfologi och lexikografi. I Garde og Jarvad, 179–184.
- Matthews, Peter Hugoe 1991. *Morphology*. 2. utgave. Cambridge: Cambridge University Press.
- diSciullo, Anna-Maria og Edwin Williams 1987. *On the definition of word*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Stump, Gregory T 1994. The Uniformity of Head Marking in Inflectional Morphology. I: *Yearbook of Morphology*.
- Western, August 1975 [1921]. *Norsk Riksmåls-grammatikk*. Oslo: Aschehoug.
- Williams, Edwin 1981. On the notions 'lexically related' and 'head of a word'. I: *Linguistic Inquiry* 12, 245–274.
- Aasen, Ivar 1965 [1864]. *Norsk Grammatik*. Oslo: Universitetsforlaget.

Helgi Haraldsson

Islandsk grammatikk i tospråklige ordbøker

In a bilingual dictionary provided with a dictionary grammar referred to by means of morphological codes in the entries, it is desirable that the codes should be "transparent". That is to say, after some training the user should be able to interpret the information contained in the codes he sees, without having to consult the particular part of the grammar referred to.

The first complete dictionary grammar of Icelandic in a bilingual dictionary appeared in the Swedish-Icelandic dictionary of 1982. However, the morphological codes used in that dictionary can hardly be assessed as transparent. In this paper, the author describes the system of codes he has devised for the Icelandic equivalents (nouns, adjectives, verbs) in his Russian-Icelandic dictionary which is expected to be published at the end of 1995 or beginning of 1996. This system has partly been inspired by the system of codes devised by A. Zaliznyak, which the author applied to the Russian entries in his above-mentioned dictionary. This system is known from e.g. the Russian-Swedish dictionary of 1976 and the Russian-Norwegian dictionary of 1987 (rev.ed. 1994).

(NB: Russiske ord i denne artikkelen transkriberes ifølge Nordisk slavistforbunds regler, se Scando-Slavica (1980:201).

1. Innledning

1.1. Det rår i dag bred enighet om at ordlistepregede tospråklige oppslagsverk ikke oppfyller de informasjonskrav den seriøse bruker bør stille til bilingvale ordbøker, jf. Bergenholtz (1994:116). Det trengs opplysninger ikke bare om ordenes "individuelle" vesen (semantikk, tilknytning til grammatiske kategorier o.l.), men likeledes om deres kombinatoriske egenskaper, deres "sosiale atferdsmønster" (valør i vid forstand, herunder reksjon; stilistisk avskygning, hyppighet, bruksområde etc.). Opplysninger av denne typen er like selvskrevene i enspråklige ordbøker. Oppslagsverk som "Orðastaður" (Jónsson 1994) er et resultat av denne erkjennelsen. Det er innlysende hvilket viktig grunnlag verk av denne typer utgjør for utarbeidelse av tospråklige ordbøker.

1.2. I det følgende brukes "(tospråklig) ordbok" kun om store og mellomstore almenne bilingvale oppslagsverk (ikke om lommeordbøker, spesialordbøker osv. med mindre dette nevnes spesielt).

Først vil morfologisk informasjon bli diskutert (1-9), deretter syntaktisk.

I. Morfologi

2. Den grammatiske informasjonens plass og eksponering

2.1. Adekvat grammatisk informasjon ved hvert enkelt oppslagsord i en (tospråklig) ordbok krever enormt mye plass. Attpåtil vil de mest

elementære selvfølgeligheter ikke bare legge beslag på det meste av den plass som går til dette formål, men også bidra til at mer relevant informasjon glir ut av fokus. Eksempler fra CIED (1989:59):

afpant/a *v* (*acc*) (-aði) ...

afplán/a *v* (*acc*) (-aði): ~ ~ **dóm** serve a sentence ...

afpöntun *f* (*acc*) (-pöntunar, -pantanir) ...

af/raddaður *adj* (*f*-rödduð) devoiced ...

af/ráða *v* (*acc*) (-ræður; -réð, -réðu, -ráðið) ...

2.1.1. Det eneste "uregelmessige" her er det sterke verbet *afráða*. Det er ingen ordboksgrammatikk og ingen liste over uregelmessige verb i CIED. Alle de tallrike islandske femininer på ROTMORFEM med Ö + SUFFIKSET -UN bøyes som (*af*)*pöntun* med to marginale unntak; **raddaður** - **rödduð** er likeledes en regelmessig og uhyre hyppig bøyningstype. – Som *panta* bøyes de aller fleste islandske verb; merk at i motsetning til nomenene (*pöntun* - *pantanir*; *raddaður* - *rödduð*) markeres ikke omlyd i verbalbøyningen (*pantaði* - 1.p. pl. preteritum *pöntuðum*, osv.). Til tross for at mye plass avsettes til morfologisk informasjon, forblir mye uavklart, f.eks.

hólm/ganga *f* (-göngu, -göngur) ...

Her markeres ikke -n- i gen. pl.: (*hólm*)*gangna* som i *stúlka* - *stúlkna*, i motsetning til f.eks. *smiðja*, gen. pl. *smiðja*; *fjara* - *fjara*, o.m.a.)

dreng/ur *m* (-s, -ir) ...

Her opplyses det ikke at i dat. sg. uteblir endelsen -i (*dreng*) i motsetning til f. eks. **gest/ur** (-s, -ir), der brukeren heller ikke får beskjed om at dat.sg. er *gesti*, osv., se 7.9.

2.2. To løsninger peker seg ut:

2.2.1. Man kan se bort fra selvfølgelighetene, dvs. de bøyningstyper som ikke volder vanskeligheter for brukere med elementær kunnskap til det aktuelle språk, og anføre utelukkende de grammatiske opplysninger man antar gjennomsnittsbrukeren vil trenge. Denne fremgangsmåten er f. eks. valgt for målspråket i en norsk-polsk ordbok som p.t. er under utarbeidelse, jf. Selberg (1995, s. 14, § 6.2.1). En slik løsning kan bli aktuell også for målspråket i den norsk-russiske ordboken man har arbeidet med siden 1992 under ledelse av V. P. Berkov.

2.2.2. En mer konsekvent løsning – som tør være å foretrekke for kildespråkets vedkommende – er å forsyne alle flekterende ord (i

hvert fall substantiver og verb) med bøyningskoder, slik at de regelmessige typene får enkle koder, som tar et minimum av plass, mens det uregelmessige, marginale utstyres med mer "iøynefallende" koder og/eller grammatisk (tilleggs)informasjon direkte tilknyttet oppslagsordet. Kombinasjon av kode og tilleggsopplysninger brukes i utstrakt grad i RNO 1988 og 1994 og Rysk-sv. 1976.

3. Islandsk-utenlandske og utenlandsk-islandske ordbøker

Med hensyn til grammatisk informasjon kan de mest aktuelle (se 1.2.) beskrives slik:

3.1. Tospråklige ordbøker med islandsk som kildepråk

- I. Grammatisk informasjon i ordboksartiklene.
- II. OBG – ordboksgrammatikk: Fullstendig +, ufullstendig (+).
- III. Grammatikkfragment(er) (SV = liste over sterke og uregelmessige verb). NB: II og III utelukker logisk nok hverandre.
- IV. Kodehenvisning fra artikler til OBG: +; til grammatikkfragment (SV): x

ORDBOK	Islandsk				Målpråk			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Blöndal 1920-1924	+							
Boots 1950	(+)				(+)			
Berkov 1962	+	+						
Bergsveinsson 1967	+	(+)	SV	x	(+)			
IDO 1975	(+)							
IEO 1970	+							
CIED 1989	+							
Ellertsson 1993	+		+	x	+		+	x
Turchi 1994					+			

3.2. Tospråklige ordbøker med islandsk som målpråk

Samme spalte-markering som i 3.1:

ORDBOK	Kildepråk				Islandsk			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Ofeigsson 1935	+		SV	x				
Bogason 1952	+		SV	x				
Boots 1953								
Gunnarsson 1973	+							
SÍO 1982	(+)	+			(+)	+		+
EÍO 1984 og Skaftason 1986	+							
NÍO 1987	+		(+)		+		(+)	
DÍO 1992	+							
RÍO (i manus)	(+)	+		+	(+)	+		+

4. Oppsummering

4.1. Det bilde tabellene i 3.2. og 3.3. gir, er forståelig nok sterkt forenklet og mine opplysninger kan i enkelte tilfeller være noe mangelfulle, men holder forhåpentlig til vårt formål.

Det fremgår av tabelloversikten at det kun er SIO 1982 og RIO som har selvstendige OBG både for kildepråk og målspråk, og bare sistnevnte har kodehenvisninger fra artiklene til OBG for begge språks vedkommende.

5. Den første islandske ordboksgrammatikken

Denne ble laget av Aðalsteinn Davíðsson for SIO 1982.

5.1. Davíðssons kodesystem for islandsk består i nummererte morfologiske tabeller:

1–5 "svake" verb, 6 "sterke" verb; 10–68 substantiver (10–39 maskuliner, 40–59 femininer, 60–68 nøytrere); 69–90 adjektiver; 91–96 pronomener; 97 tallord.

5.2. Hevede numre i ordboksartiklene viser til tabellene:

nöd -en allm neyð⁴⁰ ... örbirgð⁴⁰ ... skortur²⁷ ...

obstina't -are þrjóskur⁷⁰, þrár⁷⁶

observe'r/a -ade 1 ... horfa² á e-ð (e-n) 2 ha under observation, övervaka, äv ifro forskning fylgjast³ með [e-u (e-m)] 3 iakta, lägga märke till taka⁶ eftir e-u (e-m) ...

5.3. Det er lite sannsynlig at en bruker vil memorere hva alle disse numrene står for. Man regner m.a.o. med at brukeren hver gang må slå opp i tabellene for å sjekke bøyningen av det islandske ordet. Men det er mye positivt å si om Davíðssons løsning. Den krever minimum av plass. Ikke bare ordboksformer (infinitiv, Nsg) kan utstyres med henvisninger, jf.

obehag 1 olust, otrevnad o d *ngn kanner (erfar) ~ i ngns sällskap* e-m líður⁶ illa í návist e-s; *ngn har (får) en känsla av ~ e-m líður illa* 2 kroppsligt vätskan kan vålla ~ vökvinn getur valdið vanlíðan⁴⁰; *ha ~ av lukten þola⁵ ekki lyktina; jag hade ~ av ryggsäcken, ryggsäcken var mig til ~ bakpokinn var mér til óþæginda⁶⁴ pl 3 förtret, obehagligheter o d ha ~ av ngt hafa óþægindi pl af e-u; fá (utsättas för) ~ verða fyrir óþægindum; arbetet är förenat med vissa ~ það fylgja³ viss óþægindi⁶⁴ pl starfinu; vålla (bereda) ngn ~ vålla leda o d baka¹ e-m óþægindi (leiðindi) pl **obehaglig 1** om pers o sak; oangenäm o d óviðfældinn,*

óskemmtilegur; *det är ~t för mig att göra det mér þykir óskemmtilegt að gera það; det var en ~ upplevelse það var óskemmtilegt 2 han var ~ til mods honum leið⁶ illa innra með sér obehagligheit ráka ut för ~er verða fyrir óþægindum⁶⁴ (leiðindum⁶⁴) obehagligt ao óþægilega; hon blev ~ berörd av det henni þótti þetta óviðfelldið⁸⁶ ...*

Denne fordelene kommer til sin fulle rett når Davíðsson på en gjennomtenkt måte angir de islandske ekvivalentene direkte i brukseksempler istf. først å ramse opp ekvivalenter i grunnform og deretter gi brukseksempler, som i mange tilfelle ville være sløsing med dyrebar plass, jf. *obehag*. Dette er bare én av bokens mange meritter. Verket har neppe fått den oppmerksomhet det fortjener. G. Holms og A. Davíðssons bok er også en islandsk banebryter når det gjelder kulturkunnskapsinformasjon i bilingvale ordbøker.

Det er i denne sammenheng grunn til å minne om et av V. Berkovs (1988:99) prinsipper for den ideelle tospråklige ordbok: "The sixth principle is that a bilingual dictionary is essentially a confrontation of two cultures ...".

6. Andrej Zaliznjaks kodesystem for russisk morfologi

(Zaliznjak 1977, RNO 1987: 859–900 og RNO 1994: 1147–1188, Rysk.-sv. 1976:871–935).

6.1. Fra rundt regnet midten av 70-tallet ble A. Zaliznjaks morfologiske tabeller og koder som viser til disse nyttet i alle større sovjetproduserte russisk-utenlandske ordbøker inklusive Rysk-svensk ordbok av Carin Davidsson m.fl. Dette systemet brukes bl.a. i RNO 1987 og 1994 og tenkes brukt i den nye norsk-russiske ordboken som nå utarbeides under ledelse av V. Berkov (se dog 2.2.1).

Kodesystemet slik det fremstår i i disse tospråklige ordbøkene er en noe forenklet versjon av det man finner i Zaliznjaks store *Grammatiske ordbok* (Zaliznjak 1977).

6.2. Da det sovjetiske forlaget "Russkij jazyk" i 1976 påtok seg å utgi en russisk-islandsk ordbok, ble det bestemt at også her skulle Zaliznjaks modell anvendes for kildepråket.

6.3. I motsetning til Davíðssons system, som kan karakteriseres som "syntetisk", er Zaliznjaks koder – dvs. de henvisningstegn som lemmaene utstyres med – "analytiske". Det er verb, substantiver og i noen grad andre nomener som får slike koder ("indekser", som de heter i RNO og Rysk.-sv.).

En kode består av minst ett tegn. De tegn som kan inngå i en kode er

- a) et arabisk tall som angir bøyningens mønster (den relevante morfologiske tabell: 1–12 for substantiver, 1–14 for verb.
- b) en liten latinsk bokstav som opplyser om trykkmønster: a–f for substantiver, a–c for verb (opplyser bare om trykkforhold i presensformer).
- c) * (stjerne) betyr flyktig vokal i nominalbøyningen i former med null-endeelse, eller "flyktig" suffiks i én av konjugasjonstypene.
- d) Δ (trekant) markerer uregelmessig bøyning av forskjellig slag og forklares i ordboksgrammatikken som bemerkning til vedkommende tabell.

6.4. Dessuten oppgis substantivenes genus vha. hhv. *m*, *ž*, *s* som svarer til *m*, *f* og *n*.

6.5. Et russisk substantiv eller verb kan som sagt ha en kode bestående av inntil 4 tegn (+ evt. genus- eller aspektmarkering):

báryšnja^{2*aΔ} ž 'frøken'...; **dostič**^{3*aΔ} sv '(opp)nå'. Det vanligste er imidlertid 2 tegn, og for det mest utbredte konjugasjonsmønsteret – ett tegn i og med at det alltid har stammebetonte presensformer: **rabótat**¹ nsv 'arbeide'. Andre eksempler: **podléc**^{5b} m 'skurk', **pálec**^{5*a} m 'finger'; **pisát**^{6c} nsv 'skrive'; **obsudit**^{4c} sv 'drøfte'.

6.6. Tatt i betraktning at russisk grammatikk ikke er blant de enkleste, må det sies at Zaliznjaks fremstilling er forbausende klar og tilgjengelig – og samtidig fyllestgjørende. Man finner lett frem til de opplysninger kodene angir, selv om koden som regel er sammensatt, dvs. inneholder informasjon om fleksjonstype (paradigma), trykkmønster og dessuten evt. flyktig vokal eller "flyktige morfemer" dersom de forekommer i bøyningen.

6.7. Det er stor forskjell mellom 12 + 14 bøyningens mønstre hos Zaliznjak og nesten 100 hos Davíðsson. Zaliznjaks morfologiske tabeller gjengir de grunnleggende bøyningens mønstre enhver russisk-studerende uansett må tilegne seg. Rekkefølgen er logisk og gjennomtenkt, noe som gjør numrenes betydning lett å tolke.

I sin innledning til de morfologiske tabellene regner Zaliznjak (1994:1147–1148) med at brukeren først benytter seg av den "direkte" metoden, dvs. slår opp i de morfologiske tabeller kodene viser til, men gradvis går over til den "analytiske" metoden, dvs. blir i stand til å dechiffre koden uten å måtte slå opp i tabellene, med mindre koden oppgir en hittil for brukeren ukjent uregelmessighet (Δ).

6.8. Min erfaring er at overgangen fra den direkte til den analytiske metoden går overraskende fort. Først lærer brukeren å tolke de vanligste tegnene, og etter hvert de mer marginale. M.a.o.: Bruken av

ordboken er i seg selv en automatisk, progressiv innføring i den kompliserte russiske grammatikk, en innføring som ikke er fragmentarisk, siden man alltid blir henvist til et avsnitt av "systemet" uten å bli for opptatt av det marginale, jf. Bergenholtz 1994:118.

Likevel kan det virke avskrekkende at i RNO 1988 legger Zalijnjaks tabeller samt ledsagende forklaringer og tilleggsinformasjon beslag på 43 av ialt 933 sider. Men undertegnede har laget en kortversjon av Zalijnjaks system på noen få sider (Haraldsson 1995) som i 95% av tilfellene vil kunne tolke kodene uten at man må lete i de 43 sidene bak i ordboken. – Ikke desto mindre: det er mye som taler for å gi studenter og andre brukere en viss opplæring i systemet, og det er uten tvil godt anvendt tid. Det er allerede påpekt (6.7.) at innføring i Zalijnjaks kodesystem samtidig er en høyst relevant opplæring i russisk grammatikk.

7. Modell for grammatisk informasjon om islandske ord

7.1. Da jeg i 1976 måtte velge en løsning for grammatisk informasjon om islandske ord beregnet på russiskspråklige brukere i en fremtidig russisk-islandsk ordbok (RIO), førte min erfaring med Zalijnjaks-varianten til at jeg satset på et system som forhåpentlig vil gjøre en moderat avansert bruker i stand til å "lese" bøyningsskodene for islandske ord uten hver gang å måtte konsultere ordbokgrammatikken, som nødvendigvis opptar ganske anseelig plass. Denne modellen ble for det meste utviklet i årene 1977–1980, men den har vært under konstant testing og revisjon hele tiden.

7.2. Det er i denne sammenheng på plass å understreke at mitt grammatiske forfatterskap først og fremst gjelder de flekterende ordklasser som utstyres med bøyningsskoder (substantiver, adjektiver og verb), mens den øvrige grammatiske beskrivelsen i RIO for det meste er kopiert fra Berkovs fremstilling i *Islandsk-russisk ordbok* fra 1962, riktignok noe utvidet og komplettert i samråd med Berkov. Dette gjelder artikkel, adverb, funksjonsord og syntaks. Beskrivelsen av de sammensatte verbalformer og deres anvendelse henter mye fra Jón Friðjónssons nidkjære utredning (Friðjónsson 1989).

7.3. I kodesystemet som omfatter islandske substantiver, adjektiver og verb er tradisjonell klassifisering som først og fremst tar diakroniske hensyn, forlatt til fordel for en ordning der oversiktlig, logisk inndeling ut fra synkroniske forhold er det overordnede mål.

7.4.1. Substantivene deles opp i 11 klasser + heteroklitica. Ubøyelige ord får koden 0 - null (som hos Zalijnjak): *Kína* n^0 (dette gjelder forøvrig også for adjektiver: *hugsi*⁰ 'hensunken i tanker', *andvaka*⁰

'søvnløs', **ilmandi**⁰ 'duftende, aromatisk'). De første 3 klassene er "svak" bøyning, de øvrige "sterk".

7.4.2. Verbene deles inn i 3 klasser + sterke og (sterkt) uregelmessige verb, som bare får koden Δ (som substantiviske heteroklitica, se 8.3.): **taka** Δ 'ta'. Den tradisjonelt 4. klasse er klasse 3 (og har følgelig kodennummeret 3: **skrifa**³); de fåtallige verb i den tradisjonelle 3. klasse samt noen flere får koden 3Δ : **brosa**^{3 Δ} 'smile', **duga**^{3 Δ} 'duge, strekke til', **meina**^{3 Δ} 'mene' (men **meina**³ 'hindre').

7.5. Substantivenes hevede koder plasseres umiddelbart etter genusmarkørene *m*, *f* og *n*. Som hos Zaliznjak brukes arabiske tall til å markere bøyningstyper (klasser): skóli *m*¹, kirkja *f*^{1N}, hús *n*⁴, bíll *m*⁵.

7.6. Når tallene 1–3 tilknyttes islandske ekvivalenter direkte – dvs når en genusmarkør ikke er til stede – må det nødvendigvis dreie seg om et verb og kan ikke (av en nybegynner) – oppfattes som et (svakt) substantiv. – Adjektivenes koder er 4–7 og kan derfor ikke forveksles med verb. Her tilstrebes størst mulig samsvar mellom substantiver og adjektiver. Koden 4 betegner således i begge tilfeller null-endeelse i nom. sg mask.; koden 5 – endeelse i nom. sg mask.:

stór^{4Æ} (fem. stór) – **kór** *m*⁴ (akk. kór);
mjór^{5b} (fem. mjó) – **mór** *m*⁵ (akk. mó), etc.

7.7. Vanlige små bokstaver a, b, c og d har følgende funksjon i kodene.

7.7.1. I substantivbøyningen (klassene 4, 5, 8 og 9) presiserer hhv. **a**, **b**, **c** og **d** deklinasjonen innenfor de enkelte bøyningstyper (dette er m.a.o. ikke aktuelt for de "svake" bøyningssklassene 1–3 samt klasse 6, 7, 10, 11). Hovedregelen er at **a** representerer maksimalt antall endelser, **b** mindre osv., jf.:

	<i>f</i> a	<i>f</i> b <i>J</i>	<i>f</i> c	<i>f</i> d
<i>Nsgl</i>	kerling-Ø	hel-Ø	hlíf-Ø	spá-Ø
<i>A</i>	kerling-u	hel-Ø	hlíf-Ø	spá-Ø
<i>D</i>	kerling-u	hel(j-u)	hlíf-Ø	spá-Ø
<i>G</i>	kerling-ar	helj-ar	hlíf-ar	spá-r
<i>NApl</i>	kerling-ar		hlíf-ar	spá-r
<i>D</i>	kerling-um		hlíf-um	spá-m
<i>G</i>	kerling-a		hlíf-a	spá-a

7.7.2. Liten bokstav i kodende for bøyningssklassene 4, 5, 8, 9 sløyfes (underforstås) imidlertid i de vanligste bøyningssmønstrene. Dette gjelder bokstaven **a** i koder for klasse 4 (alle kjønn), 5, 8 (inneholder bare maskuliner), maskuliner i klasse 9; derimot utelates bokstaven **c** i

kodene for femininer i klasse 9 (over 99% av femininer i denne klassen tilhører c-varianten, se også 7.7.4.).

7.7.3. For "sterke" maskuliner i klassene 4, 5, 8, 9 betyr **a** at dativ sg får endelsen **-i** i ubestemt form, **b** at dativ er uten endelse; vakling oppgis vha. **a,b** eller **b,a**, det (antatt) mest frekvente først, f. eks. **þjófur** $m^{5a,b}$. I noen tilfeller har ubestemt form dativsendelse men bestemt form ikke, i andre tilfeller er forholdet omvendt. Dette markeres med hhv **ab** og **ba**:

málfræðingur m^{5ab} 'grammatiker, lingvist', dat.ubest. málfraeðing-i, dat. best. málfraeðing-num.

Pga. de tallrike nomina agentis på *-ingur* vil markeringen m^{5ab} være ganske hyppig.

Dette gjør det mulig å gjengi forskjellige kombinasjoner av disse bøyingsvariantene på en enkel og logisk måte:

m^{5ab} : **baugur** 'ring; krets' baug-i, baug-num; **flokkur** 'flokk; parti'

m^{5ba} : **daunn** 'stank', **jór** 'hest' (poet.)

$m^{5a,ba}$: **dúnn** 'dun', dún(i), dúninum, **tónn** 'tone'

$m^{5b,ab}$: **bátur** 'båt', bát(i), bátnum, **hóll** 'haug, koll'

$m^{5b,a}$: **hrútur** 'saubukk', hrút(num) eller (sjeldnere) hrúti(num),

krókur 'krok'

$m^{5ba,a}$: **húnn** '(dør)klinke; bjørnunge', hún(inum), sjeldnere

húni(num)

$m^{5a,ab}$: **forkur** 'fork, høygaffel', forki, fork(i)num

$m^{5b,ba}$: **kokkur** 'kokk', kokk(num), sjaldnar kokk(inum)

$m^{5b,a}$: **glaumur** 'liv og sták', glaum(num), glaumi(num).

7.7.4. I verbalbøyningen markerer hhv. **a, b, c, d, e** endelsene i sg. pres. indikativ ved sterke verb og verb av klasse 1 (tradisjonelt 1. klasse svake verb): Eksempler: taka^Δ 'ta', selja¹ 'selge'; bera^{Δb} 'bære', smyrja^{1b} 'smøre'; fá^{Δc} 'få', ná^{1c} 'ná'; lesa^{Δd} 'lese', vaxa^{Δe} 'vokse'. Man merker seg at også her utelates (underforstås) a som den hyppigste klassen (taka^Δ = taka^{Δa}, selja¹ = selja^{1a}), jf. 7.7.2.

a: 1.p. -Ø, 2.p. -ur, 3.p. -ur: tek, tekur, tekur; sel, selur, selur

b: 1.p. -Ø, 2.p. -ð, 3.p. -r: ber, berð, ber*; smyr, smyrð, smyr

c: 1.p. -Ø, 2.p. -rð, 3.p. -r: fæ, færð, fær; næ, nærð, nær

d: 1.p. -Ø, 2.p. -t, 3.p. -Ø: les, lest, les

e: 1.p. -Ø, 2.p. -Ø, 3.p. -Ø: vex, vex, vex.

* Presensformene av berja^{1b} 'slå' og bera^{Δb} er homonyme i entall: (ber, berð, ber), mens pl. er hhv. berum - berið - bera og berjum - berjið - berja.

7.7.5. I adjektivbøyningen forklarer små latinske bokstaver gradbøyningen:

a: **-ari** (komparativ), **-astur** (superlativ): **sterkur**⁵ ‘sterk’ - sterkari - sterkastur;

baldinn⁷ ‘balstyrig’ - baldnari - baldnastur

Ettersom a-modellen er den vanligste, utelates **a** i kodene (5 = 5a, osv.), jf. 7.7.2.

b: **-ri**, **-stur**: **lágur**^{5Æ} (5Æ = 5bÆ, se 7.8.3. b.) ‘lav’ - lægri - lægstur;

vænn^{5b} ‘vakker; i godt hold’ - vænni (< væn-ri) - vænstur

c: **-ri**, **-astur**: **fallegur**^{5c} ‘vakker’ - fallegrí - fallegastur.

7.8. Store bokstaver:

7.8.1. Substantivbøyning. N betyr **-n-a** i gen. pl. fem. på **-a**: **stúlka** f1^N (dvs. gen. pl. stúlkna, men **fjara** f1, gen. pl. fjara, jf. 2.2.1.); **J** betyr et j-tillegg foran a og u i endelse, i praksis betyr dette ofte *palatalisert k eller g*: **kinn** f^{4c} ‘kinn’, nom. pl. kinnar, men **skel** f^{4cJ} – pl. skeljar; **tangi** m¹ ‘(land)tange’, nom. pl. tangar, men **höfðingi** m^{1J} ‘hövding’, nom. pl. höfðingjar; **lén** n⁴ ‘len’, dat. pl. lénum; men **fen** n^{4J} ‘dike, fen’, dat. pl. fenjum, osv.

7.8.2. Adjektivbøyning.

a) Noen adjektiver i klasse 7 bytter i visse former ut suffikset **-(i)n-** med **d**, **ð** eller **t**. Bøyningskoden viser dette med hhv. **D**, **Ð** eller **T**: **hreinskilinn**⁷ ‘oppriktig’, nom. pl. mask. hreinskilnir (den vanlige bøyningen), men **auðskilinn**^{7D}, nom. pl. mask. auðskildir; **vafinn**^{7Ð} ‘omviklet’, nom. pl. mask. vafðir; **nakinn**^{7T} ‘naken’, nom. pl. mask. naktir.

b) Visse adjektiver som gradbøyes etter modell **b** (se 7.7.5.) har omlyd i komparativ og superlativ. Omlydsvokalen (**e**, **y**, **ý** eller **æ**) inngår i koden som stor bokstav: **grannur**^{5E} ‘slank’ - grennri - grennstur; **þunnur**^{5Y} ‘tynn’ - þynnri - þynnstur; **mjúkur**^{5Ý} ‘myk’ - mýkri - mýkstur; **stór**^{4Æ} ‘stor’ - stærri - stærstur. I og med at slik omlyd i gradbøyningen forekommer utelukkende i b-modellen, er b overflødig i koden (4Æ = 4bÆ, 5E = 5bE, etc.).

7.8.3. Verbalbøyning. I klasse 2 dannes preteritum og imperativ vha. et dentalt suffiks som kan være **d**, **ð** eller **t** og inngår i koden: **mæla**^{2D} ‘måle’, pret. mældi, imperativ mældu!; **mæla**^{2T} ‘si, uttale’, pret. mælti, imperativ mæltu! **leigja**^{2Ð} ‘leie’, pret. leigði, imperativ leigðu! Der suffikset uteblir (fra synkronisk synspunkt) er koden for verb i klasse 2 logisk nok bare 2: **senda**² ‘sende’, pret. sendi, imperativ sendu!; **hrista**² ‘riste’, pret. hristi, imperativ hristu!; **heimta**² ‘få

(tilbaka); oppdrive, (la) hente'; jf. **heimta**³ 'kreve' (pret. heimtaði, imp. heimtaðu!).

7.9. I de islandske morfologiske tabellene oppgis bestemt artikkel i parentes:

	<i>m</i> ⁵ (= <i>m</i> ^{5a} , jf. 7.7.2)	<i>m</i> ⁵	<i>m</i> ⁵	<i>m</i> ^{5b}
sg	ask-ur(inn) ask-(inn) ask-i(num) ask-s(ins)	kað-al-l(inn) kað-al-(inn) kað-l-i(num) kað-al-s(ins)	stein-n(inn) stein-(inn) stein-i(num) stein-s(ins)	kjól-l(inn) kjól-(inn) kjól-(num) kjól-s(ins)
<i>Npl</i>	ask-ar(nir) ask-a(na) ösk-(un)um* ask-a(nna)	kað-l-ar(nir) kað-l-a(na) köð-l-(un)um* kað-l-a(nna)	stein-ar(nir) stein-a(na) stein-(un)um* stein-a(nna)	kjól-ar(nir) kjól-a(na) kjól-(un)um* kjól-a(nna)

	<i>m</i> ^{5c}	<i>m</i> ^{5d}	<i>m</i> ^{5a,b}
<i>Nsg</i>	skóg-ur(inn)	skó-r(inn)	plóg-ur(inn)
<i>A</i>	skóg-(inn)	skó-(inn)	plóg-(inn)
<i>D</i>	skóg-i(num)	skó-(num)	plóg-i(num)/plóg-(num)
<i>G</i>	skóg-ar(ins)	skó-s(ins)	plóg-s(ins)
<i>Npl</i>	skóg-ar(nir)	skó-r(nir)	plóg-ar(nir)
<i>A</i>	skóg-a(na)	skó-(na)	plóg-a(na)
<i>D</i>	skóg-(un)um*	skó-(nu)m*	plóg-(un)um*
<i>G</i>	skóg-a(nna)	skó-(nn)a*	plóg-a(nna)

* Språkhistoriske fakta viker her for enklest mulig fremstilling av synkroniske realiteter.

8. Klasseinndeling for islandske substantiver

Klasseinndeling for islandske substantiver anføres i tabell 8.1. (sjeldne endelser utelates i denne oversikten, f.eks. -ar i gen. sg. mask. i 4 og 5. klasse); en mer detaljert oversikt over formrekkene gis i tabell 8.2. Tegnet Ø betyr null-endelse.

Tabell 8.1. Maskuliner.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
nom. sg.	-i	-i	-i	Ø	-(u)r, -l, -n	-i-r	-(u)r	-(u)r	-(u)r	-ur, -Ø*	-ur, -Ø*
gen. sg.	-a	-a	-a	-s	-s	-i-s	-s	-s	-ar	-ar	-ar
nom. pl.	-ar	-ur	-ir	-ar	-ar	-ar	-var	-ir	-ir	-ar	-ar

* Klassene 10 og 11 mask. skiller seg ved forskjellig omlyd i rotmorfemet i visse kasusformer.

Tabell 8.1. Femininer

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
nom. sg.	-a	-i	-i	Ø		Ø, -ur, -i	Ø		Ø, -ur	Ø	Ø*
gen. sg.	-u	-i	-i	-(a)r		-ar	-var		-ar	-(a)r	-ur
nom. pl.	-ur	-ar	-ir	-(a)r		-ar	-var		-ir	-(u)r, -ir	-ar

Tabell 8.1. Nøytrer

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
nom. sg.	-a			-Ø		-i	(-Ø)				
gen. sg.	-a			-s		-i-s	(-s)				
nom. pl.	-u			-Ø		-i	(-Ø)				

8.2. Tabellen på s. 55 gir en mer detaljert oversikt over substantivenes endelsesrekker.

8.3. Eksempler på kodebruk for substantivene:

8.3.1. Maskuliner: **skóli** m^1 'skole', **nemandi** m^2 'elev, student', **Dani** m^3 'danske', **vagn** m^4 'vogn' (4 = 4a, dvs. dat. sg. *vagni(num)*), se 7.7.2.), **kór** m^{4b} 'kor' (dat. sg. *kór(num)*), **stúdent** m^{4ba} 'student' (dat. sg. *stúdent(inum)*, se også 7.7.3.), **Bakkus** m^{4c} (gen. sg. *Bakkus-ar*), **hestur** m^5 'hest', **kjóll** m^{5b} 'kjole' (dat. sg. *kjól(num)*), **skógur** m^{5c} 'skog' (gen. sg. *skóg-ar*), **læknir** m^6 'lege', **söngur** m^7 'sang', **hringur** m^{5b} 'ring' (pl. *hringar*, gen. pl. *hringja*), **hringur** m^{8b} 'sirkel' (pl. *hringir*, gen. pl. *hringja*), **dalur** m^{8b} 'dal', **skutur** m^{8c} 'akterstavn' (gen. sg. *skut-s*, sjeldnere *skut-ar*), **drengur** m^{8b} 'gutt' (gen. pl. *drengja*), **sjávarútvegur** m^8 'fiske, fiskerinæring', **atvinnuvegur** m^9 'næring, næringsgren', **réttur** m^9 'rett', **hlutur** m^{8b} 'ting, gjenstand', **sultur** m^{9c} 'sult' (gen. sg. *sult-ar*, sjeldnere *sult-s*), **próstur** m^{10} 'trost', **fjörður** m^{11} 'fjord', **bróðir** m^{Δ} 'bror' (heteroklitisk bøyning, se 7.4.1.).

Eksempler på avvikende bøyning: **herra** $m^{1\Delta}$ 'herre' (nom. sg. på -a istf. -i), **blástur** $m^{4\Delta}$ 'blåsing' (dat. sg. *blæstri* med omlyd), **dagur** $m^{5\Delta}$ 'dag' (dat. sg. *degi* med omlyd), **vegur** $m^{9\Delta}$ 'vei' (kan i høytidelig språk ha akk. pl. *vegu* istf. *vegi*; følgelig vil f.eks. **malarvegur** 'grusvei' få koden m^9).

8.3.2. Femininer: **vara** f^1 'vare', **tunga** f^{1N} 'tunge' (se 7.7.2.), **lygi** f^2 'løgn', **beiðni** f^3 'anmodning', **breyting** f^4 'forandring', **vél** f^{4c} 'maskin', **á** f^{4d} 'elv', **mýri** f^6 'myr', **stöð** f^7 'stasjon', **brúður** f^{9a} 'brud', **öxl** f^9 (= 9c, jf. 7.7.2.) 'skulder', **höll** f^9 eller (i mer høytidelig språk) f^{9b} (dat. sg. *höllu*) 'slott', **sál** f^{9N} eller (i mer høytidelig språk) f^{9bN} (dat. sg. *sálu*; gen. pl. *sálna*, se 7.8.1.) 'sjel', **bók** f^{10} 'bok', **stöng** f^{10} 'stang', **sæng** f^{11} 'dyne', **systir** f^{Δ} 'søster'.

Eksempler på avvikende bøyning: **kona** $f^{1\Delta}$ 'kvinne' (gen. pl. *kvenna*), **mær** $f^{4\Delta}$ 'møy' (bare nom., akk. sg. – ellers brukes kasusformene til *mey*), **gjörð** $f^{9\Delta}$ 'gjerning; tiltak' (gen. sg. og nom. akk. pl. beholder -ö-: *gjörðar*, *gjörðir*, se 2.1.1., jf. *gjörð* f^9 'gjord; tønneband' (regelmessig: gen. sg. *gjarðar*, nom. akk. pl. *gjarðir*), **hönd** $f^{10\Delta}$ 'hånd' (dat. sg. *hendi*, nom. akk. pl. *hendur*).

8.2. Tabell. Islandske substantiver. Bøyningsklassenes endelsesrekker

M a s k u l i n e r

	1 kl.	2 kl.	3 kl.	4 kl.	5 kl.	6 kl.	7 kl.	8 kl.	9 kl.	10 kl.	11 kl.
Nsg	-i	-i	-i	-Ø	-(u)r, -l, -n	-i-r	-(u)r, -Ø	-(u)r	-(u)r	-ur, -Ø	-ur, -Ø
Asg	-(j)a	-a	-(j)a	-Ø	-Ø	-i	-Ø	-Ø	-Ø	-Ø	-Ø
Dsg	-(j)a	-a	-(j)a	-i, -Ø	-i, -Ø	-i	-Ø, -vi	-i, -Ø	-i, -Ø	-i	-i
Gsg	-(j)a	-a	-(j)a	-s, -ar	-s, -ar	-is	-s	-s	-(j)ar	-ar	-ar
Npl	-(j)ar	-ur	-ir	-ar	-ar	-(j)ar	-var, -ir	-ir	-ir	-ir	-ir
Apl	-(j)a	-ur	-i	-a	-a	-(j)a	-va, -i	-i	-i	-i	-i
Dpl	-(j)um	-um	-(j)um	-um	-um	-(j)um	-(v)um	-(j)um	-(j)um	-um	-um
Gpl	-(j)a	-a	-(j)a	-a	-a	-(j)a	-va	-(j)a	-(j)a	-a	-a

F e m i n i n e r

	1 kl.	2 kl.	3 kl.	4 kl.	5 kl.	6 kl.	7 kl.	8 kl.	9 kl.	10 kl.	11 kl.
Nsg.	-a	-i	-i	-Ø		-Ø, -i, -ur	-Ø		-Ø, -ur	-Ø	-Ø
Asg.	-u	-i	-i	-Ø, -u		-i	-Ø		-Ø, -i	-Ø	-Ø
Dsg	-u	-i	-i	-Ø, -(j)u		-i	-Ø		-Ø, -u, -i	-Ø	-Ø
Gsg	-u	-i	-i	-(j)ar, -r		-(j)ar	-var		-ar	-ar	-ur
NApl	-ur	-ar	-ir	-(j)ar, -r		-(j)ar	-var		-ir	(u)r, -ir	-ur
Dpl	-um	-um	-um	-(j)um, -m		-(j)um	-vum		-um	-um	-um
Gpl	-(n)a	-a	-a	-(j)a		-(j)a	-va		-(n)a	-a	-a

N ø y t r e r

	1 kl.	2 kl.	3 kl.	4 kl.	5 kl.	6 kl.	7 kl.	8 kl.	9 kl.	10 kl.	11 kl.
NAsg	-a			-Ø		-i	-Ø				
Dsg	-a			-i, -Ø		-i	-(v)i				
Gsg	-a			-s		-i-s	-s				
NApl	-u			-Ø		-i	-Ø				
Dpl	-um			-(j)um		-(j)um	-(v)um				
Gpl	-(n)a			-(j)a		-(j)a	-(v)a				

1.-3. "svak" bøyning

4.-11. "sterk" bøyning

8.3.3. Nøytrter: **eyra** n^{1N} 'øre', **land** n^4 'land', **Tíbet** n^{4b} , **kvæði** n^6 'dikt', **ríki** n^{6J} 'stat' (dat. pl. ríkjum, se 7.8.1.), **tré** n^{Δ} 'tre'.

9. Oversikt over adjektiver i sterk bøyning. Tabell 9.1.

m					f			
sg.	4	5	6	7	4	5	6	7
nom.	-Ø	-(u)r, -l, -n	-ur	-in-n		-Ø		-in-Ø
akk.		-an		-in-n		-a		-(n)a
dat.		-um		-(n)umí		-ri (-li, -ni)		-in-ni
gen.		-s		-in-s		-rar (-lar, -nar)		-in-nar
pl.								
nom.		-ir		-(n)ir		-ar		-(n)ar
akk.		-a		-(n)a		-ar		-(n)ar
dat.		-um		-(n)um		-um		-(n)um
gen.		-ra		-in-na		-ra		-in-na

n				
sg.	4	5	6	7
nom, akk.	-t	-(t)	-Ø	-ið-Ø
dat.		-u		-(n)u
gen.		-s		-in-s
pl.				
nom, akk.		-Ø		-in-Ø
dat.		-um		-(n)um
gen.		-ra		-in-na

9.2. Eksempler på kodebruk for adjektivene: **hissa**⁰ 'forbauset', **alelda**⁰ 'overtent', **barnshafandi**⁰ 'gravid', **frjáls**⁴ 'fri', **stór**^{4Æ} 'stor', **napur**⁴ 'bitende (kald)'; **kaldur**⁵ 'kald', **hýr**⁴ 'blid, vennlig', **hlýr**^{5c} 'varm', **klár**⁴ 'flink', **smár**^{5Æ} 'liten'; **gulur**⁵ 'gul', **háll**^{5c} 'glatt', **mjór**^{5b} 'tynn, sped', **ötull**^{5c} 'energisk, arbeidsom', **kunnugur**^{5c} 'kjent (med noe(n))'; **ritaður**⁶ 'skrevet', **menntaður**^{6c} 'dannet, lærd' (NB: alle adjektiver på -aður i klasse 6. gradbøyes etter modell *c dersom de kan gradbøyes*: menntaðri - menntaðstur. Mangler *c* i koden til et adjektiv på -aður, betyr det at vedkommende ord ikke gradbøyes, f. eks. **ritaður**); **háður**⁶ 'avhengig' (háðari - háðastur), **séður**⁶ 'lur, utspekulert' (séðari - séðastur); **hreinskilinn**⁷ 'oppriktig' (hreinskilnari - hreinskilnastur), **torskilinn**^{7D} 'vanskelig å forstå' (torskildari - torskildastur); **gagnrýninn**^{7c} 'kritisk, granskende' (gagnrýnni - gagnrýnastur).

9.3. Eksempler på avvikende bøyning: **sannur**^{5Δ} 'sann' (nom. akk. sg. nøytrum *satt*, jf. **grannur**^{5E} - grannt, regelmessig), **nógur**^{5Δ} 'tilstrekkelig' (nøytrum *nóg* - uten endelsen -t). Koden Δ alene (uten arabisk tall) indikerer suppletivisk gradbøyning: **góður**^Δ - betri - bestur, **margur**^Δ - fleiri - flestur, **gamall**^Δ - eldri - elstur, o. fl.

II. Syntaktisk informasjon i RIO. Reksjon og valens

10. Kasusmarkering

Russiske og islandske kasus angis vha. kursiverte forkortelser: For russiskens vedkommende dreier det seg stort sett om samme system som i RNO 1987 og 1994.

10.1. Når referansen er uten begrensninger mht. *genus animatum* : *inanimatum* brukes store bokstaver.

Russisk:
 I = imenitel'nyj padež
 R = roditel'nyj padež
 D = dátel'nyj padež
 V = vinitel'nyj padež
 T = tvoritel'nyj padež = instrumentalis
 P = predložnyj paděž = lokativ

Islandsk
 N = nominativus = nefnifall
 G = genitivus = eignarfall
 D = dativus = þágufall
 A = accusativus = þöfall

Store bokstaver er den primære kasusmarkøren. I tilfeller der det er viktig å skille mellom animatum (i første rekke personer) og inanimatum (se f.eks. 12.4.) brukes andre midler:

10.2. For samtidig å markere at kasusformene står for *genus animatum*, brukes følgende forkortelser:

Russisk:	Islandsk:
(I) <i>kto-l.</i> = kto-libo 'noen'	(N) <i>e-r</i> = einhver
(R) <i>kogo-l.</i> = kogo-libo	(G) <i>e-rs</i> = einhvers
(D) <i>komu-l.</i> = komu-libo	(D) <i>e-m</i> = einhverjum
(V) <i>kogo-l.</i> = kogo-libo	(A) <i>e-n</i> = einhvern
(T) <i>kem-l.</i> = kem-libo	
(P) <i>kom-l.</i> = kom-libo	

(I) *kto-l.* = kto-libo, (R) *kogo-l.* = kogo-libo, etc.

10.3. Følgende forkortelser presiserer at det dreier seg om animert femininum i entall:

e-a = einhverja (A)
e-i = einhverri (D)
e-ar = einhverrar (G)

10.4. Flertallsforkortelser for islandske animata:

(N) *e-ir* = einhverjir (mask.), *e-jar* = einhverjar (fem.)
 (A) *e-ja* = einhverja (mask.), *e-jar* = einhverjar (fem.)
 (G) *e-ra* = einhverra
 (D) *e-jum* = einhverjum

Merk at **-j-** i flertallsforkortelsene skiller disse fra homonyme entallsformer (se 10.2.–10.4.): (*e-a* = einhverja, akk. sg fem.; *e-ja* = einhverja, akk. pl mask.; *e-m* = einhverjum, dat. sg mask., *e-jum* = einhverjum, dat. pl., alle kjønn.

10.5. Følgende forkortelser indikerer *genus inanimatum*:

Russisk:	Islandsk:
(I, V) <i>čto-l.</i> = <i>čtó-libo</i> 'noe'	(N, A) <i>e-ð</i> = <i>eitthvað</i>
(R) <i>čego-l.</i> = <i>čegó-libo</i> , etc.	(G) <i>e-s</i> = <i>einhvers</i>
(D) <i>čemu-l.</i> , (T) <i>čem-l.</i> , (P) <i>čëm-l.</i>	(D) <i>e-u</i> = <i>einhverju</i>
(I, V) <i>čto-l.</i> = <i>čtó-libo</i> , etc.	

De islandske homonyme genitivsformene i hhv mask. (se 10.2.) og nøytrum (10.3.) sg differensieres m.a.o.: *e-rs* = mask.; *e-s* = nøytrum. Dette er relevant: *heyra til e-rs* betyr 'høre noen (uten å se ham)' – ikke *noe*.

11. Bruken av parentes

Ved angivelse av syntaktiske konstruksjonsmønstre brukes ofte (som i RNO):

11.1. BUEPARENTES som markerer fakultative, valgfrie elementer, og KLAMMEPARENTES som brukes i to betydninger:

- at det dreier seg om alternativ («eller»)
- «henholdsvis»

Eksempler på bruk av parentes: **nemudrenó** ... það er (ekki nema) von {ekki að undra}

Den kombinerte bruken av bue- og klammeparentes i oversettelsen gir følgende tolkninger:

- það er von
- það er ekki nema von
- það er ekki að undra

Det er innlysende hvor plassbesparende dette er.

12. Reksjon o.l.

Eksempler på markering av kasusstyring og andre typer reksjon (i vid forstand):

12.1. **otčítát'sja**¹ *sv* <*nsv* otčítývat'sja> (*v čëm-l.*) (*pered kem-l.*) gefa^Δ (*e-m*) skýrslu (*um e-ð*), gera^{2D} (*e-m*) grein fyrir *e-u* – gir disse muligheter:

otčítát'sja = gefa skýrslu 'avlegge rapport'

otčítát'sja *v čëm-l.* = gefa skýrslu *um eitthvað*, gera grein fyrir *einhverju* 'avlegge rapport om noe'

otčítát'sja *pered kem-l.* = gefa *einhverjum* skýrslu 'avlegge rapport (over)for noen'

otčítát'sja *pered kem-l. v čëm-l.* = gefa *einhverjum* skýrslu *um eitthvað*, gera *einhverjum* grein fyrir *einhverju* 'avlegge rapport om noe (over)for noen'.

12.2. Ved hjelp av bueparentes markerer man likeledes at et verb er *potensielt transitivt* (jf. Bergenholz 1994:119), f. eks. islandsk **borða** (A) = spise (vi) *eller* spise noe (vt). I selve ordboken ser dette slik ut (russiske forklaringer oversettes til norsk):

est^Δ I *nsV* <*sv* s"-> (V) 1. *sv tž* po- (o *ljudjax* 'om personer') borða³ {snæða^{2D}} (A); éta^Δ (A) (o *životnych i – famil'jarno – o ljudjax* 'om dyr og – familiært – om personer'); eta^Δ (A) *tk nast., knižn.* 'bare pres., boklig'; málo ~ tž 'også' vera neyslugrannur^{5E} {kræða *f*¹}.

Det vil si: (V) og (A) i bueparentes oppgir at et objekt (i akkusativ: Vinitel'nyj padež) ikke er obligatorisk, hverken for det russiske verb eller de islandske ekvivalentene. Bruk av {} sparer også plass her: borða³ {snæða^{2D}} (A) - istf.: borða³ (A), snæða^{2D} (A).

12.3. málo ~ tž vera neyslugrannur^{5E} {kræða *f*¹} = vera neyslugrannur^{5E}, vera kræða *f*¹.

Forkortelsen *tž* (takže = også) betyr at vsa. en direkte oversettelse, dvs. 'borða lítið, snæða lítið' hhv., finnes det andre muligheter vha. av adjektivet *neyslugrannur* eller substantivet *kræða*. Uten *tž* kunne en russisk bruker konkludere at *málo est* 'måtte' oversettes med 'vera neyslugrannur' eller 'vera kræða' *f*¹. Dette gjør det enklere å gjøre brukeren oppmerksom på idiomatiske vendinger og uttrykk uten å måtte ramse opp en masse selvfølgeligheter, jf. Svensén (1987:180–181).

12.4. **soglasít'sja**^{4b} ... 1. ... 2. *s T* samsinna^{2T} *D*, vera á sama máli (og *e-r*), fallast^Δ á *e-ð*, taka^Δ undir *e-ð*; viðurkenna^{2D} *e-ð* (*priznat'sja* 'innrømme').

Delbetydning 2 oversettes til islandsk med *samsinna*, hvis valens tillater både *genus animatum* og *inanimatum*: *samsinna einhverju* & *samsinna einhverjum* 'si seg enig i noe' og 'si seg enig med noen'; *vera á sama máli* kan brukes selvstendig: 'si seg enig' eller angi *personen* man er *enig med*, men IKKE *hva* man er *enig i*; *fallast á* utelukker *animatum*; man kan bare *fallast á* (gå med på) et forslag, kompromiss o.l.; samme gjelder for *taka undir* og *viðurkenna*.

12.5. Det er viktig å gjøre den russiske brukeren oppmerksom på at mens man kan bruke **soglasít'sja** uten preposisjonsledd i setning som (han foreslo at vi skulle delta) **i ja soglasílsja** 'og jeg gikk med på det',

må man på islandsk si 'og ég féllst á það'. Ellers ville *e-ð* stått i bueparentes: *fallast^Δ á (*e-ð*).

Tilsvarende på norsk: Oná soglasílas'? = Gikk hun med på det?

13. Implisitt grammatikk

13.1. En utførlig OBG i en bilingval ordbok kombinert med konsekvent bruk av henvisningskoder, syntaktiske konstruksjonsmønstre osv., dvs. alle de eksplisitte midler det er gjort rede for i 5.–12. inkl., kan selvsagt aldri omfatte all relevant grammatisk informasjon om kildepråket og/eller målspråket.

13.2. Det er derfor ofte aktuelt å ta i bruk implisitt informasjon vha. teksteksempler. I RIO (og f.eks. RNO) gjelder dette bl.a. uregelmessige kortformer og gradbøyning av russiske adjektiver, videre uregelmessige preteritumformer av russiske verb i og med at Zaliznjaks kodesystem (slik det har vært brukt i bilingvale ordbøker) ikke opplyser eksplisitt om disse forhold, jf. 6.3. b.

13.3. Teksteksempler i RIO brukes bl.a. for å differensiere flere islandske ekvivalenter til ett russisk lemma mht. betydning, spredning, stilistisk valør o.m.a.

14. Oppsummering

14.1. Den islandske OBG skissert i 7.–12. kan virke komplisert, men det er en forholdsvis komplisert grammatikk det dreier seg om. En OBG det referes til fra ordboksartiklene må enten bli en ren oppslagsgrammatikk à la Davíðsson eller tilstrebe "lesbarhet", noe OBG i RIO gjør. Den siste varianten stiller imidlertid bestemte, ufravikelige krav til brukerne.

14.2. Vil gjennomsnittsbrukeren sette seg skikkelig inn i "bruksanvisningen" eller vil han/hun bruke boken som en ordliste for semantisk informasjon og således tilegne seg kun en liten del av de opplysninger ordboken har å by? Ifølge min erfaring er det siste vanligvis tilfelle – dersom man ikke gjør noe med saken. Med andre ord: En slik OBG forutsetter optimalt en viss opplæring.

14.3. Dette bør ikke være en ulempe. Som nevnt i 6.7. og 6.8. kan og bør en OBG være et pedagogisk hjelpemiddel – ikke en ekstrabelastning. Med tanke på hvilken rolle ordbøker spiller i språkstudier er det innlysende at organisert, målrettet opplæring i ordbokbruk bør inn i skoleverket, herunder også bruk av ordboksgrammatikk og dens

referansesystem der dette er aktuelt. Likeledes er det et tidsmessig krav at sentrale myndigheter målbevisst organiserer og driver undervisningsrettet leksikografisk produksjon.

14.4. Samtidig er systematisk samordning av leksikografiske virkemidler uhyre viktig såvel i nasjonal som i internasjonal sammenheng. Det som har skjedd med f.eks. fonetisk transkripsjon kan tjene som modell for samordning av metoder, tegnssett o.l. til bruk i (bilingvale) ordbøker. Det er verd å minnes V. Berkovs (1988:97–98) ord på konferansen i Budapest: En slik standardisering bør være en internasjonal oppgave, fortrinnsvis i regi av UNESCO.

Litteratur

Ordbøker

I. Med islandsk som kildespråk

Bergsveinsson 1967 = Sveinn Bergsveinsson: *Íslensk-þýsk orðabók*. Leipzig: VEB Verlag Encyklopädie.

Berkov 1962 = Valerij Berkov: *Íslensk-rússnesk orðabók*. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannykh i nacional'nych slovarej.

Blöndal 1920–1924 = Sigfús Blöndal: *Íslensk-dönsk orðabók*. Kaupmannahöfn.

Boots 1950 = Gerard Boots: *Íslensk-frönsk orðabók*. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.

CIED 1989 = Sverrir Hólmarsson, Christopher Sanders, John Tucker: *Concise Icelandic-English Dictionary*. Reykjavík: Iðunn.

Ellertsson 1993 = Björn Ellertsson: *Íslensk-þýsk orðabók*. Reykjavík: Iðunn.

IDO 1957 = Ágúst Sigurðsson: *Íslensk-dönsk orðabók*. Með málfræðiskýringum. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.

IEO 1970 = Arngrímur Sigurðsson: *Íslensk-ensk orðabók*. (4. utg. 1983). Reykjavík. Prentsmiðjan Leiftur hf.

Turchi 1994 = Paolo Maria Turchi: *Íslensk-ítölsk orðabók*. Reykjavík: Iðunn.

II. Med islandsk som målspråk

Bogason 1952 = Sigurður Örn Bogason: *Ensk-íslensk orðabók*. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.

Boots 1953 = Gerard Boots: *Frönsk-íslensk orðabók*. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.

- DIO 1992 = *Dönsk-íslensk orðabók*. Hovedredaktører Hrefna Arnalds og Ingibjörg Johannesen. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- EÍO 1984 = Sören Sörenson o.fl.: *Ensk-íslensk orðabók með alfræðilegu ívafi*. Reykjavík: Örn og Örlygur.
- Gunnarsson 1957 = Freysteinn Gunnarsson: *Dönsk-íslensk orðabók*. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- NIO 1987 = Hróbjartur Einarsson: *Norsk-islandsk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ófeigsson 1935 = Jón Ófeigsson: *Þýzk-íslensk orðabók*. 2. útgáfa. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja H. F. (3. utg. 1982)
- RIO = Helgi Haraldsson: *Rússnesk-íslensk orðabók* (I manus, planlagt utgivelse ved Nesútgáfan, Reykjavík, rundt årsskiftet 1995/96)
- SIO 1982 = Gösta Holm, Aðalsteinn Davíðsson: *Svensk-íslänsk ordbok*. Lund/Reykjavík: Walter Ekström Bokförlag/Almenna Bókafélagið.
- Skaftason 1986 = Jón Skaftason: *Ensk-íslensk orðabók*. Reykjavík: Örn og Örlygur. (En skoleutgave av EÍO 1984).

III. Andre

- Jónsson 1994 = Jón Hilmar Jónsson: *Orðastaður, orðabók um íslenska málnotkun*. Reykjavík: Mál og menning.
- RNO 1987 = Valerij Berkov: *Russisk-norsk ordbok*. Moskva: Russkij jazyk.
- RNO 1994 = Valerij Berkov: *Russisk-norsk ordbok*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rysk-sv. 1976 = Carin Davidsson m.fl.: *Rysk-svensk ordbok*. Moskva: Russkij jazyk.
- Zaliznjak 1977 = Andrej Zaliznjak: *Grammatičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva: "Russkij jazyk".

Annen litteratur

- Bergenholtz, Henning 1994: Grammatik i ordbøger. I: *Sprogvidenskabelige Arbejdspapirer fra Aarhus Universitet 1*, 115–124.
- Berkov, Valerij 1973: *Voprosy dvujazyčnoj leksikografii*. Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta.
- Berkov, Valerij 1977: *Slovo v dvujazyčom slovar*. Tallinn: Valgus.
- Berkov, Valerij 1988: A Modern Bilingual Dictionary – Results and Prospects. I: *BUDALEX'88 Proceedings, 97–105. Papers from the EURALEX Third International Congress, Budapest, 4–9 September 1988*. Budapest: Akadémiai Kiado.
- Friðjónsson, Jón 1989: *Samsettar myndir sagna*. Reykjavík: Málvísindastofnun HÍ.

- Haraldsson, Helgi 1991: *Beygingartákn Íslenskra orða. Nafnorð*. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands & Stofnun í erlendum tungumálum.
- Haraldsson, Helgi 1995: *Mini-Zaliznjak*. Oslo: Institutt for østeuropeiske og orientalske studier (fotostatert læremiddel).
- Kvaran, Guðrún 1988: *Orðabækur og orðasöfn sem varða íslensku*. Orð og tunga I, 221–234. Reykjavík.
- Scando-Slavica 1980 = Instructions to Contributors. I: *Scando-Slavica, Tomus 26*, 199–201.
- Selberg, Ole Michael 1995: *Norsk-polsk ordbok. Retningslinjer. Blindern* (Arbeidsdokument).
- Svensén, Bo 1987: *Handbok i lexikografi*. Stockholm: Esselte Studium och TNC.
- Zaliznjak, Andrej 1994: Russiske morfologiske tabeller. I: *RNO 1994 (s.d.)*, s. 1147–1188.

Jón Hilmar Jónsson

Verbgrammatikk i islandske tospråklige ordbøker med islandsk som kildeSpråk

This paper describes how information on Icelandic syntax appears in the entries for verbs in some of the more important of bilingual Icelandic dictionaries, i.e. whether syntactic information is given explicitly or expected to be deduced from examples. The interplay of syntactic and semantic features in the microstructure of the dictionaries is also looked at. The conclusion is that the syntactic description of verbs in bilingual Icelandic dictionaries is in many ways primitive, largely due to insufficient distinction between syntactic constructions, collocations, examples, and phrasal entries in the dictionary texts. These factors are appraised, taking other lexicographic traits in the dictionaries into account, and considered in the perspective of the state of the art of lexicography in Iceland in general.

Innledning

I sin liste over islandske ordbøker nevner Guðrún Kvaran (1988) i alt omtrent 60 titler under kategorien Íslenskar orðabækur með erlendum skýringum (islandske ordbøker med fremmedspråklige forklaringer). Det kunne tyde på at man har en rik tradisjon og et bredt spektrum av tospråklige islandske ordbøker av denne typen. Men slik er det dessverre ikke, og bare en liten del av denne lange lista kommer i betraktning som ordbøker over det moderne språket. En god del er ordbøker over det eldre språket, islandsk-latinske ordbøker og ordlister, lommeordbøker osv. Bare noen få, færre enn ti faktisk, av de ordbøkene som beskriver det moderne språket, er av slik størrelse og format at brukeren kan forvente å få informasjon ut over det som en enkel ordliste vil inneholde, og dermed regne med eller gjøre krav på å få en strukturert fremstilling av sentrale ord, ikke minst verbene.

Det skaper problemer for vurderingen av islandske tospråklige ordbøker at forholdet mellom den enspråklige og tospråklige leksikografien er mer innfløkt enn man skulle vente. Det henger sammen med den sentrale funksjon Sigfús Blöndals store islandsk-danske ordbok fra 1920-årene har innenfor islandsk leksikografi. Den er fortsatt den største islandske ordboka som alle ambisiøse islandske ordboksverk vil måle seg med. Likevel er det hovedsakelig innenfor den enspråklige leksikografien Blöndals innflytelse har gjort seg gjeldende. Den eneste islandske allmenne enspråklige ordboka henter sitt forbilde fra Blöndal (jfr. Jón Hilmar Jónsson 1985, Ásta Svavarsdóttir 1994). Derimot synes Blöndals ordbok ikke å ha hatt noen større direkte innflytelse på de yngre tospråklige ordbøkene som alle kan sies å stå i skyggen av det store ordboksverket. Dette må vurderes på bakgrunn av det forhold at Blöndals ordbok egentlig ikke er skrevet som en typisk tospråklig ordbok. Det omfattende

ekserperingsarbeidet som ligger bak ordboka og som bl.a. resulterer i en stor mengde autentiske eksempler med kildehenvisninger og en utstrakt informasjon om den dialektale språkbruken, er primært beregnet på de brukere som fullt ut behersker det islandske språket og da først og fremst islendinger. Det er bl.a. dette som gjør at jeg har valgt å se bort fra Blöndals ordbok i denne gjennomgåingen av verbbeskrivelsen i islandske tospråklige ordbøker, og nøyer meg med å henvise til en kort redegjørelse for dette emnet i Jón Hilmar Jónsson 1988 (138–140). Jeg vil isteden konsentrere meg om noen av de yngre tospråklige ordbøkene og begrense undersøkelsen til de ordbøker som i omfang og størrelse klart overskrider det vi ville forstå med kategorien ordliste. Dette valget er imidlertid ikke uproblematisk, for skillet mellom en ordbok og en ordliste er ikke alltid klart, og innimellom fins det ordbøker av et større format som til en viss grad bærer preg av å være ordliste. Lehmann og Þorsteinn Víglundssons islandsk-norske ordbok fra 1967 inneholder f.eks. et meget høyt antall oppslagsord (omtrent 50.000) i forhold til antall sider (382 sider, tospaltet). Forklaringen er at helt gjennomsliktige sammensetninger utgjør en vesentlig del av lemmabestanden.

De ordbøker jeg vil drøfte her med hensyn til verbbeskrivelse, er heller ikke fri for dette preget. Derfor vil jeg understreke at man ikke bør ha altfor store forventninger om en gjennomtenkt strukturering av verbene, om en klar grammatisk klassifisering og markering av grammatiske kategorier og funksjoner. Som i de fleste allmenne tospråklige islandske ordbøker legges hovedvekten på å vise passende ekvivalenter til de enkelte ord og ordforbindelser, der substantiver og adjektiver vies størst oppmerksomhet og trolig får større plass enn de fortjener ut fra de krav man kan stille til en skikkelig behandling av andre ordklasser, spesielt verbene, i en allmenn tospråklig ordbok.

Den syntagmatiske informasjon: noen karakteristiske trekk

Jeg har valgt å undersøke og sammenlikne verbbeskrivelsen i seks tospråklige islandske ordbøker med hensyn til den syntagmatiske informasjon artiklene inneholder. Tre av disse ordbøkene finner vi i Guðrún Kvarans liste over islandske ordbøker jeg nevnte innledningsvis. De er Leijström, Jón Magnússon og Janssons islandsk-svenske ordbok (ISO, utkom første gang i 1943, senere utgitt i 1955 – utvidet utgave), Widding, Haraldur Magnússon og Sørensens Islandsk-danske ordbok (IDO) fra 1976 og Berkovs Islandsk-russiske ordbok (IRO) fra 1962. I tillegg til disse kommer tre ordbøker som er utkommet etter 1988, Sverrir Hólmarsson, Sanders og Tuckers islandsk-engelske ordbok (IEO) fra 1989, Björn Ellertssons islandsk-tyske ordbok (ITO) fra 1993 og Turchis islandsk-italienske ordbok (IIO) fra 1994.

Verbeskrivelsen i de to islandsk-skandinaviske ordbøgerne, ISO og IDO, er stort set parallel. Fremstillingen av verbene, som av lemmabestanden forøvrig, karakteriseres fremfor alt av et hovedskille mellom en redegjørelse for lemmaets ekvivalenter på den ene side og en oppregning av enkelte "eksempler" på den andre. I en kort innledning til IDO blir ordbokas mikrostruktur skildret på følgende måte, med utgangspunkt i struktureringen av verbene: "I de lengere artikler er eksemplerne ordnet efter syntaktiske og morfologiske kriterier i hovedgrupper, der er markeret med tal. Det typiske verbum vil f.eks. være inddelt i følgende grupper: 1. eksempler der illustrerer hovedbetydningen eller som ikke finder plads i de andre grupper, 2. efterfulgt af præposition eller adverbium, 3. refleksiv brug, 4. upersonlig brug, 5. præsens participium og 6. perfektum participium."

finna finn; fann, fundu, fundið v finde, opdage; møde, træffe; føle, kunne mærke; 1 med *þræp* ell. *adv*: f. á sér have på fornemmelsen; kunne mærke virkningen af spiritus; láta ekkert á sér f. ikke lade sig mærke med n-t; f. að kritiserer; f. e-n að máli komme til at tale med en; f. fyrir bøde for, undgælde; f. fyrir e-u mærke n-t; f. til føle; kunne mærke; f. e-ð til anføre n-t som grund; f. e-m e-ð til bebrejde en n-t, føre n-t i marken mod en; f. sér til have n-t at udsætte; f. til sin føle sig, være selvbevidst; f. sér e-ð til erindis benytte n-t som påskud for at komme; það er vel til fundið det er et godt påfund; f. e-ð upp opfinde, udfinde; f. upp á e-u finde på n-t; 2 refl: finnast findes, forekomme; mødes; mér finnast jeg synes; finnast til um e-ð blive imponeret af n-t; finnast mikið um e-ð blive stærkt bevæget ved n-t; hann lét sér fátt um finnast han var ikke særligt begejstret for det; það fannst á henni det kunne mærkes på hende, man forstod på hende; 3 upers: það fann á honum det kunne mærkes på ham.

1. líða leið, liðu, liðið v svæve, glide; falde fra, gå bort; befinde sig; svinde, gå; 1 tímunn líður tiden går; i vikunni sem leið i sidste uge; það leið og beið der gik så en tid, tiden gik, der gik en rum tid; 2 med *þræp* ell. *adv*: l. á nærme sig sin slutning; þegar leið á veturinn ud på vinteren; líður á löngu det trækker i langdrag; ekki leið á löngu det varede ikke længe; l. að nærme sig; þegar leið að burtfarartíma da afgangstiden nærmede sig; það leið að kvöldi. aftenen nærmede sig; l. af svinde hen; nú leið af nóttin nu svandt natten; l. frá svinde bort, gå over; l. fram svinde, gå; nú líða fram stundir nu går der en tid; l. hjá gå over; láta e-ð hjá l. lade n-t gå upåagt (hen), undlade at gøre n-t; l. í ómegin falde i afmagt, besvime; það líður undir kvöld det lakker mod aften, nu er det snart aften; l. undir lok gå til grunde; blive ødelagt; láta þreytuna l. úr sér hvile ud; þegar út á líður henimod slutningen af vinteren; l. út af få en mild død, sove ind; það líður yfir e-n en besvimer; 3 upers: þegar mig líður når jeg er død; hvernig líður þér? hvordan har du det? mér líður ágætlega jeg har det udmærket; e-m líður i brjóst en får ondt; e-m líður e-ð úr minni en glemmer n-t; hvernig líður verkinu? hvordan går det med arbejdet; hvað sem því (öðru) líður hvordan så end sagerne går; i hvert fald; er leið á daginn ud på dagen, hen under aften; 4 *þræp*: líðandi svævende; hældende, skrånende; líðandi stund nuet; 5 *þræp*: líðinn død, afdød; svunden; er skammt var um líðið efter en kort tids forløb; að nokkrum dögum líðnum efter nogle dages forløb, om nogle dage; horfa yfir líðinn tíma (líðna tíð) kaste et blik over den svundne tid; lífs eða líðinn levende eller død; líðið lík afsjælet legeme, død.

Figur 1 inneholder prøver fra IDO, der denne fremstillingsmåten kommer klart til uttrykk. En unummerert oppregning av ekvivalentene følger umiddelbart etter ordklasseangivelsen uten noen som helst kommentar til de syntaktiske forhold. Deretter kommer en redegjørelse for verbets opptreden sammen med preposisjoner eller adverb, der preposisjonen/adverbet bestemmer den alfabetiske rekkefølgen. Den bakerste delen av artikkelen rommer morfologisk og syntaktisk markerte kategorier (jfr. ledd 3 til 6 i den siterte teksten fra IDO ovenfor) som tradisjonelt preger struktureringen av verbartikler i islandske ordbøker, mediopassiv (som en markert kategori overfor aktiv), partisippene og bruken av verbet sammen med upersonlig subjekt. Selv om verbartiklene dermed får en grov strukturell ramme, er den syntagmatiske informasjonen ufullstendig. Grunnleggende egenskaper som transitivitet og kasusreksjon har en uklar status, en eksplisitt informasjon om dette gis hverken ved hjelp av etiketter (som f.eks. *tr* for transitiv, *acc* for akkusativ osv.) eller ved å innordne enkelte strukturtyper under atskilte deler av artikkelen. De eneste elementene som gir antydninger om transitivitet og kasusreksjon, er "eksemplene" der brukeren må tolke de islandske kasusforkortelsene. Men den syntagmatiske informasjonen er uklar i flere henseender. De forskjellige ordforbindelser lemmaet inngår i sammen med preposisjoner og adverb (samlet under ledd 2 i IDO), behandles som ensartete fenomener, men i realiteten dreier det seg om ordforbindelser av ulik syntaktisk og leksikalsk karakter. I noen tilfeller dreier det seg om rene partikkelverb der kombinasjonen som helhet har en klar oppslagsverdi: *finna til* jfr. *tilfinning* 'følelse', *gefa eftir* jfr. *eftirgjöf* 'ettergivelse'. I andre tilfeller representerer adverbet/preposisjonsleddet et varierende komplement: *reka e-n út*, der adverbet er utskiftbart med adverbialer som *burt*, *að heiman*. Iblant dreier det seg om grammatiske konstruksjoner: *berjast fyrir e-u* 'kjempe for noe', *leita að e-m* 'lete etter noen'. En preposisjon innenfor et idiom kan også tildeles en alfabetiserende funksjon: *berjast í bókkum* 'hangle igjennom'. Og her, som ellers i beskrivelsen, fremstilles eksemplene på varierende abstraksjonsnivå uten en klar innbyrdes fordeling, gjerne som levende eksempler: *láta þreytuna l. úr sér*, *þegar leið að burtfarartíma* (under *líða*).

Verbeskrivelsen belastes ytterligere av uklare kriterier for plasseringen av de enkelte ordforbindelser innenfor makrostrukturen. Det betyr bl.a. at kollokasjoner som har en substantivisk base og substantivet dermed en større oppslagsverdi enn verbet det står sammen med, likeså godt kan anføres under verbet som under substantivet. Under verbet *líða* finner vi f.eks. kollokasjonen *líða í ómegin* 'falle i avmakt' som også blir anført under *ómegin*. Det samme gjelder for plasseringen av idiomer, som f.eks. *reka lestina* 'bli den siste' som både blir anført under substantivet (*lest*) og verbet (*reka*) (men med ulike ekvivalenter).

Fremstillingen av syntaktiske konstruksjoner gir i mange tilfeller klart uttrykk for at den syntagmatiske informasjon ikke anses som sentral. Således fins det mange eksempler på konstruksjoner som blir anført uten et obligatorisk objekt (eller en tilsvarende pro-form): *finna sér til* (istedenfor *finna sér e-ð til*), *finna fyrir* (istedenfor *finna fyrir e-u*), *gefa frá sér* (istedenfor *gefa e-ð frá sér*).

Upersonlig bruk hører tradisjonelt til de mest karakteristiske særtrekk i den leksikografiske beskrivelsen av islandske verb. I IDO fremheves betydningen av denne syntaktiske egenskapen ved å tildele den et særskilt avsnitt i artikkelen under etiketten *upers*. Men heller ikke denne syntagmatiske informasjonen får en klar avgrensning innenfor artikkelen: Hvis verbet blir etterfulgt av en preposisjon, kan en upersonlig ordforbindelse like godt plasseres under preposisjonen. I *liða* blir f.eks. forbindelsene (eksemplene) *það liður undir kvöld* og *það liður yfir mig* plassert under de respektive preposisjoner. Men her fins det også eksempel på helt parallelle forbindelser som får ulike plassering: *þegar leið á veturinn* (plassert under preposisjonen *á*), *er leið á daginn* (under etiketten *upers*).

finna fanñ fundum fundið hitta, finna; upptäcka; besöka; känna; *f. e-ð á e-m* märka ngt på ngn; *f. á sér* ha en förkänsla av ngt, känna ngt på sig; känna sig berusad; *f. til* känna (med känslan); *f. e-ð til* anføra ngt som skäl; *f. e-m e-ð til* anklaga ngn för ngt; *f. e-ð upp* uppfinna ngt; *f. upp á e-u* hitta på ngt; *f. að e-u* anmärka på ngt; *refl: finnast* mötas, träffa varandra; bli funnen; finnas; *opers: mér* finnst, *að* ... jag tycker, att ...; *e-m* finnst *til e-s* ngt gör starkt intryck på ngn; *lata sér fátt um* finnast icke vara imponerad; *pp: e-ð er vel til fundið* ngt är bra påhittat, ngt passar bra

1 *liða leið liðum liðið* sväva, glida; försvinna, gå, lida; *l. frá* försvinna, gå över; *látu e-ð hjá l.* underlåta ngt; *l. undir lok* gå under; *timinn liður* tiden går; *vikan (sem) leið* förra veckan; *þegar hann liður* när han är död, borta; *opers: það liður* ngn svimmar; *hvernig liður þér?* hur mår du? *mér liður vel* jag mår bra; *hvað liður verkinu?* hur går det med arbetet? *hvað sem öðru liður* i varje fall, hur som helst; *nú leið og beið* så gick det en tid; *l. á* närma sig sitt slut; *þegar á leið daginn* fram på dagen; *ekki leið á löngu aður* en ... det dröjde icke länge förrän ...; *l. að* närma sig; *þegar frá liður* efter en tid, senare; *er skammt var um liðið* efter en liten tid; *pp: liðinn* försvunnen; död; *lífs eða liðinn* död eller levande

Figur 2. ISO

Verbbeskrivelsen i IDO er tydeligvis påvirket av Leijström, Jón Magnússon og Janssons islandsk-svenske ordbok som første gang utkom i 1943. Som det fremgår av tekstavsnittet i figur 2, innledes verbartiklene også her med den semantiske informasjonen (betydningsdifferensiering) som blir etterfulgt av eksempler på de forskjellige typer kombinasjoner verbet kan opptre i. Men forskjellen fra IDO er at forbindelser med preposisjoner og adverb ikke er atskilt fra andre forbindelser, og den innbyrdes rekkefølgen synes å være mer eller mindre tilfeldig. Derimot får mediopassiv, den upersonlige verb-

kommer en forholdsvis utførlig skildring av morfologien (bøyings-systemet), og forteksten avsluttes med forklaringer på forkortelser og symboler i ordboka.

finna v (acc) (fann, fundu, fundið)

1. (*uppgötva*) find, discover ~ **upp** invent ~ **upp á e-u** get a good idea ~ **að e-u** criticize sth
2. (*hitta*) meet, visit 3. (*skynja*) feel, sense ~ **á sér** feel tipsy ~ **e-ð á sér** have a hunch ~ **e-ð á e-m** sense sth ~ **fyrir e-u** feel sth, sense sth ~ **tíl** feel, feel pain ~ **tíl með e-m** sympathize with sby 5. *impers*: mér finnst it seems to me, I think, I feel 6. *refl* 1) meet 2) be found hann lét sér fátt um ~st he was not impressed 7. *pp* → *fundið adj n*

halda v (acc/dat) (heldur; hélt, héldu, haldið)

- A. (*acc*) 1. (~ *veislu, fund, námskeið osfr*) hold (a party, meeting), give (a lecture, speech, concert) 2. (*telja*) think, believe hann heldur að hún sé vitlaus he thinks (that) she is crazy B. (*dat*) 1. (*hafa tak á*) hold ~ **e-u föstu** hold firmly on to sth 2. (*breyta ekki*) maintain ~ **stefnu** stick to a course 3. (*hafa áfram*) keep 4. (*fara*) travel, go, continue ~ **áfram ferðinni** continue one's journey C. *refl* 1. go on þetta hefur haldist lengi it has been like that for a long time 2. ~st í hendur hold hands 3. mér helst uppi að gera það I get away with it 4. ~st við stick it out D. *pp*: vel haldinn well treated þungt haldinn seriously ill haldinn af djöfli possessed E. *phrases* ~ **á e-u** hold sth, carry sth ~ **áfram** carry on, keep on going ~ **e-u eftir** retain sth ~ **sig frá e-u** keep away from sth ~ **e-u fram** maintain sth ~ **fram hjá e-m** cheat on sby, have extra-marital relations ~ **fyrir e-ð** keep sth covered ~ **í e-ð** hold onto sth, cling to sth ~ **í við e-n** keep up with sby ~ **með e-m** side with sby ~ **e-m niðri** keep sby down ~ **saman** keep together ~ **sér saman** keep silent ~ **tíl e-s staðar** stay somewhere ~ **sér til** preen oneself, dress up ~ **undan** retreat ~ **upp á e-ð** celebrate sth ~ **upp á e-n** think the world of sby ~ **e-m uppi** support sby ~ **e-ð út** endure sth ~ **við e-n** have an affair with sby ~ **e-u við** maintain sth, keep sth in repair, keep sth up ~ **sér við e-ð** stick to sth

Figur 4. IEO

I brukerveiledningen står det om verbene at mediopassive verb får betegnelsen *v refl* og at verb som alltid er upersonlige, markeres med *v impers*. Transitive verb markeres med *acc, dat* eller *gen* for å vise

hvilken kasus verbet vanligvis styrer. I tillegg kommer kombinasjoner som *dat+acc* osv. Hvis ingen kasus markeres, betyr det at verbet er intransitivt. De syntaktiske egenskapene blir altså framhevet med faste etiketter som i de fleste tilfeller blir tillagt ordklassebetegnelsen umiddelbart etter lemmaformen eller, hvis syntaktiske skilnader faller sammen med forskjellig betydning, står fremst i de enkelte ledd. Derimot spiller grammatikken ikke, som i IRO, en overordnet rolle for struktureringen av alle verb. Bare de største og mest komplekse verbene viser en todelt strukturering der det grammatiske er overordnet skilnader i betydning (jfr. figur 4, *halda*). Ellers får vi som regel en klassifisering på semantisk grunnlag der enkelte ledd kan være grammatisk markert (jfr. *finna*). Grammatikken spiller altså en uklar og varierende rolle, og brukeren kan ikke forvente noen bekræftelse i ordboka når det gjelder bruken av syntaktiske varianter, som f.eks. om et verb forekommer i mediopassiv eller ikke. Det gjør også syntaksen uoversiktlig at forbindelser og fraser av forskjellig slag (med varierende syntaks og betydning) som regel blir slått sammen bakerst i artikkelen (under overskriften "*phrases*").

I den islandsk-italienske ordboka av Paolo Maria Turchi er verbbeskrivelsen i hovedtrekk parallell med den i IEO, men artikkelen får et annet utseende ved at hver enkelt forbindelse og hvert eksempel utgjør en selvstendig paragraf (jfr. figur 5).

finna <i>v</i> (<i>acc</i>) (fann, fundum, fundið) 1. (<i>uppgötva</i>)	~ til dolere, far male, provare dolore
trovare, rinvenire, scovare; scoprire	~ til e-s sentire q-sa, provare q-sa
~ upp inventare; trovare, escogitare, ideare, concepire	~ til þreytu provare stanchezza
~ upp á e-u avere un'idea riguardo q-sa, escogitare q-sa	hver finnurðu til? dove senti dolore?, dov'è che ti fa male?
~ að e-u criticare q-sa, trovare da ridire su q-sa, biasimare q-sa, censurare q-sa	ég finn til f tönnunum mi fanno male i denti
~ e-n að málli avere un abboccamento con q-no, andare a parlare con q-no	~ til með e-m avere compassione di q-no
~ e-ð aftur ritrovare q-sa	4. impers: mér finnst mi semba, mi pare, penso, credo (che)
~ e-ð út trovare la soluzione di q-sa, capire q-sa	mér finnst það credo proprio, penso proprio di sí hvað finnst þér um þetta? che te ne pare?, che ne pensi?
2. (hitta) andare a trovare, incontrare, fare una visita (a)	finnst þér þetta gott? ti piace?
fara að ~ e-n andare a trovare q-no	mér finnst gott/gaman að mi piace
3. (skynja) sentire, provare	5. með finnast: 1) imbattersi in 2) trovarsi
~ á sér sentire l'effetto del vino	e-ð finnst hvergi q-sa non si trova da nessuna parte
~ e-ð á sér sentirsi q-sa, avere un presagio di q-sa	orðið finnst ekki í orðabókinni la parola non è nel vocabolario
ég finn þetta á mér me lo sento	hann lét sér fátt um ~st non si è lasciato impressionare
~ e-ð á e-m q-no ha la sensazione di q-sa	6. pp fundið: það var vel til fundið è stata una buona idea
~ fyrir e-u soffrire q-sa, provare q-sa	

Figur 5. IIO

Den islandsk-tyske ordboka av Björn Ellertsson er meget knapp i sin fremstilling, og systematikken er uklar (jfr. figur 6). Den islandske delen er egentlig en mer eller mindre ustrukturert oppregning

av de kombinasjoner og fraser verbet opptrer i. Transitivitet og kasusreksjon blir vist som døde eksempler innenfor denne oppregningen, men også selve lemmaformen kan være et dødt eksempel eller en frase. Her finner vi også en uvanlig lemmatisering der mediopassiv bruk alltid utgjør et selvstendig lemma. Det samme gjelder for partisippene. Ved å angi kasusreksjon til de tyske ekvivalentene får mål-språkets grammatikk større vekt her enn i de andre ordbøkene.

finna e-ð so.3: finden A *ór. so.*; entdecken A *so.*;
finna að e-u: bemängeln A *so.*, tadeln A *so.*;
finna á sér: angeheitert sein *ór. so.s.*; **finna e-ð**
aftur: wiederfinden A *ór. so.*; **finna e-ð á e-m:**
 bemerken A an/D *so.*; **finna e-ð á sér:** ahnen
 A *so.*, spüren A *so.*; **finna e-ð upp:** erfinden A
ór. so.; **finna e-m allt til foráttu:** kein gutes
 Haar lassen an/D *ór. so.*; **finna til:** fühlen A *so.*,
 spüren A *so.*; **finna til e-s:** fühlen A *so.*, emp-
 finden A *ór. so.*; **finna til með e-m:** mitfühlen A
so., nachfühlen A *so.*; **finna upp á e-u:** sich aus-
 denken A *ór. so.*; erdichten A *so.*; **þapað-fundið:**
 Fundbüro *hk. -s, -s*; **það er vel til fundið:** das
 ist eine gute Idee.

finnandi kk. -a, -endur: Finder *kk. -s, -*.

finnanlegur lo.: zu finden.

finnast so.3: sich treffen *ór. so.*; **finnast+D fátt**
um e-ð: nicht begeistert sein von/D *ór. so.s.*;
finnast+D til um e-ð: beeindruckt werden
 von/D *ór. so.s.*; **mér finnst ekkert þúður í því:**
 ich finde keinen Spaß daran; **honum finnst**
upphæð að því: er fühlt sich dadurch geehrt;
mér finnst, að . . . : mir scheint, daß . . . ; **það**
finnst á: es macht sich bemerkbar.

Figur 6. ITO

Forholdet til ordbøkernes karakter forøvrig

Det bildet denne korte redegjørelsen for verbgrammatikken i tospråklige islandske ordbøker gir, er ikke særlig oppmuntrende. De fleste ordbøkene er i mange henseender mangelfulle og usystematiske, og de ordbøkene som har kommet de siste årene, viser ikke avgjørende endringer og forbedringer selv om grammatisk tenkning er mer synlig i den islandsk-engelske og den islandsk-italienske ordboka enn i de eldre islandsk-skandinaviske ordbøkene. Men grammatikkens vekt og posisjon i de tospråklige ordbøkene kan naturligvis ikke vurderes uten hensyn til ordbøkernes karakter forøvrig, det formålet som synes å ligge bak de enkelte verk, den tilsiktede brukeren osv. Det er f.eks. neppe tvil om at verbenes mikrostruktur har en klar sammenheng med

og blir sterkt påvirket av forfatterens syn på ekvivalentenes rolle i ordboka. Det er et gjennomgående trekk, for ikke å si et dominerende krav, i de tospråklige ordbøkene at alle språklige enheter i kilde-språket, til og med døde og levende eksempler, skal forsynes med en passende ekvivalent på målspråket. På denne måten blir kilde-språket på en måte satt under kontroll fra målspråkets side, der det ikke en gang er lov å vise rene brukseksempler for å illustrere en forangående frase eller kollokasjon uten å finne en passende oversettelse. Dette bidrar til at også de artiklene der en bevisst bruker vil gjøre krav på en minimal strukturering, bærer preg av å være en enkel ordliste der de forskjellige kombinasjoner, fraser og kollokasjoner ofte står i en mer eller mindre tilfeldig rekkefølge slik at brukeren har problemer med å finne frem til den informasjon han er ute etter, eller med å få en skikkelig oversikt over de enkelte artikler.

Det må undersøkes nærmere i hvilken grad den oppmerksomhet som rettes mot målspråket og ekvivalentene, preger fremstillingen av de kilde-språklige elementene, både innenfor makro- og mikrostrukturen. Det spørres om ikke et absolutt krav om oversettelse i alle tilfeller kan påvirke valget av fraser og eksempler slik at det som lettere kan oversettes, får en bedre adgang til teksten. Her er vi inne på et problem som kompliserer utarbeidelsen av tospråklige islandske ordbøker, særlig når det gjelder lemmaseleksjon. Innenfor fagspråket er det lang tradisjon for å lage islandske nyord for fremmedspråklige termer. I det minste i innledningsfasen vil de islandske nyordene i mange tilfeller måtte hente sin forklaring i den tilsvarende fremmedspråklige termen. Så lenge slike nyord ikke er fullt etablert i språket som selvstendige leksemer, vil de ha en uklar status som lemma-kandidater i en tospråklig islandsk ordbok. Dette problemet kompliseres ytterligere i de tilfeller der det fins flere islandske synonymer uten at noen av dem kan sies å være helt dominerende. Her er det imidlertid ikke plass til å gå nærmere inn på dette (jfr. Jón Hilmar Jónsson 1990 for nærmere diskusjon). Men kravet om å lage islandske ord som skal tilsvare og erstatte fremmedspråklige leksemer, utgjør en ekstra belastning for lemmaseleksjonen i tospråklige islandske ordbøker som i sin ytterste konsekvens vil kunne føre til at lemma-bestanden bærer preg av kilde-språkets avhengighet av målspråket.

Hensynet til brukeren og de ulike forutsetninger og behov enkelte brukere vil ha, får ingen særlig oppmerksomhet i de tospråklige islandske ordbøkene. Det er heller ikke å vente, i hvert fall ikke når det gjelder de eldre ordbøkene, at enkelte ordbøker utmerker seg som rene resepsjons- eller produksjonsordbøker. Det ligger i sakens natur at en tospråklig islandsk ordbok, som er den eneste ordboka som dekker et bestemt språkforhold, rent konkret den eneste islandsk-svenske ordboka på markedet, gjerne vil tjene begge målgruppene, i hvert fall fungere som en resepsjonsordbok for svensker, og en produksjonsordbok for islendir. Til en viss grad vil også de ord-

bøkene vi har sett på, kunne tjene begge formålene. Hovedfunksjonen vil nok være å hjelpe den fremmedspråklige brukeren med å finne ekvivalenter til de islandske ordene, men hensynet til en aktiv bruk for islendinger kommer også klart til uttrykk. Den islandsk-tyske ordboka er tydeligvis skrevet ut fra en slik forestilling, og i den islandsk-italienske ordboka er ordboksgrammatikken begrenset til italiensk. Der, som i den islandsk-engelske ordboka, blir de enkelte betydninger og ekvivalenter også gjerne gjort mer forståelig for islendinger ved at det blir tilføyd et islandsk synonym med tanke på aktiv bruk.

Jeg har allerede understreket den særstillingen Berkovs islandsk-russiske ordbok har blant de tospråklige islandske ordbøkene med sin klare fremstilling og strukturering, der de grammatiske strukturtrekk utgjør en overordnet ramme for den semantiske klassifisering. Den kan trygt sies å være den eneste tospråklige islandske ordboka med islandsk som kildespråk som imøtekommer de krav en bevisst bruker med gode grammatiske kunnskaper og grunnleggende kunnskaper i islandsk vil stille til en verbbeskrivelse som utnytter de strukturkriterier som verbene, og islandske verb spesielt, byr på som ordklasse. En slik innfallsvinkel er ikke mindre aktuell innenfor enspråklig leksikografi der leksikografen har større frihet til å behandle språket og arbeide med struktureringen uten hensyn til et annet språk, og der brukerne vil stille enda større krav til en konsekvent og detaljert fremstilling. En liknende modell for leksikografisk beskrivelse av islandske verb, der grammatiske kriterier er lagt til grunn for struktureringen, er også blitt utviklet ved Orðabók Háskólans (Leksikografisk institutt ved Islands universitet) i Reykjavík og ble presentert i et prøvehefte i 1993. Den bygger på samme grunntanke som Berkovs modell, men går på en måte lengre ved at de enkelte strukturtyper står i et konstant innbyrdes forhold til hverandre, slik at f.eks. intransitiv bruk alltid står foran transitiv bruk, akkusativ foran dativ osv. (se Ásta Svavarsdóttir mfl. 1993, Degnbol 1994). Verdien av en slik fremstilling vil være avhengig av ordbokas genuine formål og ikke minst av den grammatiske innsikt brukeren forutsettes å ha. Men det er grunn til å fremheve at ordklassene må til en viss grad få sitt særpreg i ordboksteksten for å imøtekomme ulike brukerbehov; det er f.eks. innlysende at syntaktisk kompliserte verb vil ha en annen leserekrets enn et gjennomsnittlig substantiv.

Avslutning

I denne undersøkelse av verbgrammatikken i tospråklige islandske ordbøker har jeg fokusert på den syntagmatiske informasjon i selve ordboksartiklene. Jeg har dermed for det meste sett bort fra andre presentasjonsformer for grammatisk informasjon i ordbøkene (jfr. Bergenholtz 1994). Det er verdt å understreke at de grammatiske

opplysninger disse ordbøkene inneholder, til en stor grad er plassert i andre deler av ordboken. ISO, IRO og IEO inneholder f.eks. en omfattende grammatisk informasjon i omteksten (spesielt i form av bøyingsmønstre). Og de fleste ordbøkene lemmatiserer uregelmessige bøyingsformer til en viss grad, særlig IEO og ITO. Derimot forekommer lemmatisering av orddele i forholdsvis begrenset omfang.

Disse undersøkelsene viser at det er et sterkt behov for forbedringer innenfor islandsk tospråklig leksikografi. Dette gjelder ikke minst for ordbøker fra islandsk til de skandinaviske språk. Det er derfor grunn til å nevne at i 1994 startet et samarbeidsprosjekt mellom Orðabók Háskólans i Reykjavík og Nordisk språksekretariat, med finansiell støtte fra Nordisk kulturfond, om utarbeidelse av en islandsk ordboksbase for nye islandsk-skandinaviske ordbøker. I den første fasen har arbeidet vært konsentrert om lemmaseleksjon og makrostruktur, men mikrostrukturen skal etter planen stå sentralt i neste fase av prosjektet (fra 1996, jfr. Kristín Bjarnadóttir 1995). Dette arbeidet vil bl.a. kunne dra nytte av en ny kombinatorisk ordbok over islandsk, *Orðastaður*, som utkom i 1994 (jfr. Jón Hilmar Jónsson 1995). Dette tatt i betraktning burde det være realistisk å forvente nye islandsk-skandinaviske ordbøker i nærmeste fremtid.

Litteratur

Ordbøker

- IDO = Ole Widding/Haraldur Magnússon/Preben Meulengracht Sørensen 1976: *Íslenzk-dönsk orðabók*. Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík.
- IEO = Sverrir Hólmarsson/Christopher Sanders/John Tucker 1989: *Concise Icelandic-English Dictionary. Íslensk-ensk orðabók*. Iðunn, Reykjavík.
- IIO = Paolo Maria Turchi 1994: *Íslensk-ítölsk orðabók. Dizionario islandese-italiano*. Iðunn, Reykjavík.
- IRO = Valerij P. Bérkov 1962: *Íslenzk-rússnesk orðabók*. Með aðstoð Árna Böðvarssonar. Ráðgefandi ritstjóri Árni Bergmann. Gosudarstveuoie izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nych slovarej, Moskva.
- ISO = Gunnar Leijström/Jón Magnússon/Sven B.F. Jansson 1955: *Isländsk-svensk ordbok. Íslenzk-sænsk orðabók*. Andre utvidgade upplagan. Kooperativa förbundets bokförlag, Stockholm. [1. utg. 1943.]
- ITO = Björn Ellertsson 1993: *Íslensk-pýsk orðabók. Isländisch-deutsches Wörterbuch*. Iðunn, Reykjavík.
- Jón Hilmar Jónsson 1994. *Orðastaður. Orðabók um íslenska málnotkun*. Mál og menning, Reykjavík.

- Lehmann, Eigil/Porsteinn P. Víglundsson 1967: *Íslensk-norsk orðbok. Íslensk-norsk orðabók*. Sunnmøre Vestmannalag, Björgvin.
- Sigfús Blöndal 1920–24. *Íslensk-dönsk orðabók. Íslensk-dansk ordbog*. Hoved-medarbejdere: Björg Þorlákssdóttir Blöndal, Jón Ófeigsson, Holger Wiehe. Reykjavík.

Annem litteratur

- Ásta Svavarsdóttir/Guðrún Kvaran/Jón Hilmar Jónsson/Kristín Bjarnadóttir 1993: *Sýnihefti sagnorðabókar. Rannsóknar- og fræðslurit 3*. Orðabók Háskólans, Reykjavík.
- Ásta Svavarsdóttir 1994. Sprogsamfund, sprogpolitik og ordbøger. *LexicoNordica* 1: 119–137.
- Bergenholtz, Henning 1994. Grammatisk beskrivelse. *Sprogvidenskabelige Arbejdsrapporter fra Aarhus Universitet* 1: 115–124.
- Degnbo, Helle 1994. Sýnihefti sagnorðabókar. Rannsóknar- og fræðslurit 3. [Anmeldelse.] *LexicoNordica* 1:321–322.
- Guðrún Kvaran 1988: Orðabækur og orðasöfn sem varða íslensku. *Orð og tunga* 1:221–234.
- Jón Hilmar Jónsson 1985. Íslensk orðabók handa skólum og almenníngi. [Anmeldelse av 2. utgave.] *Íslenskt mál og almenn málfræði* 7: 188–207.
- Jón Hilmar Jónsson 1988. Sagnorðagreining Orðabókar Háskólans. *Orð og tunga* 1: 123–174.
- Jón Hilmar Jónsson 1990. Að snúa orðum á íslensku. Um orðabókabýðingar. *Orð og tunga* 2: 21–30.
- Jón Hilmar Jónsson 1995. Nøkler til ordforrådet. Om forholdet mellom lemma og ordforråd. I: *Nordiske studier i leksikografi III. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 7.–10. juni 1995*. [utkommer høsten 1995.]
- Kristín Bjarnadóttir 1995. Lexicalisation and the Selection of Compounds for a Bilingual Icelandic Dictionary Base. *Nordiske studier i leksikografi III. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 7.–10. juni 1995*. [utkommer høsten 1995.]

Sven-Göran Malmgren

Prepositionsfraser i tvåspråkiga ordböcker med svenska som källspråk: en undersökning och några förslag

Verbal, nominal and adjectival phrases with prepositional complements – like *skyldig till ngt* ('guilty of something') – very often cause serious translation problems, at least to non-professional translators. Consequently, bilingual dictionaries should provide target language equivalents of a great deal of such phrases. In this article, the biggest Swedish-English dictionary and the biggest – or, possibly, the second biggest – Swedish-German dictionary are investigated from this point of view. In both cases, it turns out that the coverage of the dictionaries might be higher, especially as far as nominal and adjectival phrases are concerned. Of course, the problem of space limitations should not be forgotten. Therefore, it is proposed that regular patterns concerning prepositional phrases should be accounted for in grammatical appendices. It is also proposed that, in the future, authors of bilingual Swedish-foreign dictionaries should make use of valency information in monolingual Swedish dictionaries.

Inledning

En ordboksanvändare som med hjälp av en tvåspråkig ordbok ska översätta en större svensk text till något av de vanligare främmande språken kommer troligen att behöva konsultera ordboken åtskilliga gånger för att få reda på rätt preposition i målspråkets motsvarigheter till fraser av typen *respekt för ngn*, *ansvarig för ngt*, *skyldig till ngt*, *anklaga ngn för ngt*. En aktiv ordboks täckning av prepositionsbestämningar av valenskaraktär¹ är sålunda ett viktigt kriterium på dess användbarhet, kanske ett av de viktigaste. Utan tvivel täcker också de största svensk-engelska och svensk-tyska ordböckerna en mycket stor del av sådana prepositionsbestämningar, men jag ska ändå i denna uppsats försöka visa på vissa, delvis systematiska, luckor och även framkasta ett par förslag som skulle kunna leda till en ännu bättre täckning i framtida upplagor av ordböckerna.

För att exemplifiera har jag valt att se lite närmare på den största svensk-engelska ordboken, *Norstedts stora svensk-engelska ordbok* (NSE), och den största svensk-tyska ordboken från samma förlag,

¹ Jag tillåter mig i denna uppsats att använda termen *valens* på ett relativt informellt sätt. Rent praktiskt handlar det egentligen om det allmänna problemet att finna rätt motsvarighet till svenskans prepositioner i deras olika användningar. Valens-teorin erbjuder emellertid en möjlighet till överblick över och strukturering av en viktig del av detta problemkomplex.

Norstedts stora svensk-tyska ordbok (NST). Det finns en annan svensk-tysk ordbok av ungefär samma storleksordning som norstedtsordboken, *Prismas svensk-tyska ordbok* (det är hugget som stucket vilken av dem som är den största moderna svensk-tyska ordboken); jag har valt att se på norstedtsordboken bl.a. därför att NSE och NST rimligen har mycket svenskt material gemensamt. NST är betydligt mindre än NSE, och det är då i detta sammanhang intressant att se i hur hög grad de nödvändiga prioriteringarna drabbar just prepositionsbestämningarna.

Jag har valt att se på två mindre stickprov av verb- och substantivartiklar och på ett större urval av adjektivartiklar. Anledningen till att tyngdpunkten kommer att ligga på adjektiven är rent praktisk: jag har tidigare utarbetat en valensmodell för svenska adjektiv och tillämpat den på de ca 1200 vanligaste svenska adjektiven enligt Nusvensk frekvensordbok (NFO 2; se Malmgren 1987). Enligt denna modell hade drygt 300 av de 1200 adjektiven bestämningar av valenskaraktär. Efter sällning bland dessa – bl.a. saknade infinitivbestämningar intresse i detta sammanhang – återstod nästan 200 adjektiv, som jag slagit upp i de båda ordböckerna (se vidare nedan).

För stickproven bland verb och substantiv har jag konsulterat de valensuppgifter som kommer att ingå i *Nationalencyklopedins ordbok* (utkommer hösten 1995; se t.ex. Malmgren, under tryckning). Jag har helt enkelt börjat med ett verb resp. ett substantiv som kan ta en prepositionsbestämning som bedömts ha valenskaraktär och därefter tagit med de nio närmast följande verben resp. substantiven av detta slag i alfabetisk ordning. Sammanlagt har jag alltså slagit upp tio verb och tio substantiv med prepositionsbestämning av valenskaraktär. Självfallet är detta inte något särskilt stringent tillvägagångssätt från vetenskaplig synpunkt, men syftet är inte heller att göra någon sorts bedömning av ordböckerna utan snarare att få visst konkret underlag för diskussionen i slutet av uppsatsen. En sak är emellertid viktig att påpeka: de valenslistor som används har upprättats helt oberoende av de båda tvåspråkiga ordböckerna.

Resultat av stickprovsundersökningarna

Verb

Följande verb undersöktes (de relevanta prepositionsfraserna antyds inom parentes): *andra(ga)* (*ngt mot ngn/till ngt*), *anbefalla* (*ngt åt ngn*), *anföra* ('framhålla') (*ngt mot ngn/ngt, till ngt*), *anförtro* (*ngt åt ngn*), *ange* (*ngn för ngn* (t.ex. för polisen)), *anhålla* (*om ngt hos ngn*), *anhängiggöra* (*ngt vid ngt*), *animera* (*ngn till ngt*), *anklaga* (*ngn för ngt*), *anknyta* (*ngt till ngt*). Resultatet blev följande (se nästa sida):

Tabell 1. Förekomst (+) resp. icke-förekomst (-) av relevant prepositionsbestämning i NSE och NST vid vissa verb

	NSE	NST
anbefalla	+	-
andra	+	-
anföra	+	+
anförtro	+	+
ange	-	-
anhålla	+	+
anhängiggöra	+	+
animera	+	-
anklaga	+	+
anknyta	+	+

Att NSE har något högre grad av täckningsgrad än NST behöver inte bara bero på att den förra ordboken är större (jfr diskussionen nedan). Det kan också hänga samman med strukturella skillnader mellan målspåken. Exempelvis kan det vara så att användaren av NST förutsätts räkna med att dativliknande prepositionsbestämningar (som vid *anbefalla*) översätts med nakna nominalfraser i dativ i tyskan, om inget annat anges. Det kan också vara så att en viss preposition i en viss användning mer eller mindre konstant översätts med en och samma preposition på det ena målspråket men inte på det andra. M.a.o., det kan finnas helt legitima skäl till att en viss prepositionsbestämning inte behandlas, även bortsett från utrymmesbegränsningar. Men i sådana fall skulle det enligt min mening vara ytterst värdefullt om upplysningar om detta gavs i ordbokens inledning. Det kunde ske genom angivande av en sorts defaultvärden av typ "om inget annat anges översätts *av* med *of* (resp. *von*)". Det finns visserligen ingen tradition i Sverige för mer omfattande grammatiska appendix utöver listor över starka verb och annan böjningsmorfologi, men jag menar att en kort behandling av regelbundenheter (från kontrastiv synpunkt) i målspåkets lexikala syntax vore av stort värde i större tvåspråkiga ordböcker. (Jfr Henning Bergenholtz' bidrag i detta nummer av *LexicoNordica* och där anförd litteratur.)

Upplysningarna ges i allmänhet i ordböckerna på ett formelmässigt sätt, som t.ex. i artikeln *anklaga* i NST: [- *ngn för ngt e-n* wegen etw. gen. -]. Någon gång ges dock upplysningarna mer implicit genom levande språkprov (Svensén 1987:87), t.ex. i NST under *anhålla* (genom språkprovet *a. hos fadern om dotterns hand*; i NSE däremot i formen *anhålla [hos ngn] om ngt*). Enligt min mening är den explicita metoden, med formel, normalt att föredra i dessa fall. Det viktigaste i detta sammanhang är att användaren kan vara säker på att upplysningen om pre-

positionsbestämningen har generell räckvidd. (Jfr diskussionen i Svensén 1987:97ff.)

Substantiv

Följande substantiv undersöktes: *reserv* (för ngn), *reservation* (för/mot ngt), *resistens* (mot ngt), *resning* ('uppror') (mot ngn/ngt), *resolution* (för/mot/om ngt), *resonemang* (kring/om ngt), *resonemangsparti* (med ngn, mellan ngra), *resorption* (av ngt), *respekt* (för ngn/ngt), *respons* (på ngt).

Resultatet blev följande:

Tabell 2. Förekomst (+) resp. icke-förekomst (-) av relevant prepositionsbestämning i NSE och NST vid vissa substantiv.

	NSE	NST
reserv	-	-
reservation	+	+
resistens	-	-
resning	-	-
resolution	+	+
resonemang	-	-
resonemangsparti	-	-
resorption	-	ordet saknas
respekt	+	+
respons	-	-

Man ser att täckningsgraden är betydligt lägre än vid verben. Urvalet är visserligen litet, men en snabb kontroll av en del andra substantiv på andra ställen i alfabetet bekräftar den bild man får här. Resultatet är inte oväntat. Dels ligger det allmänt närmare till hands att tänka i valens-termer vid verb än vid substantiv, dels kanske prepositionen har ansetts rätt given vid många substantiv. Det ska också medges att ett par av substantiven är förhållandevis ovanliga. Men det kan inte råda någon tvekan om att användaren har bruk för upplysningar om översättningen av prepositionsbestämningen vid många fler substantiv än de där den nu ges; i ovanstående urval kanske särskilt vid *reserv* och *resonemang*. Och återigen: i ett grammatiskt appendix kunde det exempelvis stå att prepositionsfraser av typen (*resorption*) *av ngt* (motsvarande objektet vid verbet) normalt översätts med *of*-fraser på engelska och med genitivuttryck på tyska.

Adjektiv

Den större undersökningen av ordböckernas behandling av (huvudsakligen) prepositionsinledda adjektivbestämningar omfattar 190 adjektiv, samtliga mycket frekventa eller åtminstone tämligen frekventa. I den valensmodell som ligger till grund för undersökningen har jag räknat med nio grupper, varav i stort sett sex är relevanta i detta sammanhang. Dessa är följande:

1. Bestämningar vid reciproka adjektiv. Ex. *jämbördig (med ngn)*.
2. Direkt-objekt-liknande bestämningar. Ex. *artig (mot ngn)*, *vänlig (mot ngn)*.
3. "Dativ"-liknande bestämningar. Ex. *nyttig (för ngn)*, *hälsosam (för ngn)*.
4. Orsaksangivande (e.d.) bestämningar. Ex. *stolt (över ngt)*.
5. Avseendeangivande bestämningar. Ex. *bra (på ngt)*, *duktig (i ngt)*.
6. Övriga prepositionella bestämningar. Ex. *blind för ngt*.

Ett utdrag ur listan över de ca 300 vanligaste svenska adjektiven med bestämningar av valenskaraktär ser ut på följande sätt (se vidare Malmgren 1987):

Adjektiven med högre valens än 1 i basvokabulären

Fakultativa fyllnadsled markeras med (x), obligatoriska med x.

	Rec.	Dim.	Inf. (obj.)	Inf. (subj.) 0 +prep.	Objekt 0 på mot	Dativ 0 för över	Orsak med övr.	Avs. i på	Övr.
acceptabel						(x)			
aggressiv					(x)				
aktiv								(x)	
angelägen/1			(x)	(x)					(x)
angelägen/2			(x)			(x)			
angenäm			(x)			(x)			
anhörig									(x)

Figur 1. Några svenska adjektiv med valensbestämningar.

De grupper som utelämnats i den föreliggande undersökningen är huvudsakligen nr 2 och 3 (och delvis nr 4) från vänster i uppställningen ovan, alltså "Dim.", "Inf. (Obj.)" resp. "Inf. (subj.)". Efter ytterligare

någon sällning återstod det ovan angivna antalet 190 adjektiv (i utdraget här ovan alla adjektiven utom *aktiv*).

Av artiklarna om dessa adjektiv innehåller i NSE 134 st. en översättning av den relevanta prepositionsfrasen. Motsvarande antal i NST är 95. Hur dessa adjektiv fördelar sig på de sex valensgrupperna framgår av tabell 3.

Tabell 3. Antal adjektiv från olika valensgrupper vars relevanta prepositionsbestämningar behandlas i NSE och NST

	NSE	NST	Tot. antal adj. i gruppen
1. (Rec.)	13	8	15
2. (Obj.)	41	23	56
3. (Dat.)	30	24	66
4. (Ors.)	12	9	13
5. (Avs.)	8	3	10
6. (Övr.)	29	24	30

Den grupp som har den lägsta täckningsgraden är tydligen grupp 3 (Dat.). Här saknas t.ex., också i den större ordboken, uppgifter vid adjektiven *acceptabel*, *angenäm*, *behaglig*, *katastrofal*, *outhärdlig* och *smärtsam* (*för ngn*). Förklaringen till den låga täckningsgraden i denna grupp kan vara att den svenska prepositionen *för* i denna användning oftast motsvaras av *to* i engelskan. Men också *for* förekommer, och hur som helst skulle användaren vara betjänt av att få reda på den allmänna regeln, eller snarare tendensen, i ordbokens inledning, om man inte anser sig ha plats för den explicita uppgiften vid alla de totalt hundratal adjektiven av denna typ (jfr Hargevik 1990).

Relativt låg täckningsgrad har också grupp 2 (Obj.). Här saknas i NSE konstruktionsuppgifter för de engelska ekvivalenterna till bl.a. *trevlig* och *älskvärd* (*mot ngn*). Även här finns en "default"-preposition (*to*), vilket kanske delvis förklarar luckorna.

I de övriga grupperna har i synnerhet den svensk-engelska ordboken betydligt högre täckningsgrad, men också här finns en och annan lucka, t.ex. på *jämförbar* (*med ngt*) i grupp 1 och *berömd* (*för ngt*) i grupp 4. Visserligen får man i artikeln **känd** veta att *famous* kan konstrueras med *for* men just i artikeln **berömd** står *famous* utan konstruktionsuppgift. Ett parallellfall till paret *berömd/känd* erbjuder synonymparet *nöjd/belåten* (*med ngt*). I artikeln **nöjd** ges de engelska ekvivalenterna utan konstruktionsuppgifter; dessa återfinns däremot i artikeln **belåten**, men det har ju användaren som slår på **nöjd** föga glädje av.

Att den mindre ordboken har betydligt lägre täckningsgrad än den större kan tyckas naturligt, men frågan är om det är på prepositions-

fraserna man ska spara plats. När man går igenom de konstruktionsuppgifter som ges i den engelska ordboken men inte i den tyska, får man ett starkt intryck av att mycket få av dem egentligen går att undvara. Nog bör man kunna få reda på hur man översätter fraser som *proportionell mot ngt, lojal mot ngn, nöjd med ngt, oppositionell mot ngn, otålig på ngn* och *typisk för ngn/ngt* till tyska i den största eller möjligen näst största svensk-tyska ordboken? De skillnader i täckningsgrad som här påvisats på verben, substantiven och adjektiven borde nog utjämnas till den tyska ordbokens förmån, i den mån de inte beror på strukturella skillnader mellan språken. I ett fåtal fall råder det omvända förhållandet: en prepositionsfras ges i NST men inte i NSE (så bl.a. i artiklarna **berömd** och **viktig**).

Det bör slutligen understrykas, att denna lilla undersökning gäller **frekventa** adjektiv, åtminstone approximativt de 190 vanligaste svenska adjektiven med prepositionsbestämningar av valenskaraktär. Det är troligt att ordböckernas täckningsgrad är lägre på mindre frekventa adjektiv.

Några förslag

I det föregående har en del luckor påvisats i ett par större tvåspråkiga ordböcker när det gäller uppgifter om prepositionsfrasers motsvarigheter på målspråken. Naturligtvis kan det i många fall finnas skäl, inte minst utrymmesbrist, till att uppgifter av denna typ utelämnats, och säkert är redan de uppgifter som ges tillräckliga för de flesta praktiska syften. Självfallet är det också så – det behöver knappast sägas – att det är lätt att finna brister i vilken ordbok som helst, om man specialstuderar den ur en viss synvinkel.

Om man emellertid skulle sikta mot en högre täckningsgrad, och kanske mot en något större konsekvens, hos de största svensk-engelska och svensk-tyska ordböckerna i det här aktuella avseendet, vore enligt min mening en framkomlig väg att kontrollera det svenska materialet mot valensbeskrivningar av svenskans verb, adjektiv och substantiv. Sådana valensbeskrivningar finns – främst för verb och adjektiv – i den stora inlärningsordboken *Svenska ord* (se Gellerstam 1988, där också olika typer av verbfraser presenteras systematiskt), och de har, som nämndes i inledningen, på senare tid även utarbetats – också för substantiv – för *Nationalencyklopedins ordbok*. Ett utdrag ur den senare valenslistan för adjektiv ser ut så här (se nästa sida):

Grundform	Valenser
jämbördig 1/1	& med ngn/ngt; ngra är &a
jämförande 1/1	
jämförbar 1/1	& med ngn/ngt; ngra är &a
jämförlig 1/1	& med ngn/ngt; ngra är &a
jämlik 1/1	& med ngn; ngra är &a
jämmerlig 1/1	& (att + INF)
jämmerlig 1/2	

Figur 2. Valensuppgifter om några adjektiv i Nationalencyklopedins ordbok.

Genomgången kunde i och för sig göras alfabetiskt, men kanske skulle vissa större undergrupper gås igenom systematiskt, t.ex. den stora, ovan behandlade adjektivgruppen med dativliknande bestämningar (*acceptabel för ngn* etc.). Man skulle då eventuellt kunna fatta ett generellt beslut huruvida samtliga dessa adjektivartiklar skulle innehålla konstruktionsuppgift, eller bara de viktigaste (som nu är fallet i NSE och NST); i det senare fallet skulle man nog ha möjlighet till mer välgrundade prioriteringar än nu. Man skulle då också ha större möjligheter att undvika – rimligtvis oönskade – luckor som de nyss påvisade på **beröm**, **jämförbar** och **nöjd** i NSE.

Allmänt sett är det troligen så, att verbens prepositionsbestämningar är bättre täckta än adjektivens och adjektivens bättre täckta än substantivens. Det finns sålunda antagligen större informationsvinster att göra på de senare ordklasserna. Men det är möjligt att mycket av denna information inte behöver finnas i de enskilda artiklarna utan kan ges som allmänna tendenser eller regler i ett – jämfört med dagens ordboks-inledningar – utvidgat grammatiskt appendix.

Ett problem som inte berörts i det föregående är att det i många fall kanske inte finns någon enkel motsvarighet på målspråket till den svenska prepositionsfrasen. I vissa fall kan det kanske sägas att detta antyds genom själva frånvaron av konstruktionsuppgift, i andra fall genom att en helt annan konstruktionsuppgift ges (och då vanligen som del av ett levande exempel). Frågan är hur säker man i sådana fall kan vara på att en översättning prepositionsfras → prepositionsfras är omöjlig. Ett exempel: en användare vill översätta meningen *jag är spänd på resultatet* till tyska. I NST-artikeln **spänd** finner man inte någon översättning av *spänd på ngt* utan enbart en översättning av en konstruktion med bisatskomplement: *jag är spänd på vad som kommer att ske*. Kan

användaren dra slutsatsen att det inte går att översätta *spänd på resultatet* på det enklaste sättet, eller åtminstone att denna översättning skulle vara (alltför) vardaglig? Idealt skulle ordboken kanske i så fall varna för denna översättning på något sätt.

Litteratur

Ordböcker

- Nationalencyklopedins ordbok* 1–3. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet. Höganäs: Bra Böcker (utkommer 1995–96).
- NFO 2 = Allén, Sture, *Nusvensk frekvensordbok* 2. Sthlm: Almqvist & Wiksell 1971.
- NSE = *Norstedts stora svensk-engelska ordbok*. Sthlm: Norstedts 1993.
- NST = *Norstedts stora svensk-tyska ordbok*. Sthlm: Norstedts 1989.
- Svenska ord = *Lexin. Svenska ord. Med uttal och förklaringar*. 2. uppl. Sthlm: Norstedts 1994.

Övrig litteratur

- Bergenholtz, Henning 1995: Grammatik i bilingvale ordbøger. I: *LexicoNordica* 2. S. 5–18.
- Gellerstam, Martin 1988: Verb syntax in a Dictionary for Second-Language Learning. I: *Studies in Computer-Aided Lexicology*. Sthlm: Almqvist & Wiksell. S. 103–123.
- Hargevik, Stieg 1989: *Engelska prepositionsboken*. Sthlm: Norstedts (Esselte ordbok).
- Malmgren, Sven-Göran 1987: *Om adjektiven i LPS-projektets lexikon*. Göteborgs universitet: Institutionen för språkvetenskaplig databehandling. (Rapporter från Språkdata. 23.)
- Malmgren, Sven-Göran under tryckning: *Nationalencyklopedins ordbok – några karakteristiska typer av information*. (Föredrag vid 3:e nordiska konferensen i Lexikografi; under tryckning i konferensvolymen.)
- Svensén, Bo 1987: *Handbok i lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbetet*. Sthlm: Esselte Studium.

Nina Martola

Substantiv avledda av adjektiv och verb – en jämförelse mellan några ordböcker med finska som källspråk

For certain types of Finnish derivatives, equivalents are rarely to be found on the lexical level in Swedish, or, if equivalents exist, they can at least not be constituents of the same type of syntactical constructions as the Finnish words. Traditionally, users of dictionaries with Finnish as the source language have been given little or no guidance of how to handle constructions containing derivatives. In the new Finnish-Swedish dictionary, there will be syntactical models consisting of short explanations and plenty of examples of translated phrases. From the entries there will be references to the model concerned. The reference can either be the only element in the entry beside the head word or it can be given in addition to equivalents and/or examples.

1. Inledning

Som ett samarbetsprojekt mellan Forskningscentralen för de inhemska språken och det stora finska bokförlaget WSOY håller en ny finsk-svensk storordbok på att utarbetas. Arbetsnamnet är kort och gott *Finsk-svensk ordbok*. I denna artikel kommer förkortningen *FSO* att användas. Utgångsmaterialet är en finsk enspråksordbok, *Suomen kielen perussanakirja* ('Finsk basordbok') (1990–1994), som också har utarbetats vid Forskningscentralen. Det är alltså fråga om en helt ny tvåspråksordbok och inte om en revidering av någon redan existerande.

När man utarbetar en ordbok där finska är källspråket och svenska (eller vilket germanskt eller romanskt språk som helst, för den delen) är målspråket, konfronteras man med vissa problem som föranleds av språkens olika natur – problem som lexikografer som arbetar med närmare besläktade språk inte råkar ut för i lika hög grad.

Ett kännetecknande drag för finskan är en synnerligen produktiv ordbildning med hjälp av avledning. Även om motsvarande bildningsmönster existerar i svenskan finns det betydligt starkare restriktioner för vilka ord avledningsändelserna kan fogas till, vilket innebär att man som tvåspråkslexikograf rätt så ofta råkar ut för fall av total avsaknad av ekvivalenter.

Dessutom kan existerande svenska ekvivalenter inte ingå i samma typer av ordfogningar som sina finska motsvarigheter. Det här är ju i och för sig ett syntaktiskt problem, som man som ordboksförfattare strängt taget kunde välja att bortse från, och som också traditionellt har försumrats i befintliga ordböcker med finska som källspråk. Vi

har valt att ta oss an problematiken, och jag skall i det följande redogöra för på vilket sätt.

2. Hänvisningar till översättningsmodeller – syntax i en ordbok

Vi kom i ett tidigt skede av vårt arbete fram till att vi för en del av de besvärliga ordbildningstyperna skulle utarbeta översättningsmodeller dit vi hänvisar användaren från själva ordartikeln. Det rör sig om finska ord (avledning) som saknar motsvarigheter på lexikal nivå eller vars ekvivalenter är underkastade andra syntaktiska restriktioner än de finska avledningarna. Hänvisningen kan antingen stå ensam, vid total avsaknad av ekvivalenter, eller ges utöver de ekvivalenter och/eller exempel som finns i själva artikeln.

I hela ordboksmaterialet finns det 4.300 hänvisningar till de olika modellartiklarna, varav 1000 är ensamma hänvisningar och 3.300 hänvisningar som ges utöver ekvivalenter och/eller exempel. (Samtliga siffror är avrundade.) Antalet kommer förmodligen att öka något vid den genomgång av manuskriptet som pågår när detta skrivs. Av de sammanlagt 4.300 modellhänvisningarna är 2.120 hänvisningar till egenskapssubstantiv, 1.630 till nomina actionis, 350 till nomina agentis och 200 till övriga modeller, som inte behandlas här.

För att konkret presentera problematiken och idén till lösning har jag gått till väga på följande vis. Ur första hälften av uppslagsorden på *p* har jag sökt fram alla de ordartiklar i vårt material som innehåller enbart en modellhänvisning (i hela artikeln eller i ett betydelsemoment). *P* representerar ett gott statistiskt genomsnitt i många avseenden, därav valet. Avsnittet omfattar 4.700 uppslagsord av de drygt 90.000 som kommer att ingå i ordboken.

Jag skall visa hur motsvarande ordartiklar ser ut i Cannelin-Hirvensalo-Hedlunds (1976) stora finsk-svenska ordbok, som tillkommit under en lång tidsrymd, men vars sista reviderade upplaga är från 1976 (ca 150.000 ord och uttryck), och, mera kursivt, i den stora finsk-engelska ordboken av Hurme-Malin-Syväoja (1989) (i fortsättningen FE) med ca 160.000 ord och uttryck.¹

För att åskådliggöra problematiken ur språkfunktionell synvinkel har jag sökt belägg på motsvarande ord i tre finska korpusar och försökt sätta in de ekvivalenter Cannelin & al. ger i autentiska satser.

¹ Förlaget meddelar inte antalet uppslagsord utan antalet ord och uttryck. Förmodligen kommer bägge ordböckerna ganska nära FSO vad antalet lemmar beträffar.

3. Substantiv avledda av adjektiv (egenskapssubstantiv)

Den första gruppen jag skall behandla är substantiv avledda av adjektiv, i korthet i det följande *egenskapssubstantiv*.

I det undersökta p-materialet finns det 17 fall där en ordartikel eller ett betydelsemoment av en artikel innehåller enbart modellhänsyn. Av dessa 17 substantivavledningar ingår endast 6 i Cannelin & al. För 6 av de 11 som saknas finns grundordet, alltså motsvarande adjektiv, med. I den finsk-engelska ordboken återfinns endast 4 av substantivavledningarna, medan grundorden till 10 av de 13 saknade finns med.

Det är alltså uppenbart att FSO lemmatiserar betydligt fler avledningar än de två andra ordböckerna av motsvarande omfång. Lemmatiseringen i FSO härrör sig med smärre avvikelser från *Suomen kielen perussanakirja* (1990–1994), men alldeles klart är att många av de besvärliga avledningarna skulle ha strukits om inte redaktionen hade gått in för idén med översättningsmodeller. En jämförelse med *Nykysuomen sanakirja* (1951–61) (i fortsättningen NS), som är en omfattande finsk enspråksordbok med drygt 200.000 uppslagsord och *Perussanakirjas* föregångare, ger ett vid första påseendet överraskande resultat. Av de 17 avledningarna finns en enda med som eget lemma, trots att ordboken är så omfattande. Förklaringen är att NS nästan genomgående tar upp avledningarna under grundordet. Så här ser t.ex. artikeln *pakollinen* 'obligatorisk' ut:

pakollinen *a.* -sesti *adv.* -suus *omin.*

Vi får alltså veta att *pakollinen* är ett adjektiv och att ett adverb på *-sesti* och ett egenskapssubstantiv på *-suus* kan bildas. Till den enda avledning som såg ut att finnas i NS kan vi lägga ytterligare 13 som återfinns under sitt grundord i form av avledningsändelser. Av de 3 som då saknas saknas även grundordet, motsvarande adjektiv, till ett.

För de uppslagsord som finns med i de båda andra tvåspråksordböckerna ser artiklarna ut så här:

FSO	Cannelin	FE
paikallisuus		
1 <i>ks. s.#</i>	lokalitet lokal karaktär lokal natur	—

2 fil.[...]

paikallisuuden käsitys
 rumsbegrepp
paikallisuuden ja ajan
käsitys
 föreställning om tid
 och rum

pakollisuus*ks. s.#*

pakko
 nödtvång
 tvångsmål
 nödvändighet

pakko
 compulsion
 vältämättömyys
 necessity

paradoksaalisuus*ks. s.#*

-

paradoxicality
 paradoxy

perinteellisyys*ks. s.#*

det traditionella (hävd- -
 vunna, nedärvda)

perinteisyys*ks. s.#**ks. perinteellisyys* -**peräkkäisyys***ks. s.#*

successivitet;
 ordningsföljd)
 [Sic!]

succession
 sequence

pirteys*ks. s.#*

pigghet
 kryhet
 friskhet
 livlighet

liveliness
 briskness etc.

(pirteä: brisk, alert,
 lively, spirited, vi-
 vacious, ..full of
 spirits, fresh, pred.
 awake)

Hänvisningen till modellen i FSO kommer att bestå av en sidangivelse. I exemplen här står hänvisningen ensam, eftersom det var kriteriet för urvalet för denna artikel, men den kan också ges i tillägg till eventuella ekvivalenter och exempel och får då formen *ks. myös s.# 'se också s.#'*.

Ett försök att sätta in de ekvivalenter Cannelin & al. ger i ett par satser hämtade ur textkorpusarna gav följande resultat.

[hän]	*[han]
vastustaa	motsätter sig
ruotsin kielen	det svenska språkets
pakollisuutta	nödtvång / tvångsmål / nödvändighet
suomenkielisissä	i våra finska
kouluissamme	skolor
voitaisiin kai	*man kunde kanske
harkita	överbäga
jäsenäänestysten	medlemsomröstningarnas
pakollisuutta	nödtvång / tvångsmål / nödvändighet
muissakin asioissa	även i andra ärenden

En användare av Cannelin & al. riskerar tyvärr att producera sådana översättningar, och man stöter också rätt ofta på mer eller mindre obegripliga formuleringar av det här slaget i svenska (översatta) texter i Finland. Det är ett av skälen till att vi velat ge våra användare råd och anvisningar om hur de skall tackla nominalfraser innehållande egenskapssubstantiv, när de översätter till svenska. Framställningen är inte på något vis tänkt att vara uttömmande, utan vi pekar kort på olika möjligheter och ger exempel på vettiga översättningar. Ungefär som följer är det tänkt att modellen skall se ut.

MODELL: Egenskapssubstantiv

Avledningar på *-(u)us/- (y)ys* med genitivbestämning (eller possessivt suffix)

De finska substantiven på *-(u)us/- (y)ys* saknar många gånger motsvarigheter på ordplanet i svenskan och man måste välja andra sätt att uttrycka tankeinhållet i dem. Även då motsvarigheter finns på ordplanet är andra konstruktioner ofta att föredra på svenska. Nedan ges exempel på olika översättningsmöjligheter.

Nominalfras där substantiveringen motsvaras av ett attribut på svenska

En avledning på *-(u)us/- (y)ys* föregången av genitiv är en vanlig typ av ordfogning på finska. Den finska nominalfrasen motsvaras vanligen på svenska av en nominalfras där egenskapen uttrycks med ett attribut och huvudordet åsyftar egenskapsbäraren. Man kan ta utgångspunkt i finskan; *viisas koira, pakollinen jäsenäänestys* (nedan).

Hän kehui *koiransa viisautta*   Han skröt med *sin kloka hund*

Voitaisiin harkita
jäsenäänestysten pakollisuutta   Man kunde överväga *obligatoriska*
medlemsomröstningar

Den första meningen är ett exempel på att man på svenska undviker flera genitiver efter varandra, om det inte är fråga om person. Man kan alltså tala om *hans hustrus klokhed* men ogärna om **hans hunds klokhed*. Däremot går *hundens klokhed* bra.

Infinitivfras

Ofta motsvaras den finska nominalfrasen av en svensk infinitivfras, vars verbdel inte har någon representation i den finska texten.

Voitaisiin harkita *jäsenäänestysten* Man kunde överväga *att göra*
pakollisuutta *medlemsomröstningarna*
obligatoriska
...att införa obligatorisk
medlemsomröstning

Genom att, för att *osv.* + *infinitiv*

Hän ärsytti monia   Han förargade många *genom att*
epäsovinnaisuudellaan   *vara så okonventionell*

I exemplet fyller suffixet *-an* samma funktion som en genitivbestämning.

Att-sats

Mycket vanligt är att avledning på *-(u)us/-(y)ys* föregångna av genitiv motsvaras av en att-sats på svenska. Förhållandet mellan huvudord och bestämning är omkastat liksom ovan. Ett lämpligt predikatsverb tillkommer, vars form styrs av huvudsatsen.

Hän vastusti *jäsenäänestysten*   Han tyckte inte *att*
pakollisuutta   *medlemsomröstningarna skulle*
vara obligatoriska

Asian kiireellisyyden takia
pidettiin ylimääräinen kokous

På grund av att ärendet var
brådskande hölls ett extra
sammanträde

Hän ärsytti monia
epäsovinnaisuudellaan

Att han var så okonventionell
förargade många

Andra bisatser

Hän kehui *koiransa viisautta*

Han skröt med *hur klok hans hund*
var

Hän ei ryhtynyt pohtimaan
kirjeen lähettäjän
henkilöllisyyttä

Han började inte grubbla över
vem det var som hade skickat
brevet
...*vem brevet kom från*

Asian kiireellisyyden takia
pidettiin ylimääräinen kokous

Eftersom ärendet var brådskande
hölls ett extra sammanträde

Vaarallisuutensa takia uusi
malli joutui myyntikieltoon

Den nya modellen förbjöds
eftersom/då den visade sig vara
farlig
Eftersom den nya modellen visade
sig vara vara farlig förbjöds den

Hän ärsytti monia
epäsovinnaisuudellaan

Han förargade många *eftersom*
han var så okonventionell
...*på grund av att han var så*
okonventionell

Ett lämpligt ord sätts in

Asian kiireellisyyden takia
pidettiin ylimääräinen kokous

På grund av *ärendets brådskande*
natur hölls ett extra sammanträde

Rahamarkkinoiden kireys...

Det strama läget på
penningmarknaden...

Hän ärsytti monia
epäsovinnaisuudellaan

Han förargade många med sitt
okonventionella sätt

Egenskapssubstantivet lämnas översatt

Hän ei pohtinut *kirjeen lähettäjän henkilöillisyyttä* Han grubblade inte över *avsändaren*

Avledningarna på -(u)us/-(y)ys utan genitivbestämning

Också egenskapssubstantiv på -(u)us/-(y)ys utan genitivbestämning kan vara vanskliga att översätta. Tumregeln är att de på svenska motsvaras av ett uttryck där ett adjektiv är kärnan.

Tyytyväisyys oli molemmipuolista Bägge parter var nöjda

Epäsovinnaisuus saattaa herättää närkästystä Är man *okonventionell* kan det ibland hända att man förargar folk
Den som är *okonventionell* förargar ibland folk

Också då motsvarighet finns på ordplanet är andra uttryckssätt möjliga och ibland rent av att föredra på svenska.

Hän ei kestä *yksinäisyyttä* Han står inte ut med *att vara ensam*
Han står inte ut med *ensamhet*

Tyhmydestä häntä ei ainakaan voi syyttää *Dum* är han åtminstone inte *Dumhet* kan han åtminstone inte beskyllas för

4. Verbalsubstantiv**4.1 Nomen actionis**

Två slag av verbalsubstantiv kommer att behandlas här. Den första gruppen är bildningar som betecknar en handling eller ett skeende, nomen actionis.

Det finns flera avledningstyper som vi för säkerhets skull har hållit isär i vårt material, men samma översättningsmodeller blir aktuella för samtliga, så de kan behandlas gemensamt i en modellartikel. De avledningstyper som vi har modellhänvisningar från är *-minen*, *-nta/-ntä*², *-nti*, *-o/-ö*, *-u/-y* samt *-s*, *-os/-ös*, *-us/-ys* (Ikola 1986:85 ff.).

² Formerna som skils åt av snedstreck är allomorfer av samma morfem och beror på finskans vokalbalans

Det finns några typer till, men de föranleder inte på samma vis konstruktionsproblem på svenska – betydelsen av handling är mindre framträdande – och inget hindrar att man i enskilda fall hänvisar också från andra avledningar än de ovan uppräknade.

I p-materialet finns det 12 ordartiklar (inklusive betydelsemoment av artiklar) där behandlingen i FSO inskränker sig till en modellhänvisning. Av dessa finns 7 med som lemman i Cannelin & al. För 4 av de 5 bildningar som saknas i Cannelin saknas även grundordet, verbet. I den finsk-engelska ordboken är tendensen den motsatta; bara 3 av avledningarna finns med som uppslagsord, medan grundordet till samtliga de 9 avledningar som saknas finns med. Det förefaller alltså som om verbalsubstantiven av redaktörerna för den finsk-engelska ordboken har ansetts vara grammatiska bildningar som inte behöver lemmatiseras i en ordbok. I Nykysuomen sanakirja finns 5 av orden med som lemman och ytterligare 4 tas upp som avledningar under motsvarande verb.

Så här ser artiklarna ut i de tre tvåspråksordböckerna.

FSO	Cannelin	FE
paisutus <i>ks. s.#</i>	kuv. liiallisuus, liioittelu överdrift överord	mus. swell
pehmustus <i>1 ks. s.#</i>	uppmjukning vaddering stoppning bolstring madrassering	–
<i>2 ks. pehmuste</i>		
pelotuls <i>1 pelottaminen ks. s.#</i>	skräck skrämsel skrämmande injugande av fruktan	1 pelottelu intimidation lak. deterrence
2 pelottava esimerkki avskräckande exempel [...]	–	2 lak. -keino deterrent [...]

pano		
1 ks. s.#	juoman, er. oluen brygd brygning	-
2 tilillepano insättning -en -ar; talletus deposition -en -er	-	tilille- deposit [...]
3 ark. yhdyntä knull -et =, skjut -et =	-	-
parantelu		
ks. s.#	förbättring korrigering överarbetning	-
peittely		
ks. s.#	ks. peitteleminen	-
(-)	peitteleminen (vrt. <i>peitellä</i>) täckande höljande skylande döljande bemantlande	(-)
pelottelu		
ks. s.#	skrämmande skrämskott -et	säikyttely frightening scaring uhkailu intimidation tuholla yms. alarmism

I korpusarna fanns det ett belägg på *pelotus*. Om man använder de ekvivalenter som Cannelin ger, bör översättningarna se ut så här:

synkäksi	*till dyster	*till dystert	*till injagande
pelotukseksi	skräck / skrämsel	skrämmande	av dyster fruktan
kaikille naisille	för alla kvinnor	av alla kvinnor	i alla kvinnor

Några prepositionsangivelser finns inte i Cannelin, så prepositionerna måste användaren försöka gissa sig till, vilket är ytterst svårt för en finskspråkig. Här har jag använt de prepositioner som känts naturligtast

på svenska (i den mån ordet *naturlig* kan användas i det här sammanhanget).

Satsen med belägget på *parantelu* blir något bättre, men den oavslutade aktionsarten framkommer inte.

[tämä]	(*?) [detta]
olisi	vore
eräänlaista	ett slags
yhteiskunnallisen statuksen	
parantelua	förbättring / korrigerig / överarbetning av den samhälleliga statusen

Beläggen på *pelottelu* var flera stycken, och översatta med hjälp av Cannelin börjar de se ut så här:

haitallisinta	*skadligast	
on	är	
pelottelu	skrämmandet / skrämskottet	
pelottelut	*skrämmandet	(*)skrämskottet
lylituotannolla	med överproduktion	om överproduktion

Vår modell för hanteringen av verbavledningarna kommer att se ut ungefär så här.

MODELL: Nomen actionis

Verbalsubstantiv som betecknar en handling eller ett skeende bildas med hjälp av flera olika ändelser i finskan. Avledningarna saknar ibland helt och hållet motsvarigheter på ordplanet på svenska. Ibland finns det visserligen motsvarigheter, men dessa kan långt ifrån alltid ingå i samma typer av ordfogningar som de finska avledningarna. Här följer några råd om hur fraser med verbalsubstantiv kan översättas.

Infinitiv

Huutaminen ei auta	Det hjälper inte <i>att skrika</i> <i>Att skrika</i> hjälper inte
Suunnitellaan <i>uuden bussilinjan perustamista</i>	Det finns planer på <i>att inrätta en ny busslinje</i>

Ihmiset käyttävät paljon aikaa *television katseluun* Folk använder mycket tid till *att se på TV*

Hän inhosi *bussilla kulkemista* Han avskydde *att åka buss*

Hän inhosi *junalla matkustamista* Han avskydde *att åka tåg / resa med tåg*

Om verbalsubstantivet har bestämmningar tänker man sig den finska nominalfrasen upplöst till en vanlig infinitivfras; *laatia kirje, katsella televisiota, kulkea bussilla*. Blir bestämningen objekt motsvaras den på svenska av objekt, prepositionsobjekt eller adverbial, beroende på hur det svenska verbet konstrueras. Blir bestämningen adverbial motsvaras den av adverbial, prepositionsobjekt eller objekt på svenska allt efter verbet.

För att, efter att osv. + *infinitiv*

Hän tarvitsi sanakirjaa *kirjeen laatimiseen* Han behövde ordbok *för att skriva brevet*

Parin päivän miettimisen jälkeen hän suostui *Efter att ha funderat ett par dagar* sade han ja

Bisatser av olika slag

Om genitivbestämningen blir subjekt när den finska nominalfrasen upplöses, t.ex. *hanke onnistuu, vesi nousee* (nedan), motsvaras konstruktionen av en bisats på svenska. Verbformen i bisatsen styrs av huvudsatsens.

Att-sats

Hän on vakuuttunut *hankkeen onnistumisesta* Han är övertygad om *att planen kommer att lyckas*

Hän ei uskonut *hankkeen onnistumiseen* Han trodde inte *att planen skulle lyckas*

Veden nousu yli äyräiden pitäisi voida estää Man borde kunna förhindra *att vattnet stiger* över bräddarna

Temporal bisats

Hän tuli asemalle kymmenen minuuttia ennen *junan lähtöä*

Han kom till stationen tio minuter *innan tåget skulle gå*
(eller: ...*före tågets avgång*)

Meidän täytyy olla asemalla kymmenen minuuttia ennen *junan lähtöä*

Vi måste vara på stationen tio minuter *innan tåget går*
(eller: ...*före tågets avgång*)

Junan lähtöön on kymmenen minuuttia

Det är tio minuter *tills tåget går*

Ennen opettajaksi tuloaan hän oli toiminut kääntäjänä

Han hade varit översättare *innan han blev lärare*

Hän tarvitsi sanakirjaa *kirjeen laatimiseen*

Han behövde ordbok *när han skulle skriva brevet*

I det sista exemplet blir genitivbestämningen objekt om man upplöser nominalfrasen till en infinitiv (*laatia kirje*), men tanken i meningen är *hän tarvitsi sanakirjaa, kun hän laati kirjeen*, och det är enligt den man konstruerar den svenska meningen.

Kausal bisats osv.

Hän tarvitsi sanakirjan *kirjeen laatimiseen*

Han behövde ordboken *eftersom han skulle skriva ett brev*

Indirekt frågesats

Hän oli epävarma *Lassen tulosta*

Han var osäker på *om Lasse skulle komma*

Tiedätkö *Lassen tulosta* mitään?

Vet du *när Lasse kommer?*
Vet du *om Lasse kommer?*

Relativ bisats

Ihmisten huiputtamisella ei ole minkäänlaisia rajoja Det finns inga gränser för vad man kan lura i folk
 ...vad det går att lura i folk
 ...vad folk går på

Också här blir genitiven objekt om nominalfrasen löses upp till en infinitiv (*huiputtaa ihmisiä*). I motsats till i exemplet ovan finns det inget subjekt i meningen, d.v.s. ingen bestämd handlande, utan tanken är *ihmisiä voi huiputtaa*. I sådana fall motsvaras konstruktionen ofta av en sats med formellt subjekt eller med *man* som subjekt på svenska. Ibland är ett perspektivbyte lösningen.

Ingen motsvarighet

Ibland lämnas verbalsubstantivet helt enkelt översatt, särskilt om det är betydelsesvagt, men även i andra fall.

Asian toimittamisen ei otaksuttu vievän kymmentä minuuttia kauemmin Ärendet antogs inte ta mer än tio minuter

Suunnitellaan uuden bussilinjan perustamista Det finns planer på en ny busslinje
 En ny busslinje planeras

Exempel på diverse andra översättningar

Keskustellaan uuden bussilinjan perustamisesta Möjligheten att inrätta en ny busslinje diskuteras
 Frågan om att inrätta en ny busslinje diskuteras

Uuden bussilinjan perustaminen parantaa yhteyksiä länteen Den nya busslinjen förbättrar förbindelserna västerut
 I och med den nya busslinjen förbättras...
 I och med att den nya busslinjen inrättas förbättras...

Veden nousu yli äyräiden pitäisi voida estää Man borde kunna förhindra översvämningar

Rouva E. oli ottanut toisen <i>lapsen hoitoonsa</i>	Fru E. hade tagit ett nytt <i>dagbarn</i>
Viihtykö Janne rouva E:n <i>hoidossa?</i>	Tyckte Janne om att vara hos fru E.? Trivdes Janne hos fru E.? (om det av sammanhanget framgick att han var dagbarn)
Toinen tytär vaati <i>silmälläpitoa</i>	Den andra dottern måste <i>passas</i>
<i>Vauvan itku</i> loppui	Babyn slutade <i>gråta</i>
<i>Ihmisten huiputtamisella</i> ei oikeastaan ole minkäänlaisia rajoja	<i>Det går att lura i folk</i> praktiskt taget vad som helst <i>Man kan lura i folk...</i>
<i>Vajan siivoamiseen osallistuneille</i> tarjottiin keittoa	De som <i>hade varit med och städat skjulet</i> blev bjudna på soppa De som <i>hade hjälpt till att städa skjulet...</i>
<i>...että tyylihuonekalujen harrastus</i> olisi nykyään eräänlaista yhteiskunnallisen statuksen <i>parantelua</i>	<i>... att folk i våra dagar har/ håller sig med stilmöbler för att höja sin samhälleliga status</i> <i>... att stilmöbler i våra dagar är ett sätt att höja den samhälleliga statusen</i>

4.2 Nomen agentis

Den sista avledningstypen som skall tas upp här är nomen agentis, eller finska verbavledningar på *-ja/-jä*. Det undersökta p-materialet i FSO uppvisar 8 artiklar med enbart modellhänvisning. Cannelin & al. har med 3 av dem och grundordet till 4 av de saknade. FE har med en enda av avledningarna som uppslagsord, medan grundordet till 6 av de saknade finns med. I Nykysuomen sanakirja finns 6 av avledningarna med, samtliga som lemman, och därtill finns grundordet till ett av de saknade.

Avledningar på *-ja/-jä* kan i finskan bildas till de flesta verb. De kan alltså till skillnad från svenska avledningar på *-are* syfta också på en aktör som tillfälligt utför något. I vissa fall kan svenska avledningar på *-ande* fungera, och de ges då som ekvivalenter i själva artiklarna, nomen avledningar på *-ande* kan inte bildas i lika hög grad som avledningar på *-ja/-jä* i finska. (Ikola 1986:84, Malmgren 1994:49ff.)

Så här ser artiklarna ut i de tre ordböckerna:

FSO	Cannelin	FE
paketoija <i>ks. s.#</i>	paketerare paketererska	—
pelkääjä <i>ks. s.#</i> ~n paikka framsäte -t -n yleisk.	—	leik. ~n paikka death seat
2 pesijä linnuista <i>ks. s.#</i>	häckare <i>aikainen</i> ~ en fågel som häckar tidigt	—
piileskelijä <i>ks. s.#</i>	som håller sig gömd, dold	—

Artiklarna *paketoija* och *pesijä* bör ses över i FSO. För *paketoija* kan ekvivalent ges, varvid hänvisningen i stället bör få utformningen *ks. myös 'se även'*.

I SAOB 1933 sägs följande om *häckare*: "fågel som häckar (på viss plats); ss. senare led i ssgr.". En ekvivalent *-häckare* kunde alltså ges, där strecket anger att ordet förekommer sammansatt.

I textkorpusarna förekom *pelkääjä* och *pilaaja* men inget av de ord som Cannelin & al. har med som uppslagsord.

Ordagranna översättningar till ett par av beläggsatserna skulle se ut t.ex. så här:

muutoksen
pelkääjät
ovat puolueettomia

yksikään meistä ei liene
elintasonsa **nostajana**
ja samalla
ympäristön **pilaajana**
täysin synnitön

*förändringens
fruktare
är neutrala

*ingen av oss är väl
som sin levnadsstandards höjare
och samtidigt
som miljöns nedsmutsare
helt syndfri

MODELL: Nomen agentis

Nomina agentis är verbalsubstantiv som betecknar utövare av en verksamhet, någon som gör något. Det finns en mycket väsentlig skillnad mellan de finska avledningarna på *-ja/-jä* och deras svenska motsvarigheter, nämligen att de kan bildas till nästan vilket verb som helst, vilket inte är möjligt på svenska. Svenska personbetecknande verbalsubstantiv på *-are* kan heller inte användas för att ange att någon tillfälligt sysslar med något. Det kan avledningarna på *-ande/-ende*, men sådana kan inte bildas och framför allt inte användas i samma utsträckning som de finska avledningarna på *-ja/-jä*. På svenska väljer man oftast andra konstruktioner.

Relativ bisats

<i>Soittajat</i> olivat enimmäkseen naisia <i>Ensimmäinen soittaja</i> oli vihainen	Det var mest kvinnor <i>som ringde</i> <i>Den första som ringde</i> var arg formellare: <i>Den första personen som ringde</i> var arg
<i>Kysyjä</i> oli Lasse	Den <i>som frågade</i> var Lasse utbrytning: Det var Lasse <i>som frågade</i> talspråk. <i>Han som frågade</i> var Lasse
Hän ei halunnut keskustella uudistuksen vastustajien kanssa	Han ville inte diskutera med <i>dem som motsatte sig reformen</i>
<i>Uudistuksen vastustajiakin</i> täytyy kuunnella	Man måste höra också på <i>dem som motsätter sig reformen</i>
<i>Uudistuksen vastustajille</i> sanoisin sen, että...	Till <i>dem som motsätter sig reformen</i> kan jag säga att...
<i>Uudistusten vastustajia</i> löytyy aina	Det finns alltid <i>personer/ folk / sådana som motsätter sig reformer</i>
<i>Uudistuksen pelkääjien</i> pahimmat aavistukset kävivät toteen	Det gick som <i>de som fruktade reformen</i> hade befarat

Ensimmäisen soittajan asia oli todella tärkeä   *Den första som ringde* hade ett mycket angeläget ärende
formellare: *Den första personen som ringde...*

Ensimmäisen soittajan mies oli kuollut äskettäin   *Den första damen som ringde* var nybliven änka

Då den finska nominalfrasen står i genitiv måste man på svenska oftast modifiera uttryckssättet så att ingen genitiv behövs, vilket de tre sista satserna är exempel på.

Huvudsatser av olika slag

Kuka on *kissamme tappaja*?   Vem tog livet av vår katt?

Hän on *postimerkkien keräilijä*   Han samlar på frimärken

Hän on *Hufvudstadsbladetin tilaaja*   Han *har/ prenumererar på Hufvudstadsbladet*

Hän on aina ollut *hätäilijä*   Han *har alltid haft en tendens att jaga upp sig*
Han *har alltid haft lätt för att bli skärrad*

Soittaja oli nainen   [*Telefon*]samtalet kom från en kvinna

Substantiv med prepositionsattribut

Ordfogningar bestående av avledningar på *-ja/-jä* föregångna av genitivbestämning motsvaras ibland av substantiv med prepositionsattribut på svenska.

Uudistuksen vastustajien ensimmäinen toimenpide oli...   Den första åtgärd [som] *motståndarna till reformen* vidtog var att...

Hän on *Hufvudstadsbladetin tilaaja*   Han är *prenumerant på Hufvudstadsbladet*

Sammansättningar

När en finsk avledning på *-ja/-jä* med genitivbestämning (ibland även adverbial bestämning) syftar på yrkes- eller vanemässig verksamhet motsvaras den förhållandevis ofta av en sammansättning på svenska. Det kan i alla fall vara skäl att försöka belägga sammansättningen i svenska källor och inte bilda en själv utan vidare.

Hän on *postimerkkien keräilijä*   Han är *frimärkssamlare*

Uudistuksen vastustajien   *Reformmotståndarnas* första
ensimmäinen toimenpide oli...   åtgärd var att...

Talon rakentajat ovat tehneet   *Husbyggarna* har gjort ett gediget
perusteellista työtä   arbete

Oville koputtelijat kävivät läpi   *Dörrknackarna* gick igenom hela
koko korttelin   kvarteret

Ibland kan sammansättning förekomma på svenska om handlingen är tillfällig men personen som utförde den har blivit ett begrepp.

Palmen murhaajaa tuskin   *Palmemördaren* lär nog aldrig bli
koskaan saadaan kiinni   fast

Så snart det i övrigt handlar om tillfällig handling måste genitivkonstruktionen få andra motsvarigheter

Haluaisin tavata *tämän talon*   Jag skulle vilja träffa den *som har*
rakentajan   byggd/ bygger det här huset

Ovelle *koputtaja* astui sisään   Den som [håde] knackat steg in
Den som hade knackat på steg in

5. Avslutning

Jag har här presenterat tre av de ordbildningstyper som vi kommer att ha syntaktiska modeller för i den finsk-svenska ordbok vi håller på att utarbeta. Orsaken till att vi har stannat för den här lösningen är att en del av det finska lexikonet (d.v.s. vissa typer av avledningar) sällan kan översättas till svenska på lexikonets nivå. I stället måste syntaktiska lösningar tillgripas. Medvetenheten om den problematiken verkar vara liten bland våra tilltänkta användare, att döma av de många exemplen på mer eller mindre obegripliga ord för ord-översättningar man träffar på i svenska (översatta) texter i Finland.

Utförandet kan diskuteras, och har också diskuterats mycket inom redaktionen. Fortfarande lever modellerna, men så väldigt långt ifrån det slutliga presentationssättet bör lösningarna som visats här inte ligga. De förklarande texterna kommer att finnas både på finska och svenska.

Användaren hänvisas från själva ordboksartikeln till en sida (eller flera), på annat ställe i ordboken. Möjligen kan även ett paragrafnummer av något slag ges. Hänvisningen kan stå antingen ensam eller ges utöver de eventuella ekvivalenter och/eller exempel som förekommer i artikeln.

Placeringen av modellerna är inte slutgiltigt beslutad, men fömodligen kommer de att finnas i utanförtexten först eller sist i ordboken. Det har också funnits förslag om att de skulle placeras som "informationsrutor" inne i själva lemmalistan för att göra dem till en mera integrerad del av ordboken, men de blir nog för omfattande för en sådan placering.

Utöver de här presenterade modellerna kommer det att finnas en modell för hur kausativa verb skall hanteras och en modell för tidsuttryck samt eventuellt, åtminstone i framtida upplagor, modeller för iterativa och punktuella verbavledningar.

Litteratur

Undersökta ordböcker

Cannelin = Cannelin, Knut & Aulis, Hirvensalo, Lauri & Hedlund, Nils 1986 (1976): *Suomi-Ruotsi Suursanakirja/Finsk-svensk storordbok*. Borgå: WSOY.

FE = Hurme, Raija, Malin, Riitta-Leena & Syväoja, Olli 1989: *Uusi suomi-englanti suursanakirja/Finnish-English general dictionary*. Porvoo: WSOY.

NS = *Nykysuomen sanakirja (I-VI)* ('Nufinsk ordbok') 1951-61. Porvoo: WSOY.

Övrig litteratur

Ikola, Osmo 1986: *Nykysuomen käsikirja* ('Nufinsk handbok'). Espoo: Weilin+Göös.

Malmgren, Sven-Göran 1994: *Svensk lexikologi. Ord, ordbildning, ordböcker och orddatabaser*. Lund: Studentlitteratur.

Suomen kielen perussanakirja (I-II) ('Finsk basordbok') 1990-94. Päätoimittaja ('huvudredaktör'): Risto Haarala. Helsinki: Painatuskeskus Oy.

SAOB 1933: *Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien* Band 12. Lund: A.-B. Ph. Lindstedts univ.-bokhandel.

Jens Erik Mogensen

Fordelingsstruktur og kondensering. Grammatik i bilingvale ordbøger med dansk og tysk

Among the editors of bilingual dictionaries with Danish and German from the 18th century till today, there seems to be a general agreement as to what grammatical information should be given about the entry words and their equivalents. There is, however, no agreement as to the question where this information is to be given: either in the dictionary articles themselves or in other parts of the dictionary. In this paper the distribution structure in a number of bilingual Danish-German and German-Danish dictionaries is investigated, and additionally it is claimed that those dictionaries which have a relatively simple distribution structure are also characterized by a relatively low degree of textual condensation. This dictionary type is typical especially for the 18th century where often very detailed grammatical information is given in the dictionary article itself. On the contrary, especially the small dictionaries from the 20th century are characterized by a very complex distribution structure combined with a high degree of textual condensation, cf. entries like *absehen* <19a/hb> *vt* where the code refers to various paradigms in the outside matter. Along with the most recently published Danish-German Dictionary, however, less condensed and rather simple distribution structures now seem to experience a renaissance. From the point of view of the user, this is to be regarded as a welcome development.

1. Indledning

Som det ene ekstrem kunne man forestille sig, at der i en bilingval ordbog med f.eks. dansk og tysk ikke eksplicit var indeholdt hverken fleksionsmorfologiske eller syntaktiske angivelser. Dette ville være tilfældet i en ordbog, hvor man forudsatte, at brugeren beherskede såvel udgangssprog som målsprog på modersmålsniveau, og at han derfor ikke havde behov for grammatiske oplysninger om nogen af sprogene. Den pågældende bruger ville altså i virkeligheden anvende ordbogen som en slags to-sprogs-synonymordbog. Som det andet ekstrem kunne man forestille sig, at en bilingval ordbog eksplicit opregnede det maksimale antal forhold vedrørende hvert enkelt leksems fleksionsmorfologiske og syntaktiske potentiale. I dette tilfælde ville der komme en hel grammatikbog ud af det, og den kunne man så evt. integrere ved hjælp af et mere eller mindre kondenseret net af henvisninger fra ordbogsdelen til omteksten. Ingen af disse to ekstremer har dog været praktiseret, heller ikke i dansk-tysk leksikografihistorie, og der ville næppe heller være noget særligt marked for dem.

Men hvorledes forholder det sig så i praksis? Faktisk er der, når det drejer sig om grammatik i ordbøger, aldrig tale om mere end grammatik-fragmenter. Ser man på rækken af bilingvale ordbøger

med dansk og tysk fra Hans von Aphelen (1764) til Hjorth (1993), så synes der dog i høj grad at være enighed om, hvilken delmængde af grammatiske (og det vil her sige morfologiske og morfosyntaktiske) oplysninger, det er, man maksimalt set bringer i ordbogsartiklerne. For substantivernes vedkommende drejer det sig om genus, kasus (især genitiv) og pluralis, for verbernes vedkommende om uregelmæssig konjugation, brugen af hjælpeverbum i perfektum og plusquamperfektum, ægte hhv. uægte sammensætning samt (ligesom ved præpositionerne) oplysninger om kasusreaktionen. M.h.t. adjektiverne gælder det (uregelmæssig) komparation, ubøjelighed, substantivering og begrænsninger til hhv. prædikativ og attributiv forekomst. Desuden findes spredte syntaktiske oplysninger vedrørende f.eks. 'Satzbaupläne' eller mere specifikt artiklernes syntaks og tempusbrugen i *seit*-konstruktioner.

Ud over disse grammatiske områder, som der kan være indeholdt oplysninger om enten i ordbogsartiklerne eller andre steder (se nedenfor), findes der såkaldte ikke-integrerede grammatiske omtekster. Disse indgår i princippet ikke i ordbøgernes fordelingsstruktur og kunne for så vidt betragtes som selvstændige publikationer. Her finder man både oplysninger, som potentielt set godt kunne integreres i ordbogens fordelingsstruktur (f.eks. substantivernes pluralisfleksiver) og også oplysninger, der ikke umiddelbart kan integreres – f.eks. reglerne for brugen af hhv. stærk og svag adjektivdeklinations eller oversigter over ordstillingen i tysk (disse områder behandles f.eks. i det grammatiske tillæg hos Poulsen 1987). Ej heller de ikke-integrerede grammatiske tillæg kan siges at være mere end grammatik-fragmenter – også selv om der findes ordbogsforfattere, der prætenderer, at deres ordbogsgrammatik – ligesom overskriften på ordbogsgrammatikken hos Müller (1800) synes at suggerere – indeholder "alles, was man von der dänischen Sprachlehre auswendig wissen muß".

Det er her ikke meningen at give hverken en udtømmende redegørelse for eller detaljerede tabeller over, hvorledes det forholder sig med hver enkelt af disse netop omtalte grammatiske forhold i hver eneste ordbog med dansk og tysk op gennem tiden. Meningen er snarere – med udgangspunkt i bl.a. Bergenholtz/Mogensens (1995) – at give eksempler på nogle udviklingstendenser med hensyn til fordelingen af de nævnte informationer i ordbøger med dansk og tysk samt i tilknytning hertil at fremlægge nogle principielle synspunkter på vor tids leksikografiske praksis set i lyset af leksikografihistorien.

2. Termen fordelingsstruktur

Termen **fordelingsstruktur** defineres af Bergenholtz/Tarp (i trykken) som "die Struktur der sprachlichen und sachlichen Informationen im Wörterbuch". De grammatiske informationer vedrørende et givet

lemma kan være fordelt forskellige steder i ordbogen: enten kan de være anført i den enkelte ordbogsartikel selv (og så er fordelingsstrukturen en ganske simpel), eller også findes informationerne et andet sted end i ordbogsartiklen, og det vil så sige enten i særlige synopseartikler, i ordbogsartikler i andre lemmalister, i integrerede omtekster (f.eks. ordbogsgrammatikker) eller endelig i helt andre værker. Og det er naturligvis særlig interessant, hvorledes relationen mellem informationer i ordbogsartikel og ikke-ordbogsartikel er beskaffen i de forskellige ordbøger.

3. Problemstilling

Bl.a. for at skabe et sammenligningsgrundlag kan man tage udgangspunkt i, at de ovenfor nævnte grammatiske oplysninger både med hensyn til lemma og ækvivalent vil være repræsenteret ét eller andet sted i ordbogen, enten manifest eller som nul (det sidste dersom informationerne slet ikke optræder i den konkrete ordbog). Hvad angår de manifest repræsenterede oplysninger, rejser der sig på baggrund af den skitserede typologisering af fordelingsstrukturer følgende spørgsmål: Står de grammatiske oplysninger i den pågældende ordbogsartikel selv? Eller skal de (som det er tilfældet ved f.eks. substantiverede adjektiver i mange monolingvale ordbøger) søges i særlige synopseartikler? Eller står de i andre ordbogsartikler, som der så henvises fra, således som det kan være tilfældet i forbindelse med lemmatiseringen af ikke-kanoniske former som f.eks. de uregelmæssige verbers præteritum af typen: *gav se give*? Og hvilke oplysninger står ikke i ordbogsartiklen, men i ordbogsgrammatikken? Og er der i givet fald eksplicite henvisninger mellem ordbogsdel og omtekst, dvs. er omteksten en integreret bestanddel af ordbogen eller ej? Og – dersom man betragter en samhörig dansk-tysk og tysk-dansk ordbog som én enhed – til sidst spørgsmålet: står de grammatiske oplysninger om et givet f.eks. tysk leksem i den tysk-danske lemmaliste eller under ækvivalenten i den dansk-tyske lemmaliste?

Med andre ord: hvorledes er fordelingsstrukturen udnyttet med hensyn til de grammatiske angivelser i bilingvale ordbøger med dansk og tysk? Og kan der påvises en sammenhæng mellem fordelingsstrukturen og den enkelte ordbogs **kondenseringsgrad**? Disse spørgsmål skal først belyses og senere diskuteres ikke mindst ud fra brugersynspunkt. I det følgende behandles de enkelte spørgsmål under hensyntagen til de allerede omtalte forskellige typer af fordelingsstrukturer.

4. Fordelingsstruktur og kondensering i ordbøger med dansk og tysk

Mig bekendt findes der ikke nogen bilingval ordbog med dansk og tysk, som med hensyn til grammatiske oplysninger udnytter én og kun én fordelingsstruktur. Således findes der ikke nogen ordbog, der bringer de grammatiske oplysninger om lemma og ækvivalent samlet i én ordbogsartikel. Dette vil med andre ord sige, at f.eks. den før omtalte allermest enkle fordelingsstruktur med oplysningerne direkte i ordbogsartiklen aldrig forekommer alene, men altid vil være udnyttet i kombination med én eller flere andre fordelingsstrukturer.

Og dog findes der på den anden side ordbøger, som udnytter den simple fordelingsstruktur i højere grad end andre. Dette gælder de store dansk-tyske og tysk-danske ordbøger fra oplysningstiden, f.eks. Aphelen (1764) og Baden (1787-97). Ingen af disse ordbøger er forsynet med en ordbogsgrammatik i omteksten, og f.eks. oplysninger om de uregelmæssige verbers konjugation anføres direkte i ordbogsartiklen. Således f.eks. under lemmaet *give*: imperf. *jeg gav*, perf. *har givet*, *given*, og der anføres i ikke-kondenseret form eksempler til illustration af kasusrektionen, f.eks. *give en sin datter einem seine Tochter geben*.

Desuden er det bemærkelsesværdigt, at disse 1700-tals-ordbøger ofte indeholder lange, ikke-kondenserede forklaringer af grammatisk art inde i de enkelte ordbogsartikler. Nu kan man så spørge, hvad det vil sige, at de "ofte" indeholder sådanne forklaringer, dvs.: gælder der et princip for, hvornår der bringes lange, ikke-kondenserede grammatiske forklaringer i ordbogsartiklerne? Hertil må svares, at de meget udførlige oplysninger især synes at blive givet, når ordbogsforfatteren ud fra sit kendskab til samtidens grammatikker må have skønnet, at oplysningerne i disse er mangelfulde. Dette kan illustreres ved hjælp af følgende eksempel fra Baden (1787-97), hvor der under lemmaet *der, die, das* (den bestemte artikel) gives følgende forklaring, som angivelig er tænkt som et supplement til oplysningerne i samtidens grammatikker:

der, die, das bestemt Artikel den, det. Foruden det, som findes om denne bestemte Artikel i Grammatikkerne, er det nødvendigt, endnu at lægge Mærke til følgende Poster. 1. Da denne Artikel egentlig bestemmer Individua, saa følger, at man ikke behøver bruge den, naar [...].

Man kunne fristes til at sige, at fordelingsstrukturen *referencehenvisning til andre værker* på en måde kan siges at være udnyttet her – omend altså i en omvendt eller snarere negativ forstand, idet den citerede ordbogsartikel jo komplementerer referenceværket, hvis informationer ikke er tilstrækkelige.

Men det var nu ikke det, jeg hentydede til ovenfor, da jeg omtalte, at 1700-tals-ordbøgerne ikke blot udnytter den simple, men også andre

fordelingsstrukturer. Selv om fordelingsstrukturen *ordbogsdel* <-> *omtekst* ikke er anvendt (der findes som nævnt ingen grammatik i disse ordbøgers omtekst), så ses flere af de andre fordelingsstrukturer at være udnyttet. Således henføres der fra den ene ordbogsartikel til den anden, idet f.eks. de uregelmæssige præteritumsformer gennemgående lemmatiseres selvstændigt med henvisning til den ordbogsartikel, hvor den kanoniske form (for verbernes vedkommende præsens infinitiv) er lemmatiseret. F.eks. lemmatiserer Baden (1787-97) præteritum konjunktiv *gäbe* med henvisningen: *see geben*.

Mere iøjnefaldende er det imidlertid nok, at de grammatiske oplysninger vedrørende lemma og ækvivalent ikke er anført i én og samme ordbogsartikel. Således er fordelingen den, at det kun er lemmaet, der er forsynet med grammatiske angivelser, ikke ækvivalenten. Grammatiske angivelser vedrørende en ækvivalent i lemmaliste x må søges i en anden lemmaliste, nemlig i lemmaliste y, hvor ækvivalenten fra lemmaliste x nu optræder som lemma. Denne metode benyttes i ordbøger som Aphelen (1764), Baden (1787-1797), Amberg (1810) og Müller (1800). Således f.eks. hos Aphelen, hvor der under det danske lemma *formaa* anføres følgende grammatiske oplysninger:

verbum activum, præs jeg formaar etc, vi formaee etc, imperf jeg formaade, perf jeg har formaad.

Herefter anføres den tyske ækvivalent *vermögen* uden grammatiske kommentarer. Ligeledes under lemmaet *Bonde*: *substantiv maskulinum* og dernæst uden grammatiske kommentarer ækvivalenten: *Bauer*. Grammatiske oplysninger vedrørende hhv. *vermögen* og *Bauer* må søges i den tysk-danske del, hvor disse leksemer er lemmatiseret. Dette er tydeligvis det modsatte af de retningslinjer, der følges i 1980ernes og 90ernes L1 -> L2-ordbøger, hvor det gælder, at det fortrinsvis er L2-ordforrådet, der forklares, idet det forudsættes, at brugeren har større behov for grammatiske oplysninger om L2 end om L1.

Jeg skal nedenfor komme tilbage til at forklare den særlige tradition, som Aphelen synes at indlede med hensyn til grammatiske kommentarer udelukkende på lemmasiden – en tradition, som har holdt sig helt frem til Kapers ordbøger i det 20. århundrede. Inden da skal forholdet mellem ordbogsdel og ordbogsgrammatik i omteksten dog belyses nærmere.

Hvor det gælder, at oplysningstidens ordbøger ikke indeholder grammatiske informationer i omteksten, så indledes der med Müller (1800) og Helms (1858) en tradition for sådanne ordbogsgrammatikker. Mange af oplysningerne i disse grammatikafsnit er ikke integreret i ordbogsdelen; der er altså ingen henvisninger mellem ordbogsdelen og grammatikken, der i og for sig kan betragtes som en selvstændig publikation. F.eks. indeholder Müller (1800) som før nævnt en relativt udførlig formlære, men ordbogsdelen indeholder

ingen henvisninger til den; endda er mange identiske oplysninger anført samtidig i både fortekst og ordbogsdel. Anderledes forholder det sig f.eks. i Borks røde ordbøger, hvor der kan iagttages en svag tendens til, at det regelmæssige er forklaret i forordet i omteksten (således f.eks., at feminine substantiver som hovedregel ender på *-en* eller *-n*), medens det specielle nævnes eksplicit i ordbogsartiklerne, f.eks. bøjningen af *die Gans* som *die Gänse* i pluralis. På samme måde angiver Henningsen (1981) i sin tysk-danske ordbog beregnet for tyskere ved danske substantiver ikke eksplicit fælleskøn (dét anser han for det regelmæssige), men kun intetkøn (dét anser han for det specielle).

Ikke-integrerede grammatikker er en tradition, som holder sig helt frem til de senest udkomne ordbøger fra Gyldendal og Gad (Hjorth 1993 og Hansen 1993). Utvivlsomt står der mange nyttige ting i disse tillæg. Dog er det uheldigt, når oplysningerne i ordbog og grammatisk tillæg ikke svarer til hinanden, eller når der benyttes en divergerende metasproglig terminologi. F.eks. anvendes der i ordbogsdelen hos Poulsen (1987) latinske, i grammatiktillægget imidlertid udelukkende danske grammatiske betegnelser, og hvor der i ordbogsdelen samt den integrerede liste i omteksten hos Hjorth (1993) skelnes mellem *uregelmæssige* og *regelmæssige* verber, benytter det ikke-integrerede grammatiske tillæg udelukkende betegnelserne *stærke* og *svage* verber.

M.h.t. dette sidste punkt – de uregelmæssige verbers konjugation – så findes der her en lang tradition for integrerede omtekster. Siden begyndelsen af det 19. århundrede findes der således typisk en liste over de uregelmæssige verber i omteksten (kun hos Bjelke 1827 ses den at mangle), og der henvises fra de enkelte ordbogsartikler til denne liste enten ved forkortelser som *vb. irreg.* eller ved et særligt tekstsymbol, f.eks. en asterisk eller en firkant efter verbet.

Især de små og som helhed stærkt kondenserede ordbøger over det centrale ordforråd som f.eks. Albertus (1982), Broby-Ilg (1988), Møller (1988) og Henningsen (1981) er kendetegnede ved at indeholde egentlige integrerede grammatikker i omteksten, som ikke blot omfatter den gængse liste over uregelmæssige verber, men desuden et antal bøjningstabeller, hvortil der henvises fra ordbogsdelen ved hjælp af talkoder og bogstaver. Efter substantivet *Gefahr* står f.eks. hos Møller (1988) koden *f17*, hvilket betyder, at brugeren kan finde de relevante morfologiske oplysninger i tabel 17 for feminine substantiver i omteksten. Og efter f.eks. lemmaet *absehen* står koden *<19a/hb> vt*, hvilket betyder, at man m.h.t. bøjningen skal se paradigme 19 i omteksten og endvidere bogstav a, medens forkortelsen *hb* angiver, at der ved dannelsen af hhv. perfektum og plusquamperfektum skal bruges hjælpeverbet *haben*.

Sådanne talkoder og øvrige kondenseringer får tingene til at virke unødigt komplicerede, og hvad graden af komplicerethed angår, er der paralleller til Albertus (1982) – en skoleordbog, hvor brugeren må slå

op mindst tre forskellige steder for at finde ud af, hvad f.eks. en *hat* hedder på tysk, og hvordan det pågældende substantiv bøjes. Først må brugeren slå op i den dansk-tyske del, hvor ækvivalenten og dennes genus oplyses, altså: *der Hut*. Vil han nu finde ud af, hvad *der Hut* hedder i f.eks. pluralis, må han slå op i den tysk-danske del under *Hut*, hvor han får et bøjningsmønster, som han dernæst må slå op i forteksten, hvor han finder det relevante paradigme. Som Albertus selv anfører, er "ordbogens muligheder først udtømt, når ordet er undersøgt i både dansk-tysk og tysk-dansk, og når hele opslaget er læst".

Man kunne sige, at Albertus (1982) og Aphelen (1764) følger det samme princip, nemlig at de grammatiske oplysninger principielt kun bringes i forbindelse med lemmatet. Det er for så vidt også rigtigt, i alt fald ud fra en rent formel betragtning. Men de to ordbøger må vurderes forskelligt, nemlig ud fra forskelle i brugergrupper og den historiske kontekst. Således er Aphelens ordbog blevet til i 1700-tallets Danmark, hvor det almene kendskab til tysk har været særdeles godt, f.eks. var København på den tid som bekendt nærmest tosproget dansk <-> tysk. Der har altså næppe i samme grad som i dag hersket usikkerhed omkring den elementære tyske grammatik, og brugeren har derfor ikke haft behov for grammatiske oplysninger i forbindelse med hvert eneste opslag. Desuden, og det vejer tungt, er Aphelens ordbog ikke i første række konciperet som en bilingval ordbog med dansk og tysk, men snarere som en monolingval dansk ordbog. Dette fremgår bl.a. af titlen: *Kongelig Dansk Ord-Bog* og understøttes af det faktum, at der trods bl.a. ordrer fra Kongen på den tid ikke fandtes nogen monolingval dansk ordbog. Aphelens anmærkninger til de danske ord omfatter således ikke blot morfologiske henvisninger, men præskriptive informationer vedrørende alle områder af det danske sprog. I modsætning hertil er Albertus en skoleordbog fra det 20. århundrede beregnet for brugere, der må antages at have et ringe kendskab til tysk. For denne gruppe er det upraktisk, at oplysninger om L2 skal søges ved flere opslag forskellige steder i ordbogen; bedre havde det været at give oplysningerne i ét opslag, dvs. i en L1 -> L2-ordbog primært på ækvivalentsiden.

5. Sammenhænge mellem fordelingsstruktur og kondenseringsgrad

Hvor oplysningstidens store ordbøger ikke indeholdt grammatiske omtækster, men bragte de grammatiske informationer direkte i ordbogsdelen under anvendelse af en kun ringe grad af kondensering, så kan der op igennem det 19. og 20. århundrede iagttages en tiltagende grad af kondensering i takt med fordelingen af de grammatiske oplysninger fra ordbogsdelen ud i integrerede omtækster. Sit højdepunkt når denne tendens i vor tids mange små skoleordbøger, som er kendetegnet

ved et sindrigt og for brugeren yderst kompliceret system af talkoder og andre henvisningssymboler til paradigmer i omteksten.

Interessant nok ser det imidlertid ud til, at denne tendens netop nu er ved at vende. Således minder en af de sidst udkomne bilingvale ordbøger med dansk og tysk (Hjorth 1993) ikke så meget om sine umiddelbare forgængere, men på mange punkter mere om ordbøger som Aphelen (1764) og Baden (1787-97). Det grammatiske – både det regelmæssige og det uregelmæssige – står i ordbogsdelen, og til illustration af de syntaktiske mønstre anvendes ikke de kondenserede generaliseringer med f.eks. *jmdm.* og *etw.*, men snarere sætningseksempler ligesom i de helt gamle ordbøger.

6. Vurdering

Den metode, der nu synes at vinde indpas gennem ordbøger som Hjorth (1993), er efter min opfattelse så langt at foretrække frem for komplementære, kondenserede strukturer med henvisninger til omteksten – specielt når det gælder skoleordbøger, hvor brugerne ikke kan forudsættes at have det store kendskab hverken til det pågældende sprog eller til leksikografi. Det er praktisk og brugervenligt at bringe så mange oplysninger som muligt i ordbogsdelen. Ej heller er jeg umiddelbart tilhænger af princippet om, at kun det, som ordbogsforfatteren anser for grammatisk uregelmæssigt, skal bringes i ordbogsdelen, medens det regelmæssige skal integreres i omtekstens grammatiktillæg. Igen er det for brugeren af en skoleordbog efter min vurdering vanskeligt at erkende, hvad der er regelmæssigt, og hvad der er uregelmæssigt; og erfaringen viser, at kun de færreste brugere overhovedet slår op i omtekster og forord: De forventer at få de nødvendige informationer der, hvor de slår op første gang.

Man hører ofte kritik af de ikke-integrerede ordbogsgrammatikker, netop fordi de ikke er integrerede i ordbogsdelens fordelingsstruktur, og fordi de for så vidt kunne være selvstændige publikationer. Det er rigtigt, at det ud fra en metaleksikografisk betragtning er lidet raffineret med sådanne grammatiktillæg, men helt så pessimistisk bedømmer jeg dem nu ikke. Alle grammatiske oplysninger, som har relevans for et givet leksem, kan umuligt integreres i ordbogens fordelingsstruktur (således ikke samtlige akkusativ- og dativ-fleksiver, for ikke at nævne ordstillingsregler samt reglerne for brugen af hhv. stærk og svag adjektivbøjning i tysk). Man må forvente, at brugeren har dels et vist indgangsniveau med hensyn til grammatisk viden, dels at han har en elementær grammatik ved hånden, hvor han kan slå op i tvivlstilfælde. Og hvorfor kan denne grammatik egentlig ikke være trykt i samme bind som ordbogen?

Man kan (sikkert med rette) mene, at den måde, hvorpå fordelingsstrukturen er udnyttet i de små stærkt kondenserede skoleordbøger

som f.eks. Broby-Ilg (1988), Møller (1988) og Albertus (1982) ved hjælp af talhenvisninger, koder etc., ud fra en metaleksikografisk betragtning egentlig er et vældigt raffinement. En ulempe er dog blot, at disse ordbøger for brugeren er næsten umulige at anvende. Det leksikografisk meget raffinerede er ikke altid det mest brugervenlige.

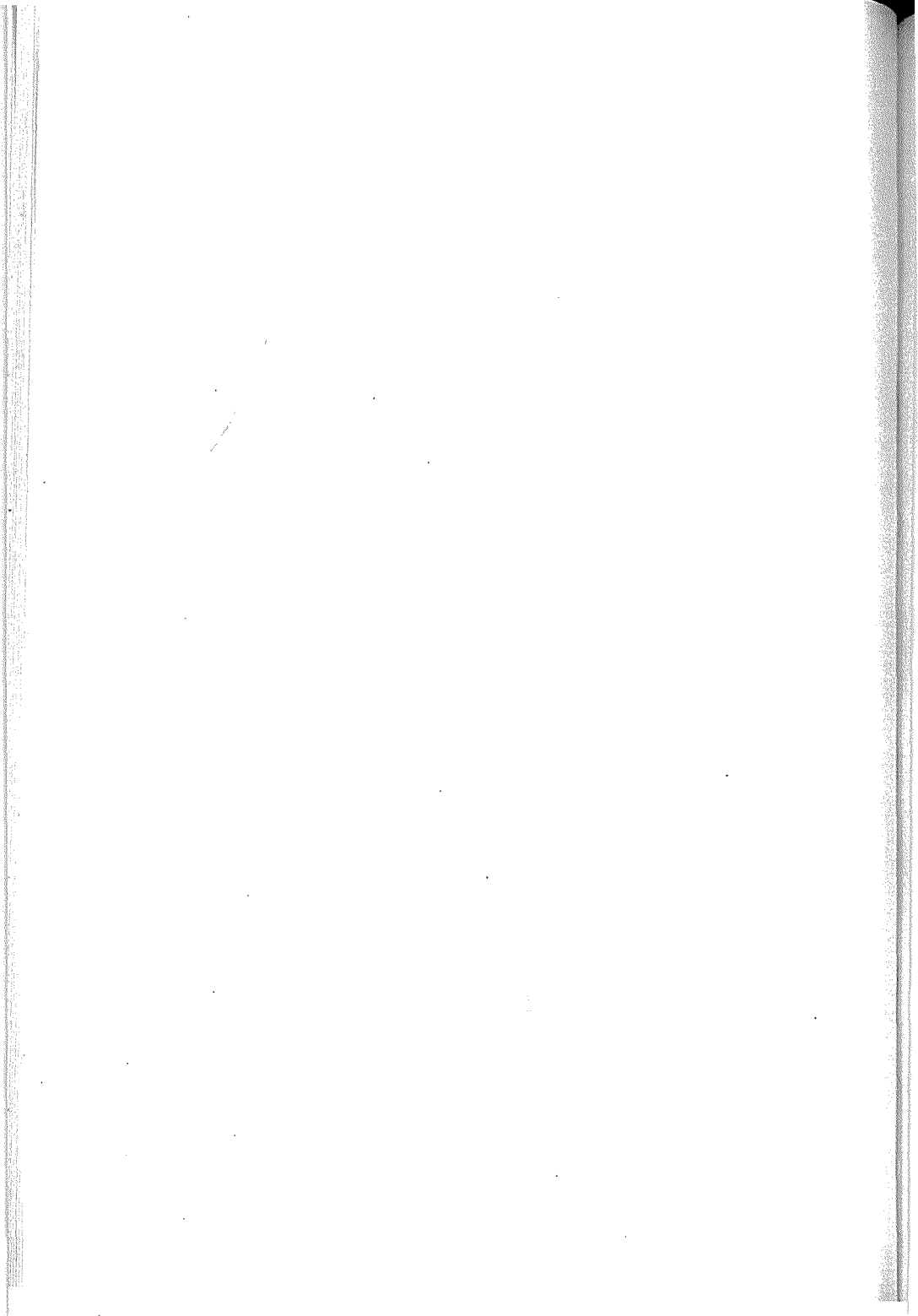
Konkluderende må siges, at det er overordentlig positivt, at den nyeste bilingvale leksikografi synes at genoptage en ellers øjensynlig for længst glemt tradition fra de første ordbøger med dansk og tysk tilbage fra oplysningstidens århundrede: de for brugeren nødvendige grammatiske oplysninger i selve ordbogsartiklerne – kombineret med en relativt lav grad af tekstlig kondensering.

7. Litteratur

- Albertus, Flemming 1982: *Gjellerups Tysk/Dansk – Dansk/Tysk Ordbog*. København: Gjellerup.
- Amberg, Hans Christian 1810: *Vollständiges Dänisch-Deutsches Wörterbuch, oder des deutsch-dänischen Wörterbuches Dritter Theil; ausgearbeitet durch Hans Christian Amberg, zweyter Buchhalter der Königl. Copenhagner Zahlenlotterie. Nebst einer Vorrede, über den Werth der deutschen Sprache und Litteratur für Dänen, durch M. Jacob Baden, vormaliger Professor der Beredsamkeit bey der Universität zu Copenhagen. – Fuldstændig Dansk og Tydsk Ordbog eller den tydsk-danske Ordbogs Tredie Deel; sammendragen af de nyeste og bedste Ordbøger ved Hans Christian Amberg, anden Bogholder ved det Kongl. Talloterie i Kjøbenhavn. Med en Fortale, om det tydske Sprogs og den tydske Litteraturs Værdi for Danske ved M. Jacob Baden, forhen Professor Eloqvientiæ ved Kjøbenhavns Universitet. Copenhagen: Gyldendalsche Buchhandlung/Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandlings Forlag.*
- Aphelen, H[ans] von 1764: *Kongelig Dansk Ord-Bog, oplyst med Exempler og Talemaader*. Første Tome Dansk og Tydsk. Anden Tome Tydsk og Dansk. Af H. von Aphelen, Professor Philosophiæ ved Kjøbenhavns Universitet, og offentlig Lærer i det Franske og Tydske Sprog. Med kongel. allernaadigste Privilegio. Kjøbenhavn: Svare.
- Baden, Jacob 1787–1797: *Fuldstændig Tydsk og Dansk Ordbog. Sammendragen af de nyeste og bedste Tydske Ordbøger*. Med en Fortale om det tydske Sprogs og den tydske Litteraturs Værdi for Danske ved M. Jacob Baden, Professor ved Københavns Universitet. Første Deel. A-L 1787. Anden Deel M-Z 1797. Kjøbenhavn: Gyldendals Forlag.

- Bergenholtz, Henning/Jens Erik Mogensen 1995: *Geschichte der Lexikographie mit Deutsch und Dänisch. I: Wiegand, Herbert Ernst (udg.): Studien zur zweisprachigen Lexikographie mit Deutsch II.* (= Germanistische Linguistik). Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 191–222.
- Bergenholtz, Henning/Sven Tarp (i trykken): *Makro- og Mikrostrukturen in Fachwörterbüchern. I: Hoffmann, Lothar/Hartwig Kalverkämper/Herbert Ernst Wiegand in Verbindung mit Christian Galinski und Werner Hüllen (udg.): Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft.* Berlin: de Gruyter.
- Bjelke, Hermann von 1827: *Dansk-Tydsk og Tydsk-Dansk Haandordbog.* Første eller Dansk-Tydske Deel. Schleswig: Trykt paa Forfatterens Forlag.
- Bork, Egon 1986: *Tysk-dansk Ordbog.* 9. gennemrev. udg., 6. opl. København: Gyldendal.
- Bork, Egon 1987: *Dansk-tysk Ordbog.* 9. udg., 4. opl. København: Gyldendal 1987.
- Bork, Egon/Christian Liebing 1992: *Tysk-Dansk Ordbog.* 13. udg. ved Christian Liebing. Gyldendals Røde Ordbøger. København: Gyldendal.
- Broby-Ilg, Aud 1988: *Taschenwörterbuch Dänisch-Deutsch mit etwa 13.000 Stichwörtern.* 2. unveränderte Aufl. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Hansen, Carsten 1993: *Gads Tysk, Tysk-dansk/dansk-tysk ordbog.* København: Gad.
- Helms, Svend Henrik 1871: *Ny fuldstændig Ordbog i det danske og tyske Sprog. Tilligemed et kort Udtog af begge sprogs Formlære.* Af Dr. Svend Henrik Helms. Translateur og Tolk ved de Kongl. Retter i Leipzig. Stereotyp-Udgave. Andet Oplag. Første Deel Dansk-Tydsk. Anden Deel Tydsk-Dansk. – *Neues vollständiges Wörterbuch der dänischen und deutschen Sprache. Nebst einem kurzen Abrisse der Formenlehre beider Sprachen.* Von Dr. Svend Henrik Helms, verpfl. Uebersetzer und Dolmetsch bei den Königl. Gerichten zu Leipzig. Stereotyp-Ausgabe. Zweite Auflage. Erster Theil. Dänisch-Deutsch. Zweiter Theil. Deutsch-Dänisch. Leipzig: Holtze 1871. [1. oplag 1858]
- Henningsen, Henning 1981: *Langenscheidts Taschenwörterbuch der dänischen und deutschen Sprache.* Zweiter Teil. Deutsch-Dänisch. Berlin/München/Wien/Zürich: Langenscheidt.
- Hjorth, Grethe 1993: *Dansk-Tysk Ordbog. Undervisning.* Sproglig konsulent: Ingeborg Zint, hovedredaktør: Jens Axelsen. København: Gyldendal.

- Kaper, J. 1885: *Deutsch-Dänisch-Norwegisches Hand-Wörterbuch*. Zweite vermehrte und verbesserte Ausgabe. – Tysk-Dansk-Norsk Haand-Ordbog. Anden forbedrede og forøgede Udgave. Kopenhagen: Verlag der Gyldendalschen Buchhandlung/Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Kaper, J. 1889: *Tysk-Dansk-Norsk Haand-Ordbog*. Tredje forbedrede og forøgede Udgave. – Dänisch-Norwegisch-Deutsches Hand-Wörterbuch. Dritte verbesserte und vermehrte Ausgabe. Kjøbenhavn/Kristiania: Gyldendalske Boghandels Forlag/Kopenhagen: Verlag der Gyldendalschen Buchhandlung.
- Kaper, J. 1908: *Deutsch-Dänisch-Norwegisches Hand-Wörterbuch*. Vierte vermehrte und verbesserte Ausgabe. – Tysk-Dansk-Norsk Haand-Ordbog. Fjerde forbedrede og forøgede Udgave. Kopenhagen/Christiania: Gyldendalsche Buchhandlung/Nordischer Verlag – København/Kristiania: Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag.
- Kaper, J. 1917: *Dänisch-Norwegisch-Deutsches Hand-Wörterbuch*. Fünfte Ausgabe neubearbeitet von Julius Nielsen und H.Reincke. – Dansk-Norsk-Tysk Haand-Ordbog. Femte forbedrede og forøgede Udgave ved Julius Nielsen og H. Reincke. Kopenhagen: Gyldendalsche Buchhandlung/Kjøbenhavn: Gyldendalske Boghandel.
- Müller, G[eo.] H[einr.] 1800: *Neues Dänisch-Deutsches Wörterbuch zum Gebrauch für Deutsche welche diese Sprache erlernen wollen samt einer kurzgefaßten dänischen Sprachlehre für die Anfänger*. Schleswig/Kopenhagen: J.G.Röhß/Fr. Brummer. [Zwei Teile in einem Band, zweiter Teil mit dem Zusatz "Zweyter Band"]
- Müller, G[eo.] H[einr.] 1807–1810: *Deutsch-Dänisches Wörterbuch von G.H.Müller*. Revidirt von Profess. Fr. Høegh Guldberg, Lehrer bey Ihrer Königl. Hoheit der Prinzessin Caroline, Mitglied der Gesellschaft der schönen Wissenschaften und der scandinavischen Literaturgesellschaft zu Kopenhagen. Erster Theil A bis F. 1807. Zweyter Theil. G bis M. 1808. [in einem Band] – *Tysk-Dansk Ordbog*, forfattet af G.H.Müller, og gjennemseet af Professor Frederik Høegh Guldberg, Lærer hos H.K.H. Prinsesse Caroline, Medlem af Selskabet til de skjønne Videnskabers Forfremmelse samt det scandinaviske Literaturselskab i Kjøbenhavn. Første Deel. A til F. 1807. Anden Deel G til M. 1808. [in einem Band] Tredie Deel N-Z. 1810. Kiel: Den academiske Boghandling 1807–1810.
- Møller, Mogens unter Mitwirkung von Sabine Møller 1988: *Taschenwörterbuch Deutsch-Dänisch mit etwa 12000 Stichwörtern*. 3. unveränderte Aufl. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Poulsen, Henning 1987: *Gads Tysk, tysk-dansk/dansk-tysk Ordbog*. København: Gad.

Jette Pedersen

Grammatiske oplysninger i tekniske fagordbøger

As compared to bilingual general dictionaries and not least monolingual English learners' dictionaries, grammatical information in technical Danish-English dictionaries is sparse indeed. It therefore appears that the specialised lexicographer would be well advised to use the learner's dictionary as a model for grammatical information when designing new technical dictionaries. This approach is based on the assumption that the same grammar applies to the LSP under consideration as applies to general language. On the basis of extracts from an authentic technical English text corpus, however, not only marked constructions but downright deviations from general-language grammar may be ascertained. The lexicographical solution chosen here is a differential grammar to be incorporated in the dictionary outside matter as an independent component, but at the same time interacting with the dictionary microstructure to the greatest possible extent. Following a general discussion of the relationship between the dictionary on the one hand and the grammar on the other, the article goes on to examine the information required by the non-native speaker to enable him to make grammatically correct choices in connection with technical English translation and text production as well as the distribution structure of the grammatical information required. The discussion, which is based on the assumption that the resulting texts observe traditional register usage, is exemplary, being limited to nouns with dual class membership, count and noncount, and nouns as nominators.

For at afklare i hvilken udstrækning eksisterende tekniske fagordbøger yder ordbogsbrugeren hjælp til at foretage grammatisk korrekt oversættelse af tekniske tekster fra dansk til engelsk, er der foretaget en undersøgelse af grammatiske angivelser i de fire dansk-engelske tekniske flerfagsordbøger, der er udkommet siden 1945. Det drejer sig om Hansen & Hinrichsen: Dansk-engelsk teknisk ordbog (1945), Warrern: Dansk-engelsk teknisk ordbog (seneste reviderede udgave 1981), Clausen: Dansk-engelsk teknisk ordbog (1990) og L&H Teknisk Ordbog dansk-engelsk (1990). For at have et sammenligningsgrundlag i forhold til praksis i udlandet er også den polytekniske engelsk-tyske Kuçera: The Compact Dictionary of Exact Science and Technology (1989) medtaget. De undersøgte ordbøger har alle det til fælles, at de tilhører kategorien af faglige sprogordbøger, jvf. Wiegand (1988), idet de i henhold til omteksten intenderer at informere om sproget. Ved grammatiske angivelser forstås i nærværende leksikografiske sammenhæng dels morfologiske og syntaktiske angivelser, dels angivelse af ordklassetilørsforhold. Resultatet af undersøgelsen kan opsummeres som følger:

	H&H	Warren	Clausen	L&H	Kuçera
ordklasse:	x ¹	x ¹	x ¹	x ²	x
morfologi:					
uregelmæssig fleksion: s	x	-	-	-	x
uregelmæssig fleksion: v	-	-	-	-	-
tællelighed: s	-	-	-	-	-
syntaks:					
verbers valens	-	-	x ³	-	x ³
adjektiver: attr/pred	-	-	-	-	x ⁴

1) Begrænset til homografer med forskelligt ordklassetilhørsforhold.

2) Kun til verbale lemmata.

3) Oplysning kun givet, såfremt et verbalt lemma kan være såvel transitivt som intransitivt og oversættes forskelligt i de to tilfælde.

4) I omtekstens forkortelsesliste forudses markeringen attr, som dog ikke gennemføres konsekvent i ordbogen.

Som det fremgår af den skematiske oversigt, må den danske ordbogsbruger siges at være dårligt hjulpet, absolut såvel som relativt i forhold til Kuçera, når det drejer sig om muligheden for i tilgængelige bilingvale tekniske faglige sprogordbøger at hente hjælp til at foretage grammatisk korrekt oversættelse af tekniske tekster til engelsk.

Ud over ovennævnte ordbogstype har oversætteren desuden også en række monolingvale engelske opslagsværker til sin rådighed. Disse er imidlertid typisk konciperet som faglige sagordbøger og giver derfor sjældent grammatiske oplysninger. Således indeholder de erfaringsmæssigt i forbindelse med teknisk engelsk tekstproduktion og oversættelse særdeles hyppigt anvendte monolingvale polytekniske opslagsværker, Chambers Science and Technology Dictionary og McGraw-Hill Dictionary of Scientific and Technical Terms, ingen eksplicite grammatiske oplysninger overhoved. t. Det samme er tilfældet med serien af monolingvale tekniske enkeltfagsordbøger fra Penguin. Til forskel fra disse rene sagordbøger oplyses i serien af monolingvale tekniske enkeltfagsordbøger fra Peter Collin Publishing foruden om ordklassetilhørsforhold også om uregelmæssig pluralis, jvf. lemmaet *stoma noun* .... (NOTE: plural is stomata). Om kriterierne for indarbejdelse af grammatiske oplysninger hedder det lapidarisk i forordet: "Words which pose particular problems of grammar have short grammatical notes attached." American Heritage Dictionary of Science, der er konciperet som en faglig alordbog, idet den i henhold til omteksten indtender at oplyse om såvel sproget som sagen, oplyser ud over om ordklassetilhørsforhold også om uregelmæssig pluralis, ex: *pylorus* .... n., pl. -lori.

Endelig har oversætteren mulighed for at konsultere en række bilingvale almene sprogordbøger og monolingvale learners' dictionaries (i det følgende **læreordbøger**). I sammenligning med fagordbøger

indeholder ikke mindst læreordbøger en betydelig mængde grammatiske oplysninger. Alligevel må værdien af almene sprogordbøger og læreordbøger anses for begrænset i forbindelse med oversættelse af tekniske tekster. Dette skyldes disse ordbogstypers generelt almen-sproglige orientering, som indebærer, at lemmalisten kun omfatter ganske få deciderede fagsproglige lemmata. Læreordbøger adskiller sig da også grundlæggende fra ordbøger konciperet for modersmålsbrugere med hensyn til bestanden af lemmata, som er begrænset til "häufige, polyseme und daher "schwere" Wörter" (Heath 1985:333), der, for at tilgodese ikke-modersmålsbrugers behov i forbindelse med fremmedsproglig tekstproduktion og oversættelse, kræver særlig grundig leksikografisk behandling. I forbindelse med koncipering af tekniske fagordbøger kan leksikografen derfor kun i begrænset omfang forudsætte, at brugeren i sit arbejde med den pågældende ordbog vil kunne hente supplerende grammatiske oplysninger til fagsproglige lemmata i monolingvale læreordbøger henholdsvis bilingvale almene sprogordbøger.

Vel hovedsageligt på grund af tilgængelige opslagsværkers utilstrækkelige lemmabestand og upræcise ækvivalentangivelser har større danske im- og eksportvirksomheder for at sikre et vist mål af ensartethed i den fremmedsproglige kommunikation med udlandet i vid udstrækning set sig henvist til at etablere deres egne systemer, typisk i form af upublicerede virksomhedsinterne bi- eller polylingvale termlister. Sådanne er eksempelvis udarbejdet på store danske eksportvirksomheder som Danfoss A/S og Grundfos A/S, jvf. følgende uddrag fra en dansk-engelsk-tysk ordliste fra Danfoss A/S:

indkoblingsstrøm pick-up current, cut-in current – Anzugstrom,
Einschaltstrom
indløb inlet, entry, gate – Anguß (Plastik), Einguß (Metall)
indløbsbøsning feed bush, sprue bush – Angußbuchse

og en dansk-engelsk-tysk-fransk pumpeteknologisk ordliste fra Grundfos A/S:

bølgepap corrugated fibreboard – Wellpappe – carton ondule
bølgepap, enkelt sgl.faced corrugated fibreboard – einseitige Wellpappe
– carton ondule simple face
bølgepap, dobbelt sing.-wall corrugated fibreboard – einwellige
Wellpappe – carton ondule double-face
bølgepap, triple – trip.wall corrugated fibreboard – dreiwellige
Wellpappe – carton ondule triple cannelure
bølgepap, dobb/dobb doub.wall corrugated fibreboard – zwiwellige
Wellpappe – carton ondule double cannelure
clips clip – Klammer – clip

Værdien af termlister som entydigt sprogligt hjælpeværktøj må dog anses for stærkt begrænset, netop på grund af disses rene listekarakter, kun med lemmata og fremmedsproglige ækvivalenter, hvilket i langt

de fleste tilfælde er ganske utilstrækkeligt. Som det fremgår af ovenstående uddrag fra termlister, indeholder disse ingen sproglige oplysninger, f.eks. i form af kollokationsangivelser eller leksikografiske sætningseksempler, der ved at vise en given term i en relevant kontekst kan sætte brugeren i stand til at anvende denne fagsprogligt korrekt. Da oversætteren heller ikke, eller i det mindste kun i stærkt begrænset omfang, kan hente sådanne oplysninger i eksisterende faglige opslagsværker, er han henvist til at gennemlæse autentiske paralleltekster på målsproget. Denne særdeles tidkrævende mulighed er mindre oplagt, når det drejer sig om løsning af grammatiske problemer. Da der samtidig også her er tale om en informationskategori, der traditionelt kun meget sporadisk findes indarbejdet i foreliggende faglige opslagsværker, jvf. ovenfor, er oversætteren henvist til at søge hjælp i læreordbøger eller almene sprogordbøger med henblik på afklaring af denne problemtype. Som allerede nævnt er et positivt resultat af denne søgning dog under forudsætning af, at de pågældende fagtermer overhovedet findes lemmatiseret her, henholdsvis er lemmatiseret i den aktuelle fagsproglige betydning.

Konsekvensen af de ovenfor konstaterede mangler ved eksisterende faglige opslagsværker og virksomhedsinterne termlister bliver, sammen med den utilstrækkelige bestand af faglige lemmata i læreordbøger og almene sprogordbøger, at hverken fagmanden eller den ikke-fagkompetente oversætter er i besiddelse af et virkeligt brugbart værktøj til løsning af konkrete sprogbehandlingsproblemer, herunder grammatiske problemer.

Snarere end at tage de sparsomme oplysninger i eksisterende tekniske faglige sprogordbøger som model for sine prækonceptionelle overvejelser vedrørende behovet for grammatiske oplysninger i forbindelse med brugsfunktionen dansk-engelsk oversættelse, kan fagleksikografen med fordel tage udgangspunkt i de specielt i monolingvale engelske læreordbøger indarbejdede oplysninger, idet denne ordbogstype, ud over de informationer, man finder i de mest informative bilingvale almene sprogordbøger, desuden også indeholder detaljerede syntaktiske oplysninger. Fagleksikografen kan her ikke begrænse sine overvejelser til, hvilke oplysninger der må anses for nødvendige for at sætte brugeren i stand til at producere grammatisk korrekte tekster på det pågældende fremmedsprog. Han må desuden tage stilling til, hvor og på hvilken måde disse oplysninger mest hensigtsmæssigt og brugervenligt realiseres i ordbogen. Værdien af eksisterende teoretiske bidrag til dette tema må i denne sammenhæng anses for stærkt begrænset, idet orienteringen typisk er almensproglig, og her igen i form af en kritisk gennemgang af de specielt i eksisterende læreordbøger faktisk forekommende grammatiske oplysninger, især komparative undersøgelser af konkrete lemmata i ALD og LDOCE, således f.eks. Jehle (1989), Herbst (1984 og 1985) og Heath (1985).

Denne indfaldsvinkel til grammatiske oplysninger i forbindelse med koncipering af nye tekniske fagordbøger er baseret på den antagelse, at der gælder den samme grammatik for det pågældende fagsprog som for almensproget – dog med den mulige indskrænkning, at visse grammatiske strukturer kan optræde med en større hyppighed end andre: **model 1**. En afgørelse af hvorvidt dette vil kunne forudsættes at være tilfældet, må foretages med udgangspunkt i autentiske tekster omhandlende det fagområde henholdsvis de fagområder, ordbogen intenderer at dække, jvf. følgende sætningseksempler fra et pumpeteknologisk tekstkorpus:

- (1) A fluid subjected to an arbitrarily small shear force undergoes continuous deformation.
- (2) The body should move faster than the established flow velocity to exert force on the liquid flowing in the same direction.
- (3) Flow to each of two measuring chambers is controlled by a simple flow-sensitive swing-action valve.
- (4) High flows are measured with a magnetically suspended axial-flow turbine supported by water-lubricated roller bearings.
- (5) Velocity distribution could be observed through lucite channel bottoms with the aid of a mirror and addition of sawdust to water.
- (6) The flowmeter is a radical departure from continuous AC or pulsed DC magnetic flowmeter sensing techniques.

Med udgangspunkt i autentiske tekster identificeres herefter eksempler på problemtyper, som med henblik på en afdækning af differensgrammatiske karakteristika og afvigelser relateres til en almensproglig grammatik. En sammenligning mellem (1) og (2) viser, at mens *force* i (1) optræder som et tælleligt substantiv, er det utælleligt i (2). Begge sætninger har desuden eksempler på reducerede relativsætninger, jvf. verberne *subjected* og *flowing* i henholdsvis en reduceret passiv og en reduceret aktiv relativsætning. I (3), (4) og (5) optræder verbet i passiv: *is controlled* (3), *are measured* og *supported* (4) samt *could be observed* (5). I (3), (4) og (6) gives eksempler på stærkt præmodificerede nominalfraser, nemlig *a simple flow-sensitive swing-action valve* (3), *a magnetically suspended axial-flow turbine* (4), som igen er postmodificeret af en reduceret passiv relativsætning, og *continuous AC or pulsed DC magnetic flowmeter sensing techniques* (6). Endelig kan der iagttages en tendens til udeladelse af den bestemte artikel, jvf. (3) og (5), hvor henholdsvis *flow* og *velocity distribution* optræder uden artikel. For *addition* i *addition of sawdust to water* i (5) er der tale om afvigende brug af nul-artikel i forhold til den almensproglige grammatik, der foreskriver obligatorisk brug af den bestemte artikel i forbindelse med kataforisk reference, jvf. Quirk et al. (1991:5.32).

Allerede med udgangspunkt i ovenstående seks sætningseksempler forekommer det næppe produktivt at overtage den almensproglige grammatik i forbindelse med det undersøgte fagsprog (model 1). Der må herefter foretages en vurdering af, hvorvidt den for det aktuelle fagsprog gældende grammatik har så lidt til fælles med den almensproglige grammatik, at sidstnævnte overhovedet ikke lader sig anvende: **model 2**. Denne indfaldsvinkel indebærer, at der med udgangspunkt i en række empirisk baserede grammatiske undersøgelser af tekster fra det pågældende fagområde udarbejdes en selvstændig grammatik for det aktuelle fagsprog. Der findes ingen kendte eksempler på en sådan almensprogsuafhængig grammatik, som dækker et teknisk fagsprog eller i øvrigt andre fagsprog. Model 2 indebærer derfor et uhyre omfattende pionerarbejde.

Erfaringsmæssigt og med udgangspunkt i ovenstående eksempler forekommer det realistisk at antage, at den almensproglige grammatik kan overtages for store dele af det konkrete fagsprog: **model 3**, idet der ud over deciderede afvigelser, som brugen af nul-artikel, kan iagttages markante konstruktioner, f.eks. i form af stærkt præmodificerede nominalfraser. Model 3 forudsætter, at der udarbejdes en differensgrammatik, forstået som en selvstændig empirisk baseret grammatik, der beskriver konstaterede grammatiske karakteristika og afvigelser i forhold til den almensproglige grammatik. Da opmærksomheden dermed rettes mod de for det pågældende fagsprog karakteristiske og i forhold til almensproget markante henholdsvis afvigende grammatiske strukturer, som brugeren ikke kan finde beskrevet i en almensproglig grammatik eller i øvrigt i andre opslagsværker, kan en differensgrammatik ikke begrænses til at behandle eksempler på direkte uoverensstemmelse i forhold til den almensproglige grammatik.

Alle modellerne, og dette gælder ikke mindst for model 3, må give anledning til en række overordnede overvejelser vedrørende relationen mellem ordbogen på den ene side og grammatikken på den anden. Dette spørgsmål findes bl.a. tematiseret i Kruisinga (1931:7-14), der indleder diskussionen med et citat fra Sweet (1892:7): "Grammar – like other sciences – deals only with what can be brought under general laws and stated in the form of general rules, and ignores isolated phenomena. Thus, grammar is not concerned with the meanings of such primary words as man, tree, good, grow, and relegates them to the collection of isolated facts called the dictionary or lexicon, where they constitute what we may call the lexical side of language." Denne indfaldsvinkel sammenholdes herefter med følgende citat fra Schuckardt (1917:9): "Man verzichte doch endlich auf das grammatische triptychon; es gibt nur eine grammatik, und die heißt bedeutungslehre oder wohl richtiger bezeichnungslehre – die lautlehre ist nur eine beigabe, die "lautgesetze" sind wegmarken, uns durch den dichten wald zu geleiten. Das wörterbuch stellt keinen anderen stoff

dar als die grammatik; es liefert die alphabetische inhaltsangabe zu ihr."

Relationen mellem grammatik og ordbog er her eksemplificeret ved et konkret spørgsmål, nemlig hvorvidt det er muligt at isolere et ords betydning fra dets grammatiske brug, således som det forudsættes hos Sweet, men altså afvises af Schuckardt. Med henblik på en afklaring af dette spørgsmål undersøger Kruisinga bl.a. en række kontekster med sanserverberne *feel*, *hear* og *see* og kommer her til den konklusion, at "the words have no meaning at all apart from the constructions in which they are used." Som vi skal nedenfor i forbindelse med substantivers tællelighed, er det heller ikke ved f.eks. verbalsubstantiver muligt at trække en skarp skillelinie mellem semantik og grammatik. Sådanne eksempler kan samtidig tjene til at anskueliggøre, hvor vanskeligt det kan være, "zwischen Allgemeinem und Besonderem, zwischen Regel und Einzelfakt zu trennen" (Mugdan 1989:732), således som det forudsættes muligt ikke bare hos Sweet, men f.eks. også i Jackson (1985:53). Indfaldsvinklen hos Schuckardt, nemlig at ordbogen leverer den alfabetiske indgang til grammatikken, indebærer en tæt kobling mellem ordbog og grammatik. Ser vi på praksis, kommer vel grammatikken Quirk et al. (1991) og læreordbogen LDOCE nærmest en realisering af denne forståelse, idet der her eksisterer en eksplicit relation mellem grammatikken på den ene side og ordbogen på den anden. Der er altså tale om et komplementært par, som samtidig har status af to selvstændige udgivelser. En yderligere forudsætning for denne forståelse må være, at ordbog og grammatik er indbyrdes dækkende. Til trods for at omtekstens sætningsmønstre i ALD er et direkte resultat af Hornbys grammatiske arbejde, kan forudsætningen vedrørende fuldstændig dækning alligevel ikke anses for opfyldt, idet der i ALD alene er tale om et grammatikfragment, begrænset til verbale sætningsmønstre.

Når det drejer sig om koncipering af almene sprogordbøger, har leksikografen mulighed for at etablere en eksplicit relation mellem den pågældende ordbog på den ene side og en allerede eksisterende almensproglig grammatik på den anden. Denne mulighed er ikke til stede for det undersøgte fagsprog, idet denne fremgangsmåde forudsætter valg af model 1 ovenfor. Overtagelse af Schuckardts forståelse af relationen mellem ordbog og grammatik indebærer en begrænsning af valgmulighederne til model 2. Som allerede nævnt vurderes der ikke at være behov for et sådant uhyre arbejdskrævende projekt i forbindelse med det undersøgte fagsprog.

For den for det aktuelle fagsprog anbefalede model 3 er den principielle relation mellem differensgrammatik og den almensproglige grammatik fastlagt ovenfor, omend ikke i detaljer, jvf. nedenfor. Tilbage står stadig en afklaring af relationen mellem på den ene side differensgrammatikken og på den anden side ordbogen. Et centralt aspekt er her den såkaldte fordelingsstruktur, forstået som strukturen

af den indbyrdes fordeling mellem og placering af grammatiske oplysninger i henholdsvis ordbog og grammatik. Der er her tale om overvejelser, som må foretages individuelt og løbende i forbindelse med de forskellige informationskategorier, jvf. diskussionen nedenfor.

En afklaring af relationen mellem grammatik og ordbog må dog først og fremmest ske med udgangspunkt i overvejelser vedrørende den pågældende grammatiks funktion i selve ordbogen. På samme måde som oplysninger vedrørende faget i en alfabetisk opbygget fagordbog optræder løsrevet fra deres faglige sammenhæng, er der også for de grammatiske oplysningers vedkommende tale om en atomisering, idet disse traditionelt optræder spredt ved de enkelte lemmata, jvf. følgende citat fra Krusinga (1931:12): "The isolation of words in a dictionary is .... shown to be one degree more misleading than their isolation in a single sentence, robbed of its context (the situation), which is the practice of the grammarian." I lighed med en systematisk fremstilling af faget, jvf. Pedersen (1994), kan en i fagordbogens omtekst indbygget grammatik tjene til at give et samlet overblik over den for et konkret fagområde gældende differensgrammatik. Samtidig med at den dermed har en autonom funktion, idet brugeren kan studere den som et selvstændigt værk, kan en samlet differensgrammatisk fremstilling desuden udgøre referencerammen for en væsentlig del af de grammatiske oplysninger, der optræder ved de enkelte lemmata i den alfabetiske ordbog. Herved kan der samtidig spares plads, idet der fra den enkelte ordbogsartikel kan gives en henvisning til det relevante sted i grammatikken, hvor den grammatiske fremstilling dog ifølge sagens natur ikke kan være begrænset til en eksplicit behandling af den enkelte leksikalske enhed.

Der forudsættes altså dels en selvstændig ordbogsgrammatik i form af en differensgrammatik, dels størst mulig integration mellem ordbog og grammatik. Dette indebærer den yderligere fordel, at brugeren i grammatikken vil kunne finde en nærmere forklaring på i ordbogen anvendte grammatiske termer, som her typisk optræder i form af forkortelser. Det anses altså ikke for tilstrækkeligt, således som det ellers er gængs leksikografisk praksis, i omtekstens forkortelsesliste blot at angive den fulde form af en i mikrostrukturen anvendt grammatisk forkortelse, som f.eks. U = uncountable, såfremt der ikke samtidig oplyses om de grammatiske konsekvenser, der er forbundet med utællelighed.

En fastlæggelse af grundkonceptet for den tekniske ordbog, som ordbogsgrammatikken skal indgå i og interagere med, må, foruden i fagområde, problemtype og forudsete brugerfunktioner, tage udgangspunkt i ordbogens intenderede brugsfunktioner. Om funktionen fremmedsproglig tekstproduktion hedder det i Mugdan (1991:32): "Für das freie Produzieren in der Fremdsprache ist das optimale Hilfsmittel zweifellos ein einsprachiges Wörterbuch, das neben orthographischen, phonologischen und semantischen Auskünften vor allem ausgiebige

Informationen zu Flexion und Syntax sowie zahlreiche Anwendungsbeispiele liefert." Med hensyn til L1-L2 oversættelse er spørgsmålet, om også denne brugsfunktion vil kunne varetages af en monolingval ordbog, eller om oversættelse til fremmedsproget nødvendiggør et bilingvalt koncept. Herom hedder det i Scerba (1974[1939]:307): "Die Grundregel der Methodik des Fremdsprachenunterrichts besteht darin, nie aus der Muttersprache zu übersetzen, sondern zu versuchen, entsprechend den Kenntnissen der Fremdsprache in ihr zu denken. Bei Bedarf sollte man zu großen fremdsprachigen erklärenden Wörterbüchern mit reicher Phraseologie greifen: dort findet man immer Muster für die eigene Verwendung der Fremdsprache." I henhold til Scerba ikke bare kan en monolingval ordbog altså varetage funktionen fremmedsproglig oversættelse; den er tilmed at anse for det optimale værktøj i forbindelse med denne funktion, idet oversættelse til fremmedsproget bør ske med udgangspunkt i dette snarere end i modersmålet. Det er tillige den filosofi, der ligger til grund for konciperingen af monolingvale læreordbøger, som netop er konciperet med henblik på ikke-modersmålsbrugeren.

Mod sådant grundkoncept kan indvendes, at det kun er brugere med en forholdsvis høj fremmedsproglig kompetence, der vil kunne arbejde med udgangspunkt i fremmedsproget. Specielt når det drejer sig om oversættelse af fagtekster, må der imidlertid kunne forudsættes en sådan høj fremmedsproglig kompetence hos ordbogsbrugeren. En forudsætning herfor må dog være, at brugeren er klar over, hvilket lemma han skal søge under. Specielt i forbindelse med oversættelse af fagsproglige tekster, som typisk foretages af ikke-fagfolk, vil den hertil fornødne fagterminologiske viden imidlertid ikke altid kunne formodes at være til stede. Den monolingvale ordbog foreslås derfor udbygget med en bilingval dimension i form af en tilhørende L1-L2 lemmaliste, idet L2 ækvivalenterne heri primært skal tjene som indgang til den monolingvale ordbog, i hvilken de optræder som lemmata. Da fagordbøger ikke i samme grad som almene sprogordbøger, herunder f.eks. dialektordbøger, nyder offentlig støtte i Danmark, indebærer et grundkoncept, der går ud fra en monolingval ordbog indeholdende betydningsangivelser og ikke mindst fraseologiske oplysninger, jvf. Scerba ovenfor, tillige den økonomiske fordel, at brugerkredden og dermed antallet af potentielle købere udvides til også at omfatte brugere/købere uden for landets grænser. Samtidig er der mulighed for at supplere den monolingvale fagordbog med tilhørende lemmalister med en række øvrige sprog som udgangssprog og/eller målprog, heraf betegnelsen **basisordbog** (Pedersen 1995).

Efter disse indledende overvejelser fortsættes med en eksemplarisk gennemgang af hvilke grammatiske oplysninger, der må anses for nødvendige for at sætte brugeren i stand til at foretage grammatisk korrekte valg i forbindelse med oversættelse af tekniske tekster samt disse oplysningers fordelingsstruktur. Diskussionen begrænses af

pladshensyn til nogle aspekter af tællelighedsproblematikken i forbindelse med substantiver med dobbelt tilhørsforhold, som udgør et særligt problem i forbindelse med teknisk engelsk fagsprog. Det forudsættes desuden, at de resulterende tekster er struktureret på en sådan måde, at de overholder den fagsproglige usus for det pågældende fagområde, her eksemplificeret ved ekstrakter fra et pumpeteknologisk tekstkorpus bestående af autentiske engelske tekster. Specielt til anskueliggørelse af relevante leksikografiske aspekter af denne problematik diskuteres et særligt karakteristikum ved teknisk engelsk fagsprog, nemlig substantiver som nominator.

Den for teknisk engelsk så karakteristiske nominalstil forekommer specielt velegnet til at kommunikere teknisk information så præcist og effektivt som muligt. Til beskrivelse af tekniske fænomener består den typiske sætning af to nominalfraser, det grammatiske subjekt og dets deskriptive prædikat, forbundet ved hjælp af et indholdsfattigt funktionsverbum. Den syntaktiske konsekvens af den manglende fokusering på selve hændelses- eller handlingsforløbet er, at sætningens betydningsindhold ikke kommunikerer ved hjælp af verbet, således som det f.eks. typisk er tilfældet i litterære tekster. Skift fra den for almen sproget karakteristiske verbalstruktur, hvor det er verbet, der er sætningens betydningsbærende element, til den register-specifikke nominalstruktur kan illustreres som følger: *the speed of the turbine is controlled by throttling the steam flow* -> *turbine speed control is effected by throttling steam flow* og *if machines are tested by this method, there will be some loss of power* -> *testing of machines by this method entails some loss of power*.

I modsætning til tællelige substantiver, der kan ses som betegnende separable enheder, refererer utællelige substantiver til en ikke-differentierbar eller -kvantificerbar masse. Blandt de væsentligste grammatiske konsekvenser af disse semantiske karakteristika er, at utællelige substantiver ikke kan optræde med den ubestemte artikel, ligesom de kun har én form, singularis. Der er imidlertid ikke tale om en universel semantisk skelnen, idet det samme substantiv kan være tælleligt på ét sprog, mens det er utælleligt på et andet, jvf. f.eks. *adhesion*, som på engelsk er utælleligt, mens den ækvivalerende danske betegnelse vedhæftning er tællelig: *dette giver en hurtig vedhæftning i formen*. Tællelighed er her begrænset til den basale skelnen mellem tællelige og ikke-tællelige substantiver. Som det fremgår af Quirk et al. (1991:5:2), findes der herudover en række substantiver med dobbelt tilhørsforhold, som, alt efter det semantiske indhold, kan tilordnes såvel gruppen af tællelige som gruppen af ikke-tællelige substantiver. Hvor der med f.eks. *steel* og *metal* refereres til materialet, er de pågældende substantiver utællelige, ex: *the structure is made of steel*. Refereres der derimod til art eller type af henholdsvis eksempel på, er det tale om et tælleligt substantiv, ex: *the company produces high-quality steels*. Som det var tilfældet med de undersøgte faglige opslags-

værker, indeholder heller ikke den monolingvale betydningsordbog Collins oplysninger om tællelighed. Af læreordbøgerne giver LDOCE alene markeringen [U] (= uncountable) for *steel* med betydningen 'materiale', idet betydningsnummer (2) [C] refererer til den litterære betydning af *steel* = 'fighting weapons'. Det samme er tilfældet med ALD og Cobuild.

De overvejelser, som ligger til grund for den grammatiske klassifikation i Quirk et al. er semantiske, idet der, som det anføres, kun kan konstateres "little difference in meaning between count and noncount uses" (Quirk et al. 1991:5.2). Opdelingen er altså baseret på den antagelse, at der er tale om substantiver, der tilhører den samme leksikalske klasse, idet de kombinerer karakteristika for såvel tællelige som ikke-tællelige substantiver. I overensstemmelse med denne forståelse foreslås følgende leksikografiske behandling af substantiver med dobbelt tilhørsforhold, idet disse kan anvendes til at betegne såvel materiale som m.v.:

metal <U: the material, § .. |C: type of metal>
 Δ ~ alloy, ~-armoured, ~-impregnated, ~ ions, ~ oxides, ~-pigmented,
 alkali ~s, alloy with ~s, light-alloy ~ bearings, noble ~, parent ~, sintered
 ~

I det grammatiske felt oplyses brugeren om den semantisk baserede skelnen mellem den tællelige og den ikke-tællelige brug af metal. Desuden gives der for den utællelige variant en henvisning til det relevante paragrafnummer i omtekstens differensgrammatik, hvor der oplyses om de grammatiske konsekvenser af utællelighed. Endelig gives der i kollokationsfeltet eksempler på begge anvendelser.

Deverbale substantiver udgør et særligt problem i forbindelse med tællelighed. Samtidig er der tale om en gruppe substantiver, der indtager en central plads i teknisk engelsk fagsprog. Således findes der alene i den virksomhedseksterne engelske del af det pumpeteknologiske korpus, som består af omkring en halv million løbende tekstord, 4.617 forekomster med *-ation* og 1.370 med *-ations*; 9.930 forekomster med *-ion* (efter *-ation* er fratrukket) og 2.703 med *-ions*; 1.802 forekomster med *-ment* og 649 med *-ments*. Deverbale substantiver er normalt abstrakte og utællelige, men hvor fokus bevæger sig fra handling til resultat, dvs. det semantiske indhold går fra abstrakt til konkret, er der undertiden mulighed for omklassificering af det pågældende substantiv fra utælleligt til tælleligt, således f.eks. *emission* -> *emissions*, men ikke *corrosion* -> **corrosions*.

Da hverken de indledningsvis undersøgte faglige sprogordbøger, sagordbøger eller alordbøger indeholdt informationer om tællelighed, skal vi med henblik på en afklaring af mulighederne for leksikografisk anskuelliggørelse af dette fænomen se på praksis i læreordbøger, først LDOCE:

emission .... [C; U] fml the act of emitting or something emitted.

Selv om brugeren her ganske vist informeres om, at det pågældende lemma kan være såvel tælleligt som utælleligt, beskrives de grammatiske konsekvenser af utællelighed helt utilstrækkeligt: *Uncountable* er lemmatiseret i ordbogen og ledsaget af følgende forklaring:

That cannot be counted. Uncountable nouns are marked [U] in this dictionary: "Is 'furniture' countable or uncountable? "It's uncountable; you can't say 'two furnitures'!" - see LANGUAGE NOTE: Articles.

Under *articles* som lemma gives følgende tællelighedsrelaterede oplysninger:

Singular countable nouns with an indefinite meaning are used with the indefinite article, a/an: "Would you like a cup of coffee?" When their meaning is indefinite, plural countable nouns and uncountable nouns are used with some or any, or sometimes with no article: "I think you owe me some money."

De eneste faktuelle oplysninger vedrørende de grammatiske konsekvenser af utællelighed, brugeren kan hente her, er, at utællelige substantiver ikke kan optræde med kardinalier, samt at de i forbindelse med ikke-specifik reference kan modificeres af *some* og *any*. I selve ordbogsartiklen oplyses intet om, hvornår *emission* er tælleligt henholdsvis utælleligt. Går brugeren kronologisk til værks, hvilket for en umiddelbar betragtning vel forekommer mere logisk end det modsatte, idet han relaterer rækkefølgen i den grammatiske markering til rækkefølgen af oplysninger i den efterfølgende forklaring, vildledes han tilmed: Det er *the act of emitting*, der er utælleligt, mens *something emitted* er tælleligt.

Heller ikke i Cobuild er der megen hjælp at hente: Den grammatiske markering lyder ganske vist N COUNT/UNCOUNT, men der tages såvel i den leksikografiske forklaring som i sætningseksemplerne alene højde for den tællelige variant:

An emission of something such as gas or radiation is the release of it into the atmosphere; a formal word. EG The reduction in emissions of sulphur and nitrogen oxides is vital ... .. emissions of mercury into the atmosphere.

Brugere af Cobuild har desuden mulighed for i indrammede grammar notes indarbejdet i den alfabetiske makrostruktur at hente yderligere information om betydningen af de grammatiske markeringer. Oplysningerne i rammeartiklen til N UNCOUNT forekommer dog ret diffuse, idet der eksempelvis ikke oplyses eksplicit om utællelige substantivers manglende mulighed for at optræde med den ubestemte artikel:

They do not usually have a determiner in front of them. When they do have a determiner, further information about the noun is usually given to explain it more fully.

Der findes i Cobuild endnu en mulighed for videre søgning, idet ordbogen lemmatiserer affixer. Ved opslag under suffixet *-ion*, henvises til *-ation*:

-ation, -ations -ation, -tion, and -ion are added to some verbs in order to form nouns. Nouns formed in this way often refer to a state or process; for example, starvation is the process of starving, and victimization is the process of being victimized. Many nouns like these are not defined in this dictionary but are dealt with at the related verbs. EG .... confirm -> confirmation ...

Hermed må brugerens muligheder anses for udtømte for i den pågældende ordbog at få en afklaring af, hvorledes han ved opslag under *emission* skal forholde sig til den grammatiske angivelse N UNCOUNT. Der er ellers for Cobuild i princippet tale om en høj informationsværdi på grammatiksidens. Således findes der for det valgte eksempel ud over eksplicit angivelse af ordklasse og tællelighed mulighed for yderligere opslag såvel under en rammeartikel til den grammatiske angivelse som under affixer som lemmata. En fordelingsstruktur og et informationsindhold, der efter en grundig nærlæsning af artiklen til et konkret lemma ikke resulterer i en afklaring af konsekvenserne af en grammatisk angivelse og derfor kræver et nyt opslag, som igen forbliver resultatløst, og derfor igen forudsætter endnu et, resultatløst, opslag, kan imidlertid ikke anses for brugervenlig. Rent bortset fra, at brugeren ikke bliver sendt videre via ordbogens henvisningsstruktur, hvorfor det alene kan formodes at være den meget trænede ordbogsbruger, der selv tager initiativ til at forfølge sit problem som skitseret ovenfor: "Die Leistung eines Lernerwörterbuchs in puncto Grammatik zeigt sich darin, inwiefern es auf benutzerfreundliche Art und Weise Informationen und Hinweise bietet, die es dem fremdsprachigen Lerner ermöglichen, grammatisch korrekte fremdsprachliche Äußerungen zu produzieren." (Jehle 1989: 228).

På basis af de ovenfor diskuterede problemstillinger gives følgende forslag til leksikografisk behandling af suffigerede substantiver, idet der tages hensyn til, at det ved første opslag skal fremgå, såfremt et nominalt lemma, alt efter betydningsindhold, kan have såvel en tællelig som en ikke-tællelig variant:

addition <U: the act of adding, § .. | C: something added>

Δ ~ of chemical reagents, a 10% ~ of antimony, the ~ of a buffer, small ~s of molybdenum

Denne præsenteringsform svarer til den ovenfor anbefalede leksikografiske løsning i forbindelse med substantiver med dobbelt tilhørsforhold: Der oplyses i den grammatiske angivelse om de to muligheder for tællelighed samt om sammenhængen mellem tællelighed og semantisk indhold. Desuden gives i kollokationsfeltet eksempler på såvel den tællelige som den ikke-tællelige brug. For at tilgodese den bruger, der ikke måtte være i stand til på baggrund af oplysningerne i selve ordbogsartiklen at foretage grammatisk korrekt sprogpåvirkning, gives desuden en henvisning til det relevante paragrafnr. i omttekstens differensgrammatik. Denne fremgangsmåde overflødiggør de ovennævnte rammeartikler i form af language notes (LDOCE) henholdsvis grammar notes (Cobuild). Brugen af rammeartikler som medium til forklaring af grammatiske fænomener og angivelser har den negative konsekvens i forhold til en samlet grammatisk fremstilling i omtteksten, at oplysningerne præsenteres i fragmenteret form. Herudover forekommer tilstedeværelsen af grammatiske rammeartikler at gribe forstyrrende ind i en teknisk ordbogs makrostruktur.

Der resterer herefter to spørgsmål. Det første drejer sig om lemmatisering af de i ordbogen anvendte grammatiske termer, herunder disses forkortelser, således som det er praktiseret i de to ovenfor citerede læreordbøger. Overført på fagordbøger ville dette princip indebære en betydelig afvigelse fra den hidtidige fagleksikografiske praksis. Som det var tilfældet med grammatiske rammeartikler, forekommer også grammatiske termer som lemmata at gribe forstyrrende ind i en lemmaliste bestående af fagtermer og -udtryk, ligesom der igen vil blive tale om en atomiseret fremstilling. Ifølge sædvanlig leksikografisk praksis for alle ordbogstyper indeholder omtteksten, typisk forteksten, en alfabetisk liste over de i ordbogen anvendte forkortelser med oplysning om de tilsvarende fulde former. Informationsværdien af U = uncountable i forkortelseslisten vil her øges og søgeproceduren lettes ved at tilføje nummeret på den relevante paragraf i ordbogsgrammatikken, som af samme årsag forsynes med detaljeret indholdsfortegnelse og fyldigt stikordsregister.

Det andet spørgsmål drejer sig om lemmatisering af affixer, som f.eks. suffixet *-ion* i ovenstående eksempel. Denne fremgangsmåde er pladsbesparende og anbefales i Bergenholtz (1994:105), "idet en del *regelmæssigt* dannede derivata .... vil kunne udelades" (min fremhævelse). Denne fordel udløses dog udelukkende, såfremt brugen på baggrund af de givne oplysninger sættes i stand til danne de pågældende derivata, hvilket igen indebærer, at det uregelmæssige kan adskilles fra det regelmæssige, således som det f.eks. er muligt i forbindelse med pluralisdannelse af tællelige substantiver. I forklaringen til lemmaet *-ation* osv. i Cobuild, som citeret ovenfor, hed det, at dette suffix kan tilføjes "some verbs in order to form nouns". Hvilke verber? F.eks. *pump* -> *pumpation*? *pumption*? *pumpion*? Og hvordan med verberne *control*, *prime*, *weld* osv., der alle indeholder et seman-

tisk procesaspekt, jvf. ovenstående citat fra Cobuild. Næppe overraskende optræder ingen af disse derivata i hverken tekstkorpus eller tekniske opslagsværker. Når det drejer sig om den i nærværende sammenhæng højst prioriterede funktion, oversættelse til fremmedsproget, forekommer denne fremgangsmåde derfor mere vildledende end vejledende, hvorfor den ikke kan anbefales. Dette er ikke det samme som at sige, at der ikke kan være leksikografiske fordele forbundet med lemmatisering af en række affixer, hvor den primære brugsfunktion er tekstreception. Man kan således få øje på et potentielt dilemma, hvor fremmedsproglig tekstproduktion og -reception intendes at have lige høj prioritet i én og samme polyfunktionale ordbog.

Når det drejer sig om teknisk fagsprog, må også den hyppigt anvendte *-ing*-form give anledning til særlige leksikografiske overvejelser, jvf. følgende eksempler:

- (a) The machine was slowly coating the ceramics.
- (b) The slow coating of the ceramics was effected by the machine.
- (c) A thin coating may be liable to cracking.

I (a) refererer *coating* udelukkende til handlingen, idet der er tale om en præsens progressiv af verbet *coat*, mens det i (b) optræder som et substantiv, nærmere betegnet et verbalsubstantiv. Verbalsubstantiver er abstrakte ikke-tællelige substantiver, der er dannet af en infinitiv form af verbet under tilføjelse af *-ing*. De to konstruktionsmuligheder er semantisk nært beslægtede, idet der i (b) stadig refereres til handlingen. I forhold til den rent verbale konstruktion i (a) er der imidlertid tale om en betydelig nedtoning af det progressive aspekt. I (c) er handlingsaspektet helt forsvundet, idet *coating* her repræsenterer et regelmæssigt tælleligt substantiv, der i en given kontekst kan erstattes med synonymet *coat* eller nærsynonymet *layer*. En syntaktisk konsekvens af dette skift fra det i verbalsubstantivet indbyggede handlingsaspekt til resultatet af denne handling i det deverbale substantiv er, at sidstnævnte ikke kan indgå i konstruktioner med præpositionsforbindelser, der refererer til varighed, måde eller årsag; sammenlign en konstruktion med et verbalsubstantiv: *coating for three minutes will ensure adhesion*, med følgende eksempel med et deverbalt substantiv: **coating (= layer) for three minutes will ensure adhesion*.

Det er altså nødvendigt at foretage en kontekstbaseret semantisk skelnen mellem verbalsubstantiver på den ene side og deverbale substantiver på den anden med henblik på afgørelse af tællelighed, som igen betinger de grammatiske konstruktionsmuligheder. Af de ovenfor undersøgte tekniske fagordbøger giver alene Clausen denne oplysning:

belægning 1. (med et overtræk, om handlingen) coating; (om resultatet) coat(ing)

Værdien af denne oplysning begrænses dog betydeligt af manglende angivelse af de grammatiske konsekvenser for tællelighed. Af læreordbøgerne har LDOCE og Cobuild alene *coating* som deverbalt substantiv, mens ordet ikke findes lemmatiseret i ALD. Hvor en ordbog intenderer at yde hjælp til teknisk engelsk oversættelse og tekstproduktion, må den oplyse om den semantisk baserede skelnen mellem verbalsubstantiv og deverbalt substantiv, herunder de grammatiske konsekvenser heraf. I lighed med hvad der var tilfældet med de ovenfor undersøgte substantiver med dobbelt klassetilhørsforhold, er der også her tale om en tæt semantisk relation, hvilket taler imod opsplitning i et polysemiindeks. Der foreslås derfor følgende leksikografiske behandling:

coating <U: the act of coating, § .. I C: the resulting coat>
 Δ ~ material, anti-corrosive ~s, a dielectric ~, paint ~ damage, special ~s
 for working parts, surface ~, top ~

Den grammatiske markering oplyser om den semantisk baserede skelnen mellem brugen som utælleligt henholdsvis tælleligt substantiv, idet der i forbindelse med brugen som utælleligt substantiv tillige gives en paragrafhenvielse til omtkastens differensgrammatik. De eksplicite angivelser suppleres med kollokationsangivelser, der viser såvel den tællelige som den utællelige brug af *coating*.

Der kan som nævnt konstateres en udpræget præference for nominalstil i teknisk engelsk. Det er dog ikke så meget ved den hyppige forekomst af substantiver i sig selv, at teknisk engelsk adskiller sig fra almensproget – og i øvrigt fra de fleste andre fagsprog – men i nok så høj grad ved en markant tendens til modifikation af disse substantiver. Indsættelse af forskellige typer modifikatorer til potentielt uendeligt lange og komplekse NP, hvor alene hensynet til forståeligheden synes at sætte en grænse, har til formål at præcisere det centrale substantivs informationsindhold ved yderligere at definere og afgrænse dets betydning, jvf. følgende eksempel fra det pumpe teknologiske tekst-korpus:

These include variable-voltage motor-generator sets, solid-state silicon-controlled rectifier packages, and variable-ratio transformers with rectifiers.

Der er her tale om et fagsprogskarakteristikum, som tekstproducenten/oversætteren ikke har mulighed for at erfare om i gængse grammatikker eller kendte tekniske opslagsværker, hvorfor der i overensstemmelse med de ovenfor fastsatte kriterier må redegøres herfor i differensgrammatikken. Det er et distinktivt træk ved teknisk engelsk, at der hyppigt optræder flere nominatorer (= N) i præmodifikatoren, jvf. følgende eksempler fra tekstkorpus:

Brake Horsepower is the motor shaft output horsepower delivered to the pump.

Maximum hydraulic thrust plus pump rotor weight should not exceed motor thrust capacity.

I modsætning til hvad der er tilfældet med attributive adjektiver, kan der ikke med udgangspunkt i den almensproglige grammatik præsenteres et fast regelsæt for den indbyrdes strukturering af N. Samtidig er der tale om et fænomen, der kan give anledning til betydelig produktions- og receptions-mæssig usikkerhed, ikke mindst for den ikke-fagkompetente bruger, der kan have vanskeligt ved at placere N's reference. For at yde specielt ikke-fagmanden hjælp i forbindelse med disse funktioner må der som et led i udarbejdelsen af ordbogsgrammatikken søges etableret så faste retningslinier som muligt for den indbyrdes rækkefølge af N. Inden for rammerne af et leksikografisk projekt har dette kun i begrænset omfang været muligt, idet der dog med udgangspunkt i tekstkorpus kan konstateres følgende klare tendenser: Hvor to N modificerer den samme kerne, kommer det substantiv, der referer til materiale eller agens før det substantiv, som svarer til kernen som objekt til verbum, jvf. henholdsvis *glass sample container* og *gas turbine drive*. Hvor alle eller nogle af nedenstående elementer er til stede, kan der konstateres en tendens til rækkefølgen: dimension + firma + varemærke + kvalificerende angivelse (model, type, kemisk sammensætning m.v.) + kerne (maskine, produkt, værktøj m.v.), ex: *the Luxas DPS rotary diesel-fuel injection pump, Grundfos LM/LP single-head pumps, four-inch four-stage pump, the Wannar Hydra-Cell D3 positive displacement pump*.

En undersøgelse af den leksikografiske praksis i engelske læreordbøger med hensyn til anskueliggørelse af et givet lemmas mulighed for at optræde som N i en NP afslører stor varietet på området, jvf. følgende eksempler:

ALD:

metal .... [C; U] any usu. solid shiny mineral substance which can be shaped by pressure and used for passing an electric current: Copper and silver are both metals. | They poured the molten metal into moulds. | a metal box | metal fatigue - see also METALLIC

LDOCE:

metal .... n [C, U] any of a class of mineral substances such as tin, iron, gold, copper, etc., which are usu opaque and good conductors of heat and electricity, or any alloy of these: Various metals are used to make the parts of this machine. | There isn't much metal in the bodywork of this new car; it's mainly plastic. | [attrib] a metal support, fitting, container

Cobuild:

metal .... **metals** N MASS A metal is a hard substance such as iron, steel, copper or lead. Metals are used for making tools, coins, machinery, wire, etc. There are many kinds of metal. EG I think brass is the best metal of all. This tool will cut metals like copper and silver. > used as an adjective > ADJ CLASS EG Metal dustbins make a noise and get bent.

Collins:

metal n. .... any of a number of chemical elements, such as iron or copper, that are often lustrous ductile solids, have basic oxides, form positive ions, and are good conductors of heat and electricity .... adj. made of metal

Der foretages i ALD ikke nogen eksplicit sondring mellem den grammatiske funktion af metal som kerne henholdsvis N i en NP, idet disse muligheder alene anskueliggøres ved hjælp af sætningseksempler og kollokationsangivelser placeret i umiddelbar forlængelse af hinanden. I LDOCE er kollokationer med *metal* som N ledsaget af markeringen attrib, som imidlertid ikke optræder, og dermed altså heller ikke forklæres, i hverken omtekst eller lemmaliste. I Cobuild har der tilsyneladende hersket en del usikkerhed med hensyn til, hvilken ordklasse man skulle tilordne *metal* med den grammatiske funktion af N. Mens formuleringen "used as an adjective" indikerer, at der i det efterfølgende sætningseksempel med *metal* som N er tale om et substantiv i adjektivisk funktion, viser en nærlæsning af rammeartiklen, der omhandler den yderligere grammatiske oplysning ADJ CLASS, at denne markering udelukkende kan referere til klassificerende adjektiver. Endelig har *metal* som N i Collins fuldgyltig adjektivisk status. Sidstnævnte tilordningsprincip kritiseres i Long 1965:65: "We can refuse to grant adjective classification to attributive words that, with essentially the same meanings, in other uses clearly require classification as nouns, unless they readily accept as modifiers clear adverbs such as remarkably, supposedly, and/or absolutely. In the English most of us must take into account, such words as giant, economy, university, dwarf, detective, iron and night do not pass this test; and we can deny them classification as adjectives, reasonably and quickly, on this basis." Også i Quirk et al. (1991:7.3, 7.12ff, 10.704ff og App I.43ff) bevarer attributivt anvendte substantiver deres ordklassestatus. Begrundelsen herfor er, at af de fire kriterier for fuld adjektivisk status opfylder præmodifierende substantiver alene kriteriet vedrørende muligheden for attributiv placering.

Der er således ikke med udgangspunkt i den almensproglige grammatik belæg for at give substantiver som N status af adjektiver i ordbogen, således som det er tilfældet i Collins og efter alt at dømme også i Cobuild. Spørgsmålet er herefter, om der overhovedet er behov for at eksplicite et givet nominalt lemmas mulighed for attributiv placering. Såfremt dette anses at være tilfældet, må denne oplysning gives konsekvent for alle de lemmata, for hvilke muligheden er til stede. En

nærlæsning af artiklen til det semantisk nært beslægtede *iron* som lemma viser, at dette ikke er tilfældet i nogen af de fire ovenfor undersøgte ordbøger. Også her adskiller teknisk fagsprog sig fra almensproget, idet muligheden for præmodificering her ikke blot er til stede, men også udnyttes forsåvidt angår såvel ikke-tællelige som tællelige, abstrakte som konkrete substantiver, jvf. f.eks. *acceleration: acceleration time* og *accelerometer: accelerometer readings*. Det har derfor næppe nogen informationsværdi i sig selv at ekspliciteere denne mulighed ved de enkelte nominale lemmata i en teknisk fagordbog. I stedet gives de fornødne oplysninger om dette karakteristikum for teknisk fagsprog i differensgrammatikken. Da der er tale om et generelt fænomen, ses der ingen mulighed for en direkte interaktion mellem ordbog og grammatik, idet en henvisning til den pågældende paragraf i ordbogsgrammatikken i givet fald ville skulle gives fra samtlige nominale lemmata. Tilgangen til disse oplysninger sker derfor alene via grammatikkens indholdsfortegnelse og stikordsregister.

Afsluttende bemærkninger

Overholdelse af teknisk engelsk fagsproglig grammatik indebærer en række i forhold til almensproget markante valg. En konsekvens af manglende overholdelse af den fagsproglige usus er, at de pågældende tekster, til trods for at de er indholdsmæssigt dækkende, af den fagkyndige modtager opfattes som kvalitativt mangelfulde. Hertil kommer, at receptionsprocessen hæmmes, idet den fagkyndige modtagers forventninger om de sædvanlige fagsproglige signaler, som han er vant til at orientere sig efter i en fagtekst, forbliver uopfyldte (Rossenbeck 1989:201). Endelig kommer omskrivninger og ikke-konventionelle formuleringer let til at virke omstændelige, hvorved tekstens karakter af fagtekst går tabt, idet præcis, økonomisk udtryksmåde netop er et karakteristikum ved teknisk fagsprog. Det er derfor af største betydning, at fagleksikografen søger at identificere de forskellige problemtyper, der karakteriserer et konkret fagsprog, som heretter i henseende til selektion, fordelingsstruktur, præsentation og detaljeringsgrad sættes i relation til ordbogens intenderede brugsfunktioner. Sådanne leksikografiske overvejelser må anses for nødvendige, såfremt en fagordbog skal yde brugeren den fornødne hjælp til at foretage grammatisk og registermæssigt korrekte valg i forbindelse med fremmedsproglig oversættelse og tekstproduktion.

Litteratur

- ALD = *Advanced Learner's Dictionary of Current English*. 1989. London: Oxford University Press.
- The American Heritage Dictionary of Science*. 1986. Boston · New York: Houghton Mifflin Company.
- Bergenholtz, Henning 1994: Sproglige oplysninger. Ordforbindelser. In: Henning Bergenholtz/Sven Tarp (eds): *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger – problemer og løsningsforslag*. Herning: Systime, 112–144.
- Chambers Science and Technology Dictionary* 1988. Edinburgh/Cambridge: W. & R. Chambers and Cambridge University Press.
- Clausen: *Dansk-engelsk teknisk ordbog*. 1990. København: Grafisk Forlag.
- Cobuild = *Collins COBUILD English Language Dictionary*. 1987. London/Glasgow: Collins.
- Collins = *Collins English Dictionary*. 1991. Glasgow: HarperCollins Publishers.
- Dictionary of Agriculture*. 1990. Middlesex: Peter Collin Publishing.
- Dictionary of Computing*. 1988. Middlesex: Peter Collin Publishing.
- Dictionary of Information Technology*. 1987. Middlesex: Peter Collin Publishing.
- Hansen, Helge/Hinrichsen, Hans 1945: *Dansk-engelsk teknisk ordbog*. København: Einar Harcks Forlag.
- Heath, David 1985: Grammatische Angaben in Lernerwörterbüchern des Englischen. In: Henning Bergenholtz/Joachim Mugdan (Hrsg): *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.–30.6.1984*. Tübingen: Niemeyer, 332–45.
- Herbst, Thomas 1984: Bemerkungen zu den Patternsystemen des Advanced Learner's Dictionary und das Dictionary of Contemporary English. In: Dieter Goetz/David Herbst (Hrsg): *Theoretische und praktische Probleme der Lexikographie*. München: Max Hueber Verlag, 139–165.
- Herbst, Thomas 1985: Das zweisprachige Wörterbuch als Schreibwörterbuch: Informationen zur Syntax in zweisprachigen Wörterbüchern Englisch-Deutsch/Deutsch-Englisch. In: Henning Bergenholtz/Joachim Mugdan (Hrsg): *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.–30.6.1984*. Tübingen: Niemeyer, 308–331.
- Herbst, Thomas 1987: A Proposal for a Valency Dictionary of English. In: Robert Ilson (ed): *A Spectrum of Lexicography. Papers from AILA Brussels 1984*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 29–48.

- Jackson, Howard 1985: Grammar in the Dictionary. In: Robert Ilson (ed): *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*. Oxford: Pergamon Press, 53–59.
- Jehle, Günter 1989: *Das englische und französische Lernerwörterbuch in der Rezension. Theorie und Praxis der Wörterbuchkritik*. Tübingen: Niemeyer.
- Kruisinga, E. 1931: Grammar and Dictionary. In: *English Studies* 13, 7–14.
- Kucera, A. 1989: *The compact dictionary of exact science and technology. Volume I: English-German*. Wiesbaden: Brandstetter Verlag.
- Langkilde, Charlotte et al. 1990: *L & H Teknisk Ordbog dansk-engelsk/engelsk-dansk*. L & H Ordbøger.
- LDOCE = *Longman Dictionary of Contemporary English*. 1991. Harlow: Longman Group UK Limited.
- Long, Ralph B. 1965: The Grammar of our New Dictionaries. In: *American Speech* 15, 63–66.
- McGraw-Hill Dictionary of Scientific and Technical Terms*. 1974. Editor in Chief: Daniel N. Lapedes. New York etc.: Mc-Graw-Hill.
- Mugdan, Joachim 1989: Grundzüge der Konzeption einer Wörterbuchgrammatik. In: *HSK* 5.2, 732–749.
- Mugdan, Joachim 1991: Zur Typologie zweisprachiger Wörterbücher. In: Gregor Meder/Andreas Dörner (Hrsg): *Worte, Wörter, Wörterbücher*. Tübingen: Narr Verlag, 25–48.
- Pedersen, Jette 1994: Anskueliggørelse af faglige relationer i brancheordbøger. In: *LexicoNordica* 1, 203–228.
- Pedersen, Jette: *Koncernspecifik brancheordbog med særligt henblik på teknisk engelsk. Prækonceptionelle overvejelser og koncept*. Ph.D. afhandling, Handelshøjskolen i Århus 1995.
- The Penguin Dictionary of Building*. 1993. James H. Maclean and John S. Scott. London: Penguin Books.
- The Penguin Dictionary of Civil Engineering*. 1991. John S. Scott. London: Penguin Books.
- The Penguin Dictionary of Electronics*. 1988. E. C. Young. London: Penguin Books.
- The Penguin Dictionary of Science*. 1986. E. B. Uvarov & Alan Isaacs. London: Penguin Books.
- Quirk, Randolph/Greenbaum, Sidney/Leech, Geoffrey/Svartvik, Jan 1991: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London and New York: Longman.
- Rossenbeck, Klaus 1989: Lexikologische und lexikographische Probleme Fachsprachlicher Phraseologie aus kontrastiver Sicht. In: Benjamin Bannani (ed): *Translation and Lexicography. Papers read at the EUROLEX Colloquium held at Innsbruck 2–5 July 1987*. Missouri: Paintbrush, 197–210.

- Scerba, Lev Vladimirovic 1939: Predislovie [k Russko-francuzskomu slovarju]. In: Scerba/Matusevic: *Russko-francuzskij slovar*. Moskva.
- Warrern, Allan 1981: *Dansk-engelsk teknisk ordbog*. København: Clausen.
- Wiegand, Herbert Ernst 1988: Was eigentlich ist Fachlexikographie? Mit Hinweisen zum Verhältnis von sprachlichem und enzyklopädischem Wissen. In: Horst Haider Munske/Peter von Polenz/Oskar Reichmann/Reiner Hildebrandt (Hrsg.): *Deutscher Wortschatz. Lexikologische Studien. Ludwig Erich Schmitt zom 80. Geburtstag von seinen Marburger Schülern*. Berlin/New York: de Gruyter, 729–790.

*Jens Axelsen/Chr. Broen-Christensen*¹

Morten Pilegaard & Helge Baden: *Medicinsk ordbog, dansk engelsk, engelsk dansk*. København: C.E.G. Gads Forlag 1994, Dkr. 595.

Ifølge forordet er bogen primært beregnet på oversættelse af danske medicinske tekster til engelsk. Målgruppen er først og fremmest forskere, ansatte og uddannelsessøgende indenfor sundhedsområdet, og dernæst alle med kommerciel interesse for dette felt, herunder bl.a. medicinalindustrien.

Forordet oplyser at bogen indeholder ca. 10.000 opslagsord samt ca. 9.000 ordforbindelser i den dansk-engelske del og ca. 10.500 opslagsord og 21.000 ordforbindelser i den engelsk-danske del. Der redegøres for fagområder og vægtning, selektionsgrundlag, tilblivelse, og for hvilke eksperter der har bidraget med faglige oplysninger. Der er en fyldig brugervejledning på 9 sider, samt en forklaring til forkortelser og tegn. Endelig er der en kort litteraturliste på 14 numre. Mht udtale er der i ækvivalenterne i den dansk-engelske del angivet tryk, men ikke mere og ikke i den engelsk-danske del.

Til opslagsordene i den dansk-engelske del er der foruden en oversættelse knyttet en engelsk forklaring og i mange tilfælde eksempler på brugen. Fra oversættelserne i den engelsk-danske del er der henvisning til forklaringerne i den dansk-engelske. Bogen er meget brugervenlig i sin overskuelige opstilling og klare typografi med forskellig skrift for lemmer, ækvivalenter og forklaringer/eksempler.

Efter faganmelderens erfaring har en del medicinere ret ringe engelskkundskaber og har store vanskeligheder hvis de skal skrive en artikel på engelsk, så der er behov for en ordbog som den foreliggende, og konceptet: at give en forklaring af den givne ækvivalent, grammatiske oplysninger til ækvivalenten (ganske vist er de minimale og kunne med fordel udvides, fx med angivelse af tællelighed), og eksempler til at belyse brugen er glimrende. Det er noget ret nyt i en fagordbog (noget lignende kendes fra Genteknologisk ordbog), og det fungerer også et stykke hen ad vejen her, men som det vil fremgå af det følgende har vi adskillige kritikpunkter.

Ordbogens fagområde er, som anført i forordet, lægevidenskaben med vægten lagt på de store fag, dvs intern medicin og kirurgi. Blandt de andre specialer er særlig ortopædi, ortopædisk kirurgi, gynækologi, obstetrik, oftalmologi og almen medicin søgt dækket men det er påkrævet med en opdatering indenfor nogle af lægevidenskabens specialer.

¹ Jens Axelsen er ordbogsredaktør, dr. med. Chr. Broen-Christensen er speciallæge.

Det gælder fx farmakologi, som er faganmelderens område, hvor ordbogen har mange svagheder. For det første mangler nogle vigtige opslagsord indenfor almenfarmakologien: *famakokinetik* (pharmacokinetics) og *fordelingsrum* (volume of distribution). *Barbitur* (barbiturate) er medtaget, selvom denne lægemiddelgruppe er obsolet i dag. Derimod mangler vigtige grupper som *benzodiazepiner*, *calciumblokkere* og *beta-receptorblokerende midler*. Man kan finde lægemiddelnavne som næppe bruges i dag. Det gælder fx *demerol* (*petidin*) og opian/opianine (*noradrenalin*). Opslagsordet *afføringsmiddel* har ækvivalenterne "aperient, cathartic, laxative, purgative". Forklaringerne der findes under adjektivet *afførende* er næsten enslydende. Brugeren kan ikke vide at den mest anvendte betegnelse for lægemiddelgruppen er "laxative" eller nærsynonymet "purgative", mens "cathartic" er navnet på en undergruppe af afføringsmidler, og at "aperient" ikke bruges i medicinsk litteratur.

Indenfor det neuro-psykiatriske område synes der også at have manglet fagkyndig assistance. *Aktualneurose*, der er et historisk begreb, findes som opslagsord, men *panikangst*, der har stor klinisk interesse i dag, er ikke med. Under opslagsordet *smerte* finder man ækvivalenterne "ache, pain, suffering" med "definitionslydende forklaringer". Det fremgår imidlertid ikke at "pain" omfatter alle former for smerte, og den forklaring der gives på pain ligner ikke meget den internationalt anerkendte definition på smerte: "An unpleasant sensory and emotional experience associated with actual or potential tissue damage, or described in terms of such damage". For at finde oversættelsen til det eksakte begreb *smertetærskel* (pain threshold) må man vælge det upræcise udtryk *smertegrænse* som opslagsord.

Indenfor ovennævnte specialer er der brug for en revision af ordbogen. Ud fra en generel medicinsk betragtning vil faganmelderen imidlertid mene, at ordbogen kan blive et nyttigt redskab for medicinske studerende og yngre forskere.

Princippet for udvalget af almensproglige lemmer er ikke klart. En bruger vil næppe slå ord som *spaltekorrektur*, *foreligge*, *lektor*, *nærmeste familie* op i en ordbog som denne. Desuden er behandlingen af dem i mange tilfælde ikke tilfredsstillende. Under *rig* "rich" får man som kollokationseksempel *rig på* oversat "high in, abundant"; dels kan det også hedde "rich in", dels oversætter "abundant" ikke udtrykket *rig på*. Ækvivalenterne til *egne sig* er "amenable to, suitable for", men "be" må da med, selvom det fremgår af eksemplerne. Under *udebleven* står kun ækvivalenten "misses" (og bagefter kollokationen *udebleven menstruation* "misses period"), men *udebleven* bruges jo også i andre sammenhænge, hvor "misses" ikke kan gengive det ("de udeblevne medlemmer"), så en brugsbegrænsning burde være anført. Under *stå* anføres kun "stand" som ækvivalent, og hvis man overhovedet vil have et sådant ord med bør brugen forklares, hvordan skal brugeren ellers vide at det ikke hedder "as it stands in my article"?

Under *genstand* står kollokationen *være genstand for* oversat "be subject of", hvilket yderligere gentages i den engelsk-danske del under "subject", men det skal hedde "be the (evt. a) subject of", som det rigtigt står i eksemplerne til *strid*. Som det også er påpeget ovenfor mangler der ofte differentiering mellem de opgivne ækvivalenter, som i de følgende eksempler: *smal* "narrow, slender, slim", *slå* "beat, strike" (vil man ikke risikere at *hertet slog* bliver oversat "the heart struck"?), *risikofri* "harmless, innocuous, with impunity" (det sidste er oversættelse til adverbiet *risikofrit*; der er dog givet et eksempel), *løsrne* "disengage, disimpact, unlock (dog med eksempel til det sidste), *beruset* "drunk, inebriated, intoxicated" (kun med et intetsigende eksempel: "shock in inebriated patients"). Homonymer som ved *læge* er ikke nummereret, hvad der nok ville være hensigtsmæssigt. Til *forhold* er der angivet 6 ækvivalenter med forklaringer der fylder godt en spalte, og her er det nok et spørgsmål, om medicinere med usikre engelskkundskaber ikke ville være bedre hjulpet med en kort forklaring på dansk. At lemmaerne er ordnet alfabetisk er nok heller ikke særlig hensigtsmæssigt, da den oplagte på den måde ikke kommer først (under *spaltning* er "cleavage" den første ækvivalent), og nok så vigtigt fordi man derved adskiller hvad der bedst hører sammen: under *forhold* står: "condition, feature, proportion, question, ratio, relation", og her burde fx "proportion" og "ratio" høre sammen. En form for gruppering ville også under *lidelse* gøre det lettere for brugeren at finde den relevante ækvivalent; her står: "affection, agony, disease, disorder, disturbance, lesion (?), pain, suffering" i den rækkefølge. Ordbogen går undertiden meget vidt i de ækvivalenter der gives: Under *sår* får man foruden de oplagte "ulcer" og "wound" også "burn" og "gash", under *flænge* foruden "gash" også "scratch", under *specialist*: "consultant, expert, specialist", men også "expert hand".

Efter ækvivalent og forklaring kommer der eksempler der er taget fra autentiske tekster og viser engelske kollokationer som ækvivalenten kan indgå i. Disse eksempler er nyttige og noget nyt i en faglig ordbog. Det er nyttigt under *skridt* at få "a step in the right direction", under *skrige* kan eksemplet til "scream" vise at det er stærkere end "cry", og under *resistens* "resistance" illustrerer eksemplerne efterfølgende præposition "to" og forudgående verbum "acquire". Men eksemplerne er ikke altid særlig markante: under *gurgle* "gargle" står der "you must gargle every hour". Og undertiden er der rigeligt med gentagelser: under *shock* får vi både "a patient in shock" og "he was admitted in shock", under *sej*: "confinement to bed may be shortened", og så lidt længere nede "confinement to bed", under *modstridende*: "their results were contradictory; the results of the two studies were contradictory". Eksemplerne passer ikke altid til lemmaets indhold: under *tage* "withdraw" står der, efter to relevante eksempler: "he had withdrawn from social interaction", under *sparsom* "slight" er eksemplet "slight/mild anaemia". Og man siger vel ikke *barsle med et*

sundt barn, som eksemplet under *barsle* synes at indicere, eller *hjertermængde*, som eksemplet til *mængde* "output" "cardiac output (per minute)" lægger op til. Ganske vist står der i brugervejledningen: "I enkelte tilfælde vil eksemplet ikke leksikalt svare til ækvivalenten", men nogle af disse eksempler synes dog for langt ude. Under *genopøve* fremgår det af forklaringen at "re-educate" bruges om en person, men eksemplet er "to re-educate muscles" (hvor man ville forvente "re-train"). Iøvrigt er eksempelrækkerne sommetider meget lange, og nok også for lange til at man kan forvente at brugerne orker at arbejde sig igennem dem.

Blandt de ting der må ses nøjere på ved en kommende revision er der, foruden en del trykfejl, også henvisningerne. I en ordbog vil man forvente at en henvisning viser hen til et sted hvor man kan få mere at vide end der står i den artikel man er ved, og det passer også i nogle tilfælde her, fx når der henvises fra *deling* til *spaltning*, fra *spasme* til *krampe*, fra *stråleafskærmning* til *afskærmning*. Men i en del tilfælde er der kun tale om angivelse af et synonym og det kan jo være nyttigt at få at vide men bør så angives som sådant, fx *spedalskhed* og *lepra*, og forklaring kunne i disse tilfælde spares. Man kunne måske med fordel have henvist fra *almenpraktiserende læge* til *praktiserende*, hvor der står yderligere tre ækvivalenter, inklusive en amerikansk. Nogle steder er der lidt kludder i det, fx henvises der under *lejre* vb. til *legemsstilling*, *stilling*, og sidst i artiklen *selvmord* henvises man til – *selvmord*.

Hvad den engelsk-danske del angår er der kun at bemærke at mange (men ikke alle) flerledsforbindelser til overflod findes under begge led, fx "bite occlusion, coronary occlusion, faecal incontinence, renal fascia, body function, cardiac function, oesophageal obstruction". Ækvivalenten til det sidste er det ene sted stavet i et ord, det andet i to. "Prickly heat" er ikke kommet med, "cousin" har som eneste ækvivalent "kusine". Og man kan undre sig over at *urea clearance* (s. 655) er oversat til "urinblære-clearance", når *urea* er korrekt oversat til "urinstof". Det må også være en lapsus at ækvivalenterne til *anti-depressant* både omfatter "antidepressivt middel" og "antiepileptisk stof".

Sammenfattende må vi sige, at selvom der her foreligger et nyt og godt koncept til en fagordbog, er der dog for mange kritikpunkter til at den i sin nuværende form kan siges at være tilfredsstillende. Såvel indenfor de ovennævnte specialer som på de andre omtalte punkter er der behov for en meget grundig revision.

Henning Bergenholtz

Dansk Grundordbog

Cay Dollerup/Inge Padkær Nielsen: *Dansk Grundordbog. Basic Dictionary of Danish. Shortcut to the Danish language. Genvej til det danske sprog*. København: Høst & Søn 1994. [187 sider, DKK 125,-]

1. Etiske og praktiske krav til en ordbogsanmeldelse

To af bidragene i *Lexicographica* 11 afslutter med en opstilling af ordbogskritikkens ti bud. Det drejer sig dog ikke om de samme ti bud. Bergenholtz/Mogensens (1993:30) bygger på forslag fra en litteraturkritiker (Jørgensen 1992) og bringer en række praktiske krav til en ordbogsanmelders opbygning og indhold, bl.a.

3. Die Rezension sollte neben einer Analyse auch dem Leser eine Beurteilung vermitteln, gleichzeitig sollte der Rezensent anhand von dargelegten Voraussetzungen für sein Urteil argumentieren.
7. Die Rezension darf gerne witzig formuliert sein, aber auch gerne provozieren.
9. Die Rezension sollte auf Einsicht und Kenntnissen aufbauen, die mit einer Solidarität mit dem Verfasser zu verbinden sind – ohne dabei auf kritische Visionen zu verzichten.
10. Die Kritik soll positiv sein und insbesondere alternative Möglichkeiten bei negativen Kritikpunkten bieten.

Kun ved de to sidste bud sidste bud er der en vis overensstemmelse med de andre ti bud i samme årsskrift. Wiegand (1993:4) bygger på Turicensis (1929) og betoner – svarende til dette forslags teologiske sammenhæng – en etisk handlemåde, bl.a.:

1. Es gibt auch eine Ethik der Wörterbuchkritik.
2. Die Lexikographie, die Wörterbuchforschung und die kulturelle Praxis der Wörterbuchbenutzung sind keine Personen. So enthalte Dich des Persönlichen.
4. Du sollst die Wörterbuchmacher nicht vernichten. Auch für den Wörterbuchkritiker gilt: Du sollst nicht töten.
9. Suche nicht Dein Lob und auch nicht Deine metalexikographische Gelehrsamkeit in Wörterbüchern. Auch metalexikographisches Eigenlob stinkt. Suche zu lernen.

Hvis alle anmeldere gennem alle tider havde overholdt disse ti buds gennemgående krav om at fremhæve det positive og undlade personlige hentydninger, ville den nogle gange fremførte forståelse for Goethes berømte forslag helt have mistet sit grundlag: "Schlagt ihn tot,

den Hund! Es ist ein Rezensent." Alligevel ville jeg i tvivlstilfælde foretrække anmeldelser, som forsynder sig mod nogle af de etiske krav, hvis deres overholdelse ellers fører til, at mængden og omfanget af seriøse ordbogsanmeldelser bliver endnu mindre, end den for tiden er i Norden. For heri ligger der en betydelig forskel til oplysnings-tidens tidsalder, hvor de fleste bøger fik omfattende anmeldelser, ikke bare omtaler i form af afskrift af forlagets reklametekst, som det ofte sker i dag. Goethes sentens afspejler i høj grad den betydning, som anmeldelser dengang havde. I den sidste halvdel af det 18. årh. var anmeldelser efter den nutidige målestok ganske vist temmelig ufor-skammede, men de var helt centrale i den videnskabelige og sam-fundsmæssige debat, sml. Raabe (1974) og Dörner (1991:20f). I dag ses anmeldelser med vid og bid kun forholdsvis regelmæssigt ved kon-cert- og filmanmeldelser. Når det drejer sig om ordbogsanmeldelser, må forlagene og ordbogsforfatterne i Norden ud over den nævnte let forandrede afskrift af bagsideteksten i avisanmeldelser ofte nøjes med at glæde eller ærgre sig over en diskussion af deres lemmaselektion i lingvistiske tidsskrifter, sml. Bergenholtz/Mogensen (1993). Selvfølgelig kommer der også mere seriøse anmeldelser, men selv store og vigtige nordiske ordbøger bliver til dels slet ikke bedømt indgående, sml. Rossenbeck (1993).

Set i dette perspektiv kunne man argumentere for i første omgang at koncentrere interessen om de vigtigste og måske de bedste ord-bøger, hvor en grundig og retfærdig bedømmelse i særlig grad ville kunne give videreførende bidrag i den metaleksikografiske debat, men også vil kunne have en ordbogsplejende funktion med forbedringer af praksis i de vigtigste ordbøger til følge.

Ved nærmere eftertanke må denne indstilling dog forkastes. Der er ganske vist forskel på forskellige ordbøgers salgstal, der er også forskel på mængden af brugere af forskellige ordbøger. Men dels er disse tal ikke kendt og vil højst kunne bygge på antallet af udgaver for enkelte ordbøger, dels ville det være metaleksikografisk utilfreds-stillende kun at betragte ordbøgers vigtighed ud fra deres salgstal. Hvis man går ud fra, at enhver ordbog er udarbejdet ud fra et ønske om at opfylde et behov hos de potentielle brugere (og så vidt muligt også at tjene penge på dette arbejde), kan der principielt ikke på forhånd være et klart skel mellem vigtige og uvigtige ordbøger. Også en meget spe-ciel ordbog, som kun vil få et ringe antal brugere, vil for disse kunne være uhyre vigtig og dens konception desuden være særlig interessant både for metaleksikografien og for den praktiske leksikografi. Uaf-hængigt af en ordbogs evt. kvalitet kræver dens udarbejdelse i hvert enkelt tilfælde en så omfattende indsats, at den fortjener en grundig og konstruktiv kritik. Det gælder også for den ordbog, som anmeldes i dette bidrag. Men det skal på forhånd medgives, at visse problematiske dele af ordbogen førte til de ovenstående indledende overvejelser.

2. Dansk Grundordbog

Ordbogen "henvender sig til enhver, der vil lære dansk, både i Danmark og i udlandet". Det er med andre ord en L2-læreordbog i dansk. Den har et helt andet koncept end LEXIN-ordbøgerne for konkrete sproggrupper med Lsvensk → L1 (sml. Gellerstam 1994) eller for monolingvale L2-ordbøger som fx LEXIN-grundbogen (sml. hertil også anmeldelsen af Bergenholtz 1994), LDOCE, COBUILD eller LANGENSCHIEDT GWDaF. I det første tilfælde gives der forklaringer på og henvisninger til L1, i det andet foretages alle forklaringer på L2. I modsætning hertil er nogle af denne ordbogs byggede også skrevet på engelsk og både den principale og de subsidiære lemmalister er forsynet med engelske ækvivalentangivelser. Således vil alle udlændinge, der kan engelsk, få mere hjælp ved sprogindlæringen end i en ordbog med forklaringer udelukkende på dansk. Denne idé er god, men selvfølgelig ikke ny. Den kendes også i ordbøger fra det 16. og 17. årh. med latin som *lingua franca*.

Ordbogen indeholder, til dels som tidligere tiders parlør, en lang række byggede, som kan bruges i forskellige sammenhæng. Efter et kort forord på dansk (side 7–9) og et endnu kortere på engelsk (side 10) følger den principale lemmaliste med 3000 danske "grundord". Denne kaldes også grundordbogen (se hertil også næste kapitel). Til hvert lemma findes der en udtaleangivelse, en ordklasseangivelse, en genusangivelse (ved substantiver), fleksionsangivelser, udtaleangivelser til de herved angivne grammatiske ord og endelig en engelsk eller amerikansk ækvivalentangivelse. Hertil følgende uddrag:

idiot [idi'o: 'd], sub. en -,

-en [idi'o: 'døn],

-er [idi'o: 'dΛ],

-erne [idi'o: 'dΛnə] = idiot

idræt ['i:dræd], sub. en -,

-ten ['i:drædøn],

-ter ['i:drædΛ],

-terne ['i:drædΛnə] = athletics

iføre ['i:fø: 'Λ], verb.

-r ['i:fø: 'Λ],

iførte ['i:fø: 'dø],

har/er iført ['i:fø: 'd] = dress

Ud fra det – synes jeg – rigtige princip om at angive eksplicite grammatiske angivelser i en læreordbog anføres de vigtigste fleksionsformer i en fastlagt rækkefølge. Ved substantiverne er genitivformer og ved verberne passiv-, imperativ- og præsens particip-formerne dog ikke medtaget. Set ud fra et indlæringssynspunkt anser jeg dog den mekaniske ret fuldstændige angivelse ved alle lemmata for uhensigts-

mæssig. Herved kan læseren let få det indtryk, at hele fleksionen i virkeligheden er uregelmæssig og må læres for hver enkelt glose. Under brug af den anførte danske grammatik kunne man have valgt at anføre alle regelmæssige former i grammatikken og alle uregelmæssige i ordbogen, fx kunne man anse verbparadigmet med *-ede* for præteritum og *har -et* for particip perfekt for reglen, som kun står i grammatikken, men ikke ved de pågældende verblemmata (hvis der ikke samtidig er andre fleksionsmuligheder). Ligeledes kunne man også have undladt at give de udtaleangivelser for alle de grammatiske ord, som ikke adskiller sig på uforudsigelig måde fra angivelsen ved grundordet. Den herved sparede plads kunne have været brugt til andre vigtige oplysninger. Men dette punkt vender vi tilbage til.

Efter lemmalisten følger en kort dansk grammatik, som er skrevet på dansk. Den er ganske vist forbilledlig kort, men på flere punkter ikke fejlfri og først og fremmest er det en fleksionslære uden de for selv en meget kortfattet grammatik nødvendige oplysninger om syntaks og orddannelse. Den er fx teoretisk og praktisk et klart tilbage-skridt i sammenligning med den danske grammatik i Müller (1800), som er forfattet på tysk. Tilsvarende kunne man have forventet en dansk grammatik på engelsk i en bog for udlændinge med titlen "Basic Dictionary of Danish". Dette ville have svaret til ordbogens intentioner. Evt. kunne man have bragt denne del både på engelsk og på dansk, evt. parallelt med den danske tekst på venstre og den engelske på højre side.

Herefter følger en række subsidiære lemmalister til forskellige emner: "Her præsenteres ord og begreber fra bestemte situationer og emner i kognitive forløb." Senest her må anmelderen ihukomme sig Wiegands fjerde bud for ordbogsanmeldere, så jeg må prøve at tro på, at fx *klapvogn = folding pram* og *paraplyklapvog = stroller* er ord, hvorimod *Moren pusler barnet = The mother is nursing the child* og *Barnepigens trøster børnene = The babysitter is comforting the children* er begreber (alle fra side 154). At tale om kognitive forløb er ganske vist mode i dele af lingvistikken, men det er nu ikke helt oplagt i denne sammenhæng. Indarbejdelse af tematisk ordnede lemmalister kan være yderst nyttige i en læreordbog. Der kunne dog godt have været valgt en noget lettere tilgangsstruktur, idet de enkelte lister på op til fire sider er ordnet ikke-alfabetisk med det danske udtryk som lemma, fx begynder listen under *en by = a town*: med følgende artikler:

rådhus = town hall
 torv = square
 gågade = pedestrian street
 telefonboks = telephone box
 indkøbscenter = shopping center
 forretning = shop
 fortovej = pavement
 gade = street

Et engelsk, måske også et dansk indeks kunne her have været en stor hjælp. Hertil siges der både i forordet og på omslagsteksten: "Dansk Grundordbog består af en udtalenøgle, en alfabetisk ordliste [...] en emneliste, der via den tematiske opbygning gør det let for en fremmed at 'rejse' ind i Danmark samt af et indeks, hvor man ved hjælp af det engelske indgangsort kan finde det danske opslagsort." Med det til sidst nævnte og også ønskværdige indeks er der dog det problem, at jeg ikke har kunnet finde det i ordbogen. Der er derfor anledning til at citere endnu et af de Wiegandske bud, nemlig det sjette, som maner til yderste tilbageholdenhed mht. til kritik af evt. mangler i ordbogen:

Die Spreu laß' den Wind verwehen. Ein Spreukehrer in der kritischen Wörterbuchforschung ist ein Mistkäfer im Blumenbeet. Suche den fruchtbaren Weizen der Wahrheit, und wenn Du ihn nicht findest, so schweige, oder prüfe, ob dein Auge blind sei.

Herefter kan jeg ikke tillade mig at sige mere om det engelske indeks. Men jeg vil ikke undlade at anføre, at nogle af de kritikpunkter, som kan anføres mod denne ordbog, måske også kan forklares med et ringe engagement fra forlagets ordbogsredaktion. Hertil kun følgende eksempel: Den udsendte reklamebrochure er stort set identisk med ordbogens bagsidetekst, dog med en tilføjelse af navnet på ordbogens forfatter: "Dansk Grundordbog af Dollerup/Jensen". På titelsiden er forfatterne angivet som Cay Dollerup og Inge Padkær Nielsen. Der er her flere muligheder. Fx kan der have været en tredje fornavnløs medforfatter med efternavnet Jensen. Inge Padkær Nielsen hedder måske ikke Nielsen, men Jensen. Der er mange flere muligheder, hvis man medtager skilsmisse og giftermål. Men sandsynligvis er den rigtige forklaring såre simpel: sjusk.

3. Forslag til forbedring af artiklerne i grundordbogen

Når jeg indledningsvis skrev, at grundideen var god, mente jeg specielt princippet om at bruge engelsk som forklaringsprog uden at lave en egentlig bilingval ordbog. Det drejer sig her snarere om en monolingval ordbog med en bilingval dimension (Tarp 1994). Selve ordbogsartiklerne i den principale lemmalister kunne, når man holder sig til den angivne brugergruppe og intentionen sprogindlæring, med fordel indeholde yderligere oplysninger om kollokationer, evt. kunne der gives korte leksikografiske eksempler. LEXIN, COBUILD og LANGENSCHIEDT GWDaF kan her tages som forbilleder. Yderligere grammatisk information, som også gives i de nævnte ordbøger, ville også være nyttige (sml. hertil også Bergenholtz 1985). Man kunne fx begynde med at forklare forskellen mellem brugen af *være* og *have* ved dannelsen af particip perfekt. Det burde i det mindste gøres i grammatikken, men også i lemmalisten ved særlige verber, når brugen er tvivlsom

eller flertydig, sml. under *bevæge*: *har/er -t*. For en udlænding må gælde, at han først og fremmest må lære *har bevæget sig* ('flyttet sig') og *er bevæget* ('rørt').

På lignende vis kan det foreslås at undlade angivelse af sådanne grammatiske ord, som næppe vil indgå i det ordforråd, en udlænding vil træffe på, endsige selv bør bruge. Det drejer sig i særlig grad om substantiver, hvor en række angivne pluralformer forekommer uvante hhv. mærkelige og fx heller ikke er belagt i DANSK FREKVENSBOG:

idræt

-ter
-terne

Disse pluralformer kan vel ikke afvises, mere almindelig og mere anbefalelsesværdig er dog *idrætsgrene*. Pluralis af *meter* hedder i grundordbogen *meter*, af *kilometer* derimod *kilometre*. Den sidste form lyder i mine ører mærkelig, men vil måske i mindre grad være det, hvis den bruges af en udlænding. Men det er vel næppe meningen med ordbogen. Betydning og også næppe helt central i en udlændings aktive eller passive ordforråd er også følgende pluralformer, som hver for sig optager en hel linie, da der er tilføjes en udtaleangivelse:

seksualitet

-er
-erne

undervisning

-er
-erne

pasta

-er
-erne

pinse

-r
-rne

mavepine

-r
-rne

hovedpine

-r
-rne

Der kan foreslås at spare angivelsen af de hundredvis af tænkelige, men næppe alment brugte grammatiske ord. I nogle tilfælde vil de tænkte situationer være temmelig kunstige, fx for *mavepine*. I andre måske mindre, fx *hovedpine*, som hver for sig er belagt en gang i det

tekstkorpus, DANSK FREKVENSBORDBOG bygger på. Men i disse og alle de andre tilfælde, hører disse pluralformer ikke til den del af ordforrådet, en udlænding skal begynde med at lære.

Den indsparede plads kunne bruges til andre oplysninger. Man kunne begynde med at anføre nøjagtigere ækvivalentangivelser, som i øvrigt bør placeres et andet sted i ordbogsartiklerne. Nu står de sidst i artiklen, efter sidste ord, fx

idiot

[...]

-erne [...] = idiot

iføre

[...]

har/er iført [...] = dress

Den, der er god til engelsk, er selvfølgelig klar over, at dansk *idioterne* ikke er lig med engelsk *idiot* eller at *har/er iført* ikke svarer til *dress*. Om ikke andet, så for en ordens skyld burde den engelske ækvivalentangivelse flyttes op efter lemmaet eller stå sidst i artiklen på en egen linie.

Men også når oplysningerne i og for sig er korrekte, har jeg svært ved at se, hvad en udlænding kan bruge dem til, hvis han ikke allerede er meget dygtig til dansk (og så har han ikke brug for den type ordbog). Sprogindlæring spiller – for nu at henvise til de nævnte kognitive forløb – ikke kun en rolle ved de sproglige tegns udtryk, men i særlig grad ved deres indhold. Man lærer ikke sprog ved at lære sproglige tegns udtrykside, hvad denne ordbog tilsyneladende forudsætter. Følgende artikel

høne ['hœ:z nə], sub. en -,

-n ['hœ:z nən],

-r ['hœ:z nʌ]

el. hønns ['hœn's],

-rne ['hœ:z nʌnə] =

el. hønserne ['hœn'sənə] = hen

fortæller netop ikke om den indholdsmæssige forskel på *hønns* og *høner*, som for en udlænding er vanskelig. Man kunne i øvrigt have udeladt den sidstnævnte pluralform, da de fleste udlændinge vil have mere brug for flertalsformen *hønns*.

Hvis en ordbog som genuint formål skal bruges ved selvstudium i dansk, vil det være formålstjenligt ikke bare at anføre ortografiske ord og forsyne dem med udtaleangivelser. Der burde bl.a. gives rudimentære semantiske, og herunder betydningsdifferentierende oplysninger. Sådanne oplysninger kunne desuden forhindre, at leksikografen forledes til opremnelser, som kan føre til alvorlige ind-

læringsproblemer. I øvrigt også til fejl. Der er fx tilfældet ved følgende artikler:

knibe ['kni: bæ], sub. en -,
 -en ['kni: bæn] = trouble
knibe ['kni: bæ], verb.
 -r ['kni: 'bʌ],
 kneb ['kne: 'b],
 har/er knebet ['kne: bæð] =
 to be difficult

Her har substantivet én betydning, men verbet er homonymt. Den ene betydning svarer til substantivets. Den anden betydning 'næppe' er ikke angivet ved den engelske ækvivalent, men måske alligevel smuttet med i particip-angivelsen. For med betydningen 'be difficult' bør heller ikke en udlænding sige: *Det er knebet*. Hvis en sådan fejl ikke er problematisk, da sætningen trods alt er forståelig, vil jeg i samme ånd sige: *It be hard to make dictionary*.

4. Wiegands tiende bud

Ein spöttelnder Wörterbuchkritiker gleicht dem Professor, der auf dem Katheder über einen Kollegen witzelt. Sie haben beide den Beifall des Auditoriums hinter sich, aber den Zorn Gottes über sich; denn sie ver-spotten den wehrlosen Lexikographen, der sich nicht verteidigen kann.

Trods forsøg på at undgå at forsynde mig mod dette bud, er det ikke lykkedes helt. For at råde lidt bod, har jeg opfordret forfatterne af ordbogen til at tage til genmæle i denne udgave af tidsskriftet. Som udgangspunkt for en evt. dialog vil jeg tillade mig følgende samlede bedømmelse, som ud fra sin intention har et konstruktivt sigte: Grundordbogen kan efter min mening ikke bruges under indlæring af dansk. Derudover indeholder den et betydeligt antal tvivlsomme angivelser. Der er brug for en dansk læreordbog, så der må opfordres til en stærkt forandret udgave af denne første danske læreordbog. En sådan vil med fordel kunne drage nytte af at skele til nogle af de ordbøger, som nævnes i den følgende litteraturliste.

Litteratur

- Bergenholtz, Henning 1985: Vom wissenschaftlichen Wörterbuch zum Lernerwörterbuch. I: *Lexikographie und Grammatik. Akten des Essener Kolloquiums zur Grammatik im Wörterbuch 28.–30.6.1984*, hrsg. von Henning Bergenholtz und Joachim Mugdan. Tübingen: Niemeyer, 225–256.
- Bergenholtz, Henning 1994: Grundordbog til genbrug. I: *LexicoNordica* 1, 243–247.
- Bergenholtz, Henning/Mogensen, Jens Erik 1993: Wörterbuchkritik in Dänemark. I: *Lexicographica* 9, 8–35.
- COBUILD = *Collins COBUILD English language dictionary* [developed and comp. in the Engl. Dep. at the Univ. of Birmingham] Ed. in chief John Sinclair. London/Glasgow: Collins 1987.
- DANSK FREKVENSBOG = Henning Bergenholtz: *Dansk frekvensordbog. Baseret på tekster fra danske romaner, ugeblade og aviser fra 1987–1990*. København: Gad 1992.
- Dörner, Andreas: Von der Gelehrtenrepublik zur Nationalbewegung. Kontexte der Sprachforschung in Deutschland an der Schwelle vom 18. zum 19. Jahrhundert. I: H.Bergenholtz/A.Dörner/R.Kataras/G.Meder: *Wegweiser durch die Grammatik von Heinrich Bauer. Verzeichnisse und Erläuterungen*. Berlin: de Gruyter 1991, 9–60.
- Gellerstam, Martin 1994: Produktionsordböcker – vad är det? I: *LexicoNordica* 1, 43–52.
- Jørgensen, John Chr. 1992: Så let er det. Kunsten at skrive gode anmeldelser. I: *Politiken* 19.9.1992
- LANGENSCHIEDT GWDaF = *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das neue einsprachige Wörterbuch für Deutschlernende*. Hrsg. Dieter Götz, Günther Haensch, Hans Wellmann. Langenscheidt: Berlin osv. 1993.
- LDOCE = *Longman Dictionary of Contemporary English*. Editor-in-Chief Paul Procter. New Edition. Harlow/Essex: Longman 1987.
- LEXIN = *Lexin. Språklexikon för invandrare. Svenska ord – med uttal och förklaringar*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts 1993.
- Müller, Geo. Heinr. 1800: *Neues Dänisch-Deutsches Wörterbuch zum Gebrauch für Deutsche welche diese Sprache erlernen wollen samt einer kurzgefaßten dänischen Sprachlehre für die Anfänger*. Schleswig/Kopenhagen: J.G.Röhß/Fr. Brummer.
- Raabe, Paul 1974: Die Zeitschrift als Medium der Aufklärung. I: *Wolfenbütteler Studien zur Aufklärung*. Band 1. Hrsg. von Günther Schulz. Bremen/Wolfenbüttel: Jacobi, 99–112.
- Rossenbeck, Klaus 1993: Wörterbuchkritik in Schweden nach 1945: Die zweisprachigen Wörterbücher. I: *Lexicographica* 9, 88–107.

- Tarp, Sven 1994: Særlige problemer i centrale typer fagordbøger. I: Henning Bergenholtz/Sven Tarp (udg.): *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger – problemer og løsningsforslag*. Herning: Systime, 44–77.
- Turicensis, Justinus 1929: Zehn Gebote für Rezensenten und solche, die es werden wollen. [citeret efter Wiegand 1993]
- Wiegand, Herbert Ernst 1993: Wörterbuchkritik. Dictionary Criticism. I: *Lexicographica* 9, 1–7.

Cay Dollerup & Inge Padkær Nielsen

Svar på Henning Bergenholtz' anmeldelse

Først vil vi takke redaktionen af 'LexicoNordica' for det fornemme initiativ i videnskabelig (og praktisk) sammenhæng at lade forfatterne svare på en anmeldelse. Vi håber, læserne finder at vi lever op til den viste tillid: en dialog med en anmeldelse fremmer den erkendelse hos anmeldt, anmelder og læseren af begges synspunkter, som er utrolig vigtig for at komme videre.

For det andet vil vi gerne takke Henning Bergenholtz for en omhyggelig, præcis og trods alt ikke uvenlig gennemgang af vores beskedne 'Grundordbog'. Måske kan nogen mene, der er skudt spurve med kanoner, men vi håber hans kommentarer – og vores forklaringer – kan bidrage til 'metaleksikografien'.

Vi har da også fået en sund latter på egen bekostning, når vi bliver hængt ud for at have kolporteret ord som *undervisningerne* og *seksualiteterne*. Oftest ærgrer man sig jo blot over at have begået fejl af den art, men Henning Bergenholtz får os til at le med. Som manden, der sad i ørkenen med et spyd gennem sig, sagde det: "It only hurts when I move!"

Vi overser altså ikke kritikpunkterne, men tager dem alle alvorligt, og nogle af dem vil indiskutabelt føre til ændringer i en eventuel anden udgave af ordbogen (i øvrigt går honoraret ikke til os, men til forskningsformål).

Vi vælger her ikke at lægge 'skyld' på hverken os selv eller andre, men som forfattere at redegøre for nogle af tankerne bag ordbogen.

Achilleshælen i ordbogen har været ordet 'økonomi', og 'tid og sted'. Men vi mener samtidig at den også har stærke punkter som vi også gerne vil nævne: faktorerne hænger delvis sammen.

Ordbogen er i allerhøjeste grad et barn af sin tid: inspirationen til den var at CD havde en (nogenlunde) dansktalende somalier som logevende. Han var i gang med at lave en basal ordliste over danske ord for sine landsmænd. Ordlisten var baseret på en ordbog for dansk i 6. klasse og var i alle henseender inadækvat. Det medfølgende samarbejde omkring en ordliste smuldrede af rent praktiske grunde, men – i kraft af at det blev fulgt op af forespørgsler hos relevante instanser – skaffedes følgende oplysninger til veje:

1. Der er ganske mange udlændinge (grupper eller enkeltpersoner) i Danmark der starter ordbogsprojekter hvert år.

2. Ganske mange når det stadium, hvor de henvender sig hos forlag og/eller oplysningsforbund og begynder et intensivt arbejde; det meste af dette løber ut i sandet.

3. Der er lavet enkelte ordbøger til eksotiske sprog. Nogle er beskedne ordlister, andre er svulmet op.

Det kunde også konstateres, at der manglede ordlister, der tager hensyn til (a) ordfrekvens på dansk, (b) udtale og (c) dækning af umiddelbare behov når man skal integreres og begå sig i den danske kultur. Det sidste indebar også at der måtte gives en nødtørftig liste over nøglebegreber i dansk kultur (f. eks. *Christiansborg*). Og den første tanke var at lave en fællesliste for udlændinge som de så selv kunne fylde ud med de relevante ord på deres eget sprog. Der lod altså til at være behov for en ordliste over basale danske ord, m.a.o. det vi kalder 'Dansk Grundordbog'.

Udgangspunktet for Ordbogen blev defineret som følger:

Ordbogen skulle være baseret på nogle velovervejede principper: der skulle tages udgangspunkt i (a) ordfrekvens og (b) livssituationer. Dvs. at de enkelte ord blev valgt delvis ud fra et korpusbaseret kriterium, dels ud fra en mere intuitiv bedømmelse af om de var relevante i vigtige situationer eller kulturelle sammenhænge; her måtte fremgangsmåden altså være mere introspektiv, men dog ikke mere end at alle ord, der blev valgt her, blev gennemgået af mindst tre personer.

Systematikken skulle være baseret på en emneordnet opstilling, først styret af at man orienterer sig i tid og rum (og det kaldte vi så i mangel på bedre 'et kognitivt forløb' (men det kunne jo altså lige så vel have været: 'genfødselse i det danske samfund')); områder inden for forskellige felter (lemmaer) styret af billeder, og en alfabetisk liste over ordene.

Næste spørgsmål der meldte sig (ved kontakten med forlaget) var et håndfast: hvem er målgruppen? Når den defineres som 'folk med begynderdansk' bliver skaren mere sammensat end oprindeligt forudset. Den spænder fra amerikanske studerende til serbiske flygtninge. Men den var fortsat ikke stor nok til at det var resurse-mæssigt forsvarligt at udarbejde separate ordbøger.

Ordbogen skulle have et begrænset omfang, nemlig 3000 ord. Udover rent økonomiske overvejelser om at holde prisen på et overkommeligt niveau, var dette skarpe skel, som vi vil fastholde (altså kommer der nye ord ind, må andre ord ud), begrundet i at 'sporene skræmte': Brugergruppen for nogle af ordbøgerne mellem dansk og eksotiske sprog der når op over 10.000 ord må stort set være begrænset til folkebibliotekernes hylder. Det problem, som vi forlods giver afkald på at løse med grundordbogen, men som andre ikke har været opmærksomme på, er at den normale sprogbruger kan klare sig når vedkommende blot behersker blot 4000-6000 ord: en beherskelse af dette vokabular giver nemlig adgang til og forståelse af langt størstedelen af sprogets accepterede ordforråd. (jf Dollerup, Glahn, Rosenberg Hansen 1989). Årsagen er at man med de basale ord også får indlært ord-dannel-

sesregler. Sådan forholder det sig med danskernes forståelse af engelsk, og formentlig (da sprogene er nært beslægtede), også de fleste udlændinges beherskelse af dansk: *Støvsuge* og *bage* giver adgang til *støvsugning*, *støvsuger*, *bugning* og *bager* m.v. Men denne grænse ligger Grundordbogen altså selv væsentligt under – og det er helt bevidst for at præcisere at den ikke er adgangsbillet til hele det danske sprog. Det opdager brugeren kun når 'Grundordbogen' begynder at blive inadækvat.

Vi undersøgte andre ordbøger, heribland LEXIN, men vi fandt meget lidt vi kunne bruge. Overordnet blev det derfor tre kilder vi benyttede: (a) frekvenslister, hvor vi især fandt Henning Bergholtz's Dansk Frekvensordbog (1992) særdeles brugbar (og det viste sig at skillelinien mellem ord der kom med og ikke kom med lå ved 1200–1400 ords niveaue); (b) emneområderne, hvor vi både i ånden og i praksis havde ordbogen i hovedet i dagligdagen; (c) de kulturelle forhold – der ikke blot dækker politik, men også 'grøfter' og 'enge'.

Vi valgte at give de fleste og hyppigste bøjningsformer ud fra en betragtning om at hvis de ikke blev givet var brugerne måske i tvivl (dansk udtale er jo drilsk), og det kunne spare brugerne for et ekstra opslag.

I forbindelse med arbejdet – herunder vores kontakter med potentielle brugere – nåede vi frem til at det nok var nødvendigt at have en forankring i engelsk. De forslag vi valgte (og vi mener at vi var strikse) kan diskuteres, sommetider (som Henning Bergholtz gør det) med rette.

Set i bakspejlet var det forkert ikke at tage de mest elementære regler for orddannelse med. Og det var en kommunikationsbrist af de helt store, der er skyld i at vi ikke fik alle de billeder med, der ville have taget brodden af den berettigede kritik af de lange tematiske lemmalister. Netop fordi billederne mangler er det imidlertid svært for os at vurdere om det ville have været rigtigere at opstille ordene inden for emneområderne alfabetisk – hvilket var den anden mulighed vi havde. Måske var det også forkert at give de korte sætninger, men det forekom rimeligt i forbindelse med arbejdet.

Vi vil selvfølgelig konsultere Müllers grammatik over dansk. Det er måske alligevel en stille triumf at selv Henning Bergholtz må næsten 200 år tilbage for at finde en grammatik han kan banke os i hovedet med. Men alt i alt er der tale om kritikpunkter som er relevante for ordbogen ved eventuel genudgivelse.

Vi har ikke et øjeblik forestillet os, at 'Dansk Grundordbog' skulle være den eneste måde at lære danske ord på rad og række. Den skulle fungere som et hjælpemiddel i forbindelse med f.eks. gode begynderbøger i dansk – gerne udarbejdet efter sunde principper som 'frekvens' og 'nødvendighed'. Dem skorter det noget på. Og lad os – blot for en

god ordens skyld – også nævne at vi i vores arbejde har kunnet konstatere at selv meget udbredte ordbøger tilsyneladende slet ikke har forstået betydningen af (endsige konsulteret) frekvenslister.

Behovet for en egentlig dansk lærebog, der indlærer gloser, udtale og syntaks på en fornuftig måde har været os klart i arbejdet med 'Dansk Grundordbog'. Vi mener ikke at en sådan lærebog helt vil dække helt de samme situationer som grundordbogen (som vi også forestillede os man kunne bruge uden for undervisningen, når man stødte på ukendte ord), men i sidste instans er det jo hverken anmelderen eller os, der bestemmer det, men brugerne og forlaget der fælder dommen.

Litteratur

- Bergenholtz, Henning 1992: *Dansk frekvensordbog*. København: Gad.
- Dollerup, Cay, Glahn, Esther & Rosenberg Hansen, Carsten 1989: Vocabularies in the reading process. In: Paul Nation & Ron Carter (eds), *Vocabulary Acquisition: Aila Review/Revue de L'Aila* 6, 21–33.

Valerij Berkov

Nordiske studier i leksikografi II. Rapport fra Konferanse om Leksikografi i Norden 11.–14. maj 1993. Redigeret af Anna Garde og Pia Jarvad. (Skrifter udgivet af Nordisk Forening for Leksikografi. Skrift nr. 2). Århus [1994]. 303 s.

Rapporten inneholder foredrag som ble holdt på den 2. konferanse om leksikografi i Norden i København i mai 1993, pluss to innlegg av personer som var forhindret i å delta i konferansen.

I forordet skriver redaktørene at foredragene er så forskjelligartede at redaksjonen ikke fant det hensiktsmessig å inndele rapporten i emner, og tydde til den alfabetiske orden. Anmelderen skal ikke desto mindre prøve å gruppere foredragene etter emnekretser skjønt denne inndelingen i noen tilfeller vil være litt problematisk.

La oss begynne med leksikografiske problemer av generell art.

Ebba Hjorth og Troels Thomsens foredrag *Betydningsbeskrivelser ved hjelp af genbrug og korpus* er viet problemet utnyttelse av forjengeres ordbøker ved utarbeidelse av en ny, i foreliggende tilfelle *Den Danske Ordbog* (DDS) på 6 bind som planlegges utgitt i tiden 1998–99. Tre ordbøker skal danne utgangspunktet for den – *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS) og to oversettelsesordbøker som foreligger i maskinlesbar form. Grunnlaget for definisjonene i DDS skal dannes av definisjonene i ODS, som skal gjøres maskinlesbare. Opplysningene som man får ut av de tre ordbøkene, skal sammanipuleres til et artikkelskjelett, et råmanuskript. Dette illustreres med en del eksempler der betydningen dekomponeres til mer elementære enheter.

Problemet grammatisk informasjon i ordbøker er gjenstand for to foredrag.

Hans-Peder Kromann går i sitt foredrag *Grammatiske informasjoner i ordbøger* (s. 143–151; tittelen mangler i innholdslisten) inn for at mer grammatisk informasjon skal innarbeides i ordboksartiklene, så vel valens som reksjon skal integreres i konstruksjonsangivelsen, og begge kategoriene skal anskueliggjøres ved hjelp av eksempler. Viktig er ideen at det er tilrådelig "ved grammatiktunge ordbogsartikler" å henvise til et selvstendig grammatikkavsnitt i ordboken. Kromann har fullstendig rett i at i mange ordbøker nå er det grammatiske avsnitt noe selvstendig som ikke er samkjørt med selve ordboken.

Anmelderen kan tilføye at grammatiske skisser i ordbøker kan være av to prinsipielt ulike slag – for den passive bruker og for den aktive bruker. En viktig del av sistnevnte type er en beskrivelse av hvordan den og den grammatiske betydning (et grammem) av kilde-språket gjengis i målspråket (denne ideen er prøvd realisert i anmelderens *Russisk-norsk ordbok* 1987, 1994²). Og en liten bemerkning til.

Når man snakker om reksjon, så neglisjerer man "venstre reksjon", dvs. det at noen substantiver krever bruk av bestemte preposisjoner "foran", noe som er veldig viktig for tospråklig leksikografi fordi utlendinger her gjør ofte feil, jfr. no. på *Vestlandet*, på *Kongsberg*, i *Krim* osv.

I foredraget *Översättarhjälp i en ordbok* behandler Nina Martola faktisk samme emne – grammatikk i ordbøker – om enn fra en annen innfallsvinkel. Siden forskjellen mellom finsk og svensk syntaks er betydelig, fører det ofte til ikke korrekte oversettelser (i Finland bruker man betegnelsen "översättningska" for klossete svenske oversettelser fra finsk). Den tradisjonelle metoden å forebygge slike feil ved bruk av nakne eksempler under enkelte oppslagsord er ikke optimal, og i den finsk-svenske ordbok Martola er medarbeider i, skal det brukes modellartikler.

Kristina Nikulas innlegg *Vart tog Svensson vägen? Om ordböcker och propriet* behandler problemet egennavn i allmennspråklige ordbøker. Forfatteren har rett i at egennavn burde blitt viet mer oppmerksomhet i ordbøker, en ville gjerne tilføyd: særlig i tospråklige. Nikula legger vekt på egennavns intensjon (informasjon som i språksamfunnet knyttes til navnet) og illustrerer dette med overbevisende eksempler. Det kunne ellers skjelnes mellom "individuelle egennavn" (for å ta Nikulas eksempel *Sörgården*) og "maseegennavn" (*Lisa*) som er ulike når det gjelder forholdet ekstensjon/intensjon. En bemerkning til. Om tilfeller som *ett Karelen som under medeltiden ...* sier Nikula at de "övertar i kontekst appellativa funksjoner". Her ser vi snarere noe annet: Ved hjelp av ubestemt artikkel understrekes det en midlertidig tilstand av objektet (*i går traff jeg en forgrått Kari*), en fremtidig, ennå ikke eksisterende tilstand (*for et bedre Norge*) osv.

Forholdet ordbok/encyklopedi er et emne som mange ganger har vært gjenstand for diskusjon. Også på denne konferansen ble det behandlet. Mange leksikografer er enige i at en solid ordbok – både én- og tospråklig – absolutt må inneholde encyklopediske opplysninger.

Dette illustreres i Sandro Nielsens foredrag *Applicering af alordbogsprincippet på konkrete ordbogsartikler*. Allordbok er en hybrid type som forener elementer av språkordbok og encyklopedi. Nielsen bruker eksempler fra engelsk og dansk jus og juridisk språk. På slutten av artikkelen lanseres ideen om at siden slike allordbøker er omfangsrike, er det hensiktsmessig å utarbeide serier av tospråklige fagordbøker som skulle behandle et snevert avgrenset fagområde, dvs. del-fagsordbøker istedenfor hovedfagsordbøker.

Samme emne behandles i Karen Margrethe Pedersens innlegg *Ordbog og encyclopædi*. Problemet berøres i forbindelse med Ømålsordbogen (ØMO), en ordbok som omfatter ordforrådet til dialektene på de danske øyene. ØMO beskriver bl.a. den gamle materielle bonde- og fiskerkultur, og bør derfor være "en språklig-saklig ordbok". Dette illustreres ved eksemplet *drivgarn*. Det brukes et nettverk av kryss-

henvisninger så man ikke bare kan finne ut hva det og det ordet betyr, men også hva den og den "sak" heter, f.eks. under *bage* beskrives den gamle bakeprosess; avsnittet fyller 3 spalter, og det henvises til 75 termer. – Det nevnes ikke i foredraget om det brukes illustrasjoner (tegninger) i ØMO, noe som er ganske aktuelt for den slags ordbøker (jfr. Sigfús Bløndals *Islandsk-dansk ordbog*, der tegningene i tillegg hjelper en meget).

Enspråklig leksikografi, inklusive historisk, inntok en viktig plass på konferansen. Som rimelig er, var en del foredrag viet dansk.

To store leksikografiske verker forberedes på dette området – et supplement til *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS-S) og *Den Danske Ordbog* (DDO).

Om ODS-S generelt skriver Sv. Eegholm-Pedersen i sin artikkel *ODS-Supplementet. Præsentation af Bind 1: A(Aa)-Bh. 1992*. Verket, som blir på 5 bind, har en dobbelt oppgave: å ajourføre ODS (i tidsrammen 1700–1955) ved å tilføye nytt stoff, og å egalisere det. Seddelsamlingen, grunnlaget for ODS-S, er på ca. 1,3 mill. sedler. Mye nytt stoff er hentet fra aviser, skjønnlitteraturen, tidsskrifter, encyklopedier m.m. Nyordstoffet preges av fremmedord, avledninger og særlig sammensetninger (f.eks. er det 204 +-artikler til *Arbejds-* i forhold til de foreliggende 152). Det tilføres også mye nytt sitatmateriale. Det er klart at ODS-S-bindene fordeler seg ulikt over alfabetet (i fallende kurve): Det 1. bindet har en suppleringsprosent på 67, mens det avsluttende bindet skal ha 3–5.

Når et leksikografisk verk er utgitt i 1918–54, oppstår det naturligvis en rekke problemer; dem redegjøres det for på slutten av artikkelen.

Anne Duekilde berører i sitt foredrag *Om datering af ordene i dansk* problemet justering av tidfesting i ODS. ODS er både en samtidsordbok og en ordbok over de to foregående århundrer, men hovedvekten legges på nåtidsspråket, og derfor er ordenes datering ikke alltid viet behørig oppmerksomhet. Dette skal bøtes på i ODS-S. Det er to slags presiseringer av datering: tilbakedatering når det anføres belegg for bruk av vedkommende ord tidligere enn angitt i ODS, f.eks. Aarring (i en trestamme, > 1858), og fremdatering når det angis senere (yngre) belegg for ord som er gått av bruk. Det registreres også opplysninger om ordenes frekvens og stilverdi som "nu i almen-sproget", "øget brug", "øget brug i almensproget".

DDO og noen sider ved den og ved arbeidet med den karakteriseres i Kjeld Kristensens artikkel *Den Danske Ordbogs tekstkorpus og spORDhunde*. Dette blir en ordbok over dansk i perioden fra ca. 1950 til våre dager, med hovedvekten på de siste 10 år. Den blir på 6 bind og skal romme over 100.000 oppslagsord og planlegges utgitt i 1998–99. Redaktørene bestreber seg på at ordboken blir bredt anlagt, dvs. viser språket som det er, og samtidig blir et populært verk. Materiale til tekstkorpus skaffes bl. a. av 600 ekserptorer, som Kristensen kaller

for spORDhunder. Redaksjonen har kontakt med avis- og bladredaksjoner, forlag m.m. Tekstene man får, konverteres og legges inn i databasen, PARADOX. Hver tekst forsynes med en header, og Kristensen gjennomgår hvilke opplysninger en slik header inneholder.

Som kjent følger i de nordiske språkene sammensetningsfuger hos ord som selv er sammensetninger, ofte ganske kompliserte regler, ja ikke så sjelden er de så å si individuelle. Opplysninger om dem, viser Sven-Göran Malmgren i foredraget *Sammansättningsmorfologi och lexikografi*, gis i moderne svenske ordbøker ikke konsekvent (dette gjelder om enn i mindre grad også norsk og dansk), enda denne informasjon er viktig, jfr. Malmgrens eksempler: *ficklampa* – *ficklampsbatteri*, *folkvisa* – *folkvisetradition*, *högmässa* – *högmässosökare*, *vattenskida* – *vattenskidåkare*. Denne viktige informasjonen bør tas med i ordbøker.

I innlegget *Polysemi hos svenska verb. Eksemplet slå och andra fysiska kontaktverb* viser Åke Viberg at til tross for den meget kompliserte betydningsstruktur hos slike verber følger denne flertydigheten systematiske mønstre. Etter hans syn kan en semantisk representasjon av disse prinsippene gjøre det lettere å gi en (leksikografisk?) beskrivelse av de sekundære betydninger.

Foredraget *Svensk ordbok 1948* av Carl-Erik Lundbladh kan betraktes som et bidrag både til emneområdet enspråklig leksikografi og området leksikografiens historie. Artikkelen behandler en lite kjent, men en veldig godt og fornuftig utarbeidet illustrert svensk ordbok for døvstumme og døvstum lærere. Lundbladh gir en utførlig beskrivelse av den og konkluderer med at den også i dag med hell kunne vært brukt i den vanlige folke- og grunnskolen og av innvandrere.

En rekke foredrag på konferansen var viet tospråklig leksikografi.

Maria Toporowska Gronostaj (*Mot en mångdimensjonell tvåspråkig ordbok*) tror at når man bare anfører ekvivalenter i tospråklige ordbøker, forblir relevant leksikalsk informasjon implisitt og utilgjengelig for ordboksbrukeren. Innlegget redegjør for en studie i hvordan all leksikalsk informasjon innfødte talere sitter inne med, kan fremstilles i en tospråklig ordbok, noe som illustreres med eksempler fra utvalget av ca. 160 svenske og polske verber. Uten å gå i detaljer kan det anmerkes følgende: Ethvert lemma inneholder, foruten ekvivalenter, definisjoner på kildespråket, beskrivelse av konstruksjoner, eksempler, synonymymer, antonymymer, informasjon om uttale, bøyning m.m. Den foreslåtte ordboksmodellen er konstruert ved hjelp av EDB, og dens utforming "påminner om en bunt kort". – Forsøket er ganske interessant. Utvilsomt formidler denne modellen mye mer informasjon enn vanlige gode "storordbøker", men det melder seg en del spørsmål. Er denne modellen, der alle grammatiske opplysninger som gjelder hele grammatiske kategorier (som f.eks. aspekt/aksjonsart), er inkorporert i hver artikkel, virkelig så brukervennlig? Anmelderen betviler videre hensiktsmessigheten av å ta med lemmadefinisjoner på

kildespråket i en tospråklig ordbok. Det finnes jo det som kalles semantisering, som i de fleste tilfeller er nok, og som er plassbe-sparende. Et eksempel: Kort 5, høyre side:

öppna 1°(4) bringa (ngt) till öppet eller öppnare läge el. tillstånd
otwierać 1°1[4] hålla på med att bringa (ngt) till öppet eller öppnare läge el. tillstånd
otworzyć 1°2[2] åstadkomma öppet eller öppnare läge el. tillstånd

Både for den svenske og for den polske brukeren kunne denne informasjon vært gitt på en mer kompakt måte (spørsmålet om hvorvidt det er korrekt og pedagogisk forsvarlig å definere *öppna* ved ... *öppet eller öppnare* ..., lar vi ligge). Riktignok gjennomføres arbeidet "utan att tänka på volymbegränsningar".

I *Skandinavisk ordbok – rapport från ett pågående projekt* beretter Birgitta Lindgren om hovedtrekkene ved denne ordboken. Den skal inneholde de mest frekvente ord som kan volde problemer i sam-kvemet mellom dansker, nordmenn og svensker – 3000 ord for hvert språk, dvs. tre separate lister, sammenlagt 9000 ord. Det blir en passiv ordbok. Oppslagsordene har ingen angivelse av uttale, bøyning eller konstruksjonsmuligheter: Forskjellene i uttale, bøyning m.m. skal angis i tillegget. Det skjelles ikke mellom bokmål og nynorsk. Redak-tørene er Allan Karker (dansk), Skirne Bruland og Ståle Løland (norsk) og Birgitta Lindgren (svensk), som også svarer for den prak-tiske samordningen.

Når det foreligger en A→B-ordbok, så kan den "vendes" ved hjelp av en datamaskin, og resultatet kan bli til stor hjelp ved utarbeidelse av en B→A-ordbok. Om arbeidet med å vende Engelsk-færøysk ordbok til en færøysk-engelsk forteller Anders Drejer Nygaard i *Datamat-støttet vending af ordbøger*. Fremgangsmåten består av 6 faser: ana-lyse, uttynning (all supplerende informasjon kasseres), oppløsning (artiklene oppløses i "atomer"), vending (alle atomene vendes, det tid-ligere målspråk utnevnes til kildespråk), sortering (alfabetisering m.m.), samling. De 47.555 artikler i Ensk-føroysk orðabók er blitt vendt til 64.610 artikkelskisser (bøyde former er tatt her flere gang-er).

Anna-Lena Bucher (*EGs ord och uttryck. Om TNCs arbete med en korpusbaserad, deskriptiv ordlista*) deler erfaringene ved arbeidet med oversettelsen av EFs regelverk (ca. 10.000 sider) til svensk. Dette arbeidet ble utført av 35 oversettere. Arbeidet ble begynt med at man ekserperte manuelt de to offisielle EF-dokumentene som alt forelå i svensk oversettelse. En viktig del av denne ordboken var "fraserna", dvs. ordkombinasjoner, som ble ordnet inn i et konkordansregister. Etter som de nye preliminnære oversettelsene ble ferdige, ble de også ekserpert. Så gikk man i gang med å forberede en engelsk-svensk EF-ordliste for bl.a. oversettere. Denne ordlista er både deskriptiv og

normativ. Det ble anvendt en kombinert leksikografisk og terminologisk metode, dvs. at utgangspunktet både var leksemer og begreper. Arbeidet med utvidelsen av termbanken fortsetter. Man har også planer om å komplettere termbanken med ekvivalenter på andre nordiske språk, og dette arbeidet er alt påbegynt.

Artikkelen *Kontrastiv metaforik – presentation av ett lexikologiskt pilotprojekt* av Kerstin Norén er faktisk en studie i tospråklig leksikalsk polysemi, men har også referanse til tospråklig leksikografi. Prosjektet er bredt anlagt: Man akter å kartlegge dels hvilke leksikalske polysemirelasjoner som finnes i menneskelige språk i alminnelighet, dels hvordan ulike språks ordforråd utnytter ulike typer av polysemi. Foreløpig arbeides det med verbpolysemi i to språk, engelsk og svensk. Analysemodellen inneholder et antall semantiske komponenter som er fordelt på tre hovedgrupper: allmenn referanse, spesifikk verbreferanse og semantisk valens. Innenfor hver av disse hoveddelene finnes det et antall variabler som kan anta ulike verdier. Anvendelsen av modellen illustreres ved analysen av parene *såga – saw, se – see*.

Spesielle problemer blir forfattere av tospråklige ordbøker konfrontert med når de arbeider med gamle språk. Noen aspekter ved problematikken er gjenstand for artikkelen *Nogle generelle problemer i forbindelse med udarbejdelse af bilinguale ordbøger for ældre stadier* av Karl Hyldgaard-Jensen. Forfatteren arbeider med middelnedertysk og gammeldansk. Det er særlig to momenter forfatteren tar for seg: valg av lemmaformen og ekvivalenter. Spesielt vanskelige er juridiske termer.

Det ble også holdt to foredrag om fraseologiske ordbøker.

I forbindelse med arbeidet med *Svensk konstruktionsordbok* (SKO) behandler Ulla Clausén problemet idiomets variasjon (*Idiom og variation*). Tradisjonelle ordbøker registrerer nemlig i utilstrekkelig grad mulighetene for denne variasjon, mens et idiom kan i bruken forkortes eller forandres. I SKO er det forsøkt realisert å trekke grensene for eventuelle variasjoner som er av tre slag: "variation på frasnivå, variation på eksempelnivå och kreativ variation". De første to variasjonene tas med i SKO, men sistnevnte type kan det bare antydes muligheter for på kommentarnivå. Clausén innrømmer at det ikke alltid er lett å avgjøre hvilke variasjoner som skal tas med i SKO, og hvilke som bør anses for å være tilfeldige og sorteres bort.

Anmelderen er forresten ikke helt enig med Clausén når hun skriver at "själva kärnan i frasen är ... fast, medan ord i utkanterna av uttrycket är varierbara inom en viss ram". Stort sett er det naturligvis riktig, men ved aposiopese av godt kjente idiommer (bl.a. bevingede ord) kan også kjernen av et idiom utelates. En utstilling i Oslo for noen år siden het *Etter oss kommer ...*, og kjernen *syndfloden* manglet i navnet. Derfor er henvisninger av stor viktighet i slike ordbøker. Her kan det brukes leksikografiske knep som gjør det mulig for brukeren å finne også slike amputerte idiomformer i ordboken.

I *Halvfasta fraser – ett lexicografisk problem* skriver Erika Lyly om enheter som inntar en mellomstilling mellom fullt produktive konstruksjoner og faste fraser (*skarpt hörn, skarp vinkel/profil, be-driva forskning/studier/försöksverksamhet* o.l.). I vanlige ordbøker anføres de som tilfeldige eksempler, men i den fraseologiske ordboken som det arbeides med på Svenska språknämnden, skal de fremstilles som formaliserte, i enkel og avskallet form.

Dialektordbøker ble behandlet i to foredrag på konferansen.

Karen Margrethe Pedersens foredrag *Ordbog og encyclopædi* er alt referert ovenfor.

Det andre foredraget var Olaf Almenningens *Ordsamlinger* (i tittelen feilaktig *ordsamlinger*) på *dialekt – problem og utfordringer*. I arbeidet med *Norsk ordbok* brukes det mange lokale ordsamlinger og innsamlet dialektmateriale. Almenningen behandler de viktigste problemene i forbindelse med dem. Når det gjelder utvalgsriterier i lokale ordsamlinger og innsamlet dialektmateriale, så er det stort sett "differensiale ordlister", som overveiende inneholder "unormale", "avstikkende", "utdøende", "tapende" enheter. Det største problemet med å inkorporere disse leksemer i *Norsk ordbok* er å velge en oppslagsform, stavemåten: skal det brukes fonetisk gjengivelse, kan ordet rett og slett bli "borte" for brukeren fordi "folk gjerne leiter ut frå norma"; dersom man på den annen side normerer skrivemåten, "vert den lokale svipen borte". Almenningen er for "romsleg normerte oppslagsord og lokal svip i alt dømematerialet". En svært viktig rolle spilles her av mange interne krysshenvisninger. Videre drøftes problemene uttalemarkering og ordets grammatiske karakteristikk. Men hovedsaken er naturligvis definisjonen av leksemet. Beklageligvis er den ofte disse samlingenes akilleshæl: noen nøyer seg ikke sjelden med et eneste synonymt ord uten å bry seg om at det i seg selv kan være flertydig. Typisk nok for ordlistene som drøftes her, er at både eksemplene og ordforklaringene *til sammenn* i grunnen utgjør definisjonen av et ord; denne tesen til Almenningen har vel referanse til ordbøker utover den type som analyseres. Av og til tar ordlistene en særbetydning som er for spesiell eller individuell, noe en leksikograf må være på vakt mot. – Siden det er fremtidige lokale ordlister Almenningen først og fremst tenker på, reiser det seg et spørsmål: Er ikke forfatterne til slike nye lister tjent med en liten veiledning der det blir redegjort for de viktigste sidene ved dette arbeidet, eller med andre ord, blir gitt konkrete og greie instruksjoner så redaksjonen av *Norsk ordbok* ville få mer eller mindre lexicografisk ensartet stoff?

Enda maskinoversettelsens (MT) hvetbrødsdager definitivt hører fortiden til, arbeides det fremdeles med problemet, om enn i beskjednere målestokk. Det var bare ett foredrag på konferansen der maskinell oversettelse var emnet – Anna Braasch's *Når maskinen tager én på ordet – ordbogsarbejde for maskinoversættelse*, der det redegjøres for noen aspekter ved ordboksarbeidet i forbindelse med MT av fagspråk-

lige tekster (i foreliggende tilfelle fra området bilmekanikk). Oversettelsessystemer består av to komponenter: grammatikkmoduler og ordboksmoduler. Braasch fokuserer på de sistnevnte. Ordboksmodulen er sammensatt av to deler: en stor allmennspråklig komponent og en satellittordbok, som er skreddersydd til et bestemt emneområde. Først "slås det opp" i den fagspråklige ordboken, så i den allmennspråklige. MT-systemet utfører oversettelsen i tre etapper: analyse, transfer, generering.

Som kjent er anstøtssteinen ved MT tekstens flertydighet. Den er av tre typer: leksikalsk, strukturell eller syntaktisk og kommunikativ. Derfor må maskinens ordbok eller database inneholde en stor mengde informasjon som ikke er representert i tradisjonelle ordbøker: Maskinen kan bare arbeide med de informasjonen som er oppført for oppslagsordet – "*maskinen tager én på ordet*". Kravene til MT-systemets ordbøker er følgende: 1) Den leksikalske beskrivelse av leksemer skal være eksplisitt, entydig, uttømmende og formalisert. 2) Entydiggjørelse av oppslagsenheten skal helst skje i analyseordboken. 3) Den tospråklige MT-ordbok baseres alltid på 1:1-relasjon mellom kilde- og mål- språksenheter og målspråksenheter. Et viktig trekk ved en MT-ordbok er at det for hver "reading" (én av ordets betydninger) kodes én ordboksinnngang (en databasepost).

MT av sammensetninger og kollokasjoner byr på en del vansker. Men hovedproblemet er som kjent flertydige ord og flertydige setninger. De fører til overgenerering (for mange oversettelsesforslag) eller feiloversettelse. Det at systemet har adgang til "domæneviden", hjelper til å unngå overgenerering, særlig når noen av kildespråkets elementer i teksten er flertydige. Dette illustreres ved at den engelske setningen *Remove the brackets!* kan oversettes til dansk på ulike måter alt etter yrkesrådet: *Ophæv parenteserne!*; *Flyt lampetterne!*; *Tag knæladerne af!*; *Fjern takstklasserne!*; *Flyt/fjern konsollerne!*

Jeg har bare to små bemerkninger. Problemet postredaktør er ikke engang nevnt. Det medfører ikke riktighet at tradisjonelle ordbøker ikke noterer ordets fagområde, dette gjøres i alle solide ordbøker.

En rekke foredrag var viet bruk av datamaskiner i leksikografien.

I Christian-Emil Doks artikkel *Blant fire millioner sedler. En situasjonsrapport fra Dokumentasjonsprosjektet* fortelles det om det leksikografiske del av det storslagne fellesprosjektet som det arbeides med ved alle de fire norske universiteter og som går ut på å omforme en rekke papirarkiver til elektronisk form. Målet er å bygge opp "Universitetenes databaser for språk og kultur". Når det gjelder leksikografien, så er det tre delprosjekter for feltene bokmål, gammelnorsk og nynorsk. Av de til sammen 7 millioner sedler skal over fire millioner behandles av prosjektet. Det er en imponerende stab av assistenter og ufaglærte innskrivere som er i gang med arbeidet. Hovedmålet er å lage elektroniske hjelpemidler som kan erstatte bruk av sedler.

Dorthe Duncker og Ole Norling-Christensen forteller i *Genbrug af Ordbogsdata: En dansk Ordbank* om datagrunnlaget for Den Danske Ordbog (DDO) i 6 bind som skal komme ut i 1998–99. En vesentlig del av ordbokens kilder er samlet i to store databaser – DDOs tekstkorpus på 40 mill. ord og Ordbanken, som omfatter bearbejdede data fra en rekke eksisterende ordbøker. Emnet for artikkelen er vekselvirkningen mellom korpuset og Ordbanken. Ut fra databasen konstrueres de "artikkelskjelettene" som kan brukes av av redaktørene som utgangspunkt for redigering av DDOs artikler.

I Claus Bo Jørgensens artikkel *Parsing af ikke-strukturerede ordbogsdata* behandles noen problemer i forbindelse med automatisk behandling av tradisjonelle formaterte ordboksdata (parsing = automatisk strukturering). Disse problemene spenner fra banale tegnsettingsfeil til prinsipielt uløselige tolkningspørsmål. De som jobber med analoge problemer, vil ha stor nytte av artikkelen.

Anders Geertsen deler i artikkelen *Ordbogsredaktion med COMPULEXIS hos Munksgaard* sine erfaringer ved ordboksarbeidet på Munksgaards forlag, der alle ordbøker blir redigert og lagret i et spesielt ordbokssystem, COMPULEXIS Dictionary System. Hver artikkel (en "record") består av en rekke "felter". Kompliserte oppgaver ved arbeidet med programmet er å oppstille et fornuftig og entydig sett regler for rekkefølgen av felter, iterasjoner av felter, hierarkier og autorisert input i de enkelte felter. Artikkelen er beregnet på en leser med godt kjennskap til bruk av datamaskiner i leksikografi. – En liten bemerkning: Avsnittet fra en engelsk-dansk ordbok som er anført i begynnelsen av artikkelen, er vel mangelfullt: **arm³ vt & refl ... in arms ...**. Idiomene her inneholder et substantiv og ikke noe verb.

Som kjent arbeides det nå i alle de nordiske landene med Nordisk leksikografisk ordbok (NLO), et prosjekt der nordisk leksikografisk terminologi skal samles og defineres. For hver term skal det oppgis ekvivalenter på norsk, dansk, svensk, finsk og islandsk samt engelsk, tysk og fransk. Lemmaspråket er bokmål.

I *Lemmaseleksjon til Nordisk Leksikografisk Ordbog* skisserer Hans Kristian Mikkelsen NLOs historie. Arbeidet ble påbegynt i 1991, og "der er ingen indianere: alle er høvdinge", dvs. prosjektet har foreløpig ingen redaktør. Det praktiske arbeidet med ordboken foregår i de enkelte landene. Ordboken er lagret i databaseprogrammet File-Maker Pro.

Utarbeidelsen av termlisten byr på en del vanskeligheter. Leksikografien er ytterst sparsomt representert i diverse lingvistiske ordbøker, noe som skyldes at metaleksikografien har markert seg først i de siste par årtier, og at ordboksarbeidet tradisjonelt ikke har vært betraktet som "videnskabeligt *comme il faut*". Hovedfunksjonene som ordboken har, er: Produksjon på morsmål, resepsjon på morsmål, fagforståelse. Kjernen i den empiriske basis er ikke-nordiske tekster.

Termene oversettes til alle de nordiske språkene, og siden gjøres bokmåsekvivalenten til lemma. Denne kjernen blir supplert med materiale fra nyere tekster på nordiske språk. Så blir det iverksatt "dyp seleksjon", en seleksjon som går relativt langt ned i det fagsystematiske hierarkiet og ut i de faglige forgreninger. Man holder seg innenfor leksikografiens rammer, men uten å begrense seleksjonen til egentlige termer. I regelen tas det ikke med enheter på mer enn to ord. Ifølge Mikkelsen er de 1401 innganger NLO har, en nokså blandet samling. De skal klassifiseres, og det skal finnes frem til de sentrale ord som skal ivareta ordbokens faglige, encyklopediske intensjon. Fra perifere ord skal det gis henvisninger til disse "klasse1"-ord. Den egentlige seleksjon og ekvivalentsøkning gjenstår ennå.

Systematikken i NLO er gjenstand for Bo Svenséns *Lexikografins terminologi: systematiske aspekter*. Det skjelles mellom implisitt og eksplisitt systematikk. Den førstnevnte er ikke synlig for brukeren. Den eksplisitte systematikken manifesteres i megastrukturen, makrostrukturen og mikrostrukturen, for NLOs vedkommende henholdsvis i at den får en for- eller ettertekst, i artiklenes innbyrdes ordning, i ordboksartikkelen. Det forutsettes at NLO skal være en "all(ord)bok" som skal formidle dels encyklopedisk informasjon om emneområdet, dels informasjon om fagspråket som brukes på det. Den alfabetiske hovedlisten kompletteres med en fortekst, en systematisk introduksjon i leksikografien. Gjennom henvisninger eksplisiteres den terminologiske systematikken. Det bemerkes at det i registeret står en del begreper og termer som ennå ikke har fått hevd. Svensén kommer til samme slutning som Mikkelsen: det virkelige seleksjonsarbeidet gjenstår.

Siden NLO blir en flerspråklig ordbok, spiller problemet ekvivalens en viktig rolle i den. Det behandles i Ruth Vatvedt Fjelds artikkel *Ekvivalensproblematikk i Nordisk leksikografisk ordbok*. Systematisk utarbeidelse av normert terminologi innenfor et fagområde foregår i to trinn: deskriptivt arbeid og så normerende arbeid. Vatvedt Fjeld kommer med en klassifikasjon av ekvivalensforslagene i forhold til utgangningslemmaenes delelementer (f.eks. internasjonalisme → internasjonalisme / nordisme). Problemet er hva som skal prioriteres: de rent språklige hensynene, brukeraspektene (transparens) eller usus i nordisk leksikografi. Et annet problem ved oversettelse er at form i kilde-språk smitter over på form i målspråk så at man får forskjellige ekvivalenter til samme lemma, f.eks. dictionnaire de décodage → avkodingsordbok, passive dictionary → passiv ordbok). Det behandles problemer som manglende og mangelfull ekvivalens, partiell ekvivalens, språk-systematiske forskjeller, kulturbundne forskjeller. På slutten av artikkelen redegjøres det for problemet harmonisering mellom de nordiske språkene. Vatvedt Fjeld gir ingen resepter, men viser problemets kompliserte karakter i all dens utstrekning.

To foredrag var viet leksikografiens historie, i begge var islendinger i fokus.

Sirejflys over islandsk leksikografis historie av Guðrún Kvaran er en konsis, men meget innholdsrik beskrivelse av ordboksarbeidet på Island fra 17. årh. til våre dager.

Innlegget til Jens Axelsen med den ikke helt ordinære tittelen *Leksikografi og excentricitet* innledes med et paradoks: "Man behøver ikke være tosset for at dyrke leksikografi, men det hjælper". Livet til islendingen Þorleifur Guðmundsson Repp (1794–1857), som i 1845 sammen med engelskmannen James Stephen Ferrall utga *Dansk-engelsk ordbok*, en milepæl i dansk-engelsk leksikografi, synes å bekrefte Axelsens påstand. Innlegget skildrer livet til denne begavede og kunnskapsrike islending som nok ville ha utrettet langt mer, hadde det ikke vært for hans eksentriske natur og hovmod som bl.a. resulterte i at man i 1826 nektet å tildele ham magistergraden "på grund af usømmelig optræden under forsvaret". Dertil kom også at han spredte seg for mye. Axelsen har greid å samle alt tilgjengelig stoff om Repp, og artikkelen leses med stor interesse.

Forordet til Cappelens store Engelsk-norsk ordbok begynner med setningen: Store ordbøker er sjelden én manns arbeid, og i våre dager aldri én manns originale verk i sin helhet. Om arbeidet til en prosjektleder for en stab forteller Inger Hesslin Rider i *Ordboksredaktør i dag – personliga reflexioner kring en yrkesroll*. Prosjektlederen sysler nå med planlegging og økonomi, veiledning og regelskrivning, gransking og kontroll, oppmuntring og kritikk, logistikk og statistikk, markedsføring og produksjonsutvikling og dataarbeid i teori og praksis. Eget ordboksarbeid kjennes nesten som en luksus, men det er nødvendig for ikke å miste kompetansen.

I sin helhet er *Nordiske studier i leksikografi II* et verdifullt bidrag til leksikografiens teori og praksis.

Martin Gellerstam

Bo Seltén, *Ny svengelsk ordbok*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur 1993. 200 sidor.

Den som undrar vad *svengelska* är kan gå till exempelvis Svensk ordbok och se att det betyder "svenska som är uppblandad med åtskilliga engelska ord och uttryck", och att det brukas "skämtsamt". I Bo Selténs *Ny svengelsk ordbok* (NSO) som kom häromåret är titeln möjligen skämtsam men definitionen är en annan: "Med svengelska ord menas i det här sammanhanget alla engelska lånord och lånfraser som helt eller delvis har engelsk språkdräkt, t.ex. *team, leading lady, grapefruit och kanoting*." (S. 7). Det innebär att även gamla "hemtama" svenska ord som *backa, banta, bar, biff, bluff, bojkott, boxa, brigg, budget och bulldogg* ges utrymme i ordboken. Detta är en möjlig avgränsning men man blir överraskad över språkbruket när biffen är svengelska medan betydelselån som *leva upp till* faller utanför lexikonet. Det saknas för övrigt inte diskussioner i litteraturen om möjliga avgränsningar av engelska lånord: Seltén hänvisar till både Magnus Ljung och Judith-Ann Crystal men nämner inte deras utredningar i ärendet.

Ordboken är utformad ungefär som Svenska språknämndens *Från rondell till gräddfil* (1988), alltså med en ordförklaring jämte exempelmeningar och källhänvisningar som ger en uppfattning om när ordet dyker upp i svenskan. Dessutom ges i NSO ofta det engelska ordet i sin originalform. Bøjning ges ibland och uttal aldrig.

Urvalet av ord och den språkliga informationen i artiklarna ger anledning till frågan vem ordboken egentligen vänder sig till och hur den förhåller sig till reguljära ordböcker som ju också förtecknar en hel del engelska lånord? Jämför man ordurvalet med Svensk ordbok och Bonniers svenska ordbok så saknar dessa en del nyare engelska ord och uttryck som börjat användas i svenskan. Ett stickprov på bokstaven L ger följande ord som bara finns i NSO: *lajn*, (=monteringsband), *lakelandsterrier, lakeländare, LCD* (=teckenskärm med flytande kristaller), *lead guitar, lean production, line* (=kokaindos), *liner, loudness, love seat, love story, low impact, lownoise, lucky loser*. I många fall rör det sig om fraser som inte så lätt kan infogas i vanliga ordboksartiklar. En del av orden kan också betraktas som tillfälliga gäster i svenskan. Man känner dessutom behov av att precisera vad man menar med svenskan: ofta uppträder orden bara i annons- och reklamspråk och sällan utanför dessa genrer.

I förhållande till Svenska språknämndens nyordsbok är ordförrådet både äldre (före 1940) och yngre (in på 90-talet). Kanske kan man

framför allt se NSO som ett nyttigt komplement till ordböckernas täckning av nya engelska lån.

Till ordboken finns också en systematisk inledning som ger synpunkter på de engelska lånorden ur tvärspråkligt perspektiv, en information som är välkommen eftersom den normalt är svåråtkomlig. Där kan man läsa om hur den engelska diftongen i ett ord som *go* brukar återges på svenska, alltifrån den ursprungliga engelska diftongen i *Stockholm Open* till *slogan, smoking, ponny och show*. Man får veta en del om ordbildning, alltifrån svenskans behandling av de besvärliga lånen på *-er (supporter etc.)* till verbalsubstantiven på *-ing* (där vi i svenskan ofta får varianter som *jogging/jogging*) och verbbildningen med verb som *stajla* som i betydelsen 'briljera' inte finns på engelska. En del formuleringar låter lite förvånande, t.ex. att engelska verb som lånas in i svenskan "förses med suffixet *-a*". Kännetecknet på svenska verb är att de slutar på *-a* (med några historiskt förklarbara undantag som tredje konjugationen och vissa starka verb) och engelska lånord anpassas bara till modellen.

Seltén gör ingen riktig skillnad mellan de gamla anpassade lånen (typ *strejk*) och lån från låt oss säga 60-talet och framåt. Här finns emellertid en tydlig vattendelare. När ordet *tape* i betydelsen 'magnetband' kom in i svenskan (på 60-talet?) fanns det redan ett starkt motstånd mot att yxa till lånord på det sättet man tidigare hade gjort på *tejp* ('klibbremsa') och vi fick därför behålla den engelska skriftbilden i det senast inlånade ordet. Sena lån får inte heller uttal med långt /ä/ som i *blazer, träna* och *räd* eller långt /e/ som i *game*. Detta är Seltén medveten om ("Uttalet hänger ofta samman med hur tidigt ett ord lånas in och hur vanligt det är") men han kunde ha gjort en mycket tydligare boskillnad mellan äldre och yngre lån i sin översikt.

Den systematiska genomgången är instruktiv men följs inte upp med information i lexikonet: vi får sparsamma upplysningar om hur orden böjs och vi får inte veta alls hur de uttalas. Detta senare är en brist även om man kan förstå svårigheten att ge tillförlitlig information om uttalet. Man får nöja sig med exemplifieringen i inledningen som för övrigt inte alltid är korrekt (uttalas *cheddar* enbart med "ich-ljud"?). Men hur uttalas egentligen *cabin, keyboard, kick-off* (betoning), *kitsch* (urspr. från tyskan), *club, lotion, lounge*? Orsaken till tveksamhet är ibland att orden ges med alternativstavning och man vet inte om stavningen ackompanjeras av annat uttal. Det är tveksamt om *cabin* och *club* är lånord i svenskan eller bara engelska. Åtminstone är de inte utbytbara i t.ex. sammansättningar (*clublokal* och *förarcabin* är knappast normalt språkbruk). Alternativen tycks för övrigt mest vara baserade på exempel, inte på lexikaliska källor som SAOL. Dock är det förbryllande att *jazz* uppträder med varianten *jass* som rensades ut i

elfte upplagan av SAOL. Inte kan *jass* ha förekommit i källorna till NSO?

Seltén tar i inledningen upp den särskrivning av sammansättningar som idag skapar osäkerhet från skolan och upp i arbetslivet med uttryck som *bulk fartyg* och *funboard tävling*. Att det rör sig om syntaktisk påverkan från engelskan (men också om inhemska förutsättningar) är tydligt. På tal om "helsvenska" kombinationer som *boll plockning*, *flygplan identifiering* och *personal parkering* anser Seltén att man kan betrakta företeelsen "mer som en typografisk detalj" så länge uttalet är detsamma som i en vanlig sammansättning. Förutom att det mellersta exemplet faktiskt både uttalas och skrivs *flygplansidentifiering* så kanske man skall vara försiktig med att underskatta "typografiska detaljer". Fråga norrmännen.

Inledningen tar också upp frågan om det engelska inflytandet nu och i framtiden. Avsnittet inleds med synpunkten att antalet lånord som ingår i materialet (2093 ord) är blygsamt "om man betänker att det engelska ordförrådet innehåller närmare en miljon ord". Vem har gjort denna liberala uppskattning av engelskans ordförråd? Författaren citerar vidare Ljungs och Crystals undersökningar och betecknar dagens engelska inverkan på svenskan som "tämligen marginell". I framtiden, menar Seltén, kan situationen bli en annan med Sveriges medlemskap i EU och engelskans allt starkare position som EU-språk. Till detta kan sägas att vi ingenting vet om framtiden och tyvärr inte heller om engelskans påverkan på dagens svenska är "marginell" eller inte – vi saknar helt enkelt måttstock.

Däremot kan vi som Seltén ha synpunkter på lånordens värde. I ett avsnitt om försvenskning hänvisar han till ansträngningar på Island och Färöarna att "hålla språket rent", citerar något exempel från Collinder och sammanfattar: "All engelsk påverkan är inte onödig eller skadlig. Många lån är både nyttiga och berikande för vårt språk". Kanske kunde den frågan behandlas något mer nyanserat. Återigen undrar man lite över den ovanliga användningen av termen *svengelska* i ordbokens titel.

Till sist några synpunkter på de exempel som ligger till grund för ordboken. Detta material är betydelsefullt och representerar genom källhänvisningarna en information som normalt inte förekommer i ordböcker. I allmänhet är exemplen upplysande och välvalda men det finns exempel som ger för lite information för att vara till riktig nytta. Under *aerobics* finns exemplet *Vad är då aerobics och varför detta besynnerliga ord?* Under *after shave lotion* ges exemplet *After shave lotion, 50 ml*. Och uttrycket *löpa amok* illustreras med *Må oljeshejkerna löpa amok*, ett exempel som för den oinvidde (som inte har läst texten) knappast ger någon typisk kontext. Kanske behöver man vara förtrogen med matlagning för att gissa vad *den* under upp-

slagsordet *arrowrot* är i meningen *Om den är för tunn, kan ni tillsätta lite arrowrot utrörd i kallt vatten, så tjocknar den*. Kanske kunde man hjälpa till och berätta att det rör sig om sås.

Ny Svengelsk ordbok fyller ett behov när det gäller nyare engelska lån, kanske särskilt sådana som dyker upp i svenska texter utan att ännu vara etablerade i svenskan. Däremot är det mycket tveksamt om vi har behov av förklaringar till vad *biff* är – det klarar reguljära ordböcker av. Inledningen är ett nyttigt komplement till lexikonet men man saknar ibland teoretisk stadga i presentationen när det gäller sådant som ordurval (hämtas orden från annonser eller redaktionell text osv.), regler för äldre och nyare lånord, bedömningen av ordförrådets storlek, uppslagsordens form (och alternativformer), avsaknaden av uttal etc. Det saknas inte litteratur i ämnet, både den som Seltén själv hänvisar till och annan. Men detta kan kanske bli en fråga för en ny upplaga, en ännu nyare svengelsk ordbok.

Litteratur

- Crystal, Judith-Ann 1988: *Engelskan i svensk dagspress*. Stockholm: Esselte Studium.
- Från rondell till gräddfil. Nya ord i svenskan från 40-tal till 80-tal*. Utg. av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts 1988.
- Ljung, Magnus 1988: *Skinheads, hackers & lama ankor. Engelskan i 80-talets svenska*. Stockholm: Bokförlaget Trevi.
- Svensk ordbok*. 2 upplagan. Stockholm: Norstedts 1988.
- Svenska Akademiens ordlista*. 11. upplagan. Stockholm: Norstedts 1986.

Jerker Järborg

Sjötermer på engelska och svenska

Jan Svartvik: *Engelska ord ombord*. Stockholm: Natur och Kultur 1994.

Jan Svartvik, aktiv seglare samt professor i engelska vid Lunds universitet, har utgivit en liten engelsk-svensk och svensk-engelsk ordbok med sjö- och seglingstermer (*Engelska ord ombord*). Boken har ett tilltalande format och vattentåliga plastpärmar. Enligt förord omfattar den sammanlagt c:a 7400 uppslagsord, vilket verkar korrekt. Mellan huvudlistorna innehåller boken 16 s.k. specialavsnitt med systematiska, mestadels illustrerade, redovisningar av svensk och engelsk terminologi inom vissa välvägränsade områden. Boken tycks främst avsedd för svenskspråkiga.

Ett fackord måste, till skillnad från ett allmänspråkligt ord, i relativt stor utsträckning beskrivas med utomspråkliga, s.k. encyklopediska, betydelsefaktorer från något speciellt kunskapsområde. Dylika områden kan naturligtvis ej helt täckas i en ordbok men någon form av hänvisning är nödvändig. De illustrerade specialavsnitten i ordboken, till vilka hänvisas från enskilda uppslagsord, är föredömliga, så långt de räcker. I andra fall finns angivet sådant som motsats (**land breeze** 'landbris' motsats 'sjöbris') eller specialområde (**inside yacht** 'innerbåt' i kappsegling). I kanske alltför många fall tycks man lita till användarens specialkunskaper: sålunda borde **secondary port** 'sekundärhamn' åtminstone ha kompletterats med "i tidvattenstabeller", **index error** 'indexfel' med "på sextant" och helst även **starting circuit** 'startkrets' med "i elsystem" (två närstående fraser med **starting** avser kappsegling). Många dylika förtydliganden kunde med fördel tilläggas.

I all tvåspråkig lexikografi bör den principiella skillnaden mellan äkta ekvivalenter till, respektive parafraserande översättningar av, källspråksenheter på något sätt signaleras. Detta krav blir viktigare för en tvåspråkig fackordbok, eftersom man normalt väntar sig att term motsvaras av term. Brist på äkta ekvivalenter vållas, grovt sett, dels av olikheter i de lexikaliska systemen, dels av kulturella skillnader. Ett exempel på den förra typen är **slör** 'broad reach, quartering', där ingetdera alternativet är en äkta ekvivalent; svenskan råkar helt enkelt göra en annan semantisk gränsdragning. Ett enkelt exempel på den senare typen är **gatt** 'narrow inlet, narrows, gut', där originalet är en svensk specialterm för skärgårdssegling (borde kompletteras med

något definitionsförsök). Skillnaden mellan svensk skärgårdssegling och brittisk kustsegling fordrar lexikografisk specialbehandling. Särskilt måste tidvattenstermerna nämnas: dessa borde få ett eget illustrerat specialavsnitt. Där borde också noteras att **Lowest Astronomical Tide** (och ej **Mean Sea Level** 'medelvattenstånd') är reduktionsnivå på moderna brittiska sjökort.

Liksom många andra mindre specialordböcker är *Engelska ord ombord* i princip "ytnära": ett ord eller en fras på källspråket beskrivs i typfallet direkt med ett ekvivalent uttryck på målspråket, utan försök till semantisk precisering på någondera språket. I linje med detta ligger också den stora rikedomen på uppslags"ord" som är flerordsuttryck. Troligen betraktas en ytnära beskrivning som användarvänlig. Det går emellertid att hävda att en djupare beskrivning (med fler betydelsebeskrivningar, encyklopediska uppgifter etc.) vinner en större predicerande kraft, viktig för alla de fall när man nästan, men inte riktigt, hittar det befrågade uttrycket i ordboken. I en djupare beskrivning borde många flerordsenheter göras om till "sekundära stickord" (fraser med ekvivalenter) under sitt naturliga huvudord, så som faktiskt skett t.ex. vid *visibility* (*good visibility* 'god sikt' etc.). Vi har här att göra med en lexikografisk parallell till motsätningen mellan direkt- och insiktsmetod.

Den semantiska beskrivningen på målspråket kunde ibland vara bättre. I de fall där alternativ ges borde antydningar finnas om hur man väljer mellan dem. Ibland är ekvivalenten för snäv (**overhang** är ej enbart akterligt), ibland för vid (**luff** är förliket, ej stående lik i allmänhet). I vissa fall har svenska motsvarigheter valts, utan reservationer (**yachtmaster certificate** är ej identiskt med svensk skepparexamen). I andra fall kunde en "vändning" påvisa diskrepanser (**ball shape** 'signalfigur'; **shape** 'signalfigur'; **mast tang** 'mastbeslag'; **pole bracket** 'mastbeslag'). Å andra sidan har tydligen vändning etablerat ett uppslagsord som aldrig torde anträffas i verkligheten, nämligen **mooring ring drilled into the rock** 'bergögla'. Några direkta fel bör också påpekas: **knockdown** är nedslagning i sidled, ej kullerbytta; **weatherly** är ej 'lovgirig' utan snarare 'lämpad för bidevindssegling'; **gaffelsegel** (under **segel**) är 'gaff sail', ej 'gaff lug' (som veterligen ej existerar). Fler exempel kunde anföras.

De rent tekniska lexikografiska konventionerna i ordboken är dels otillräckligt redovisade (vad betyder fyrkanten och siffrorna?), dels ej helt konsekvent tillämpade (ibland betecknar siffrorna ordklass, ibland betydelsemoment), dels ofta diskutabla (varför t.ex. följa den brittiska ovanan att betrakta substantiv och verb med samma ordkropp som "samma ord"?). Kanske är det åter det ytnära idealet som är orsaken (men notera de grammatiska termerna i t.ex. **shoal**, **heave to**).

Vad urvalet beträffar blir man ibland lite förvånad (är **noise** 'bul-ler' en angelägen sjöterm?). Trots förordet finns vissa historiska termer som kanske kan undvaras. Bland utelämnade ord kan nämnas det originella *jubilee clip* 'slangklämma', den fruktade *rogue wave* (åtminstone som sekundärt stickord) och *drying harbour*, mycket vanligare än alternativet **stranding harbour**. Som alternativ till **fjärd** borde *fjord* nämnas (står på sjökort över västkustvatten).

Ordboken bör fungera förträffligt inom sina specialavsnitt och för de många okontroversiella termerna, icke minst beteckningar på s.k. båtprylar. Den kritik som här framförts grundar sig på mitt intensiva intresse för ämnesområdet, liksom för lexikologiska principfrågor. Jag hoppas att kritiken kan bidra till en förbättrad andra upplaga.

Svensk uttalsordlista. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken 1994.

Allmänt

Svenska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken i Helsingfors har utkommit med en svensk uttalsordlista. Enligt förordet ligger det en lång och mödosam process bakom ordlistan, från det att behovet av en finlandssvensk uttalsordlista för undervisningen i svenska i Finland uppades på 1970-talet fram till det färdiga arbetet.

Uttalet var länge en försummad komponent i språkundervisningen. Med den ökande betoningen av muntliga kommunikativa färdigheter under senare decennier har uttalet dock kommit att uppmärksammas alltmer. Det allt större intresset för uttalet återspeglas också i ordböcker och ordlistor, även sådana som också vänder sig till modersmålstalande. I Sverige produceras *LEXIN*-seriens ordböcker, som är avsedda för invandrare och har noggranna uttalsangivelser för varje uppslagsord. *Nationalencyklopedins ordbok* kommer också att ange uttalet noggrant. Vidare arbetar Svenska språknämnden på en svensk uttalsordbok.

Inom finländsk ordboksutgivning kan man märka samma tendens att uppmärksamma uttalet, både i svensk-finska och finsk-svenska ordböcker. Lampén (1973) anger endast var huvudbetoningen i orden ligger, medan Cannelin m.fl. (1976) helt saknar uttalsanvisningar. I de nyare Collin & Streng (1989) och Cantell m.fl. (1995) anges uttalet betydligt noggrannare. Det uttal som anges är dock i allmänhet rikssvenskt. *Svensk uttalsordlista* upptar däremot många finlandssvenska uttalsformer. Enligt förordet (s. 5) är själva huvudpoängen med boken att den även tar upp uttal som är vanliga och acceptabla i finlandssvenskan.

Incitamentet till uttalsordlistan var som sagt behovet inom undervisningen i svenska i Finland. Listan är tänkt att kunna användas av såväl svensk- som finskspråkiga. Man tänker sig en målgrupp som inte är speciellt insatt i fonetiska finesser eller fonetiska tecken. Listan omfattar ca 6.000 ord, mest främmande ord samt en del hemtama ord som kan vålla uttalsproblem. Urvalet av ord baserar sig främst på *SAOL*, och uppgifterna om rikssvenskt uttal baserar sig i allmänhet också på denna källa. Även om ordlistan alltså främst är avsedd för finländskt bruk, ska den också gå att använda av den som har ett rikssvenskt uttal.

Huvudformerna

Den traditionella strävan inom finlandssvensk språkvård att motverka att standardsvenskan i Finland avlägsnar sig från den i Sverige tycks göra sig gällande i valet av huvuduttalsform. Principen är nämligen att som förstaalternativ ange ett uttal som är gångbart i både Finland och Sverige, även om uttalet ifråga inte skulle vara det vanligaste i någotdera landet. Avsteg från principen har dock gjorts i de fall då det gemensamma uttalet är mycket ovanligt. I det stora flertalet ord är det naturligtvis enkelt att följa den här principen, eftersom uttalsangivelseerna i det stora hela ges på en nivå som motsvarar den fonematiska. De två varieterna skiljer sig som bekant tydligt åt i hur fonemen realiserar, men detta har man i stort sett inte tagit hänsyn till här. I de fall man har varit tvungen att ta ställning till lite mer systematiska skillnader mellan sverige- och finlandssvenska har man ofta prioriterat den finländska varianten. Härnäst följer några exempel på detta.

Med hänvisning till att standardsvenskan i Finland och många finlandssvenska dialekter inte gör någon skillnad mellan accent I och II har man avstått från att ange musikalisk accent hos orden. För uttalet av obetonat <e> framför <ɾ> i ord som *energi* och i suffixen *-er* som i *indier* och *fötter* används tecknet *ä* som ett sätt att återge det vanligaste finlandssvenska uttalet. Tje-ljudet betecknas i enlighet med finlandssvenska uttalsvanor med *tʃ* (utom i ord av typen *arkitekt*, där sverigesvenska, men inte finlandssvenska, kan ha ett uttal med tje-ljud). Möjligheten till retroflect uttal av förbindelser mellan *r* och dentaler markeras inte. För sammansatta ord av det slag som skiljer sig prosodiskt i sverige- och finlandssvenskan ges företräde till de finländska uttalsformerna. För t.ex. *holdingbolag* ges endast det finlandssvenska uttalet '**houldin**ɔ**:la:g**. Uttalet av den grafiska sekvensen <eu> skiljer sig ofta åt i Finland och Sverige. Även här ger ordlistan normalt företräde åt den finlandssvenska varianten: förstaform för *freudian* och *euro*- är **fröjdi'a:n** respektive '**eu**ro. För de relativt få ortnamnen tycks också den finlandssvenska uttalsformen föredras, att döma av uppslagsorden *Bern* och *Hanaholmen*.

Principen att i viss mån föredra finlandssvenska ordformer som enda uttalsform eller som huvudalternativ ter sig helt rimlig med tanke på att ordlistan främst är avsedd för finländskt bruk. Man kan dock notera att vissa (efter mitt öra) frekventa finlandssvenska uttalsformer bara ges som alternativuttal, medan istället den uttalsform som är vanligast i Sverige ges som huvudalternativ. Tydligast är detta vid substantiv på *-tion* av typen *spekulation*. För sådana substantiv ges det sverigesvenska uttalet [-ʃu:n] som huvudalternativ, medan det i Finland vanliga [-tʃu:n] ges förklaringen *fi*sv. äv. Här har säkerligen huvudprincipen, gångbarhet i båda länderna, fällt utslag.

Ordlistan är enligt förordet både deskriptiv och normativ. Det normativa perspektivet kommer in redan i valet av huvudvariant. Man säger klart ut att "den uttalsform som står först är den som rekommenderas i första hand" (s. 15). Valet av huvudvariant innebär alltså en rekommendation och ger ingen säker upplysning om vilket uttal som är vanligast (eftersom "samsvenska" uttalsformer prioriteras).

Enskilda val av första eller enda uttalsform kan diskuteras. Jag avstår dock från detta här och tar i stället upp några sådana isolerade exempel senare under rubriken "Några småsaker". Det enda av de mer principiella och konsekvensrika val av huvuduttal som jag anser kan diskuteras är valet att beteckna obetonat <er> i de flesta fall med *är* (så alltid i suffixen <-er> i ord som *indier* och *fötter*). Men eftersom mina funderingar har mycket att göra med själva sättet att beteckna ljuden återkommer jag med en diskussion av detta val lite längre fram.

Uttalsvarianterna

Ordlistan är deskriptiv främst genom att den tar upp rätt många uttalsvarianter av ett och samma ord, även om man också här har lagt ett normativt perspektiv på urvalet: "alla de uttalsformer som redovisas har av redaktionen bedömts som acceptabla" (s. 15). Majoriteten av alternativuttalen (varav de flesta är finlandssvenska) är försedda med finstiltla förkortningar, vars innebörd förklaras i inledningen (s. 14ff.). Det rör sig om brukbarhetsupplysningar i vid mening. Anvisningar i normerande riktning ges mest åt uttal som är gemensamma i de båda varieteterna eller exklusiva för finlandssvenska, medan man bara ger en mycket allmän anvisning för val av de exklusivt rikssvenska uttalen. Detta blir särskilt tydligt om man jämför förklaringarna *fi*sv. *äv.* och *rs*v. *äv.*:

*fi*sv. *äv.* anger ett alternativt uttal i finlandssvenskan som är gångbart och acceptabelt men inte rekommenderas i först hand i vårdat språk.

*rs*v. *äv.* anger ett alternativt uttal i rikssvenskan som är ovanligt eller inte alls förekommer i finlandssvenskan. (S. 15)

Finlandssvenska alternativuttal till de vanligen gemensamma huvudalternativen anges i ganska riklig mängd. Uttal i lånord av skriftens <o> som avviker från det vanligaste rikssvenska uttalet men dominerar i Finland noteras: till exempel ges *amason* ett finlandssvenskt alternativuttal med [u:] i sista stavelsen och *bonus* ges ett finlandssvenskt alternativuttal med [o:] i första stavelsen.

En intressant grupp av finlandssvenska uttal, som också diskuteras i inledningen (s. 9), är de kortstaviga uttalen, dvs. uttal där den standardsverigesvenska regeln om komplementär längd vid huvud- och bibetonning inte följs, utan en betonad kort vokal följs av en kort konsonant. Ett av exemplen från ordlistan är *hyvel*, som i finlandssvenskan vanligen uttalas ['hyvel], alltså med fem korta ljud. Kortstavigt uttal av en hel del ord är vanligt i finlandssvenskt talspråk och stöds av att det förekommer i de finlandssvenska dialekterna. Dessutom har finskan helt andra kvantitetsregler än svenskan, och kortstavighet även i betonade stavelser är ett helt normalt fenomen i finsk ordstruktur.

De kortstaviga uttalen har åtminstone från Bergroth (1917) betraktats som olämpliga i bildat talspråk. I den här ordlistan finns dock ett hundratal sådana uttal med (varav åtminstone det kortstaviga uttalet av förledet i *Hanaholmen* ges som enda uttalsform), ett fyrtiotal dessutom med förklaringen *fisv. vanl.*, vilket innebär att de "kan betraktas som ett finlandssvenskt standarduttal" (s. 14). Av relativt vardagliga ord förses det kortstaviga uttalet av t.ex. *city*, *foto*, *hyvel* och *tobak* med förklaringen *fisv. vanl.* Men de flesta orden för vilka ett kortstavigt uttal anges är främmande och mer eller mindre lärda ord. Dessas kortstaviga uttal följer nästan alltid rätt nära finskans betonings- och kvantitetsmönster för motsvarande slag av ord, genom att huvudbetoningen hamnar på första stavelsen, men kvantiteten i denna stavelse förblir kort. Det kortstaviga uttalet av *deciliter* ['desi.li:tær] ansluter således nära till finskans uttal av *desilitra* ['desi.litra]. Accepterandet av dessa uttal med huvudbetoning och kortstavighet på första stavelsen innebär att den ofta förekommande nära parallellismen mellan betoning och kvantitet i svenska och finska versioner av samma lånard ytterligare understryks. Jämför t.ex. svenskans *fonetik*, *fonetiker* och *fonetisk* (som inte finns med i *Svensk uttalsordlista*) med finskans motsvarande ord *foneetikka*, *foneetikko* och *foneettinen*, med lång (i skrift dubbeltecknad) vokal (i de fall det är möjligt följd av lång konsonant) i de positioner där svenskan har en betonad stavelse. (Finskan har som bekant regelstyrd betoning på första stavelsen, varför betoningen inte kan falla på någon annan stavelse. Kvantiteten kan här sägas fungera som surrogatmedel för att framhäva stavelser.) Tillsammans med principen att prioritera uttal som är gemensamma för svenskan i Sverige och Finland speglar accepterandet av dessa uttal ganska väl finlandssvenskans situation som en standardiserad språkvarietet som lever under trycket dels från en annan varietet av språket som talas av en mycket större befolkning, dels från ett majoritetsspråk i samma land.

Uttalsbeteckningarna

Uttalet anges med en modifierad version av vanlig ortografi. Vissa fonetiska IPA-tecken används, nämligen ϵ , ω , α , η , $\int$ och (i ett fåtal fall) $\ç$. Huvudbetoning markeras med en apostrof före den betonade stavelsen. Lång vokal markeras med : och lång konsonant som kommer omedelbart efter en kort betonad vokal och inte står först i en konsonantgrupp dubbelskrivs. Bibetoning markeras inte särskilt. I de fall vokal- eller konsonantlängd markerats i bibetonad stavelse fungerar dessa markeringar även som markering av bibetoning. Uttalet av *allvarlig* betecknas alltså 'alva:rliɡ. Musikalisk accent anges som tidigare sagts inte.

Som tecken för /u/-fonemet används ω , medan /o/-fonemet betecknas med $\acute{a}$. I ord som *hotell* och *rektor* används symbolen $\circ$ som motsvarighet till grafemet <o>. $\circ$ får då närmast status av beteckningen för ett slags arkifonem, som kan realiseras som [u], [ɔ] eller något ljud längs en glidande skala mellan dessa.

Principen att hålla sig nära vanlig ortografi i uttalsangivelserna kan ha den fördelen att läsare som inte är vana vid fonetiska tecken har lättare att lära sig tolka angivelserna rätt. Man utnyttjar alltså ordlisteanvändarens redan inlärd förmåga att utifrån ordens ortografiska form dra slutsatser om deras uttal. Detta kan naturligtvis vara bra, men det finns en fara med det. I de fall man använder redan existerande grafem och ortografiska principer på ett sätt som avviker från skriftens, riskerar man att läsaren använder de etablerade ortografiska principerna för avkodning i stället för de nya principer som ordlisteredaktionen har infört. Detta tror jag kan illustreras med beteckningen $\acute{a}$ r för obetonat <er>. Den som ser uttalsangivelsen 'indi $\acute{a}$ r associerar lätt till ett uttal [indi'æ:r], eftersom den ordfinala ortografiska sekvensen <-är> i svenskan uttalas ['æ:r]. För språkinlärare tillkommer också problemet att vid skriftlig produktion mentalt hålla isär den ortografiska bilden och uttalsangivelsen, så att inte den senare interfererar med stavningen.

De prosodiska förhållandena i orden anges något för knapphändig enligt min mening. Musikalisk accent anges således inte (men borde enligt principen om "samsvenska" uttal ha angetts). Förutom att det kräver rikssvenskspråkig expertis är det ju rätt besvärligt att ange accenterna rätt i varje enskilt fall, varför redaktionen säkert med gott samvete avstått från detta. Ordlistan är ju främst avsedd för Finland. Men även betonings- och kvantitetsangivelserna är enligt min mening lite bristfälliga. Det hade framförallt inte skadat med lite mer redundans. Låt oss utgå från ett exempel för att illustrera detta.

För *helgerån* ges uttalsangivelsen 'helger $\acute{a}$:n och för *informell* ges ett variantuttal 'inf $\acute{a}$ rmell. Huvudbetoning markeras alltså med

accent, '. Bibetoning markeras inte särskilt, utan man ska kunna sluta sig till den genom att se på kvantitetsbeteckningarna. Längdtecknet : efter å i **'helgerå:n** visar alltså att sista stavelsen är betonad, liksom dubbelskrivningen **ll** i **'infårmell**. Det hade knappast skadat med ett accenttecken , för att explicit markera bibetoning.

En kort vokal i betonad stavelse markeras över huvud taget inte i slutna stavelser, dvs. om det kommer ytterligare en konsonant omedelbart efter den konsonant som följer på den korta vokalen. I uttalsangivelsen för *helikopter*, **heli'kåptär**, skrivs således den långa konsonanten [p:] med ett *p*-tecken. Eftersom det här rör sig om en huvudbetonad stavelse och accenttecken således används, vet man ändå att stavelsen är betonad. Men det är svårare med bibetonade stavelser. Hur framgår det t.ex. av uttalsangivelserna **'pärsilja** och **'taljokse** att de näst sista stavelserna är bibetonade? Inte alls, såvitt jag kan se.

Valet att inte dubbelteckna lång konsonant efter kort vokal i betonad slutna stavelse gör också att tvekan om kvantiteten kan uppstå i några fall. Här är ett exempel. *Midja* kan i finlandssvenskan uttalas med kort [i]. Men hur framgår det av uttalsangivelsen **'midja** att <d> uttalas som långt [d:]? Skulle man inte lika gärna kunna läsa in ett kortstavigt uttal ['midja], alltså med kort [d]? Först efter att ha konsulterat Bergroth (1917) kunde jag konstatera att det uttal som avses troligen inte är kortstavigt.

Några småsaker

Ibland reagerar man på vissa enskilda uttalsangivelser. Är t.ex. uttalet ['hej:dək] av *hejduk* det enda möjliga? Ingen jag känner säger så, medan jag själv och nästan alla jag känner säger ['hej:du:k]. I vad mån förekommer fortfarande uttalet ['œk:ɛ̃ɑ] av *öken*? I dessa fall och de flesta andra som jag har kontrollerat visar det sig att ordlisteredaktörerna har följt *SAOL*. Det verkar troligt att *SAOL*:s uttalsangivelser ibland inte speglar det aktuella språkbruket.

I andra fall tvekar man om valet av beteckning varit det rätta. Kan t.ex. *desillusionerad* bara uttalas med ett [u]-ljud i fjärde stavelsen? Går det inte lika bra med ett [o]-ljud eller något ljud som ligger mellan dessa två? Gäller inte detsamma om det sista ljudet i *desto*? Att det uppstår sådana här tveksamheter är naturligtvis ofrånkomligt. Alla har ju inte samma intuitioner om ords uttal och att testa uttalsmöjligheterna för varje tveksamt ord på en större population är för tidsödande, om ordlisteredaktörer någonsin ska kunna publicera sina ordlistor.

Slutord

Svensk uttalsordlista kommer säkert att fylla en viktig funktion inom det område den primärt är avsedd för: uttalsundervisningen i den avancerade undervisningen i svenska i Finland. För den som eftersträvar ett finlandssvenskt uttal fungerar listan säkert väl. Däremot lämnas den som strävar efter rikssvenskt standarduttal i sticket i några fall: när det gäller musikalisk accent samt bibetoning i sammansatta ord av typen *holdingbolag* (åtminstone den som inte läst och minns vad som står i inledningen) och när det gäller uttalet av *-er* i ord som *indier* och *fötter*.

Den allvarligaste anmärkningen är att ordlistan kunde gjorts användarvänligare framför allt om man hade angett kvantitet och bibetoning lite tydligare.

Till sist måste jag säga att det inte bara är språkinlärare och andra lekmän som kan ha glädje av ordlistan. För fackfolk är det mycket intressant att se det finlandssvenska uttalet dokumenterat så här. För en språkforskare är det också intressant att konfrontera ordböckers och ordlistors uttalsuppgifter med de egna intuitionerna. Man känner sig strax manad att göra undersökningar av vad svensktalande verkligen säger och accepterar i fråga om många ordtyper. Att en bok stimulerar till funderingar och får en att vilja ta reda på saker och ting är viktigt och ett gott betyg åt boken.

Litteratur

- Bergroth, Hugo 1917. *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors: Holger Schildts Förlag.
- Cannelin, Knut m.fl. 1976. *Suomi-ruotsi suursanakirja*. Porvoo, Helsinki & Juva: Werner Söderström.
- Cantell, Ilse m.fl. 1995. *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja*. Porvoo, Helsinki & Juva: Werner Söderström.
- Collin, Anders & Streng, Tauno 1989. *Uusi ruotsi-suomi sanakirja*. Helsinki: Otava.
- Lampén, Lea 1973. *Ruotsalais-suomalainen suursanakirja*. Porvoo, Helsinki & Juva: Werner Söderström.
- LEXIN = *Språklexikon för invandrare*. (Finns i en svensk-svensk version (*Svenska ord*) och i översättning till ett antal invandrarspråk.)
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 11. uppl. Stockholm: Norstedts.

Carl-Erik Lundbladh

Bonniers svenska ordbok. 6. uppl. Stockholm: Bonniers 1994. Pris ca 300:-.

I fjor, 1994, kom Bonniers svenska ordbok (BSO) ut i sin sjätte upplaga. Den första presenterades 1980, och en rejält utökad tredje upplaga utgavs 1986. BSO förklarar ords och ibland frasers betydelse, ger böjningsformer och upplyser i mindre utsträckning om uttal. Ordboken har sin närmaste motsvarighet i den större och mer självständigt genomarbetade Svensk ordbok 1986.

Under utgivningstiden har BSO:s redaktion fortlöpande beaktat kritik och förbättrat otillräckliga eller mindre bra betydelseförklaringar och uttalsangivelser och onöjaktiga redogörelser för ordanvändning och böjning. Men den har också framhärdat i att inte väja för sakliga upplysningar om det som orden betecknar. I förordet hävdas att ordboken i fråga om ovanligare ord inte drar någon skarp gräns mot det encyklopediska. Därför kan ordboksanvändaren få veta vad t.ex. *oregon pine* är, nämligen '(virke av) ett nordamerikansk barrträd (douglasgran), anv. bl.a. till möbler'.

Att ge encyklopedisk information är i linje med BSO:s uttalade ambition att vara som det heter i förordet "en förklarande nutidsordbok". BSO säger sig i detta hänseende påtagligt avvika från Svensk ordbok, utan att det klargörs vad denna ordbok är av för slag. En flyktig kontroll i de bägge ordböckerna tycks visa att BSO har fler främmande ord än Svensk ordbok. Den senare har t.ex. uppslagsord som de mindre vanliga, inhemska *ordspillan* och *ordtrogen* och nästan en hel spalt för två ord *den* med angivande av flera funktioner och med många exempel på användning. BSO saknar de två första orden och har ett enda uppslagsord *den*. Detta förklaras vara pronomen eller bestämd artikel, vilket illustreras med *den är här* och *den gröna ön*. BSO är däremot ensam om uppslagsorden *deontisk* (fast den saknar *epistemisk*) och *triskele*, ovanliga ord som oftast behöver förklaras när de någon gång dyker upp.

En förklarande nutidsordbok måste naturligtvis ständigt aktualiseras med nya ord. BSO avvisar inte utländska ord som dåligt har införlivats i svenskan i fråga om uttal och böjning, t.ex. *grunge*. BSO tar också med benämningar som förekommer i dagens tidningsspalter t.ex. *ädelreformen*. Dessa uppslagsord är BSO ensam om, varken Svensk ordboks sena variant Norstedts svenska ordbok eller Nyord i svenskan med senare upplagor har dem med, vilket sannolikt beror på syftet de har att bara medta svenska ord och inga ord med namnkaraktär. BSO

är ibland ensam också i fråga om sådana nybildade ord som alla moderna ordböcker borde ha med, t.ex. *särkullbarn*.

Ordförklaringarna kompletteras här och var av bilder, enkla, distinkta teckningar som fungerar bra tillsammans med förklaringarna i ord. Vissa teckningar är emellertid onödiga, t.ex. illustrationen *traktor*, som användarna känner igen från sin första bilderbok för barn, andra är nästan oundgängliga. Ingen ordbok kan ge en så enkel men upplysande förklaring av t.ex. *talja* utan en kompletterande bild.

Teckningarna har utförts av Marie-Louise Hedin, Tommy Berglund, Hans Linde och Stina Berglund. Förmodligen har ordningen betydelse. Marie-Louise Hedin har figurerat från första upplagan. Bildmaterialet utökas; i den senaste upplagan har t.ex. *gröna nyckelhålet*, *panda* och *rånarhuva* tillkommit. Nu har bilderna blivit så många att BSO på allvar kan ta upp kampen med Svensk ordbok 1948 (jfr Lundblad 1993) om att vara den mest illustrerade svenska ordboken, med bortseende från Svenska Duden.

BSO har ingen föresats att ge regelrätta definitioner och redogör inte som Svensk ordbok för ordens hela betydelsestruktur med en egentlig betydelse och utvidgade, bildliga och metonymiska användningar. I stället uppges att BSO förklarar varje ord "utifrån sina egna förutsättningar, inte efter ett på förhand fastställt mönster". Det betyder att ovanliga ord ägnas större utrymme än de vanliga, för svenskar välbekanta orden. Som redan nämnts klarar BSO snabbt av ordet *den*. BSO är alltså inte i första hand en ordbok för sådana specialister som översättare, vilka kan tänkas behöva en nyanserad betydelseredovisning även av vanliga ord. De ord som däremot behöver förklaras för svensktalande får i BSO en upplysande beskrivning av sin centrala betydelse. En kontroll av förklaringarna av *ironisk*, *sardonisk* och *sarkastisk* visar att BSO knappast ger någon sämre förklaring av det väsentliga än den mer ambitiöst satsande Svensk ordbok 1986, som däremot ger fler upplysande språkprov som visar ordens användning.

Ett exempel på hur orden "förklaras utifrån sina egna förutsättningar" är också den upplysning om vilket språk ordet tillhör eller kommer ifrån som ges inom parentes vid ord som bär stark prägel av sitt främmande ursprung, t.ex. *abderitisk*, *demimonde*, *grunge*. Ordboken är med sin modell också fri att förklara bara en speciell men vanlig användning och kan fritt strunta i vagare men mer heltäckande definition om en sådan skulle bli urvattnad. T.ex. anknyter BSO *demiurg* såväl till Platon som gnosticismen och ger i bägge fallen kortfattade men precisa beskrivningar av det slag som en ordboksanvändare sannolikt vill ha.

BSO har inte redovisat sitt förhållande till andra lexika eller uppslagsböcker. Naturligtvis kan den hämta mycket information från andra verk, men ger säkert också något i gengäld. Man får hoppas att

det bästa vaskas fram i en ömsesidig påverkan. Sålunda bör BSO ändra förklaringen av *glassig*, ett ord från 80-talet som har varit med i BSO sedan tredje upplagan. Ordet påstås beskriva färg och ha betydelsen "som liknar glassfärg". Nyord 1986 har däremot kommit närmre det centrala, som sannolikt handlar om 'glänsande' och 'prålig'. Anknypningen till *glass* är sekundär.

Som framgått av ovanstående har Bonniers svenska ordbok valt en enkel och osofistikerad metod för att förklara och upplysa om orden. Ett sådant tillvägagångssätt är inte så intressant men desto effektivare. Dessutom minskas risken att bli pretentiös. BSO är med sin modell och genom fortlöpande aktualisering en ordbok som fyller ett behov hos allmänheten, framför allt genom att enkelt förklara "svåra" eller okända ord. Bonniers svenska ordbok är den svenska ordbok som i störst utsträckning förklarar sådant som den genomsnittlige brukaren vill få klarlagt.

Litteratur

- Från rondell till gräddfil. Nya ord i svenskan från 40-tal till 80-tal. 2:a uppl.* Stockholm: Esselte Studium. 1988.
- Lundblad, Carl-Erik 1993: Svensk ordbok 1948. I Anna Garde & Pia Jarvad (utg.), *Nordiske studier i leksikografi II. Rapport fra Konfernce om Leksikografi i Norden 11.-14. maj 1993*. Skrifter udgivet af Nordisk Forening for Leksikografi 2. Århus, 166-172.
- Norstedts svenska ordbok.* Stockholm: Norstedts 1992.
- Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal.* Esselte Studium. 1986.
- Svensk ordbok.* Svenska dövstumläraresällskapet, Lund. 1948.
- Svensk ordbok.* Stockholm: Esselte Studium 1986.
- Svenska Duden Bildlexikon.* Bibliographisches Institut, Mannheim. 1966.

Heikki E.S. Mattila

Jean-Michel Kalmbach: *Suomi-ranska opiskelusanakirja* ('Finsk-fransk studieordbok'¹). Helsingfors: WSOY 1994 (998 sid., ca. 68.000 uppslagsord och uttryck).

Seppo Sundelin: *Ranska-suomi opiskelusanakirja* ('Fransk-finsk studieordbok'). Helsingfors: WSOY 1993 (820 sid., ca. 46.000 uppslagsord och uttryck).

This review concentrates on several questions of a lexicographic kind: addressees of the dictionaries concerned, sources used by the authors, reference system between articles, appendices, phraseology, vocabulary of different styles (vulgar, colloquial, literary) and jargons, proper names, and bibliography. The reliability of the translations given in the dictionaries is only examined with respect to the legal terminology included in them.

The general opinion of the reviewer is very positive. He, however, makes some propositions for later editions. For example, more proper names could be added and, besides, readers could be told how foreign proper names have normally been adapted to the systems of the languages concerned (orthographic alterations etc.). Since no dictionary can be perfect, more detailed bibliographies would also be very useful.

Allmänt

Det viktigaste kravet man kan ställa på en ordbok är att den skall vara pålitlig. Felaktig information är värre än ingen information alls. Men en ordbok kan – och bör – granskas även som lexikografisk produkt, det vill säga med avseende på sin åtkomststruktur och hur väl den fungerar som informationsförmedlande text, hur tillgänglig informationen är.

I denna recension skall jag granska Jean-Michel Kalmbachs finsk-franska och Seppo Sundelins fransk-finska ordbok först och främst ur den aspekten och i mindre grad beakta hur lyckade böckernas enskilda översättningar är. Jag kommer att undersöka vilka tyngdpunkterna är vad gäller bl.a. stilarter, fackspråk och fraseologi och jag skall se på referenserna mellan de olika ordboksartiklarna samt diskutera angivandet av källor. Utvärderingen av böckernas pålitlighet begränsar jag till ett fackspråk, nämligen lagspråket.

Att jag koncentrerar mig på dessa frågor beror på min bakgrund och mina kunskaper. Jag har ingen examen i franska språket och använder inte heller språket professionellt dagligen. Å andra sidan studerade jag komparativ rätt i Frankrike i början av 1970-talet och har en

¹ Det finska verbalsubstantivet *opiskelu* har ett vidare betydelseomfång än sin svenska motsvarighet. Ordboken är en mellanstor ordbok av det slag som traditionellt brukar användas av skolelever och av folk som läser språk på sin fritid snarare än av språkstudierande vid universitet.

viss erfarenhet av översättning av franskt lagspråk. Numera arbetar jag på heltid som lexicograf, som huvudredaktör för uppslagsverket *Encyclopædia Iuridica Fennica*.

Användarkategorierna

Användarens modersmål. Båda böckerna har utarbetats först och främst för användare med finska som modersmål. Detta förklarar vissa lexicografiska lösningar i böckerna. För det första finner man som uppslagsord i Sundelin bl.a. perfekt participformerna av viktiga franska verb. Detta är glädjande. En läsare som bara har begränsade insikter i franska kan inte utan vidare sammankoppla participformerna med grundformerna och hittar därför inte fram till den information han söker, om ordboken inte beaktar stamvariationerna på makrostrukturnivå. (Man måste dock räkna med att det i många språk, såsom i grekiskan och de slaviska språken, är mycket besvärligare att beakta stamvariationerna, eftersom formerna blir så många.)

Å andra sidan är det också en begränsning att böckerna är avsedda närmast för den finska publiken: i böckernas appendix finns det t.ex. böjningsmönster bara för franska ord (verb), inte – i motsats till Kalmbachs berömda föregångare, Perret-Nurmela (1944) – för finska ord.

Denna begränsning kan säkert motiveras statistiskt: antalet finskspråkiga som använder franska torde vara mycket större än antalet franskspråkiga som använder finska. Man måste dock komma ihåg att det i många länder, också i den franskspråkiga världen, blir fler och fler som studerar finska. Och veterligen finns det inga finska ordböcker för franska användare i Frankrike eller i andra länder. Därför kan man fråga sig om det inte vore motiverat att i de ordböcker som trycks i Finland beakta även de användare som inte har finska som modersmål. Det skulle innebära att man i senare upplagor av Kalmbach tog med också finska böjningsmönster i ett appendix och dessutom inkluderade de viktigaste böjda formerna eller böjningsstammarna av finska ord som lemman. Kravet är inte nytt: det lyftes fram flera gånger bl.a. i diskussionen kring Kari Evelis finsk-franska ordbok (Sakari 1987:25, och Välikangas 1986:490).

Professionell användning. Båda böckerna har en underrubrik: *studieordbok*. Enligt förordet är böckerna dock avsedda att användas av en bredare publik än bara skolelever och studerande² och de som läser språk på sin fritid. I synnerhet Kalmbach är så omfattande att den mycket väl – enligt recensentens åsikt – kan utnyttjas även av personer som använder franska professionellt; detta konstateras också i presen-

² Se dock fotnot 1.

tationen på bokens bakpärm. En ordbok som innehåller inemot 70.000 uppslagsord och uttryck närmar sig det som i Finland brukar kallas storordbok. Dessutom måste man beakta att det inte existerar någon helt ny storordbok mellan finska och franska.

Arbetsmetoderna

Koordineringen mellan de två böckerna. Båda ordböckerna är i princip enmansverk. Författarna har dock haft ett nära samarbete, vilket säkert har varit befrämjande.

Böckerna skiljer sig i omfattning. Sidorna är nästan 200 fler i Kalmbach än i Sundelin, och man frågar sig naturligtvis vad skillnaden i omfång beror på. Delvis kan orsaken vara att böckerna inte är spegelbilder av varandra vad gäller användningssättet. Båda är – såsom redan påpekats – avsedda för finska användare. Kalmbach är en produktionsordbok, d.v.s. ett medel för aktiv produktion på det främmande språket, medan Sundelin är en receptionsordbok, d.v.s. ett hjälpmedel för förståelse av text eller tal på det främmande språket. I en produktionsordbok är det viktigt att visa hur man använder uppslagsorden i ett sammanhang. Sidoantalet tenderar därför att bli större än i en receptionsordbok med samma antal uppslagsord.

Om detta är fallet, d.v.s. om antalet lemman är ungefär detsamma i båda böckerna, är omöjligt att säga säkert, eftersom det på bakpärmerna till båda böckerna anges antalet ord och uttryck och inte antalet lemman (antalet exempel som ingår i det angivna antalet kan förväntas vara större i produktionsordboken). Mitt intryck är att antalet uppslagsord i Sundelin är mindre än i Kalmbach. En förklaring är säkert finskans rikedom på sammansättningar. Eftersom en hel del sammansatta ord lemmatiseras blir antalet uppslagsord större än för ett språk som liksom franskan är fattigt på sammansättningar. Det verkar dessutom som om Sundelin hade gallrat tämligen radikalt i bl.a. klassiskt språkmateriel, t.ex. egennamn (se nedan). I senare upplagor vore det önskvärt att Sundelins ordbok skulle utökas åtminstone till Kalmbachs storlek om inte t.o.m. – vilket recensenten gärna skulle se – till en riktig storordbok.

Granskningshjälp utifrån. Författarna har fått hjälp av olika kollegor som har gått igenom deras manuskript; en fransk lexikolog har dessutom granskat Kalmbachs text. Även detta har säkert haft en stor positiv betydelse: det finns i Finland exempel på hur ordböcker förlorat i kvalitet på grund av att författarna självrådigt har underlåtit att anlita utomstående.

Däremot nämner författarna i förorden inte något om att de skulle ha låtit texterna granskas av fackspecialister med erfarenhet av sitt eget område både på finska och franska. Recensenten har förutsättningar att

utvärdera böckernas tillförlitlighet bara vad gäller ett fackspråk, nämligen lagspråket (se nedan). Intrycket är att en sådan granskning kunde vara på sin plats i framtiden då nya upplagor utarbetas.

De skriftliga källorna. Sundelin nämner inte vilka källor han har använt i ordboksarbetet. Detta är en brist: man lämnas som användare i okunnighet om vilka ordböcker man kan gå till för att få kompletterande information (nedan behandlas frågan om särskilda översikter över kompletterande litteratur). Dessutom skulle en källförteckning anknyta boken till den finska ordbokstraditionen och framför allt till ordböckerna mellan finska och franska. Nu förblir en icke initierad användare okunnig om Sundelins föregångare (Edwin Hagfors 1914, 3. uppl. 1954, och Pesonen 1978, som fick ett mycket positivt mottagande; se Välikangas 1981:71) och t.o.m. om författarens egen tidigare ordboksproduktion (som säkert har utgjort en viktig basis för den ordbok som här recenserar).

Kalmbach ger däremot en kort översikt över sina källor (om än med en litet överraskande placering; den finns i slutet av boken mellan avsnitten om prepositioner och verb). Det är positivt, men framställningen kunde gärna ha varit utförligare och inkluderat även författarens föregångare. Yrjö-Koskinens ordbok (1900) är visserligen redan mycket gammal och har därför kanske inte utnyttjats i arbetet, men jag har svårt att föreställa mig att Kalmbach inte skulle ha använt Perret-Nurmela (1944) som under flera årtionden har varit ett grundläggande arbetsredskap för de som översätter texter från finska till franska.

Att en ordboks källor bara nämns i förbigående är karaktäristiskt för finska tvåspråksordböcker även rent generellt. Förklaringen kan vara överraskande. Enligt vad jag har erfarit existerar det i finska ordbokskretsar en föreställning om att författare till tvåspråkiga ordböcker måste tåga som muren om sina föregångares och samtida kollegors produkter: om man i förordet nämner tidigare ordböcker mellan samma språk kan man – enligt denna föreställning – råka ut för en anklagelse eller t.o.m. ett åtal om plagiering. Jag tog därför kontakt med en ledande finländsk specialist på upphovsrätt för att få veta vad orsaken till detta rykte kan vara. Hon kunde inte hänvisa till några sådana lagrum eller prejudikat som kunde ha givit anledning till ryktet. Om en ordbok är plagiat eller inte bestäms inte av om författaren har nämnt sina föregångare i förordet; det är – enligt henne – själva innehållet som visar om författaren har gjort sig skyldig till plagiering.

Ryktet är fatalt om det är orsaken till att så många finska ordboksförfattare inte i förordet har vågat uttala sin erkänsla för sina föregångare – fast de kanske gärna skulle ha gjort det. Situationen är absurd då var och en inser att en ordboksförfattare i dagens värld säkert bygger på – och måste bygga på – den grund som hans eller hennes

föregångare har lagt. Det vore därför önskvärt att någon specialist på upphovsrätt skulle rätta till missförståndet i något lämpligt forum.

Det lexikografiska utförandet

Ett gott lexikografiskt utförande betyder att informationen i ordboken är snabbt åtkomlig och att den presenteras i en lättillgänglig och hanterlig form. I det följande granskas böckernas innehållsförteckning, bruksanvisning, referenssystem och appendix.

Innehållsförteckningarna. I Sundelin finns det ingen egentlig innehållsförteckning. Kalmbach innehåller endast en partiell innehållsförteckning, som är placerad i början av appendixdelen i slutet av boken. Å andra sidan finns det i början och i slutet av båda ordböckerna (och särskilt i Kalmbach) viktiga appendix. Att huvuddelen i båda böckerna består av uppslagsord säger sig självt. Om författarna i senare upplagor tar med fullständiga innehållsförteckningar placerade i början av böckerna, gör de den mera tillfälliga användaren en tjänst.

Bruksanvisningarna. I båda böckerna ingår en bruksanvisning. Den är i vartdera fallet koncis och klar. Skulle man vilja göra dem ännu klarare kunde man kanske överväga att komplettera textanvisningarna med grafiska presentationer. Ett intressant exempel på en sådan, som det skulle vara värt att bygga vidare på, finner man i Evelis finsk-franska ordbok (1985), och idén har använts även i den finsk-svenska studieordbok som nyligen har publicerats i samma serie som Kalmbach och Sundelin (Cantell et al. 1995).

Artiklarnas struktur. I båda ordböckerna är strukturen i ordartiklarna klar och redig och följer gängse praxis. Olika typsnitt har t.ex. använts på ett åskådligt sätt och detsamma gäller romerska och arabiska siffror vid momentindelade artiklar. Visuellt ger båda böckerna ett lugnt och angenämt intryck. Det är bra att författarna inte har använt versal först i uppslagsorden: de ord som alltid börjar med stor bokstav kan i så fall inte särskiljas och den informationen måste fås fram på något annat sätt (understrykning el. likn.).

Synonymer och referenser. Det är viktigt att synonymer tas upp i en ordbok. Vid behandlingen av synonyma uppslagsord kan man antingen referera eller upprepa översättningarna. När det gäller ordfogningar är det ofta vanskligt att avgöra var betydelseytngdpunkten ligger eller under vilket uppslagsord läsaren kan tänkas börja leta efter uttrycket. I detta avseende finns det vissa brister i båda ordböckerna.

Medan Kalmbach ger som uppslagsord t.ex. *Pilatus* (fr. *Ponce Pilate*) men inte *Pontius Pilatus*, finns det i Sundelin bara *Ponce-Pilate*

(med bindestreck). Jag är inte alls säker på att en användare alltid letar efter denna historiska person under *Pilatus* i en finsk-fransk men under *Ponce* i en fransk finsk ordbok. (Jämför också Petit Robert där det bara finns *Pilate*.) Referenser mellan dessa ord eller – vilket kanske är naturligare med så korta översättningar – en upprepning av översättningen skulle ha varit på sin plats.

Andra exempel på motsvarande inkonsekvenser är bl.a. behandlingen av namnet på Johannes Döparen och – i Sundelins bok – ordet *cour*: under detta ord finner man bl.a. *Cour d'appel* men däremot inte *Cour de cassation* eller *Cour d'assises* (vilka nämns bara under orden *cassation* och *assises*).

En likartad företeelse är att det för vissa synonyma uppslagsord omotiverat finns flera motsvarigheter under det ena än under det andra ordet. Under *kesämökki* 'sommarestuga' ger Kalmbach t.ex. *petite maison de campagne* och *résidence secondaire*. Under *mökki* 'stuga' ges därutöver *chalet* med det kompletterande metaspråket *kesä-asunto* 'sommarbostad'. (Det sistnämnda anser många fransmän vara det mest träffande ordet med avseende på nordiska sommarstugor, eftersom det i Kanada används om en träbyggnad belägen vid en insjö eller flod).

Det är klart att ingen ordbok kan vara fullständigt konsekvent när det gäller synonymer och referenser mellan de olika artiklarna, men recensentens intryck är dock att det kunde vara bra om författarna såg över materialet i detta hänseende inför nya upplagor.

Böckernas appendix. Båda böckerna innehåller vissa appendix, dels av allmännyttigt slag (bl.a. förkortningslista) och dels sådana som en finskspråkig användare kan ha språklig nytta av (uttalsanvisningar för franska, förteckningar över oregelbundna franska verb och – i Kalmbach – anvisningar för prepositionsanvändningen vid geografiska namn). Appendixen är enligt min åsikt klara och rediga och ett viktigt tillskott. Anvisningarna för prepositionsanvändningen är en glädjande nyhet.

I många ordböcker finns det en tabell över grund- och ordningstalen. Då räkneorden är med i ordböckerna som lemman, är en separat tabell knappast nödvändig. Vad jag däremot saknar är en förteckning över kompletterande litteratur (se nedan).

Materialets tidsenlighet. Båda böckerna är glädjande aktuella, något som är viktigt. Den moderna teknologin finns representerad (t.ex. *luotijuna* eller *nuolijuna* 'höghastighetståg', fr. *TGV*). Särskilt adb-terminologin är väl beaktad. Också den centralaste EU-terminologin är med. Det är viktigt, även om det numera finns specialiserade ordlistor (se Jokinen 1995, med kritiska kommentarer). De senaste politiska omvälvningarna i Europa har också följts noga: i båda bök-

kerna har man t.ex. tagit med uttrycket *Itsenäisten valtioiden yhteisö* 'Oberoende staters samväld', fr. *Communauté d'Etats indépendants*.

Att Kalmbachs och Sundelins ordböcker är väl à jour visar sig också på ett annat sätt: man finner – speciellt i Kalmbach – de allra senaste uttrycken ur vardagsspråket och t.o.m. ur vulgärstilen, med omfattande fraseologi.

Detta är mycket positivt i dagens värld som förändras snabbt – även språkligt. Och man bör komma ihåg när det gäller Kalmbach att ett halvt sekel har förflutit sedan Perret och Nurmela publicerade sin omfattande och högt uppskattade finsk-franska ordbok och att det är ett helt decennium sedan Evelis ordbok utkom (den är mera problematisk som informationskälla; se Sakari 1987 och Välikangas 1986). Likaså publicerades Sundelins föregångare Pesonens fransk-finska ordbok redan på 1970-talet.

Fraseologin

Fraseologin i allmänhet. Man kan ha olika åsikter om hur omfattande fraseologin i en ordbok borde vara. Enligt min mening är t.o.m. en mycket rik fraseologi väl motiverad: fraser och exempel visar i vilka sammanhang orden används, och dessutom vägleder de användaren t.ex. vad gäller användningen av prepositioner. Därtill lyfter fraseologin fram sådana uttryck som inte kan översättas ordagrant. I detta avseende är speciellt Kalmbach mycket givande (särskilt vardagsspråket belyses med många exempel). Också Sundelin (som är mera kortfattad) innehåller mycket fraseologi; på vissa ställen hade man dock gärna sett fler exempel i den.

Exempel på användningen av enklitiska partiklar och ordbildningsändelser. En komplettering som jag gärna skulle se i nya upplagor av Kalmbach är en behandling av de enklitiska partiklarna i finskan. Partiklarna förekommer i all synnerhet i finskt vardagsspråk men också i skriftsspråket. Det finns i Evelis finsk-franska ordbok – oavsett dess andra brister – en idé som redan tidigare har uppmärksamats positivt (Välikangas 1986, 490): i slutet av boken finner man en omfattande förteckning över för finska språket typiska partiklar (t.ex. *-kin/-kaan/-kään, -han/-hän, -kol/-kö, -pa/-pä*) och ordbildningsändelser (t.ex. *-lainen/-läinen* och *-puoleinen* [såsom i ordet *suurenpuoleinen* 'relativt stor, på större sidan']). En snabb genomgång visade att många av dessa saknas helt i Kalmbach. Ändå vällar de översättare stora svårigheter, eftersom de saknar motsvarighet i västeuropeiska språk. Man skulle därför önska att Kalmbach i nya upplagor tog upp partiklarna och ordbildningsändelserna till behandling och gav rikligt med exempel på hur de skall översättas.

De språkliga tyngdpunkterna

De språkliga tyngdpunkterna kan lämpligen granskas åtminstone i två dimensioner: å ena sidan dimensionen standardspråk – vardagsspråk och å andra sidan allmänspråk – fackspråk.

Vardagsspråk och vulgärstil. Traditionellt har lexikograferna koncentrerat sig på skriftspråket. Vardagsspråk har beaktats bara i begränsad omfattning, och vulgärstil har varit helt och hållet tabu. En sådan lexikografisk lösning tjänar de användare som skall förstå eller översätta sakprosa och klassiska texter men den gagnar inte dem som använder en ordbok i vardagligt umgänge. Situationen har dock förändrats under de senaste årtiondena, till en del först under de allra senaste åren, och detta kan mycket tydligt skönjas även i Kalmbachs och Sundelins böcker. Särskilt Kalmbach innehåller rikligt med vardagliga ord och uttryck. Man kan nästan säga att Kalmachs arbete i detta avseende är banbrytande.

Förändringen i synsätt har varit särskilt stor när det gäller vulgärstil. I och med att de språkliga fördämningarna har brutit har uppenbarligen också lexikografernas kreativitet frigjorts. *Kyrpä* 'kuk' och *vittu* 'fitta' var okända ord i Perret-Nurmela, medan Kalmbach innehåller en så rik fraseologi av den arten (*paska* 'skit' *perse* 'arsle, röv' o.s.v.), att en finne säkert kan hävda sig under Parisresan om han kommer i gräl med lokabefolkningen.

Det ökande antalet vardagliga ord har gjort att man i stället varit tvungen att skära ned på äldre vokabulär. I Sundelin, som är mindre omfattande, har detta gjorts i radikalare grad, i synnerhet beträffande namn (se nedan). Författaren kunde kanske vara litet försiktigare med att stryka och i stället kanske utöka totalantalet uppslagsord.

Fackspråken. Ingenta författaren anger i sitt förord i vilken omfattning fackspråkliga ord har tagits med och på vilka grunder urvalet skett. I princip är det klart att man måste vara förhållandevis restriktiv med fackord i ordböcker som inte är verkliga storordböcker.

Jag har granskat frågan närmast utifrån den juridiska terminologi som ingår i ordböckerna och kunnat konstatera att åtminstone det fackområdet är relativt väl representerat. I vissa fall kommer jag inte ifrån att valet av termer verkar slumpartat, väl medveten om hur vansklig gränsdragningen är för vad som skall tas med.

Då man väljer juridiska termer till en allmänspråklig ordbok torde huvudkriteriet vara i vilken omfattning en vanlig användare eller en översättare som inte är specialiserad på juridik kan tänkas komma i kontakt med dem. Sådana termer som gemene man ofta kan tänkas stöta på finner man i synnerhet inom familje- och arvsrättens område. Från detta område tar Sundelin t.ex. med *droit de visite* ('umgänges-

rätt'), däremot inte *autorité parentale* ('förmynderskap och vårdnad som tillkommer barnets föräldrar'). I Kalmbach saknas vissa familjerättsliga uttryck som är rätt vanliga i kurial- och myndighetspråket, t.ex. *lapseksiottaminen* ('adoption', fra. *adoption*) och *jälkisäädös* ('testamente' fra. *testament*).

Därför dristar jag mig till att rekommendera att författarna – då de kompletterar uppslagsorden inför nya upplagor – samarbetar med specialister som kan fackterminologin inom sitt område på båda språken – något som också skulle främja korrektheten hos översättningarna (se nedan).

Tillförlitligheten

Noggrannhetskravet. Båda författarna har gjort ett noggrant arbete: korrekturläsningen har varit mycket omsorgsfull, och lapsusar förekommer nästan inte alls. Själv har jag märkt bara två klara lapsusar i Sundelin: under *place debout* ges översättningen *istumapaikka* (sv. 'sittplats'; borde vara 'ståplats') och under *droit de garde* ges *elatusvellisuus* (sv. 'underhållsskyldighet'; borde vara 'vårdnadsrätt', jfr följande uppslagsord i boken).

Översättningarnas tillförlitlighet i allmänhet. Såsom jag redan i början av recensionen konstaterade är min kompetens i franska inte så stor att jag generellt kan bedöma hur tillförlitliga och precisa översättningarna i böckerna är. Detta gäller särskilt vardagsspråket, för att inte tala om vulgärstilen. Jag kommer därför att begränsa mig till att undersöka lagspråket vad gäller tillförlitligheten.

I den mån jag kan uttala mig om Kalmbachs och Sundelins böcker ur allmänspråklig synvinkel ger de ett mycket tillförlitligt intryck, och översättningarna i båda böckerna är i regel mycket naturliga och träffar rätt – enligt min åsikt. Översättningarna är fritt formulerade, vilket gör att språket känns naturligt. Som exemplet kan tas en sats i Kalmbach: "Seuramatkat ovat tehneet matkailun halvemmaksi" (ordagrant översatt: 'sällskapsresorna har gjort turismen billigare'). Satsen översätts med "Les voyages organisés ont démocratisé le tourisme".

I några enstaka fall kunde ekvivalenter och översättningar ha varit mera precisa eller fullständigare. Under *maatilamatkailu* ges t.ex. i Kalmbach *tourisme à la ferme* som motsvarighet. Det finska ordet används numera mest ur näringsidkarens synvinkel; det är frågan om att en lantgård skaffar sig inkomster genom att erbjuda turister kost och logi. Så är fallet t.ex. i satsen: "Tila saa suuren osan tuloistaan maatilamatkailusta." (sv. i fri översättning 'gården livnär sig huvudsakligen på turister') Ordet förekommer även i namn på företag av det här slaget, t.ex. *Honkajoen Maatilamatkailu*. Enligt min åsikt borde

man i sådana fall översätta *maatilamatkailu* och ord som är avledda av det med *gîte rural* (*activité de gîte rural* o.s.v.).

Sådana här brister är – så långt jag kan bedöma – undantag i Kalmbach och Sundelin, och min allmänna slutsats är att båda ordböckerna är mycket tillförlitliga och översättningarna i dem i regel adekvata.

Lagtermerna. Det konstaterandet gäller också lagspråket: det allmänna intrycket är positivt. Författarna har i regel översatt lagtermerna helt korrekt. I Sundelin översätts t.ex. *Conseil d'Etat* med *korkein hallinto-oikeus* (Det svenska namnet på den instansen i Finland är *högsta förvaltningsdomstolen*. Den motsvaras i Sverige ungefär av *regeringsrätt*). Översättningen är i processrättsliga sammanhang helt adekvat (noga taget är det avdelningen *section du contentieux* av *Conseil d'Etat* som motsvarar den finska instansen). Under *Cour d'appel* ges *hovioikeus* (sv. 'hovrätt') (Vissa specialister föredrar dock *ylioikeus*, sv. 'överrätt', och i äldre eller processtekniska texter förekommer dessutom *apelli-*, *vedonta-* och *vetoomustuomioistuin* som motsvarar *appellationsdomstol*). Under *réserve* ges (bl.a.) *lakiosa* (sv. 'laglott'), under *droit de visite* ges *tapaamisoikeus* ('umgängesrätt') o.s.v. Alla dessa översättningar är korrekta. Kalmbach har likaledes gett korrekta och exakta översättningar av exempelvis orden på *laki-* (sv. 'lag-') och *oikeus-* (sv. 'rätts-').

I vissa fall är dock översättningarna inexakta. Till exempel *eduskunnan oikeusasiamies* (sv. 'riksdagens justitieombudsman') översätts i Kalmbach med *délégué juridique du Parlement*, trots att den franska terminus technicus är *médiateur* – numera även vid Europaparlamentet. Också den ursprungliga svenska termen *ombudsman* används i fransk juridisk litteratur. Sundelin har med ordet *médiateur* i betydelsen 'ombudsman' i *kuluttaja-asiamies* (sv. 'konsumentombudsman') men inte heller han känner ordet i dess huvudbetydelse.

Även vissa andra inexaktheter kunde nämnas. Till exempel ordet *säädös* (i offentligrättsliga sammanhang 'författning' på svenska). Tidigare var betydelsen vacklande. Ordet har avsett – och avser i undantagsfall även i dag – en enskild persons viljeyttring; ett exempel på det är efterleden i ordet *jälkisäädös* 'testamente' som fortfarande förekommer parallellt med *testamenti*. I äldre språkbruk kunde *säädös* också användas synonymt med *säänös* (sv. 'stadgande'), vilket strider mot nutida finskt standardlagspråk. I våra dagar används *säädös* nästan uteslutande som generisk benämning på olika normativa akter (lagar, förordningar, beslut från regering och ministerier, kommunala stadgar o.s.v.). Ordet ingår i t.ex. namnet *Suomen säädöskokoelma* (sv. 'Finlands författningssamling').

Kalmbach ger två ekvivalenter till *säädös*, dels, med fackkområdesangivelsen *lain* (sv. 'lag-'), *disposition* (som betyder 'stadgande' och alltså är en föråldrad betydelse av uppslagsordet), dels *statuts*. I franskt

lagspråk används ordet *statuts* (i pluralis) dock enbart om stadgar och därmed jämförbara bestämmelser för juridiska personer (t.ex. *les statuts d'une association* 'en förenings stadgar', *les statuts d'une société* 'bolagsordning'), inte om legislativa akter i allmänhet. I singularis förekommer ordet i modernt lagspråk närmast i betydelsen 'rättsställning' (t.ex. *le statut légal de la femme*), och dessutom inom internationell privaträtt där ordet i vissa fall används med avseende på den helhet som rättsreglerna inom en sektor utgör (*statut personnel, statut réel*).

Att översätta ordet *säädös* är besvärligt eftersom det i franskt lagspråk inte finns något motsvarande generellt begrepp – i motsats till vad som är fallet på engelska. Därför måste ordet översättas olika alltefter sammanhanget (*loi, ordonnance, décret, acte législatif, corps de règles* eller – i vissa allmänna sammanhang – *lois et décrets*), och man borde därför få belysande översättningsexempel. – Såsom ovan påpekades har *säädös* en helt annan betydelse i sammansättningen *jälki-säädös* (sv. 'testamente') på arvsrättens område.

Sundelin ger för sin del inte betydelsen 'rättställning' (fi. *oikeusasema*) under ordet *statut* utan i stället det mindre lyckade *säädös*; Kalmbach ger däremot – helt korrekt – *statut légal* under *oikeusasema*.

Termen *lainvoima* (sv. 'laga kraft') förekommer regelbundet i finska domsstolsavgöranden. Kalmbach översätter *saada lainvoima* (sv. 'vinna laga kraft') med *acquérir force de loi*. Det kan i vissa exceptionella fall vara korrekt; *force de loi* avser den förpliktande kraft som en lag eller annan författning har. Men för det mesta används *saada lainvoima* processtekniskt och betyder att en dom är slutlig och att ändring i beslutet inte kan sökas. I dessa fall är den korrekta översättningen *acquérir (passer en) force de chose jugée*. Adjektivet *lainvoimainen* kan, om de processuella finesserna lämnas åsido (en dom som inte har vunnit laga kraft kan i vissa fall provisoriskt verkställas), översättas med ord som används även av lekmän och därför är lättare att förstå: *définitif et exécutoire* (en formulering som förekommer i franskspråkiga domar) eller bara *définitif* eller *exécutoire* (Kalmbach har mycket riktigt givit *exécutoire* under *lainvoimainen*)

Titlar vållar ofta översättaren stora problem. För uppslagsordet *varatuomari* (den finlandssvenska motsvarigheten är *vicehäradshövding*, i Sverige existerar titeln inte längre) ger Kalmbach ekvivalenterna (med kommentaren *ungefär*) *juge stagiaire* och *avocat*. Den förra är litet missvisande då titeln *varatuomari* förutsätter att tingsmeriteringen är slutförd. Däremot skulle det vara en bra motsvarighet till *hovioikeuden auskultantti* (vars närmaste motsvarighet i Sverige är *hovrättsaktuarie*). Den senare ekvivalenten går såtillvida på sidan om, att *avocat* inte i motsats till *varatuomari* har funktionen av hederstitel. Titeln är exklusiv för den svensk-finska rättshistorien och saknar direkt motsvarighet i Frankrike. Den förekommer normalt i samband

med personnamn och kan i sådana fall lämpligen översättas med titeln *Maître (M^e)*, t.ex. *vicehäradshövding N.N. Maître N.N.*

Ytterligare kunde jag nämna titeln *laamanni* (sv. 'lagman') som Kalmbach översätter med *juge au tribunal de grande instance*; en exaktare motsvarighet vore *président du tribunal de grande instance* eller kanske ännu bättre *président du tribunal de première instance* (som inte associeras lika starkt till franska förhållanden). Däremot vore *juge au tribunal de grande instance* en lämplig översättning för *kärjätuomari*, sv. 'tingsdomare' och så är det mycket riktigt också översatt i Kalmbach. – Man bör också märka att *lagman* i Finland ända fram till början av 1990-talet var en hederstitel för meriterade domare och advokater och den betydelsen kommer att vara aktuell länge än.

Trots vissa sådana här inexaktheter är min åsikt att lagtermerna i båda böckerna allmänt taget är korrekt översatta. Ibland kan det ju till och med bli förvirrande om facktermer får alltför tekniska översättningar i en allmänspråklig ordbok. Det skulle i alla fall ha varit bra om författarna hade låtit facktermerna granskas av utomstående specialister. Detta gäller förmodligen också andra fackområden (som jag inte är kompetent att uttala mig om). Inför nya upplagor vore ett samarbete med olika specialister på sin plats, specialister som har erfarenhet av fransk fackterminologi på sitt område.

Namn

Namn tas vanligen inte med i enspråkiga ordböcker. Det finns ju särskilda lexikon för dem. Däremot brukar de tvåspråkiga ordböckerna innehålla ett urval av egennamn, närmast väl av praktiska skäl. Detta förutsätter vissa ställningstaganden.

När det gäller ordboksstrukturen måste lexikografen ta ställning till om egennamnen skall placeras i ett appendix eller om de skall föras upp som lemman. Det senare alternativet är numera vanligast, och även Kalmbach och Sundelin har stannat för det. Lösningen är väl-motiverad bl.a. eftersom man på så vis undviker problemen med gränsdragningen mellan egennamn och andra ord.

En innehållslig fråga är sedan i vilken omfattning egennamn skall tas med och på vilka grunder.

Förnamnen. Ingen av ordböckerna lemmatiserar vanliga förnamn förutom namn på vissa historiska personer och andra kända personligheter. Detta är problematiskt av två skäl.

För det första är det inte alltid klart för en icke franskspråkig hur ett förnamn skall uttalas (om t.ex. slutet av namnet *Camille* skall uttalas *-ij* eller *-ill?*). För det andra finns det en aspekt som jag många gånger har tänkt på: eftersom en ordbok ju ofta används vid brevskrivning vore det ibland bra om man kunde slå upp namn i den för att

få reda på om man korresponderar med en man eller en kvinna. För en utlänning är det inte självklart om *Camille* är ett mansnamn eller ett kvinnonamn eller ett namn för bägge könen.

Därför finns det ofta i gamla fransk-finska ordböcker en förteckning över egennamn som även inkluderar de viktigaste förnamnen, vanligen försedd med uttalsbeteckningar och genusangivelser. Så är fallet t.ex. i Edvin Hagfors fransk-finska ordbok (1914, 3 uppl., 1954). Av genusangivelsen kan man sluta sig till om ett namn avser en man eller en kvinna eller bådadära. Kunde man inte återuppta denna praxis? Den borde dock utvecklas i enlighet med dagens krav (namnen kunde t.ex. lemmatiseras).

Övriga namn. Sundelin – som även annars är koncisare – har följt en återhållsam linje vad beträffar egennamn. Undantaget är geografiska namn, som han har med en hel del av, även sådana som är i det närmaste identiska på de båda språken (t.ex. fr. *Algérie*, fi. *Algeria*). Däremot förefaller de historiska och kulturella namnen vara betydligt färre. För ordet *louis* ges exempelvis bara *louis d'or* 'guldmynt', trots att Frankrikes historia vimlar av kungar som på finska är kända under namnet *Ludvig*, på grund av förmedling via de germanska språken. Inte heller t.ex. *Capétiens* (sv. 'kapetingerna') eller *Carolingiens* (sv. 'karolingerna') ingår i boken fast dessa är centrala kungaätter i den franska historien. Sett mot denna bakgrund får uppslagsordet *Donald* 'Kalle Anka' läsaren att höja på ögonbrynen.

I Kalmbach finns det ett klart större antal egennamn (av namnen ovan är det bara *Capétiens* som fattas). Även om Kalmbach är en produktionsordbok och Sundelin en receptionsordbok motiverar det knappast skillnaden i antal rationellt. Det är klart att man måste gallra ut en hel del klassiskt material ur en modern ordbok, men enligt min mening kunde Sundelin ändå ta med något mera sådant i framtida upplagor, så skulle skillnaden mellan Kalmbachs och Sundelins böcker bli mindre i det avseendet.

Information om principerna för namnbildning. Det är klart att det bara är en liten del av det väldiga egennamnsförråd ett språk besitter som kan inkluderas i en översättningsordbok (även i en storordbok). Å andra sidan vet vi att egennamn i varje språk åtminstone delvis anpassas till det egna språksystemet, vilket ibland kan leda till missförstånd. I en finsk romanöversättning förekom det en sats som: "Laiva pyrjehti myrskyssä läpi Magellanin salmen" (sv. 'båten seglade i storm genom Magellans sund'). Eftersom det är den ursprungliga portugisiska namnformen som lärs ut i finska skolor och som står på våra finska kartor skulle båtens geografiska läge uppfattas mycket lättare av den finska läsaren om det i stället stod: "...läpi Magalhãesin salmen."

Sådana fall har kommit mig att då och då fundera på om en översättningsordbok inte borde innehålla åtminstone några rader om hur utländska egennamn generellt anpassas till ifrågavarande språks system. Detta skulle – enligt min åsikt – vara nyttig information för användare som inte är så förtrogna med kulturhistoria. Det kunde kanske tjäna som en uppmaning till ordboksanvändaren om att han skall vara på sin vakt och kontrollera namn som han inte kan.

I en fransk-finsk ordbok skulle det t.ex. påtalas att klassiska grekiska och latinska egennamn inte återfinns i franskan i sin ursprungliga dräkt utan att särskilt ändelserna men ofta även stammen har modifierats kraftigt. Samma gäller vanligen även andra utländska namn. För finskans del kunde man påpeka att franska egennamn – och även de flesta andra utländska namn – tidigare i regel kom in via de germanska språken, främst via svenskan. Å andra sidan skrivs klassiska (latinska och grekiska) namn i dagens finska (vilket inte alltid var fallet tidigare) i sin ursprungliga form (grekiska namn translittererade efter Erasmusuttalet).

Ett sådant appendix kunde göra användaren medveten om problematiken, så att han inte genast tror att han i en fransk text har stött på helt okända storheter om han träffar på t.ex. *Pisistrate* eller kung *Hugues* i en fransk text, utan han skulle förstå att kontrollera saken och kunna konstatera att det i själva verket är fråga om *Peisistratos* och den medeltida kung *Hugo*. (Problemet gäller i lika hög grad de andra romanska språken och också engelskan.)

Det jag alltså efterlyser är ett koncist appendix om anpassningen av egennamn, där man också skulle informera om källor där namn kan kontrolleras. Sådana källor är t.ex. äldre ordböcker (bl.a. appendixet i Hagfors), som dock delvis är föråldrade, men framför allt uppslagsverk på det främmande språket. I dem tar man reda på vem namnet åsyftar, för att sedan spåra upp motsvarande finska form i finska källor (uppslagsverk, kartor, Bibeln o.s.v.). Ett sådant appendix kunde vara till hjälp för användare som inte är så förtrogna med det europeiska historiska arvet.

Förkortningar och prefix

Båda böckerna tar upp även vanliga förkortningar bland uppslagsorden. Mitt intryck är att författarna har gjort ett bra urval och att de har följt väl med sin tid. Ordböckerna tar sålunda upp många viktiga förkortningar som tillkommit under de senaste åren.

Hélène Lattunens och Kari Viljanens nya ordbok (1993), som är litet mindre än de här recenserade, innehåller ett intressant appendix; en förteckning över ett tämligen stor antal grekiska och latinska prefix som förekommer i franskan (*ad-*, *archéo-*, *poly-* o.s.v.) jämte översättningar. Det här är nyttig kunskap med vars hjälp man kan tolka ord

som inte finns i ordboken genom att kombinera betydelsen för stam (om den finns med) och prefix. Det kunde vara värt att överväga ett sådant appendix även i Sundelin. Prefixen kunde lemmatiseras liksom i Le Petit Robert.

Översikter över referenslitteratur

I vetenskapliga läroböcker finns det vanligen ett appendix över kompletterande litteratur i ämnet. Det är ju alldeles klart att en enda bok inte kan vara heltäckande, och dessutom måste författarna ofta av olika anledningar begränsa sig på olika sätt.

I tvåspråkiga ordböcker förekommer referensförteckningar knappast alls – kanske av det skäl jag var inne på i avsnittet om källlitteraturen. Det händer ofta att författarna inte alls nämner några andra ordböcker mellan samma språkpar – sådana som användaren kunde ha nytta av. Ibland nämns någon ordbok i förbigående i samband med att de viktigaste källorna knapphändigt presenteras.

Jag gick snabbt igenom ett antal ordböcker, närmast mellan franska och andra språk, i det här avseendet, och jag stötte på en enda ordbok där författarna grundligt och på ett mycket åskådligt sätt presenterar lämplig referenslitteratur, nämligen Andreas Blinkenbergs och Poul Høybyes monumentala Dansk-franska ordbok i två volymer (3 uppl. 1975–76). I slutet av del II finns en översikt över andra ordböcker systematiskt grupperade: enspråkiga allmänna franska ordböcker, enspråkiga allmänna danska ordböcker, tidigare allmänna ordböcker mellan dessa språk, ordböcker mellan franska och andra stora språk, uttalsordböcker samt fackordböcker från nästan 40 olika fackområden (fackordböcker mellan franska och danska, mellan stora språk, enspråkiga fackordböcker o.s.v.).

Ett så omfattande appendix över referenslitteratur är självfallet inte påkallat i Sundelins och Kalmbachs ordböcker – utom om författarna skulle gå in för att utveckla sina verk till verkliga storordböcker – men en litet anspråkslösare översikt över andra viktiga ordböcker borde nog finnas med. Äldre vokabulär och terminologi upptas ju endast i begränsad omfattning, och – som sagt – ingen ordbok är ju fullständig.

Enligt min uppfattning kunde användaren upplysas om åtminstone Hagfors (1954 års upplaga), Perret & Nurmela (1944), Pesonen (1976), Eveli (1985) och Lattunen & Viljanen (1993). Dessutom finns det en del specialordböcker och -listor på facktermer som kunde nämnas, samt material som kommit till i samband med att EU:s författningar har översatts från franska till finska. Likaså kunde de viktigaste enspråkiga ordböckerna över franska och finska lämpligen nämnas och kanske även vissa enspråkiga fackordböcker (för lagspråkets del framför allt Cornu 1987 samt några kortare ordböcker och ordlistor).

Man får hoppas att författarna kompletterar sina ordböcker med en sådan översikt i framtiden.

Allmänt omdöme

Mitt intryck av Kalmbachs och Sundelins ordböcker är som helhet mycket positivt. De är lättillgängliga, innehållsrika och – så långt jag är kapabel att bedöma saken – även tillförlitliga hjälpmedel för den som vill förstå franska eller finska eller översätta mellan språken. I synnerhet Kalmbachs ordbok kan enligt min åsikt fungera även i yrkesmässig användning; utfästelsen på bokens bakpärm är alltså inte utan täckning, och underrubriken *studieordbok* är i detta fall för anspråkslös.³

Båda ordböckerna skulle dessutom kunna utgöra en solid bas för verkliga storordböcker (Kalmbach står redan relativt nära en sådan) – om författarna önskar utarbeta sådana. I motsats till vad som är fallet för de flesta andra stora språken finns det nämligen inte en enda helt aktuell storordbok mellan franska och finska. Det är ett missförhållande som borde rättas till så snabbt som möjligt. En del av iakttagelserna och påpekandena i denna recension har gjorts med tanke på ett sådant arbete. En riktig storordbok borde nämligen enligt min åsikt inkludera flera egennamn, facktermer (medtagna i samarbete med fackspecialister) och en omfattande översikt över referenslitteratur.

Framhållas bör emellertid att Kalmbachs och Sundelins ordböcker tillsammans redan nu utgör en värdefull bro mellan den franskspråkiga världen och Finland.

Litteratur

- Blinkenberg, Andreas og Høybye, Poul: *Dansk fransk ordbog 1–2*. 3 udg. København: Nyt Nordisk Forlag & Arnold Busck, 1975–76.
- Cantell, Ilse, Martola, Nina, Romppanen, Birgitta & Sundström, Mats-Peter: *Suomi-ruotsi opiskelusanakirja* ('Finsk-svensk studieordbok'). Helsingfors: WSOY 1995.
- Cornu, Gérard: *Vocabulaire juridique*, Paris: PUF 1987 (flera omtryck).
- Eveli, Kari: *Suomi-ranska suursanakirja* ('Finsk-fransk storordbok'). Helsingfors: WSOY 1985.
- Hagfors, Edwin: *Ranskalais-suomalainen sanakirja* ('Fransk-finsk ordbok'). Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 136, 3. p. 1954 (1. p. 1914).

³ Se fotnot 1, s. 193.

- Hagfors, Edwin ja Sundelin, Seppo: *Ranskalais-suomalainen koulusanakirja* ('Fransk-finsk skolordbok'). Helsingfors: WSOY 1967 (publicerad senare i samma volym som Tauno Nurmela's Finsk-franska ordbok).
- Jokinen, Ulla: Recension av Maria Maury, L'Union européenne en français. I: *Kielikeskustelu* 2/1995, 12–13.
- Lattunen, Hélène ja Viljanen, Kari: *Suomi-ranska-suomi sanakirja* ('Finsk-fransk-finsk ordbok'). Jyväskylä: Gummerus 1993.
- Nurmela, Tauno: *Suomalais-ranskalainen sanakirja* ('Finsk-fransk ordbok'), Helsingfors: WSOY 1954 (publicerad senare i samma volym som Hagfors och Sundelins Fransk-finska skolordbok).
- Perret, Jean-Louis & Nurmela, Tauno: *Suomalais-ranskalainen sanakirja* ('Finsk-fransk ordbok'). Helsingfors: Suomalaisen kirjallisuuden seura 1944. (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 226.)
- Pesonen, Pentti: *Ranskalais-suomalainen sanakirja* ('Fransk-finsk ordbok'). Helsingfors: Otava 1976 (flera omtryck).
- Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* (rédaction dirigée par A. Rey et J. Rey-Debove), Paris: Le Robert 1967 (flera omtryck).
- Sakari, Aimo: Quelques insuffisances des dictionnaires français, français-finnois et finnois français. I: *8e rencontre des professeurs de français de l'enseignement supérieur. Communications. Publications du Département des Langues Romanes, Université de Helsinki* 1987.
- Välikangas, Olli: Kunnianhimoinen sanakirja ('En ambitiös ordbok'; recension av Kari Evelis Finsk-franska storordbok). I: *Virittäjä* 4/1986, 489–494.
- Välikangas, Olli: Uusi ranskalais-suomalainen sanakirja ('En ny fransk-finsk ordbok'; recension av Pentti Pesonens Fransk-finska ordbok). I: *Virittäjä* 1/1981, 71–72.
- Yrjö-Koskinen, E. S.: *Suomalais-ranskalainen sanakirja* ('Finsk-fransk ordbok'). Helsingfors: Suomalaisen kirjallisuuden seura 1900. (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 94.)

(Språklig bearbetning av Nina Martola)

Björn-Eric Mattsson

Dataordbok på åtta språk

ATK-sanakirja ('Dataordboken'). 7. uppl. Suomen Atk-kustannus Oy, Jyväskylä 1994. Pris ca 295 mk.

The seventh edition of the Finnish Dictionary of Information Technology comprises approximately twenty-five hundred commonly used Information Technology, Processing and Communication related terms. Translations of most of the terms into French, Swedish, German, Spanish, Estonian, and Russian are also provided.

The reviewer recognizes the pre-eminence of the book in the Finnish data dictionary world, although this last edition seems a bit out-of-date. He points out that the book is particularly important in giving the Swedish vocabulary – Swedish being the second official language in Finland. However, too often the book leaves out the Swedish term or even gives an incorrect one. The reviewer considers the Finnish-English vocabulary as the best part of the book.

ATK-sanakirja:s betydelse

ATK-sanakirja har länge haft en särställning på den finska dataordboksmarknaden. Boken har under ett tjugotal år kommit ut i olika upplagor; den sjunde publicerades i maj 1994. ATK-sanakirja ges ut av Finska Dataförbundet (Tietotekniikan liitto), en organisation som bland annat strävar efter att styra datateknikens utveckling och skapa standarder på dataområdet i Finland.

Hur har då ATK-sanakirja fått den här särställningen? En förklaring är att den länge varit den enda dataordboken i Finland och därigenom har fått en viss normerande funktion; de finska termer som ATK-sanakirja har föreslagit har i regel tagits i bruk – i alla fall har de diskuterats och prövats i fackkretsar.

Trots enstaka misshugg har ordboksredaktionen kommit med flera lyckade nybildningar, t.ex. *tietue* för *post*, och har därmed upprätt hållit den finska sedvänjan att skapa nya finskklingande ord för nya företeelser.

En annan orsak till ATK-sanakirja:s popularitet har varit dess flerspråkighet. Från början har de finska orden fått åtminstone engelska och svenska motsvarigheter, och efterhand har antalet språk utökats. Den sjunde upplagan omfattar hela åtta språk; förutom de redan nämnda ingår i den franska, tyska, spanska, estniska och ryska.

Under de senaste åren har ATK-sanakirja mist sin monopolställning och fått allt mer ökad konkurrens. Det finns redan ett tiotal dataordböcker i Finland, av vilka de flesta också återger termerna på åtminstone engelska. Detta är bra och behövligt; datoranvändare och data-

intresserade som tyr sig enbart till ATK-sanakirja kan lätt råka på villovägar.

Fortfarande har dock ATK-sanakirja en viktig funktion att fylla genom sin flerspråkighet. Den är t.ex. den enda dataordboken som genomgående försöker ge svenska motsvarigheter till den finska data-terminologin.

Ordbokens upplägning

ATK-sanakirja består av två delar, nämligen

- den egentliga ordboken på 200 sidor som omfattar de finska termerna med en kort definition vanligen på ett par rader, samt motsvarigheter på de sju andra språken. Definition saknas dock många gånger, likaså någon av motsvarigheterna på de andra språken – påfallande ofta den på svenska.
- sju index, ett för vart språk, samt motsvarigheterna på finska. Indexdelen omfattar också ca 200 sidor.

Insprängda i den första delen finns fr.o.m. den sjunde upplagan några inte alldeles lättlästa träd-diagram för att åskådliggöra det hierarkiska sammanhanget mellan närbesläktade termer. Så t.ex. visas i diagramform olika minnestyper indelade enligt snabbhet, informationens beständighet och hantering.

Typografin i boken är tydlig och läsarvänlig, texten är bruten i två spalter.

Ordlistorna och indexen har naturligtvis sammanställts med dator, vilket har satt sina spår. Rätt genant för dataordboksredaktionen är att bindestreck (divis) används i stället för tankstreck. Tankstreck förekommer inte ens bland de 22 specialtecken som upptas som uppslagsord!

Ordbokens båda delar är av någon orsak inte konsistenta – det förekommer ord i indexdelen som saknas i den första delen. Så t.ex. hänvisar *bug* i det engelska indexet till de finska uppslagsorden *vika* och *virhe* i den egentliga ordboken. När man sedan slår upp *vika* eller *virhe* i den första delen saknas *bug* som engelsk motsvarighet. En bugg i ordboksprogrammet?!

Urvalet av termer

Målsättningen för ordboken är djärv – att erbjuda centrala datatermer på åtta olika språk. Hur har den förverkligats?

Ett viktigt kriterium på en ordboks användbarhet är hur väl urvalet av termer motsvarar behovet. Redaktionen uppger i förordet att cirka

300 av ordbokens 2500 ord är nya i förhållande till den förra upplagan – en frapperande låg siffra. Har det inte hänt mera än så på två och ett halvt år?

Farhågorna besannas i viss mån vid en detaljgranskning. ATK-sanakirja, som förut var en föregångare när det gällde dataterminologin i Finland, verkar nu på något sätt föråldrad, eftersläpande. Boken uppfyller också bristfälligt utgivarnas programförklaring: "Vid valet av termer har man i första hand försökt beakta den vanlige användarens behov ...". Den värld som öppnar sig för en läsare av ATK-sanakirja är i många stycken annorlunda än den en datoranvändare av i dag vistas i.

Redan redaktionens ovillighet att rensa ut föråldrade termer är irriterande. Med en fascinerande envishet hänger t.ex. hålkort, hålremсор och stansmaskiner kvar. Att den svenska motsvarigheten till *lävistyskone* (eng: *keypunch*) uppges vara *tangentstans* orkar man inte ens reagera för – termen känns likgiltig.

Vad ger då ATK-sanakirja för vägledning till en persondatorköpare av i dag som vill tolka datorförsäljarnas eller dataannonsernas fikonspråk? Förvånansvärt torftig. Några exempel på lakuner:

Det finska ordet *multimedia* saknas – i stället försöker ordboken lansera det i och för sig finurliga men föga bekanta ordet *moniviestin*. *Äänikortti* (*ljudkort*) hittar man inte, inte heller *CD-ROM-asema* (*CD-ROM-läsare*) eller den äktfinskklingande nybildningen *romppu*. *Näyttö* saknas i betydelsen *bildskärm*, på termen *erottuvuus* (*upplösning*) ges ingen definition och (*kuva*)*taajuus* (*bildfrekvens*) hittar man inte heller. *Minitorni* (*minitorn*) är ett okänt begrepp, likaså *tasoskanneri/tasokuvanlukija* (*flatbäddsbildläsare*).

Någon *kiintolevy* (*hårddisk/skiva*) finns inte; synonymen *kovalevy* hänvisar till *umpilevy*, ett ord som knappast någon tar i sin mun. Och varför har inte *tekstuuri* (*ord-/textbehandlingsprogram*) hittat in i ATK-sanakirja:s spalter? – det nybildade finska ordet har ändå använts i flera år.

Under *modeemi* (*modem*) hänvisar man också något verklighetsfrämmande till *muunnin*. Lika exotiskt är det att föreslå *pohjustaa* som det enda rätta ordet för *formatering* (av t.ex. disketter); både i skriftspråk och talspråk är *alustaa* eller *formatoida* vanligare.

ATK-sanakirja har i mycket dröjt sig kvar i minnet från fornstora dagar då datorerna var företagens och inte var mans egendom. Att styra allmänhetens ordval är heller inte lika lätt som tidigare; datatidskrifterna och programhandböckerna har redan slagit fast en viss de facto-standard. Det viktiga skulle här vara att ordboksredaktionen åtminstone återgå det verkliga ordbruket; sedan kan den vid behov komma med egna förslag.

I de två senaste upplagorna har ATK-sanakirja i allt högre grad tagit med förkortningar och akronymer, vilket är uppmuntransvärt och behövligt. Logiken i valet av medtagna förkortningar är dock svår

att förstå, likaså varför några finns i den egentliga ordboksdelen, andra bara i det engelska indexet. Det är kanske viktigt att nämna *FAS* (Fortran-Assembler System), ett programspråk som en gång i tiden användes inom Finlands offentliga sektor, men vore det inte nödvändigare i våra dagar att förklara vad *FAT* (File Allocation Table) är för någonting? Och om man tar med *DOS*, varför inte *Windows* – även om det inte är fråga om en initialförkortning?

Av förkortningar i samband med Internet återges *TCP* och *IP* i ordboksdelen, medan *FTP* bara förekommer i det engelska indexet.

I övrigt är datakommunikationstermerna rätt väl företrädda, bl.a. finns benämningarna på Open Systems Interconnection-mallens (OSI-mallens) alla skikt med. Här hade man gärna sett en förklarande skiss, speciellt som de finska benämningarna på de olika skikten varierar i litteraturen.

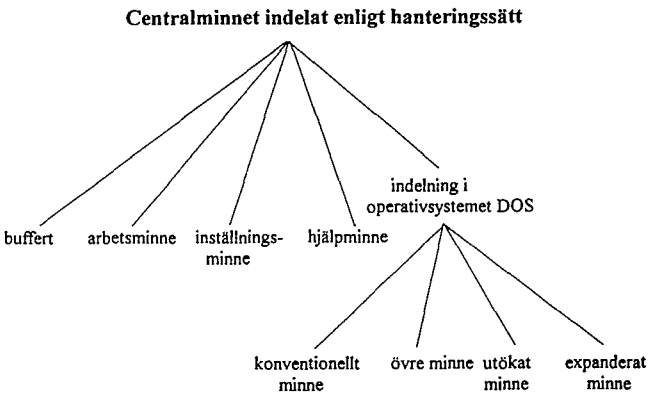
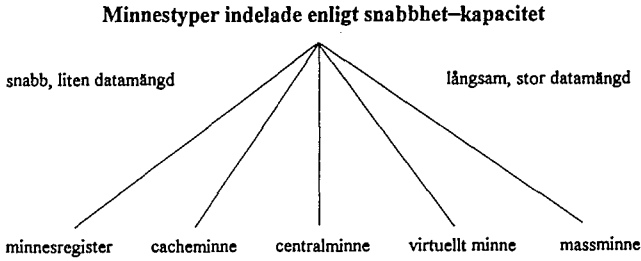
Några moderna Electronic Data Interchange-termer (EDI-termer) har tagits in, troligen i tillräcklig mängd. Däremot är Internet-vokabulären sämre företrädd, av förståeliga skäl – Internet-boomen drabbade oss först efter bokens utgivning. Sålunda saknas begrepp som *kotisivu* (*hemsida*) och *imuroida* (*ladda ned*) samt företeelser som *Gopher* och *Lynx*.

Det idiomatiska uttrycket *tiedon valtatie* (*elektronisk motorväg*) saknas också.

Diagrammen är enbart på finska och inte alldeles lättförståeliga. Och varför är alla illustrationer trädidiagram? Man hade hellre sett t.ex. DOS-minnets uppbyggnad i form av en stapel där konventionellt minne, övre minne, utökat minne osv. hade ritats in. Se figur 1 på nästa sida.

Som en lustig kuriositet kan nämnas att ordboken har sin egen finska version av *klicka* (med musknappen). Det vedertagna ordet är numera *napsauttaa*, någon gång ser man *napauttaa*, men ATK-sanakirja håller sig med *näpsäyttää!*

Det finns naturligtvis mycket matnyttigt bland ATK-sanakirja:s 2500 ord. Men bokens styrka ligger fortfarande i det termurval som angår företag, centraldatransvändare och dataproffs. Det utlovade närmandet till datavardagen har stannat på halva vägen.

Figur 1. Exempel på trädidiagram (texten är översatt från finska).

Svenska termer

Att urvalet datatermer i ATK-sanakirja är något snedvridet kan man överse med; det finns andra dataordböcker att tillgripa. Allvarligare är däremot den bedrövliga behandlingen av de svenska termerna – här finns bokens verkligt svaga sida. Det hela är beklagligt därför att boken här skulle ha en verkligt angelägen uppgift – som ovan nämnts finns det ingen annan ordbok som så heltäckande försöker ge både finska och svenska datatermer.

De svenska termerna är i stort sett desamma som de varit i de tre, fyra senaste upplagorna. Man har en känsla av att redaktionen inte kunnat/orkat/hunnit/brytt sig om att följa med utvecklingen i den svenska dataterminologin. Underlåtenheten har ofta lett till att den svenska motsvarigheten antingen saknas eller är bristfällig och för-åldrad, ställvis till och med felaktig.

De svenska motsvarigheterna saknas i förvånansvärt många fall; ofta troligen en följd av rent slarv och inte av redaktionens okunskap. Exempel på sådana enkla ord där den svenska översättningen av någon orsak utelämnats är *attribuutti* (*attribut*), *emolevy* (*moderkort*), *kello* (*klocka*), *käännös* (*kompilering*), *laserkirjoitin* (*laserskrivare*), *tietokonegrafiikka* (*datorgrafik*). För att inte tala om *virus* (*virus*)!

Det finns också ord där redaktionen med relativt ringa möda kunde ha fått reda på den svenska motsvarigheten. Sådana ord är t.ex. *ajuri* (*drivrutin*), *akku* (*batteri*), *anturi* (*sensor*), *arvoalue* (*domän*), *jatkemuisti* (*utökat minne*), *olio* (*objekt*), *osio* (*partition*), *vetovalikko* (*rullgardinsmeny*).

Färligare för t.ex. en översättare är att ordboken ibland föreslår termer som är föråldrade eller till och med felaktiga. Exempel på sådana är *telefaksimil* (!) för *telekopio* (det rätta är *fax* eller *telex*), *initialprogramladdning* för *alkulataus* (*start*), *avsökare* för *kuvanlukija* (*bildläsare*, *skanner*), *flexskive-enhet* för *levykeasema* (*diskettenhet*), *visuell kalkyl* (!) för *taulukkolaskenta* ((*tabell*)*kalkylering*), *konstgjord intelligens* för *tekoäly* (*artificiell intelligens*), *ätkomstväg* för *saanti-polku* (*sökväg*), *winchesterminne* (!) för *umpilevy* (*hårddisk*, *hårddskiva*).

Det finns också flera exempel på att ett finskt ord ges endast en svensk motsvarighet av flera möjliga med olika innebörd. Exempel på sådana termer är *hakemisto* som förutom *index* bör ha motsvarigheten *katalog*, *tiedosto* som förutom *fil* bör ha *register* och eventuellt *dokument*, *upottaa* som i första hand betyder *bädda in* och inte bara *sätta in*, *tavu* som faktiskt motsvaras av *byte* och mera sällan av *bitgrupp*, samt *selata* som snarare är *bläddra* än *avsöka*.

En eloge bör boken få för att den inte alltid mekaniskt översatt förleden *atk-* med *ADB-*, utan kunnat variera med *data-* och *dator-*. Att *atk-laite* dock hellre ska översättas med *datorenhet* än med *ADB-enhet* är kanske inte så lätt att veta. Och att *atk-vakoilu* är *dataspionage* är tydligen också för svårt!

Översättningen av förleden *tieto-* bereder i många fall svårigheter – av lättförståeliga skäl; *data* och *information* avser överlappande storheter. Bra är att boken låter *tietotekniikka* motsvaras av både *data-teknik* och *informationsteknik*, likaså att *tietoliikenne* översätts med *datakommunikation* och *tietoyhteiskunta* med *informationssamhälle*. Däremot föreslår boken *informationsnät* för *tietoverkko*; *datanät* torde vara en mera ändamålsenlig term.

Att sedan både *tiedonhaku* och *tietopalvelu* (*informationstjänst*) översatts med *informationsåtervinning* är tydligen ett olycksfall i arbetet.

Ingenstans i boken antyds att det finns en skillnad mellan rikssvenskt och finlandssvenskt språkbruk. Som motsvarighet till *tekstin-käsittely* ges enbart *textbehandling*; *ordbehandling* är ju dock en vanligare term i Sverige. *Alleiviivata* bör översättas med *understryka*

hellre än med *understrecka* som snarast är att betrakta som en finlandism. Likaså bör man i samband med *sivunvaihto* hellre tala om *sidbrytning* än *sidbyte*.

Problemet *hårdskiva* (i Finland) kontra *hårddisk* (i Sverige) för *kovalevy* har boken elegant undvikit genom att inte nämna någondera!

Redaktionen har varit mycket försiktig att introducera sådana svenska ord som inte vunnit allmänt burskap. Den underlåter att tala om *kabelnav* som alternativ till *hub* och *näthanterare* som alternativ till *server*. En sådan försiktighet är dock förståelig – det har knappast varit redaktionens uppgift att leta rätt på termer som är "mera svenska" än de vedertagna.

Men man förstår också de översättare av finsk-svenska datatexter som är benägna att göra *konfetti* (*silppu*) av ATK-sanakirja; för uppskattningsvis över en femtedel av alla termer är de svenska motsvarigheterna antingen felaktiga, ofullständiga eller utelämnade. En träffprocent på ca 80 räcker inte för att göra boken tillförlitlig ur finsk-svensk synvinkel – misstron drabbar ju också de termer som faktiskt är korrekta.

Termer på övriga språk

ATK-sanakirja:s starkaste sida är de engelska motsvarigheterna till de finska termerna. Nästan vartenda finskt ord har försetts med en engelsk översättning och det är svårt att direkt peka på några större brister eller felaktigheter.

Också här minskas dock nyttan av boken genom det snäva urvalet termer. Utgår man från ett typiskt Windows-program märker man genast att t.ex. följande vanliga termer saknas eller fått en ofullständig definition: *cascade* (*överlappa*), *tile* (*sida vid sida*), *preview* (*förhandsgranska*), *wizard* (*guide*), *ruler* (*linjal*), *bookmark* (*bokmärke*), *style* (*stil*), *paginate* (*sidnumrera*).

Förvånande är att *tekstinkäsittely* (*ord-/textbehandling*) endast fått motsvarigheten *text processing*. Begreppet *word processing* torde dock vara vanligare. Av någon orsak finns termen däremot i det engelska indexet.

Tillförlitligheten av termerna på de övriga språken i ATK-sanakirja kan jag inte bedöma. Man märker dock genom stickprovskontroll att ordbokens redaktion vid angivande av de franska termerna inte alltid följt den internationella terminologistandard som utarbetats av International Organization for Standardization (ISO) och International Electrotechnical Commission (IEC).

Sammanfattning

ATK-sanakirja delar naturligtvis alla ordböckers öde – att vara föråldrade redan vid utgivningen. Men detta öde drabbar speciellt ATK-sanakirja på grund av dess flerspråkighet – i varje upplaga blir något eller några språk speciellt lidande. Redaktionen, som arbetar på frivillig basis, har knappast möjlighet att kontinuerligt uppdatera termerna på alla de åtta språken.

Ordbokens flerspråkighet blir alltså både en förtjänst och en belastning. Upprätthållandet av kvantiteten sker tydligen på bekostnad av kvaliteten.

En användare av ATK-sanakirja skulle onekligen vara betjänt av att få veta när ett visst språks terminologi senast uppdaterats. I förordet till den sjunde upplagan skriver redaktionen att man speciellt kompletterat det franska, spanska och ryska materialet. Vad betyder det? Att man försummat de övriga språken? Är det alltså möjligt att i en upplaga med tryckåret 1994 en del av boken (t.ex. den svenska terminologin) fortfarande är från år 1985?

ATK-sanakirja har fortfarande en stark ställning på den finländska dataordboksmarknaden. Men det finns skäl att se den som en källa bland andra och jämföra dess terminologi och förslag till motsvarigheter på andra språk med de andra källorna.

När det gäller den finsk-svenska terminologin är det nyttigt att göra en kontroll som går via engelskan; det finns talrika engelsk-svenska och engelsk-finska dataordböcker att använda som jämförelsematerial.

Ilmari Pietarinen

Svar till Björn-Eric Mattsson

Redaktionen har vänligen berett mig tillfälle att som ordförande för Finska Dataförbundets terminologikommitté kommentera Björn-Eric Mattssons recension *Dataordbok på åtta språk*.

Jag medger gärna, att merparten av Mattssons ställvis bitande kritik är motiverad – trots att han på sina ställen får det att låta som om världen hade klarat sig bättre utan ATK-sanakirjas sjunde upplaga.

Det finska terminologiarbetet inom informationstekniken (IT) började redan 1966. I nästan 30 år har redaktionen utgjorts av en kommitté på 4–8 framstående experter som gör arbetet på sin fritid, frivilligt och utan ekonomisk kompensation. Det finska talesättet "alla frivilliga avled redan i vinterkriget" (1939–40) håller alltså inte helt streck i detta fall. Särskilt under de senaste åren har dock de medverkandes växande arbetsbörda betytt att tillräcklig tid och energi inte har funnits kvar för det terminologiska arbetet. Detta har i sin tur lett till bristfälligheter, av vilka Mattsson påtalar många i sin kritik.

En av dem är en viss eftersläpning i den sjunde upplagan. När den enorma floden av PC-, DOS-, LAN-, Windows- och Internet-anknutna ord och akronymer störtade över oss hann ATK-sanakirja inte helt och hållet med, det är sant. Orsakerna är två: dels resursbristen på grund av att arbetet utförs frivilligt (nya arbetssätt är på väg), dels kommitténs kompromisslösa strävan efter kvalitet.

Min principiella kritik av – och förvåning över – Mattssons kritik är att han inte uppmärksammat Dataorbokens kvalitativa styrka. Tvärtom säger han, att användaren av ATK-sanakirja lätt "kan råka på villovägar", och låter förstå att andra ordböcker på marknaden är bättre! I själva verket har många av dessa ursprungligen kommit till som plagiat av ATK-sanakirja och har sedan getts ut i nya upplagor genom att nytt material samlats in, dugliga ord såväl som skräp.

Kvalitet innebär att det för varje begrepp skall finnas ett finskt ord som är korrekt, låter bra, är god finska, möjliggör sammansatta ord och står i ett logiskt förhållande till andra termer. I kvalitetskravet ingår också en korrekt, precis och logisk definition, som är grammatikaliskt riktig och dessutom förståelig också för icke-experten, samt omfattande hänvisningar och korsreferenser till besläktade termer och antonymer.

Skiljnaden kan kanske karaktäriseras som så, att medan ATK-sanakirja är normerande ("ordet ... är att föredra för begreppet som definieras som ... och motsvarar ... på 7 andra språk"), så är de andra ordböckerna konstaterande ("bl.a. ordet ... har använts i Finland som en motsvarighet till ... på engelska och brukas t.ex. då ...").

Ett sådant kvalitetsarbete kan lätt ta tio gånger längre tid, men kan ha, och har redan haft ett varaktigt positivt inflytande på det finska dataspråket.

Att den svenska delen i ATK-sanakirja är i dåligt skick är emellertid ett obestridligt faktum. Basarbetet utfördes för länge sedan av Mattsson själv, om jag minns rätt, och har delvis kompletterats av andra. Urvalet är dock i dag bristfälligt och föråldrat. Vi har redan beslutat, att de svenska termerna snarast måste revideras och ajourföras, och det skall ske inför den åttonde upplagan.

Det engelska indexet innehåller några hundra ord mer än den finska ordboksdelen. Detta beror inte på en bugg i ordboksprogrammet, utan på ett medvetet beslut att erbjuda användaren, som kanske inte läser engelska så flytande, ett hjälpmedel för att tolka texter i IT- och teletidskrifter. Orden är antingen sådana som förekommer ofta i facklig litteratur utan att vara fackord inom IT- eller teleområdet, sådana som hör till en del tillverkarens egen terminologi, eller sådana som är slangord som kommittén inte vill rekommendera till finländare som skriver en artikel eller en ansökan på engelska. *Bug* har bedömts höra till den sistnämnda kategorin (på 60-talet); idag vore ordet kanske acceptabelt? Ett problem för ordboksförfattaren är, att en term aldrig kan fastslås en gång för alla, eftersom betydelse och stilkänsla kan ändra sig med tiden.

Utan att försöka motsäga allt i Mattssons kritik, vill jag lyfta fram några enskildheter. De är inte nödvändigtvis av intresse för den icke-finländska läsaren.

Orsaken till att *multimedia* saknas är att kommittén föredrar det finska ordet och försöker introducera det. Detsamma gäller ordet *romppu*, som vi anser hemskt. *Tekstuuri* i betydelsen 'texture' har översatts med *kuviointi*, men antagligen menar Mattsson *text processor*, som man tidvis ser översatt som *teksturi*. Detta ord har kommittén inte godkänt. *Muunnin* 'modem' är resultatet av de långa diskussioner kommittén hade med den finska språkvården under 70-talet. *Pohjustaa* och *alustaa* avser två ganska olika aktiviteter, som båda heter *format* på engelska. Kommittén har velat hålla dem isär. *Näpsäyttää* är ett olycksfall i arbetet!

Trots dessa anmärkningar är Mattssons kritik på det hela taget väl grundad och till stor nytta för det fortsatta arbetet. Dataförbundets terminologikommitté är tacksam för hans många goda förslag till förbättringar och hoppas, att den kan tjäna allmänheten bättre i framtiden.

(Språklig bearbetning av Nina Martola)

Hans Kristian Mikkelsen

Brit Bakker, Ljiljana Komadinić-Nikolić, Diana Mazalin-Bøge, Svein Mønnesland: *Norsk-serbisk/kroatisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget 1995. 688 sider, Nkr. 439,-.

Det er forholdsvis sjældent, at der udkommer tosprogede ordbøger mellem et nordisk og et slavisk sprog. Når det endelig sker, er det af betydning for slaviskinteresserede i hele Norden, fordi vi i kraft af det nordiske sprogfællesskab er i stand til at drage nytte af ordbøger, som ikke nødvendigvis lige har os som målgruppe. Således også med den norsk-serbisk/kroatiske ordbog, som er genstand for denne anmeldelse.

Konceptet

I forordet defineres ordbogens målgrupper som "personer fra det tidligere Jugoslavien", der ønsker at lære norsk, og "norsktalende", som lærer serbisk eller kroatisk. Der er således tale om en dobbelt læreordbog i den forstand, at forfatterne agter at tilgodese begge sprogs udøvere i forbindelse med fremmedsprogsindlæring.

Forfatterne har tydeligvis haft problemer med at finde en betegnelse for det sprog, som tales af de omtalte "personer fra det tidligere Jugoslavien". Indtil for få år siden kunne man tale om "serbokroatisk" uden risiko for at fornærme myndighederne dér, hvor sproget tales. Dengang var "serbokroatisk" en officielt anerkendt betegnelse for sproget. Nu er sagen en anden, og navnet lever vel kun videre uden for det gamle Jugoslavien blandt lingvister (incl. undertegnede), der ikke forbinder noget politisk med navnet. At definere den ene målgruppe geografisk kan i bedste fald tjene til ikke at krænke nogen af parterne. Taget for pålydende skulle ordbogen imidlertid også henvende sig til slovensk- og makedonsktalende for ikke at nævne albansk-, rusinsk-, slovakisk- osv. talende. I et udmærket afsnit under overskriften "Serbisk, kroatisk, bosnisk" gøres der rede for den betændte (sprog)politiske situation, som ikke blot har ændret sprogbetegnelsen fra "serbokroatisk" i 1. udgave af ordbogen fra 1990 til "serbisk/kroatisk" i 2. udgave fra 1995, men også fået forfatterne til, vel som en konsekvens af Vestens politiske holdning til de nye stater, at acceptere opsplitningen af serbokroatisk i serbisk, kroatisk og bosnisk.

Ét sprog er blevet til tre, og faktisk henvender ordbogen sig til personer med et af disse tre sprog som modersmål, når de skal lære norsk. Samtidig holder forfatterne dog fast i det gamle serbokroatiske

standardsprogs opdeling i to varianter: den østlige (serbiske) og den vestlige (kroatiske), hvilket i praksis har til følge, at hensynet til bosnisk bliver mere af navn end af gavn. De turcismer og muslimske islæt, som kendetegner det særlige bosniske ordforråd, omtales ikke med et ord i forordet, og de forekommer ikke i ordbogen, idet den leksikografiske løsning, som forfatterne vælger, er at angive ækvivalenter til de norske lemmata på henholdsvis serbisk og kroatisk.

For personer med bosnisk som modersmål betyder det imidlertid ikke så meget, eftersom de ikke vil have problemer med at forstå de serbiske og kroatiske ækvivalenter – og det må vel være hovedsagen. Dem, det i virkeligheden går ud over, er den norsktalende målgruppe, som ikke får nogen hjælp overhovedet til bosnisk. Til gengæld er inddelingen i serbisk og kroatisk konsekvent i overflødig omfang. Det skal jeg vende tilbage til senere. Men det er vigtigt at slå fast, at der er tale om et bevidst valg, og at man prioriterer sprogopsplitningen højere end fx oplysninger om fleksion og hjælp til at differentiere i de ikke få tilfælde, hvor der angives mere end én ækvivalentmulighed. En væsentlig grammatisk oplysning, nemlig om verbets aspekt, er dog medtaget, og det på en ganske raffineret måde. Aspektoppositionen mellem perfektiv og imperfektiv kan beskrives som binær med perfektiv som det markerede, intensive led, og dette manifesteres i ordbogen ved, at det netop er det perfekte verbum, der rent grafisk bliver fremhævet ved hjælp af symbolet "||", ("bacati || baciti"). I tilfælde hvor kun det perfekte verbum findes, vil dette symbol blive anbragt foran ("|| iskrvariti"), hvorimod de langt hyppigere tilfælde, hvor man enten har et imperfectivum tantum eller et biaspektuelt verbum, vil stå nøgne ("imati", "telefonirati").

De norske lemmata består af bokmålets hovedformer: Nynorsk samt dia- og sociolektalt markerede sideformer fra bokmål er sorteret fra, idet kun den leksik, der optræder i lærebøger og den offentlige forvaltning er tilstræbt repræsenteret. Når der findes flere hovedformer af samme ord, har man valgt at prioritere den "moderate" form højest. I praksis betyder det, at der fra en "radikal" hovedform henvises til en moderat ("dokke -> dukke"). Samme skelen mellem moderat og radikal styrer også præsentationen af alternative bøjningsformer, idet moderate former står før radikale ("svi sved/svei", "bok-en/-a", "kaste-et/-a"). Til gengæld for denne indsnævring af lemma-listen gives der dels udtømmende oplysninger om fleksion for de flekterbare ordklassers vedkommende, dels de faste udtryk eller vendinger, som anses for "nyttige i norskskolen".

I enkelte tilfælde bruges lydskrift til at vise udtalen af norske lemmata, fx "abonnement [-mæng]". Den norske skriftsprogsguide er ligesom den serbokroatiske i høj grad fonetisk, hvilket naturligt reducerer behovet for udtaleangivelser. Akcentuering af de norske lemmata angives i de tilfælde, hvor trykket ikke ligger på første

stavelse ("adlyde" vs "administrere"). Mærkelig nok er dette udmærkede princip ikke forklaret i forordet.

Stikprøveundersøgelse

Den følgende undersøgelse er lagt an som en stikprøve. Følgende 30 sider fra selve ordbogen er tilfældigt valgt ud til analyse: 396, 576, 454, 519, 612, 26, 363, 162, 582, 497, 149, 67, 99, 7, 371, 237, 90, 659, 121, 131, 563, 419, 194, 133, 306, 238, 204, 672, 167, 479.

Forskel fra 1. udgave

I forhold til 1. udgave fra 1990 er som allerede nævnt titlen ændret fra "Norsk-serbokroatisk ordbok" til "Norsk-serbisk/kroatisk ordbok". De ydre politiske hændelser, som begrunder denne ændring, har også betydet, at de dele af forordet til 1. udgave, som omhandlede sprog- og landebetegnelser har måttet redigeres. Mens det af forordet til 1. udgave fremgik, at hensynet til norske brugere kom i anden række ("Også norsktalende som leser eller lærer seg serbokroatisk, vil ha nytte av ordboka"), er der i 2. udgave givet udtryk for en ligestilling af de to målgrupper ("Bearbejdingen av materialet er også lagt til rette for norsktalende som lærer seg serbisk eller kroatisk"). Forskellen mellem 1. og 2. udgave synes dog ikke at vedrøre selve ordbogen: Pagineringen er den samme, og der er ingen ændringer i første artikel på de 30 tilfældigt udvalgte sider. Stavefejlen i "resultat" (korrekt: *rezultat*) i artiklen "forutsette" er gentaget i 2. udgave.

Antal stikord

På ordbogens omslag oplyses, at ordbogen har ca. 40.000 opslagsord. Udregninger på grundlag af de 30 undersøgte sider viser, at antallet kun er omkring det halve: 21741 ± 2044 , idet der er konstateret et gennemsnit på 31,5 lemmata pr. side med en standardafvigelse på 8,4. Enten er der tale om snyd fra forlagets side, eller også opererer det med et andet lemmabegreb end undertegnede. Jeg har talt de ord, der står som indledning til ordbogsartiklerne, og som er trykt med fede typer. For at komme op på 40.000 skulle man tælle de enkelte underbetydninger og de norske faste udtryk med.

Ækvivalentpræsentation

Ordbogsforfatterne løser serbisk vs kroatisk-problematikken på urtraditionel vis: den østlige og den vestlige variant tages begge med og behandles ligeværdigt. Den østlige variant skrives med kyrillisk alfabet, den vestlige med latinsk. I 2. udgave er varianterne som bekendt i mellemtiden blevet til selvstændige sprog: østlig til serbisk og vestlig til kroatisk. Desuden anerkendes bosnisk som et eget sprog, hvilket medfører, at den løsning, som i 1. udgave har til formål at undgå at diskriminere serbisk eller kroatisk, i 2. udgave som utilsigtet bivirkning kommer til at diskriminere bosnisk!

Den leksikografiske pris for at sidestille serbisk og kroatisk er, at de ord, der er fælles for de to sprog, optræder to gange omend i to forskellige dragter: kyrillisk og latinsk. En analyse af første artikel på hver af de udvalgte 30 sider viser, at 60% af de serbiske og kroatiske ækvivalenter er sådanne gentagelser – og så har jeg endda ikke medregnet de tilfælde, hvor der er delvis gentagelse, resp. minimal forskel (fx "вражији" vs "vražji", "успевати || успети" vs "uspijevati || uspeti", "чекати || сачекати" vs "čekati || dočekati" [!], "продавница фотографског прибора" vs "prodavaonica fotografskog pribora", "захватати || захватити" vs "zahvaćati || zahvatiti"). Spørgsmålet er, om ikke sprogproblematikken kunne have været tacklet på en anden og mere hensigtsmæssig måde. Det forekommer mig, at politiske overvejelser har overskygget hensynet til sprogbrugerne. For personer med serbisk, kroatisk eller bosnisk som modersmål er det fuldstændig ligegyldigt at markere forskellen mellem serbisk og kroatisk: de skal bruge ordbogen til at forstå norsk, og til den funktion er deres passive kendskab til andre sprog/varianter og et andet alfabet tilstrækkeligt. For nordmænd, der lærer serbisk eller kroatisk, har opsplittningen den fordel, at den implicit hjælper til at undgå sammenblanding af de to sprog, men det samme kunne være opnået ved at nøjes med at bruge traditionelle ækvivalentdifferentieringsmidler på steder, hvor der er brug for det. Enkelte steder ville det betyde en lidt længere beskrivelse, men generelt ville det betyde en stor frigøring af plads.

Fx

"**holde av** волети ★ voljeti" -> **holde av** voleti (sb), voljeti (kr)

"**små** мали, ситни, малени ★ mali, sitni, maleni" -> **små** mali, sitni, maleni

"**fotoforretning** продавница фотографског прибора ★ prodavaonica fotografskog pribora" -> **fotoforretning** prodavnica fotografskog pribora (sb), prodavaonica fotografskog pribora (kr)

Mulighederne er mange, og hvis man vil, kan man lægge forskellige politiske holdninger ind i valget. Fx ville ækvivalentbeskrivelsen til "fotoforretning" kunne reduceres til *prodavnica* (kr: *prodavaonica*) *fotografskog pribora* eller *prodavaonica* (sb: *prodavnica*) *fotografskog pribora*, men leksikografen ville løbe risikoen for at blive beskyldt for at medvirke til udbredelsen af storserbiske, resp. storkroatiske holdninger.

Den sparede plads kunne så enten udnyttes til at gøre ordbogen billigere eller til at give nogle nyttige oplysninger, som man ikke finder nu. Fx ville det være særdeles nyttigt for den norske bruger at få angivet de stilistiske forskelle, der som regel styrer valget af synonymmer. Som det er nu, må han vælge i blinde – eller støtte sig til et eksempel, hvis et sådant findes – når der findes mere end én ækvivalent i serbisk eller kroatisk. Nedenfor bringes tilfælde med synonyme ækvivalenter fra 1. artikel på de udvalgte sider. I parentes optræder min kommentar:

"**pokkers** као ђаво, вражији ★" (Til det norske lemma gives oplysningen ADJ, altså adjektiv. Imidlertid er *као ђаво* ikke et adjektiv og kan følgelig ikke bruges på samme måde som *вражији*. Synonymien bør derfor modificeres.)

"**sammenfall** подударност, поклапање ★ *podudarnost, poklapanje*"

"**små** мали, ситни, малени ★ *mali, sitni, maleni*" (I Savjetnik nævnes, at *mali* i de østlige egne også anvendes prædikativt, fordi den korte form *mal* ikke findes. Mod vest anvendes både *mal* og *malen* prædikativt. Dette kan muligvis tolkes sådan, at *malen(i)* er vestligt markeret, hvilket delvist understøttes af, at det enlige eksempel i RSKJ er taget fra den bosniske forfatter Branko Ćopić. Slår man op i den anmeldte ordbog under "liten", får man – for betydningen 'størrelse' – ækvivalenterne "мали ★ *mali*, *malen*", hvilket tyder i samme retning. Artiklerne "små" og "liten" har iøvrigt to forskellige forfattere!)

"**bakke** (2) подржаваџи || подржати, подупирати || подупрети, потпомагати || потпомоћи ★ *podržavati || podržati, podupirati || poduprijeti, potpomagati || potpomoci*" (Savjetnik kalder *podržavati/podržati* for en russisme og anbefaler i stedet at bruge *podupirati/poduprijeti, potpomagati/potpomoci* og *potmagati/pomoci*. Dette taler i det mindste imod at anbringe *podržavati/podržati* først i rækken af synonymmer.)

"**oppmuntrende** охрабрујући, ободравајући ★ *ohrabrujući, obodravajući*" (Verbet *obodravati/obodriti* er en russisme og bør efter Savjetniks (puristiske?) mening erstattes af hjemlige ord. I RSKJ finder man ikke *ободравајући* lemmatiseret som adjektiv.

Altså synes ækvivalenterne ikke at have samme udbredelse og dermed anvendelsesmuligheder.)

"**gnist** искра, варница ★"

"**termometer** ★ termometar, toplomjer"

"**skremsel** 2) ругоба, накарада ★ rugoba, nakarada".

"**feiebreitt** ★ lopatica za smeće, mišafi" (Den førstnævnte ækvivalent er en perifrase, og konstruktionen kan fx ikke slås op i RSKJ. Sidstnævnte forslag, en germanisme, er ikke opført i RSKJ (men dog i Bujas). Begge dele taler for nødvendigheden af en ledsagende forklaring, hvis ikke den norske bruger skal komme galt afsted.)

"**etterligning** 1) (det å ta etter) подражавање, oponашање, имитирање, угледање (на нешто) ★ oponашanje, imitiranje, ugledanje (na nešto)" (*Podražavanje* findes også i vest, men frarådes i Savjetnik, hvilket retfærdiggør udeladelsen under kroatisk. Parentesen "(na nešto)" er til brug for den serbisk-, kroatisk- eller bosnisktalende bruger, idet den monosemerer det polyseme verbalsubstantiv *ugledanje*.)

"**etterligning** 2) (forfalskning) копија, имитација ★ kopija, imitacija" (*Kopija* og *imitacija* kan ikke generelt betragtes som synonymmer, men i den givne betydning 'forfalskning' synes det i orden at anføre dem ved siden af hinanden uden nærmere forklaring.)

"**håndalfabet** Брајево писмо, писмо за слепе ★ Brajevo pismo, pismo za slijepe" (*Brajevo pismo*, altså Braille-skriften er ét blandt flere blindeskriftssystemer og således et proprium i modsætning til det perifrastiske udtryk *pismo za slepe*, som står for det appellative overbegreb. Der er derfor snarere tale om en hyponymi- end en synonymirelation! – En anden sag er, at ækvivalensrelationen til *håndalfabet* er forkert! Et håndalfabet består af forskellige fingerstillinger svarende til alfabetets bogstaver, og det bruges ikke af blinde, men af døve! Slår man op i anmeldte ordbog under *blindeskrift*, finder man "pismo za slepe, Brajevo pismo ★ pismo za slijepe, Brajevo pismo". Her er ækvivalensrelationen i orden, men bemærkningerne til synonymirelationen mellem ækvivalenterne fortsat de samme.

"**gripe om seg** ширити се || проширити се, захватати || захватити ★ širiti se || proširiti se, zahvaćati || zahvatiti" Hvis man ser efter i RSKJ, vil man ikke finde ширити се/проширити се forklaret med захватати (захваћати)/захватити eller vice versa. Hvis de er synonymmer, er det i sjældne tilfælde og næppe i betydningen 'gribe om sig'. Eksemplet i artiklen: "**panikken grep om seg** Паника се ширила ★ Panika se širila" bestyrker denne mistanke. Hvis *zahvatati* (*zahvaćati*)/*zahvatiti* skal bruges i

en lignende betydning, kræves verbet endvidere, at objektpladsen fyldes ud (jf. RSKJ: *захватити*: delbetydning 3).

Idiatiske udtryk (norsk)

Følgende idiatiske udtryk og sprogbrugseksempler optræder i de 30 eksempler:

- "**pokkers**: en pokkers kvinde"
- "**små**: både små og store. å skjære kjøttet i små biter. til langt ut i de små timer. Han hadde små tanker om sine evner"
- "**bakke**: 1) å bakke ut av noe. 2) å bakke opp noen"
- "**gnist**: 1) å slå gnister. *et gnist av håp. 2) å miste gnisten"
- "**skremsel**: 4) å bruke skremsel og trusler"
- "**få til**: Jeg får det ikke til"
- "**vente**: 1) Han ventet på henne utenfor. Kan du vente en liten stund? Hva er det vi venter på? Den som venter på noe godt, venter ikke forjeves. 2) Hun venter brev fra manne sin. Det hadde jeg ikke ventet av ham. Jeg hadde ventet at du skulle gjøre det. Det venter deg en overraskelse. Svaret lot vente på seg. 3) Vi venter oss mye av ham. Toget ventes kl. 17. Jeg ventet ikke det av ham. Hadde du ventet noe annet? 4) Dette må nok vente til i morgen."
- "**forutsette**: 1) Jeg forutsetter at ... . forutsatt at 2) Et godt resultat forutsetter hardt arbeid"
- "**svermeri**: 1) Hun er mitt svermeri 2) religiøst svermeri"
- "**holde av**: Jeg holder av ham"
- "**kjernefysisk**: kjernefysiske våpen"
- "**vokse sammen**: Greinene er vokst sammen"
- "**gripe om seg**: Panikken grep om seg"

Intentionen er at tage så mange faste (idiatiske) udtryk som muligt med. Disse er markeret med en forudgående "*". I udvalget ovenfor er der et enkelt eksempel herpå: "*et gnist av håp" (men hvorfor lige dette og ikke fx "å miste gnisten"?). Flertallet af udtryk må altså falde ind under kategorien "(sprogbrugs)eksempler". Fælles for dem er formålet: at de skal være nyttige for de serbisk-, kroatisk- og bosnisktalende ved indlæringen af norsk og for de norsktalende ved indlæringen af serbisk/kroatisk. Præsentationen af sprogbrugseksemplerne er temmelig heterogen: fra ganske korte nominalsyntaxer over "infinitiviserede sætninger" til halve og hele sætninger. Det er rimeligt at operere med forskellige præsentationsformer, eftersom behovet for eksplicitering af konteksten varierer fra tilfælde til tilfælde. Dog finder jeg, at man kunne have bestemt sig for enten infinitiviserede sætninger (fx "å bakke ut av noe") eller halve sætninger (fx "Jeg

forudsætter at...") eller hele sætninger (fx "Jeg holder av ham"). Hvis ordbogen skal bruges til bevidst systematisk, grammatikbaseret fremmedsprogsindlæring, synes de mere abstrakte præsentationsformer bedst egnede. De kunne umiddelbart erstattes med endnu mere abstrakte og kodede valensmønstre. De mere konkrete sætningskonstruktioner understøtter derimod indlæring af specifikke leksikogrammatiske mønstre, og hvis det er den form for sprogindlæring, der lægges op til, bør eksempelsamlingen mangedobles og omstruktureres.

Konklusion

Jeg finder, at pladsen kunne have været udnyttet bedre, end det er tilfældet nu. Der er en manglende balance mellem de kriterier, som er lagt til grund for selektionen af henholdsvis lemma- og ækvivalentside: Udvælgelsen af de norske lemmata er begrænset til bokmålets hovedformer, ligesom der inden for disse opereres med en distinktion mellem moderat og radikal. Udvælgelsen af de serbiske/kroatiske ækvivalenter er ikke underkastet lignende restriktioner, hvilket resulterer dels i en kolossal redundans ud fra et ønske om ikke at fornærme serbere eller kroater, dels i nogle i bedste fald overflødige, men i værste fald vildledende synonymophobninger.

De fleste ordbøger er udtryk for kompromiser, og det gælder nødvendigvis også en, der som denne ønsker at varetage to vidt forskellige målgruppers interesser samtidig. De serbisk/kroatisk/bosnisk-talende brugere har groft sagt behov for at få serveret mange norske ord – det øger mulighederne for at forstå norske tekster – og mange oplysninger om disse ord – det øger mulighederne for også at lære at beherske norsk aktivt. Norsktalende brugere har kun behov for at få lemmatiseret deres aktive norske ordforråd til gengæld for at få fyldige informationer om de serbiske/kroatiske ækvivalenter. Det er en nødvendighed, hvis de skal være i stand til at udtrykke sig korrekt i den konkrete situation, samtidig med at de erhverver sig en mere abstrakt og generel indsigt i fremmedsproget, som også kommer dem til gode ved den passive fremmedsprogsbeherskelse. Nogle forslag til hvordan det måske kunne gøres bedre i en ny udgave, kan læses i det foregående.

Den fremførte kritik skal ingenlunde overskygge, at der er tale om et solidt og værdifuldt arbejde, der ikke blot kan komme de omtalte målgrupper til gavn. Fx er det oplagt for serbokroatisk-lærende og -talende danskere at anskaffe ordbogen. Der findes endnu intet dansk alternativ, der kan måle sig med denne ordbog.

Litteratur

Bujas = Željko Bujas: *Hrvatsko ili srpsko-engleski enciklopedijski rječnik* (1-2) [Binde 3 endnu ikke udkommet]. Grafički zavod Hrvatske: Zagreb 1983-.

RSKJ = *Речник српскохрватскога књижевног језика* (1-6). Матица Српска, Матица Хрватска: Нови Сад, Загреб 1967-1969 (1-3). Матица Српска: Нови Сад 1971-1976 (4-6).

Savjetnik = *Jezični savjetnik s gramatikom*. Uredio dr Slavko Pavešić. Matica Hrvatska: Zagreb 1971.

Kerstin Norén

Ord och lexikon. Festskrift till Hans Jonsson 10 juni 1993. Redaktion: Lars Svensson, Ingrid Hansson & Bo Ruthström. Stockholm: Norstedts 1993.

Antologin *Ord och lexikon* är utgiven som en hyllning till Hans Jonsson på hans 65-årsdag, då han avgick som chef för Svenska Akademiens ordboksredaktion i Lund. Bokens fjorton bidrag har författats av nuvarande eller tidigare medarbetare vid redaktionen. Av festskriftens titel att döma består den tilltänkta läsargruppen dels av personer som sysslar med ordböcker, dels av språkvetare, inte minst nordister. Kanske också "den språktresserade allmänheten" förväntas vara nyfiken på boken.

Innehållet i de fjorton bidragen varierar. Dock ligger en tyngdpunkt på uppsatser med etymologiskt innehåll, där enstaka ord eller små ordgrupper behandlas ingående och med stor kunskap. Tyvärr är nog, tror jag, en del av innehållet i dessa fem-sex bidrag så specialiserat att endast en mycket begränsad läsarskara kan uppskatta det till dess fulla värde. Detta beror inte minst på att universitetens språkvetarutbildning har flyttat fokus från detta område under de senaste decennierna. För en etymologiskt intresserad allmänhet är troligen vissa bidrag också alltför tekniska med sina många förkortningar och hänvisningar.

Emellertid ingår i boken flera uppsatser av andra slag, och generellt sett tycker jag att det bra att blanda material av olika karaktär, så att läsaren kan komma i kontakt med, och kanske också sätta sig in i, olika typer av forskning inom ett ämne.

Som en extra artighet mot Hans Jonsson får man väl betrakta analyserna av ord som kommer efter *stå* i alfabetet, dvs. efter det att Hans Jonsson lämnat redaktionen. Det rör sig om Birgit Falck-Kjällquists beskrivning av en speciell betydelse hos *stål* och om Bo Ruthströms förklaring till det ovanliga fornsvenska ordet *stänitza*, som bl.a. förekommer i medeltida lagar.

Falck-Kjällquist utreder vad den numera obrukliga facktermen *stål* betydde inom klädesbranschen. Bl.a. nämner hon att en sammansättning som *stålblå* betydde ung. 'blå enligt given standard' när den används i svenskan under slutet av 1500-talet och början av 1600-talet.

Förklaringen är att detta ord *stål* inte alls är besläktat med metallbeteckningen, utan i stället med ett fornfrankiskt-nederländskt-lågtyskt ord som betytt 'mönster, likare' och som mest använts om tygprov av viss kvalitet. Falck-Kjällquist ger en ingående beskrivning av betydelseutvecklingen hos ordet (s. 41). Däremot nämner hon inte den, enligt min mening intressanta, aspekten av ordets betydelse som ligger i den moderna sammansättningen: *stålblå* definieras säkert av de flesta

moderna svenskar som 'blå som stål'.¹ Vad gör SAOB med denna typ av problem i betydelsebeskrivningen? Antar man att det moderna ordet *stålblå* är ett helt annat än det äldre och ger det en egen avdelning i ordboken? Finns det belägg där ordet svävar mellan betydelseerna? Det hade varit intressant att läsa något om detta i Falck-Kjällquists uppsats, men å andra sidan kommer ju svaret i nästa band av SAOB.

Ruthströms *stäniza* har, liksom Falk-Kjällquists *stål*, samband med import av tyg och kläder under tidig medeltid. Av lagtexterna framgår att *stäniza* var ett kvinnoplagg. Ruthström använder såväl språkliga som historiska, arkeologiska och kulturella argument då han försöker reda ut vilket slags plagg det rörde sig om. Ruthströms genomgång ger också en spännande inblick i de internationella kontakter som funnits mellan östra Sverige och det rusiska riket på vikingatiden.

Också Gösta Holm berättar om kontakter mellan olika folk i detta område samtidigt som han redogör för etymologiska problem i samband med i första hand två historiska folkgruppsnamn, *kylvingar* och *våringar*. Hans slutsats, grundad på historiska källor och språkliga utredningar, är att namnen syftar på finnar respektive svear i Ryssland, där de främst uppträdde som legosoldater. Benämningen *våring* skulle enligt Holm ha avlöst *rus* då denna senare beteckning istället för om svear kom att användas om slaviska folk i Ryssland.

Både *kylving* och *våring* är ord av nordiskt ursprung. Det sistnämnda har att göra med "edbunden trohet" till den hövding man följer. Det förstnämnda stammar enligt Holm från ett ord motsvarande fsv. *kolver*, som har grundbetydelsen 'käpp (som är tjockare i ena ändan)'. Dessa två folkbenämningar förekommer ofta tillsammans, och Holm antar att de betecknar etniskt olika folkslag, men att dessa uppträdde som ett slags vapenbröder. Kanske lades grunden till den förment fredliga uppkomsten av det Sverige-finska riket redan då.

Etymologisk forskning kan ju också bedrivas på nyare ord och uttryck. I sin uppsats polemiserar Bertil Molde mot nationalutgåvans tolkning av ett knepigt Strindbergsuttryck. Det gäller en fras i en replik av rollfiguren "länsman" i Kronbruden: "*Siks' du, så brukar mina fruntimmer fråga när de vill veta om jag vet något!*". Enligt nationalutgåvans redaktör betyder frasen '(där) ser du'. (Ordet är i Västmanland namn på en speciellt svärmejad gräsväxt, vilket Strindberg kan ha vetat).

Molde föreslår i stället, på främst semantiska grunder, att *siks* är en kortform av finskans *siksi* 'därför'. Det ger enligt honom en begripligare betydelse åt länsmans replik, som ingår i ett längre replikskifte mellan honom en kvinnlig rollfigur. Replikskiftet handlar om möjlig-heterna för en man och en kvinna att förstå varandra.

Bertil Ejder tar upp några ord som funnits bra mycket längre i svenskan. Hans bidrag heter "Om några ord betecknande den onde och

¹ I Svensk ordbok (1986) finns sammansättningarna *stålblå* och *stålgrå* under *stål*.

hans hemvist". Perspektivet är såväl socio-kulturellt som språkligt. Bl.a. påpekar Ejder att för starkt affektladdade ord, som de han behandlar, kan det troligen bli så att normala ljudlagar sätts ur spel, av bl.a. eufemistiska skäl.² Det gäller enligt författaren sannolikt den dialektala variantformen *dävel* av *djävul*. En sådan förlust av *j* tycks inte förekomma i vårt övriga ordförråd. Många andra variantformer finns också, t.ex. nämns *djåkel* och *djåver*. Själv undrar jag om inte också *dölven* är en sådan form (med metates). Den förekommer i nutida västgötska i betydelsen 'chef' o.d. i fraser som *År det själve dölven (jag pratar med)?*

Några andra ord med riktigt gamla rötter diskuterar Sven Ekbo i sin artikel "Urgamla ord och betydligt yngre. Några exempel". Ekbo refererar och sammanställer äldre etymologier för bl.a. orden *trä*, *tro*, *trygg* och *tröst*.

Som exempel kan nämnas resonemangen om ordet *tröst*. Ordet antas vara en urgermansk avljudsform av substantivet *tro*. En fråga är emellertid varifrån ordslutet, *-st*, kommer. Ekbo nämner, i enlighet med andra forskare, analogi som en möjlig lösning: suffixet *-st* kan ha uppkommit genom en omtolkning av suffixet *-t* som lagts till en stam som slutar på *s*, som i *blås+t*. Också andra förslag nämns.

Ekbo invänder på morfologiska grunder däremot mot dem som vill jämföra *tröst* med bl.a. nypersiska *durust* 'frisk, hel', motsvarande ett fornindiskt ord med betydelsen 'fast, beständig, säker', eftersom *-st* i det nypersiska ordet är en superlativform. *Tröst* kan alltså enligt Ekbo inte betyda 'det säkraste'. Den grundbetydelsen skulle annars inte varit så märklig som den först verkar eftersom den fornsvenska betydelsen hos verbet *trösta*, var 'inge förtröstan eller mod'. Den nutida betydelsen 'indra sorg' osv. börjar uppträda i medeltidssvenskan och kan bero på tyskt inflytande men kan också vara en inhemsk betydelseutveckling.

Utan att göra anspråk på att vara etymologisk expert måste jag säga att jag har svårt att förstå varför Ekbo inte som förklaring till avledningssuffixet *-st* nämner tyska substantivavledningar från verb som *Dienst* av *dienen* och *Kunst* av *kunnen*. De verkar ju innehålla ett lämpligt suffix. Själv säger han om detta bara att "[m]an bör nog med Osthoff a.a. s. 128 (och bl.a. Hellquist under *t r ö s t*, Marstrander a.a. s. 333 f.) utgå från substantivet". Argumenteringen för att substantivet och inte verbet *tro* betraktas som avledningsbas får alltså sökas i dessa andra verk, vilket är lite synd.

Ett lite speciellt bidrag är Jan-Paul Strids "Terrängord i Sörmland – och i SAOB". Det är en skriven version av hans opposition mot Staffan Nyströms doktorsavhandling "Ord för höjder och slutning i

² Detta förhållningssätt liknar i viss mån det nu populära sättet att anlägga språk-sociologiska analyser på språkhistoriskt material (se t.ex. "Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden" utg. av Kotsinas och Helgander 1994.)

Daga härad. En studie över betydelsen hos två grupper terrängbetecknande appellativ och ortnamnselement" (1988).³ Strid jämför Nyströms fältstudier, som bl.a. innefattar intervjuer med sagesmän om appellativbetydelser som grund för ortnamnsanalyser, med metoden att använda enbart skriftliga källor, särskilt upplysningar från SAOB. Enligt Strid (s. 169) stämmer de betydelsebeskrivningar man får med de olika metoderna bra överens i sina huvuddrag.

En stor del av Strids bidrag ägnas åt teoretiska diskussioner av främst två frågor, dels Nyströms uppfattning att det appellativiska och det onomastiska betydelsefältet är två olika system som påverkar varandra i ett komplicerat växelspel, dels Nyströms sätt att jämföra ett synkront dialektfält med ett diakront namnfält. Strid hävdar att namnfältet inte är något system och att påverkan bara går från namn till appellativer samt att man inte kan jämföra ett synkront system med en diakron utveckling.

Diskussionen förs bl.a. med utgångspunkt i ett antal exempelord: *backe*, *berg*, *kulle* och *slänt*. Strid säger att ordet *kulle* "är ett fint exempel på Nyströms metod" (s.167). Enligt SAOB har appellativet *kulle* som terrängbeteckning haft en numera död betydelse 'rundad bergstopp'. En andra huvudbetydelse är ung. 'naturlig, rundad, likformigt sluttande upphöjning i jordytan' "(i äldre tid svår att skilja från den första betydelsen)". Enligt Nyströms informanter kan *kulle* också användas om artefakter, t.ex. en gravkulle, en betydelse som saknas i SAOB. Informanterna nämner också toppen eller det högsta partiet av en kuperad åker som exempel på ordet ifråga. Men den mest typiska kullen är enligt informanterna täckt av jord och beväxt med gräs o.d. samt skön att sitta på. Ja, det är t.o.m. så att de ofta nämner en speciell gammal gravhög, *Upsa kulle*, ett populärt utflyktsmål. Detta är en prototypisk kulle i Eleanor Roschs mening.

Enligt min mening tycks Nyströms synkrona informanter kunna tillföra en hel del till SAOB:s beskrivning av det diakrona terrängordets betydelse, bl. artefaktnyansen och 'åkertoppen'. Intressant nog påstår nämligen Nyström att just, och endast, betydelseerna 'backar i åkern; ängsbacke; stenbacke' används i ortnamnsuppteckningar för att beskriva platser med namn på *kulle(n)*. I detta verkar Strid instämma (s. 168).

Jag vill dock inom parentes påpeka att i exempelvis Bohuslän är en kulle "ofta uppbyggd av väl synlig sten" (enl. uppgift från Ortnamnsarkivet i Göteborg), vilket väl snarast motsvarar den döda SAOB-betydelsen 'rundad bergstopp'. I Göteborg finns exempelvis ortnamnet *Gärdsås kulle* som namn på ett berg med vackert rundad topp.

Angående växelverkan mellan appellativ och ortnamn har flera inflyttade göteborgare uppgivit att ett sådant namn fått dem att revi-

³ Litteraturreferens saknas. Jag har själv inte läst avhandlingen i fråga, så Nyströms åsikter förmedlas via Strid.

dera sin uppfattning om vad appellativet *kulle* egentligen betyder. Hur påverkan från den prototypiska synkrona appellativbetydelsen 'gräsbevuxen, jämnt rundad upphöjning i jordytan' skulle påverka betydelsen hos ortnamnsledet är däremot, som Strid påpekar, svårare att föreställa sig. Det närmaste jag har hört är uttalanden som att "det där berget har egentligen ett felaktigt namn" o.d. Kanske är detta ändå exempel på Nyströms "komplicerade ömsesidiga växelverkan" mellan appellativer och ortnamn.

Strids bidrag berör teori- och metodfrågor inom semantik och namnforskning. Två andra uppsatser behandlar såväl semantiska som grammatiska frågor. Det är Carl-Erik Lundbladhs genomgång av en formkategoris betydelse: "Verbens s-former. En följd och yttring av svag objektsbetydelse" och Bengt Sigurds "Flerordiga prepositioner som lexikografiskt problem".

Lundbladhs uppsats visar hur betydelseförändring, lexikalisering och grammatikalisering går hand i hand. Med utgångspunkt i reflexivpronomen som objekt (*tvätta sig*), till intransitiva, reflexiva rörelse- och processverb (*flytta sig*), som sedan får tonvikt på resultatet av handlingen (*reta sig*) eller kommer att beskriva tillstånd (*grottan öppnar sig åt öster*) beskriver Lundbladh förstadierna till *s*-formens utveckling och funktion.

Huvudtanken är att den beskrivna betydelseförskjutningen också lett till att *sig* fonetiskt har slipats ner och utvecklats till det grammatiska morfemet *-s*. Därefter har grammatikaliseringsen skjutit fart, så att det nu finns intransitiva, mediala, absoluta och reciproka *s*-former. Passiv och deponens utgör de sista leden i kedjan. Passiv har ju en uppenbart syntaktiskt valenssänkande funktion. Deponensverb beskriver Lundbladhs som lexikaliserade. De har ju ingen *s*-lös motsvarighet utan en egen, aktiv betydelse. Lustigt är, tycker jag, att det i princip är möjligt att starta om kedjan igen. Ett deponentiellt verb som *andas* kan ju exempelvis reflexiveras: *andas sig lugn*. Det är ett indicium på att de principer Lundbladh beskriver är levande och viktiga även idag.

Bengt Sigurd ger en uttömmande beskrivning av flerordsprepositioners betydelse och struktur. Han börjar med att polemisera mot Wellanders varning i Riktig svenska för att använda flerordsprepositioner som *med anledning av*. Det visar sig att Wellander använder dem i sin egen text och enligt Sigurd finns det ett självklart behov av dem; de nyanserar och specificerar de enkla prepositionerna, som ju ofta är extremt flertydiga och vaga. Dessutom påpekar Sigurd att det etymologiskt finns en allmän tendens att ettordiga prepositioner utvecklas ur fraser. Strukturellt sett består flerordiga prepositioner oftast av tre ord – en inledande och en avslutande ettordspreposition och ett substantiv däremellan. Den sista prepositionen är ofta *av*. Sigurd redovisar också en lista på drygt två sidor med flerordsprepositionerna ordnade efter betydelse och med engelska motsvarigheter

angivna. Ursprunget till detta är hans arbete med automatisk översättning (projektet Swetra).

En uppsats av ett helt annat slag är Ulrik Erikssons "Koloss på lerfötter". Den är en kritik av SAOB:s i hans tycke osystematiska betydelsebeskrivning och utgör en fortsättning av den kritik han framförde i festskriften till den förre avgående ordbokschefen Sven Ekbo (1975). Eriksson är strukturalist à la Hjelmslev, och det är dennes syn på betydelsebeskrivning som han vidareför.

Enligt Eriksson borde man innan man griper sig an med beskrivningen av enskilda ords betydelse fördela alla språkets ord på vad han kallar paradigm (vilket jag förstår som semantiska fält). Först därefter kan man tillämpa den aristoteliska principen med "genus proximum et differentia specifica", dvs. tala om till vilken närmaste överordnade kategori ett visst ord hör samt beskriva hur det skiljer sig från ord på samma nivå som det självt. Detta förutsätter förstås att hela ordförrådet är hierarkiskt strukturerat, vilket jag inte tror är fallet.

Vidare kritiserar Eriksson, med exempel, SAOB för att i alltför hög grad använda cirkeldefinitioner. Visserligen finns det "indefiniabler", dvs. ord som utgör något slags definitionsvokabulär, men det borde ordentligt fastläggas vilka de är. Det håller jag med om.

Däremot håller jag inte med om en annan konsekvens av den strukturalistiska synen på betydelsystemet, nämligen att ord inte får definieras "positivt" utan att alla skillnader mellan ord på samma nivå ska beskrivas i termer av skillnader. Det gör att ingen extrainformation får komma med. Som exempel nämner Eriksson informationen under uppslagsordet *skjorta* att den "kan vara försedd med manschetter" samt att den "vanligen bärs nedstoppad i byxorna". Dessa informationer är inte nödvändiga för att skilja skjortan från liknande plagg. Men med utgångspunkt i någon annan semantisk teori, exempelvis prototypeteorin (se ovan under Strids uppsats) är denna information mycket relevant för att hos läsaren väcka föreställningen om vilket slags plagg det rör sig om. Vårt ordförråd är knappast (bara) strukturerat i skillnader, och då finns det ingen anledning att använda en enda renodlad metod för att beskriva det.

Eriksson avslutar sin uppsats med att kritisera uppläggningsen av det rent praktiska arbetet vid SAOB:s redaktion, vilket för över på en sista typ av bidrag till festskriften.

Sture Hast gör en omfattande genomgång av arbetet med och innehållet i SAOB:s närmaste släktingar i andra europeiska länder, England, Nederländerna och Tyskland. Lars Svensson har spårat upp författare till osignerade artiklar i band I–VII av SAOB, Ingrid Hansson berättar om hur den krävande datoriseringen av SAOB gick till, och Gunilla Tjebbes beskriver "Den förberedande redigeringen av SAOB, ett arbete som verkar både intressant och krävande." Dessa bidrag har alla stort kulturhistoriskt värde.

Sölve Ohlander

Le mot juste? Några tankar kring "världens första produktionslexikon"

Longman Language Activator – The World's First Production Dictionary 1993. Editorial Director: Della Summers. Longman.

This review article is focused on certain general issues arising in connection with the lexicographically innovative *Longman Language Activator* (1993). Since it proclaims itself "the world's first production dictionary", designed to help intermediate and advanced learners of English to go "from ideas to words", the relationship between "encoding" and "decoding" is of particular interest, especially with regard to different types of dictionaries. The semantic/conceptual basis of the *Activator* – its classification of word meanings into some thousand "Key Words" (core concepts) under which individual words and phrases are grouped – is discussed and related to other semantically sorted dictionaries, certain limitations and problems being noted. It is argued that neither the semantic grouping nor the various types of non-semantic information provided (grammatical, sociolinguistic, collocational, etc.) are unique to the *Activator*. In fact, it may be regarded as an eminently useful – and on the whole user-friendly – hybrid between monolingual learners' dictionaries and synonym dictionaries or thesauruses. Its grouping of words and phrases into semantic fields should be conducive to increased coherence in vocabulary learning. Among its further strong points is the inclusion of a variety of expressions characteristic of informal spoken English.

Inledning

Betrakta följande uttalanden:

The present Work is intended to supply, with respect to the English language, a desideratum hitherto unsupplied in any language; namely, a collection of the words it contains..., arranged, not in alphabetical order as they are in a Dictionary, but according to the *ideas* which they express.

The *Longman Language Activator* is a dictionary of *ideas* and how to express them in English.

Mellan dessa citat ligger en tidsrymd på drygt 140 år. Det första är Peter Mark Rogets öppningsrader i den första upplagan, 1852, av hans sedermera berömda *Thesaurus of English Words and Phrases* (Roget 1987:xviii). Det andra är huvudredaktören Della Summers första mening i hennes "Introduction" (s. F8) till *Longman Language Activator*, utgiven 1993. Båda citaten kan sägas ge uttryck åt ett slags evig lexikografisk dröm: att med betydelser, begrepp eller "idéer" som utgångspunkt klargöra med vilka språkliga medel (ord, fraser) de kan

uttryckas, dvs. från betydelse till ord i stället för från ord till betydelse. Både Rogets *Thesaurus* och *Longman Language Activator* är således inriktade mot språkets produktionssida, mot "encoding" snarare än "decoding".

I Rogets fall är det infödda engelsktalare som är den avsedda målgruppen. Hans bok syftar till att medvetandegöra dess användare om vikten av ett stort och varierat ordförråd avpassat till olika betydelser och sammanhang – och att hjälpa honom finna rätt ord i rätt sammanhang: "The idea being given, to find the word, or words, by which that idea may be most fitly and aptly expressed" (Roget 1987: xviii). *Activator* riktar sig i stället till icke-infödda engelskstuderande. Huvudsyftet är dock detsamma, om än formulerat i en senare tids språkdräkt av Geoffrey Leech (s. F12) i en av de halvdussinets "essays" av olika författare som introducerar lexikonet:¹ "it aims to meet the criterion of specifying *communicative appropriateness* – giving explicit information to enable the speaker or writer to pick out one word as being more appropriate than others." Att förse engelskstuderande med sådan "explicit information" är naturligtvis motiverat. För Roget tedde sig saken annorlunda. Han såg ingen anledning att upplysa om skillnader i betydelse eller användning mellan olika ord inom samma grundbegrepp eller semantiska fält, t.ex. mellan *strength*, *power* och *force*. Den infödde talarens sinne för ordens valörer, hans förvärvade språkkänsla, visar vägen: "an instinctive tact will rarely fail to lead him to the proper choice" (Roget 1987: xix). Rogets syfte var att utveckla och förädla denna *Sprachgefühl*.

Som framgår av det inledande citatet såg Roget sin *Thesaurus*, med dess semantiska sorteringsprincip, som en lexikografisk innovation. Motsvarande tycks gälla *Activator* – åtminstone att döma av alla de positiva omdömen som står att läsa i början av boken: "a new type of dictionary", "a major departure from...the traditional role of the dictionary" (Summers, s. F8); "a new concept in dictionary-making", "an important step forward in modern English lexicography" (Leech, s. F12, F14); "a new concept in vocabulary reference books – a production dictionary in the fullest sense" (Philip Scholfield, s. F17); "a genuine *production dictionary*" (Albrecht Neubert, s. F25). I ett kort förord omnämner Randolph Quirk lexikonet som "a radically different type of dictionary"; på pärmens baksida säger han följande: "This is the book the world has been waiting for."

Inför en sådan kanonad är det lätt att bli förstummad: Har manne lexikografens dröm nu gått i uppfyllelse? Eller kanske blir man miss-tänksam. I den knivskarpa konkurrensen på den engelskspråkiga lexikonmarknaden – inte minst när det gäller "learners' dictionaries", dit

¹ Dessa korta "essays" är förvånansvärt illa korrekturlästa. Förutom saker som *meaning-related* (s. F9) och *an expressions* (s. F22) lanseras också den lätt bisarra pluralformen *thesaurusi* (s. F17).

Activator kan räknas – tillhör det numera normal marknadsföring att slå så hårt som möjligt på alla tillgängliga trummor.² Bortsett från all denna "hype" framstår *Activator* som ett intressant lexikografiskt projekt som väcker till liv en rad centrala frågor. I det följande avser jag att, med utgångspunkt i *Activator*, diskutera några av dessa spörsmål, med tonvikten lagd på principiella aspekter snarare än enskildheter på detaljnivå. Även förhållandet – likheter och skillnader – mellan *Activator* och andra lexikon kommer att beröras.

Longman Language Activator: en kort presentation

Den grundläggande indelningen i *Activator* (c. 1600 sidor) är semantisk och utgörs av drygt tusen "Key Words", dvs. nyckelbegrepp som CAREFUL och PUSH. Dessa är de primära uppslagsorden. De är i sin tur uppdelade i ett antal semantiska underavdelningar där enskilda ord och fraser (t.ex. *thorough, take care; shove, give a prod*) står uppställda, med definitioner och tillhörande exempel. Förutom betydelseinformation ges olika typer av grammatiska, pragmatiska och sociolingvistiska upplysningar om hur de enskilda orden och uttrycken används, liksom även information om kollokationer och idiom. Parallellt med den semantiska sorteringsgrunden är lexikonet alfabetiskt uppställt. *Activator* bygger på en korpus på 30 miljoner ord skriven text samt en talspråkskorpus på 10 miljoner ord, "the first large-scale corpus of truly natural spontaneous speech" (Summers, s. F8).³

Produktion, "encoding", "decoding"

Som redan betonats är *Activator*, liksom Rogets *Thesaurus*, avsett som hjälpmedel vid *produktion* av engelska, dvs. att klä "idéer" i engelsk språkdräkt. Lexikonet har också undertiteln "The World's First Production Dictionary". I de inledande avsnitten betonas på ett flertal ställen skillnaden mellan *Activator* och mer konventionella lexikon. Syftet med *Activator* är att hjälpa "intermediate to advanced students produce language, in other words, to *encode* their ideas"; traditionellt

² Jfr t.ex. baksidestexten till *COBUILD* (1987) där detta lexikon sägs vara "the single most valuable reference book available to students and teachers of English." I samma anda (baksidestexten till det nyutkomna *Cambridge International Dictionary of English*, 1995): "CIDE gives today's users of English unrivalled access to the English they need."

³ Som jämförelse – och illustration till den snabba utvecklingen inom korpusområdet – kan nämnas att *COBUILD* (1995) bygger på en korpus (The Bank of English) på över 200 miljoner ord, "ten times the corpus made for the original dictionary", dvs. *COBUILD* (1987). Denna enorma korpus inkluderar 15 miljoner ord "informally recorded conversations" (*COBUILD* 1995:ix).

har lexikon i stället mest använts "to *decode* the meaning of unknown words" (Summers, s. F8). Leech (s. F12) ger uttryck åt liknande tankar: "...previous dictionaries have almost inevitably suffered from a bias towards the needs of the passive user of the language – the reader, or listener – rather than the active user, who wishes to speak or write in that language." Scholfield (s. F17) formulerar "the vocabulary production problem" på följande sätt: "intermediate and advanced learners...need to be able to choose appropriate words or phrases, and have guidance on how to use them, starting from their meaning rather than their form."

Den starka tonvikten på "encoding" – produktion, aktiv ordanvändning – i *Activator* aktualiserar frågan vilka slags kunskaper man behöver ha om ett ord för att kunna producera det i olika sammanhang. Aitchison (1987:34) ger följande svar: "At the very least, humans must know three things about a word in order to be able to use it: its meaning, its role in a sentence (whether it is a verb or a noun, for example) and what it sounds like." Denna formulering kan ses som ett slags minispecificering av ord som kombinationer av semantiska, syntaktiska och fonologiska egenskaper, vilka samtliga måste behärras vid språklig produktion. Ytterligare specificeringar och konkretiseringar kan och måste naturligtvis göras för att man skall få en fylligare bild av de komponenter som ingår i begreppet "att kunna ett ord". Carter (1987:187) tar bl.a. upp följande aspekter: känsla för ordets relativa frekvens i tal och skrift, dess syntaktiska konstruktionsramar, dess förhållande till andra ord i språket, dess stilistiska, pragmatiska och textlingvistiska egenskaper, dess kollokationsmönster.⁴ Det är lätt att hålla med om att dessa och en del andra saker ingår i aktiv, produktiv ordkunskap. Som vi skall se strävar också *Activator* efter att ge systematiska upplysningar om sådant. Men är *Activator* det första lexikon som konsekvent vill förmedla sådana "produktionskunskaper" till inlärare av ett främmande språk? Nej, knappast.

I själva verket kan det sägas vara typiskt för så gott som alla "learners' dictionaries", för olika språk, att de medvetet syftar till att ge sådan semantisk, grammatisk, stilistisk och annan information som gör det möjligt för språkinläraren att använda uppslagsorden i egen produktion, dvs. för "encoding" snarare än enbart "decoding". Detta var t.ex. tanken bakom alla de "verb patterns" som A. S. Hornby gav upplysningar om redan i första upplagan (1948) av sitt pionjärbete,

⁴ Carter (1987:187) nämner också ords förhållande till "related words in an L1", däremot ingenting om ords uttal. Han diskuterar också (s. 157f.) skillnader mellan det mentala lexikonet i ett förstaspråk och ett andraspråk, särskilt implikationer för vokabulärläring. Skillnaderna mellan människans mentala lexikon och ett vanligt lexikon i bokform diskuteras av Aitchison (1987:10f).

The Advanced Learner's Dictionary of Current English. (ALDCE).⁵ I sitt förord till andra upplagan (1963:vi) betonar Hornby också produktionsaspekten ("...help in the composition of English..."). Under årens lopp, i takt med intresseförskjutningar inom lingvistik och språkpedagogik, har fler och fler typer av information matats in i "learners' dictionaries", allt för att öka deras användbarhet som just produktionslexikon. Fyra decennier efter första upplagan av ALDCE ger Della Summers ("General Introduction", s. F8) följande karaktäristik av den andra upplagan (1987) av *Longman Dictionary of Contemporary English* (LDOCE): "it is...a vocabulary resource book, giving information on the grammar, collocations, and stylistic and situational appropriacy of words that will help students understand new vocabulary sufficiently well for them to produce the words correctly in speech or writing." Att denna formulering starkt påminner om Summers beskrivning av *Activator* (jfr ovan) behöver knappast påpekas; LDOCE (1987) är tydligen också avsett som ett produktionslexikon. Även det konkurrerande *Collins COBUILD English Language Dictionary* (COBUILD 1987) betonar produktionsaspekten. Det beskrivs i John Sinclairs inledning (1987:xv) som ett lexikon "for people who want to use modern English. It offers more, and more accurate information on the way modern English is used than any previous dictionary." Liksom LDOCE (1987) och *Activator* ger det upplysningar inte bara om ordens betydelser utan också om hur de används – grammatiskt, stilistiskt/sociolingvistiskt, pragmatiskt, etc.

Man kan således dra slutsatsen att *Activator* inte har något monopol på sådan information av delvis icke-semantisk natur som ingår i ett ords "produktionsprofil". Sådana upplysningar har sedan länge förmedlats av olika "learners' dictionaries", utan att de därför skulle kunna beskrivas som renodlade produktionslexikon. I stället kan man se lexikon som LDOCE (1987) eller COBUILD (1987) som exempel på vad Atkins (1985:15) avser med termen "dictionary of communication (comprehension and production of L2)". I ett sådant perspektiv kan det vara rimligt att betrakta *Activator* som mer konsekvent orienterat mot produktion, "encoding", än de mer traditionella "learners' dictionaries" som det trots allt företer en hel del likheter med.⁶

Innan vi går in på den principiella skillnaden mellan *Activator* och "learners' dictionaries" kan det vara motiverat att något dröja vid förhållandet mellan "decoding" och "encoding" i fråga om ordkunskap.

⁵ Upplagan från 1948 hade titeln *A Learner's Dictionary of Current English*, i sin tur ett omtryck av ett lexikon från 1942, betitlat *Idiomatic and Syntactic English Dictionary*. Se ALDCE (1963:v).

⁶ För diskussion kring "learners' dictionaries", särskilt i förhållande till andra typer av lexikon, se Jackson (1988:174f.), där inriktningen mot "encoding" framhålls som ett utmärkande drag för just "learners' dictionaries". Jämför också Atkins (1985), Kirkpatrick (1985) och Lamy (1985).

På flera ställen i de inledande uppsatserna i *Activator* görs en mycket skarp skillnad mellan dessa begrepp (jfr citat ovan), i regel kopplad till skillnader i uppläggning och användning av *Activator* och mer konventionella lexikon, tvåspråkiga eller enspråkiga: "Dictionaries of the traditional kind...help you when you *decode* a message" (Y. Ikegami, s. F20); "Conventional dictionaries are mainly for passive understanders" (Neubert, s. F24). Enligt detta synsätt tycks det finnas vattentäta skott mellan passiv eller receptiv "decoding", den traditionella lexikonanvändningen, och den typ av aktiv, produktiv "encoding" som *Activator* säger sig syfta till. En sådan uppfattning om en närmast total boskillnad mellan "decoding" och "encoding" förefaller dock diskutabel. Den grundläggande frågan gäller i vad mån kunskap om ett ords betydelse kan tänkas ha något slags förutsägbar relation till hur ordet används. Om jag "bara" vet ett ords betydelse via "decoding", är jag då automatiskt mer eller mindre oförmögen att själv producera ordet? Frågan har många dimensioner och kräver naturligtvis en mycket mer omfattande diskussion än som kan ges här. Några synpunkter kan dock vara på sin plats.

Det är en trivial sanning att det inte finns någon ett-till-ett-överensstämmelse mellan två språks ordförråd; om så inte vore fallet, skulle översättning mellan två språk inte utgöra något problem. Härav följer dock inte att det *aldrig* skulle finnas fall av god överensstämmelse mellan enskilda ord i olika språk. I själva verket kan det finnas mängder av sådana fall, t.ex. mellan engelska och svenska. Om jag genom ett tvåspråkigt lexikon får reda på att eng. *lion* motsvaras av sv. *lejon*, eng. *sleep* av sv. *sovasömn*, eng. *tired* av sv. *trött* – exemplen kan lätt mångfaldigas – så får jag mer eller mindre automatiskt, via betydelsen (det svenska ordet) och kunskap om världen, en mycket god indikation om dessa ords användning i engelskan utöver de kontexter där jag först träffade på orden. Det kan gälla både relativt vanliga ord, som de ovan exemplifierade, eller mer specialiserad vokabulär, som t.ex. eng. *amplifier* - sv. *förstärkare*, eng. *trilingual* - sv. *trespråkig*. I sådana fall finns det således ett mycket nära samband mellan passiv "decoding" och aktiv "encoding". Betydelsen ger i sig en betydande potential för "encoding", särskilt om det inte heller i fråga om ordens grammatiska, stilistiska eller andra egenskaper (t.ex. beträffande kollokationer) finns viktiga olikheter mellan orden i de båda språken. Denna potential varierar självfallet från fall till fall, liksom mellan olika språk i individuella fall: vad som är en oproblematiserad relation mellan motsvarande ord i engelskan och svenskan behöver inte vara det mellan engelska och tyska, engelska och kinesiska etc. Den produktiva potentialen via "decoding" blir givetvis mer begränsad om t.ex. ett svenskt ord motsvaras av mer än ett engelskt ord, som sv. *klocka* i förhållande till engelsk *clock* och *watch*, eller om det föreligger grammatiska eller stilistiska användningsskillnader mellan orden i de olika språken.

Sammanfattningsvis kan man säga att ett ords betydelse utgör det första nödvändiga steget mot en adekvat användning av ordet. I många fall, dock långt ifrån alla, är detta nödvändiga steg också tillräckligt för "encoding". Det är med andra ord en avsevärd förenkling att påstå, generellt, att det vid ordinlärning och ordanvändning inte skulle finnas något väsentligt samband mellan "decoding" och "encoding". Att dessa begrepp i sig står för olika slags mentala aktiviteter är en annan sak. Mycket av det som lärts in som "passiv" eller "receptiv" ordkunskap, via "decoding", kommer också till användning i produktion. Detta motsägs inte av det välkända faktum att en persons aktiva ordförråd är mindre än det passiva.⁷

Detta innebär att även andra typer av lexikon än *Activator* kan göra anspråk på att, i varierande grad, vara produktionsinriktade. Därför är det en överdrift att som Neubert påstå (s. F24) att *Activator* "encodes whereas other dictionaries only decode." Det är snarare en fråga om gradskillnader än om en artskillnad. Som resonemanget ovan försökt visa har även "learners' dictionaries" en mycket tydlig inriktning mot produktion. I lägre grad kan detta också sägas gälla många tvåspråkiga lexikon, en lexikontyp som ofta betraktats med viss, ofta berättigad skepsis i språkinlärningssammanhang, särskilt på högre nivåer.⁸ Samtidigt är det väl känt att språkstuderande på så gott som alla nivåer med förkärlek använder just tvåspråkiga lexikon, för både "decoding" och "encoding". Ett skäl kan vara att sådana lexikon, trots uppenbara begränsningar, genom sina upplysningar om ordbetydelser och översättningsekvivalenter i många fall faktiskt kan ge – implicit, i enlighet med resonemanget ovan – en användbar plattform även för produktion. Som betonats här är olika delar av ordförrådet olika lämpade för detta. Att enbart förlita sig på enspråkiga lexikon av konventionell slag räcker inte långt för mer avancerad språkproduktion.⁹

Begrepp som grund: från idéer till ord

I begreppet "encoding" ligger att man går från "idéer" eller betydelser till de ord eller fraser som dessa kan uttryckas med. Detta är också grundtanken, själva kärnan, i *Activator*. Lexikonet är följaktligen semantiskt sorterat. Dock finns här ett problem av klassisk art. I ett lexikon, till skillnad från den mänskliga hjärnan, kan idéer eller betydelser göras åtkomliga för "encoding" endast i form av språkspeci-

⁷ Beträffande förhållandet och skillnaden mellan aktivt och passivt ordförråd, se t.ex. Carter (1987:169f.)

⁸ Jfr t.ex. följande uttalande av Scholfield i *Activator* (s. F17): "...such works are rarely foolproof for finding words successfully much beyond those for common animals, objects etc. that have straightforward translation equivalents."

⁹ En utförlig diskussion om lexikonanvändning finns i Jackson (1988:192f); jfr även Carter (1987:127f.)

fika uppslagsord – vi kan här bortse från olika slags bildlexikon av begränsad semantisk räckvidd. Det finns inte något språkneutralt "mentalese" att tillgå som på ett mer direkt sätt skulle kunna förse oss med representationer för allehanda begrepp och idéer. Idealiskt sett skulle ett produktionslexikon gå direkt från idé, i form av något slags "mentalese", till ord. Att *Activator* inte i detta avseende, lika lite som något annat lexikon, motsvarar kravet på vad som skulle kunna kallas ett psykologiskt realistiskt produktionslexikon är uppenbart och inte avsett som kritik.

Faktum kvarstår emellertid att det som *Activator* menar med att gå "from ideas to words" i själva verket innebär att man, precis som i alla andra lexikon, går från ord till ord, dvs. från ett sortiment uppslagsord, eller nyckelbegrepp ("Key Words"), till ett sortiment andra ord, t.ex. från FAITHFUL till *loyal*. Eftersom ord i motsats till idéer uttrycks medelst ljud eller bokstäver – hur stavas en idé? – gör sig alfabetet obönhörligen påmint. Trots sin semantiska sortering undslipper inte heller *Activator* den lexikografins förbannelse som ibland kallas alfabetets tyranni. Grunden för lexikonet är visserligen de nyckelbegrepp ("Key Words") som leder vidare till individuella ord. Dessa semantiska nyckelbegrepp är dock uppställda i bokstavsordning. Detta gäller även alla de individuella ord som är sorterade under de olika nyckelbegreppen. Man kan således finna information om ett ord på två olika sätt: antingen genom att slå upp det nyckelbegrepp (t.ex. FAITHFUL) där man tror att det aktuella ordet hör hemma; eller genom att direkt slå upp själva det ord man söker (t.ex. *loyal*) i den löpande alfabetiska uppställningen, där man hänvisas till det aktuella överordnade nyckelbegreppet (FAITHFUL). Detta arangemang gör det förhållandevis lätt att hitta det ord man söker under dess nyckelbegrepp. En minst lika viktig funktion är att man genom att slå upp ett nyckelbegrepp kan få reda på ord man inte förut kände till, som *staunch* eller *allegiance* under FAITHFUL, av givet intresse för ordinläring.

Activator utgör således – liksom för övrigt de flesta synonymlexikon – ett slags kompromiss mellan semantisk och alfabetisk sortering. Med Leechs ord (s. F13): "the tyrannous alphabet is not defeated, but tamed..."; Scholfield (s. F17) talar om "a unique synthesis of meaning-based and alphabetical organization...".¹⁰ Låt oss nu titta lite närmare på nyckelbegreppen i *Activator*.

Enligt Paul Meara (s. F16) behandlar *Activator* "23,000 word- and phrase meanings."¹¹ Dessa betydelser är sorterade under 1052 nyckel-

¹⁰ Jackson (1988:209f.) diskuterar nackdelarna med och alternativ till alfabetiskt ordnade lexikon.

¹¹ Denna uppgift ges inte någon annanstans i lexikonet, ej heller hur många olika ord och fraser dessa betydelser uttrycks genom. Lexikon brukar annars vara angelägna att tala om hur många enheter (ord, betydelser) som de omfattar. Är orsaken till denna tystlåtenhet måhända att siffran 23 000 ser alltför blygsam ut i jämförelse med sifferuppgifter av annat slag i icke jämförbara lexikon? Jfr t.ex. *LDOCE* (1987): "56,000

begrepp, vilka kan se ut på en mängd olika sätt. De kan bestå av ett enda ord: AGE, CARRY, EARLY, ABOUT, NEVER, WHERE, BUT, YES. Som framgår av exemplen kan nyckelbegreppen representeras av ord med olika ordklassstillhörighet, även om de öppna ordklasserna av naturliga skäl dominerar. De kan också uttryckas med hjälp av en fras: BAD BEHAVIOUR OR ACTIONS, TALL PERSON, DON'T LIKE, STAY WITH SB IN A HOTEL ETC. I många fall rör det sig om nyckelbegrepp där själva nyckelordet är flertydigt. En lösning är att ge ett synonympar för att klargöra vilken *betydelse* det är fråga om: JOB/TASK kontrasterar mot JOB/WORK, OLD/NOT NEW mot OLD/NOT YOUNG, CONTINUE/NOT STOP mot CONTINUE/START AGAIN. Denna typ av semantisk precisering används även i andra fall, utan att det finns flera nyckelord inblandade: CALL/DESCRIBE AS, SORRY/APOLOGIZE. En annan utväg är att förse det flertydiga ordet med disambiguerande kontext: INCREASE IN ACTIVITY, FEELINGS ETC kontrasterar mot INCREASE IN NUMBER OR AMOUNT, NAME OF A PERSON mot NAME OF A THING. Som visas av de givna exemplen är det hela tiden betydelseerna – inte själva orden/fraserna – som utgör den primära sorteringsgrunden i lexikonet; ord som *time*, *change*, *bad* och *more* förekommer därför i ett flertal olika nyckelbegrepp. På samma sätt, fast en nivå lägre, kan ett flertydigt ord hänföras till olika nyckelbegrepp; exempelvis tas adjektivet *mad* upp under ANGRY, CRAZY och MENTALLY ILL.

Till grund för grupperingen av individuella ordbetydelser under nyckelbegrepp i *Activator* ligger ett omfattande semantiskt klassificeringsarbete. Det handlar om en indelning av en betydande del av engelskans ordförråd i semantiska fält. En sådan sortering av vokabulär ger naturligtvis möjlighet, särskilt i jämförelse med en rent alfabetisk uppställning, att tydliggöra olika slags relationer – semantiska, grammatiska, stilistiska etc. – mellan orden inom samma semantiska fält, t.ex. mellan *track down*, *trace*, *locate* och *dig out* (under FIND), idealiskt även mellan närliggande semantiska fält. Ordförrådet får på detta sätt en klarare struktur, de individuella orden ses i ett större sammanhang, till gagn vid ordinläring.¹² En indelning av vokabulären på semantiska grunder är också i samklang med troliga principer för lagring och framtagning av ord i den mänskliga hjärnan, i vårt mentala lexikon. Aitchison (1987:173) beskriver processen på följande sätt, med en metafor hämtad från elektriciteten: "In the production of speech the current is normally initiated in the semantic component, where a semantic field will be aroused, then narrowed down..." Denna

---

words and phrases", "83,000 meanings of words and phrases"; *COBUILD* (1995): "75,000 references"; *CIDE* (1995): "100,000 words and phrases".

¹² Detta gäller särskilt högre nivåer; se Carter (1987:170f.). Jfr Thompson (1987:46).

beskrivning motsvarar i huvudsak det sätt varpå *Activator* är avsett att fungera, dvs. "from ideas to words".¹³

De 1052 nyckelbegreppen i *Activator* betecknas av Summers (s. F8) som "the core concepts of English", "the meanings at the heart of the English language". Dock gäller den viktiga begränsningen att lexikonet inte tar upp "'real world' items, some of which, of course, also belong to the core of English...so you will not find different types of transport, dogs, machinery or buildings here."¹⁴ En sådan avgränsning är inte självklar, även om det förmodligen är riktigt att, som Summers menar (s. F8), sådana konkreta ord och betydelser i regel inte bereder så stora svårigheter vid vokabulärläring – åtminstone, kan man tillägga, så länge inlärarens förstaspråk och kultur stämmer någorlunda väl överens med engelskans indelning av den konkreta världen. Hursomhelst ger denna avgränsning en viss abstrakt karaktär åt *Activator*, jämfört med andra ordböcker. Lexikonet är ju inte heller avsett för nybörjare utan förutsätter en hel del kunskaper hos användaren.

Framför allt kräver *Activator* av sina användare att de redan behärskar det centrala ordförråd som det dryga tusentalet nyckelbegrepp uttrycks med. Detta är i sig ett modest krav, eftersom nyckelbegreppen är "well within...intermediate students' active vocabulary" (Meara, s. F16). Tanken bakom lexikonet uttrycks på följande sätt av Leech (s. F14): "The *Activator* takes students' *active* knowledge, the 1000 basic building blocks of the language, the Key Words, and helps to activate their *passive* knowledge of words and phrases and so to make a greater range of vocabulary available for their productive use." I många fall kan det dock, som redan påpekats, i stället handla om att lära sig nya uttryck inom ett semantiskt fält snarare än att aktivera ett passivt ordförråd. Att tro att ens "advanced students" i sitt receptiva ordförråd har tillgång till alla de ord och fraser som ges under de olika nyckelbegreppen i *Activator* är inte rimligt.

Sammanförandet av individuella ordbetydelser i "Key Words" betecknas av Summers (s. F8) som "[o]ne of the most important innovations in this book." Detta är svårt att förstå. Som redan betonats är den semantiska sorteringsgrunden i sig inte någon nyhet, möjligen det sätt på vilket den implementerats i *Activator*. I Rogets *Thesaurus* är hela

¹³ Aitchison (1987:193) menar att vårt mentala lexikon kan betraktas som "a workable compromise between the requirements of production and those of comprehension...Production begins with the semantics and syntax, so these are arranged to suit production. Recognition begins with phonology, so this is organized to suit recognition." Hon pekar också (s. 127) på en fonologisk lagringsprincip, vid sidan om en semantisk: "Words are possibly clumped together in groups, with those having a similar beginning, similar ending and similar rhythmic pattern clustered together." Här finns en beröringspunkt med konventionella lexikons alfabetiska uppställning av uppslagsorden.

¹⁴ För diskussion kring begreppet "core vocabulary", se Carter (1987:33f., 184:f.).

poängen den betydelsebaserade grupperingen av enskilda ord.¹⁵ Detsamma gäller synonymlexikon i allmänhet. Malmgren (1994:95) noterar den flytande gränsen mellan synonymordböcker i vid mening och "begreppsordböcker" som Roget, vilka i likhet med en svensk motsvarighet från 1930 "utgår...inte från ord utan från betydelser." I *Activator* pekar även Scholfield (s. F17) på förekomsten av tidigare "conceptually organized reference works", men menar att "such works often lack information about the meaning of the items listed or about exactly how and where to use them appropriately..." Omdömet stämmer om vissa synonymordböcker, särskilt sådana som, i likhet med Roget, främst riktar sig till infödda språkbrukare, t.ex. det mycket omfattande *Longman Synonym Dictionary* (1986). Detta lexikon ger visserligen upplysningar om "usage level" ("Slang", "Informal" etc.) och "field" ("Chemistry" etc.), däremot ingen semantisk information som ledning vid val av enskilda ord; exempelvis förväntas den infödde språkbrukaren redan känna till betydelseskilnaderna mellan *catastrophe*, *disaster* och *calamity*.¹⁶

Beträffande synonymordböcker avsedda inte för infödda talare utan för språkinlärare är situationen en annan. Ett tvåspråkigt lexikon som *Engelska synonymboken* (Petti & Rende 1990) ger utförlig semantisk och annan information samt exempel till hjälp vid synonymval, t.ex. mellan *shade* och *shadow* (under uppslagsordet *Skugga*). Tvåspråkiga synonymordböcker av detta slag kan således, liksom *Activator*, sägas vara i hög grad produktionsinriktade. Detsamma gäller det enspråkiga *Longman Lexicon of Contemporary English* (1981), vilket i Rogets efterföljd är indelat i 14 semantiska huvudfält ("Life and Living Things", "Food, Drink, and Farming" etc.). Till skillnad från Roget ger emellertid *Longman Lexicon* semantiska, grammatiska och andra nödvändiga upplysningar, samt en mängd exempel, som vägledning för språkinläraren.¹⁷ Den information som ges om de individuella orden är av i stort sett samma typ som i produktionsinriktade "learners' dictionaries" (jfr ovan). Olikheten ligger främst i den semantiska sorteringsprincipen i *Longman Lexicon*. Här får man t.ex. reda på skillnaden mellan *shade* och *shadow* under huvudordet *darkness*, i sin tur underordnat det semantiska huvudfältet "Space and Time".

15 "...the words and phrases of the language are here classed, not according to their sound or orthography, but strictly according to their *signification*" (Inledningen till första upplagan 1852; Roget 1987:xviii).

16 Det finns dock synonymordböcker även för infödda språkbrukare som ger betydelseupplysningar som hjälp vid valet av synonym. Som exempel kan nämnas *The Penguin Modern Guide to Synonyms and Related Words* (1987), där bl.a. betydelserelationerna mellan just *catastrophe*, *disaster* och *calamity* utreds. Detta gör för övrigt även *Activator*, under nyckelbegreppet DISASTER.

17 För ytterligare diskussion kring likheter och skillnader mellan Rogets *Thesaurus* och *Longman Lexicon* (1981), se Jackson (1988:219f.).

Ovanstående resonemang har försökt visa att *Activator* inte kan anses vara det första lexikonet med en semantisk indelningsgrund, ej heller det första lexikonet av denna typ som ger sådan information (semantisk, grammatisk etc.) som behövs för att möjliggöra rätt ordval vid språkproduktion. I själva verket finns det tydliga beröringspunkter mellan *Activator* och tidigare semantiskt baserade lexikon. Detta "historiska" konstaterande är inte i sig någon värdering av *Activator*.

***Activator* som semantiskt nätverk**

Föregående avsnitt har behandlat själva idén att använda begrepp som lexikografisk sorteringsprincip. I detta avsnitt tänker jag diskutera vissa speciella aspekter av den semantiska klassificering som, på olika nivåer, ligger till grund för *Activator*. De olika nivåerna är: (1) den primära, överordnade indelningen av betydelser i nyckelbegrepp/semantiska fält (jfr ovan); (2) den sekundära, underordnade indelningen av varje nyckelbegrepp i de mindre betydelsekategorier där de enskilda orden återfinns.

En semantisk klassificering av ett ord- eller begreppsfföråd kan göras på många sätt, efter många semantiska dimensioner. Det finns ingen väletablerad princip till vägledning för en "korrekt" klassificering av den semantiska materien, vilket varje jämförelse mellan i övrigt likvärdiga lexikon vittnar om, t.ex. beträffande antal semantiska underavdelningar under samma uppslagsord eller kärnbetydelse. Den lexikografiska friheten eller variationsbredden kan härigenom bli besvärande stor.

I fråga om indelningen i nyckelbegrepp kan *Activator* betraktas som ett nätverk snarare än som ett försök till en strikt hierarkisk taxonomi. Summers (s. F10) talar om "a flat hierarchy of the 1000 or so Key Words." Scholfield (s. F18) karakteriserar den semantiska huvudklassificeringen på följande sätt: "The underlying model of how the concept groups...are themselves interconnected is not that of a hierarchy but a *network*." På denna punkt har följaktligen *Activator* mer gemensamt med konventionella synonymlexikon än med t.ex. Rogets *Thesaurus* och *Longman Lexicon* (1981), med endast sex respektive 14 semantiska huvudklasser. Detta innebär att de 1052 nyckelbegreppen i *Activator*, den översta semantiska nivån, är relativt "konkreta", särskilt i jämförelse med Rogets högsta nivå ("Abstract relations", "Space" etc.).¹⁸

¹⁸ Längre ner i hierarkin, under sina sex huvudklasser, har Roget 39 underavdelningar, som i sin tur – på en nivå ungefär motsvarande de 1052 nyckelbegreppen i *Activator* – omfattar c. 1000 underavdelningar. Rogets försök till semantisk klassificering var i hög grad påverkad av taxonomiska system inom botanik och zoologi, till en del även av John Wilkins välkända *An Essay Towards a Real Character and a Philosophical Language* från 1668 (Roget 1987:xxviii), ett försök att i tidens anda

Leech (s. F13) karakteriserar den semantiska klassificeringen i *Activator* – nyckelbegrepp och underkategorier – som "an illuminating conceptual map of the language". Hur har man då gått till väga vid valet av nyckelbegrepp och underkategorier? Till grund för den semantiska analysen har legat den stora korpus som lexikonet bygger på och som har givit en mängd exempel på ordbetydelser i autentiska kontexter. Summers (s. F8) hänvisar till "a computer-aided semantic analysis system with which we can formally distinguish between the meanings of similar words." Scholfield (s. F17) nämner att "the conceptual analysis was very much bottom-up beginning with the vocabulary items themselves", vilka sedan genomgått "rigorous conceptual analysis". Leech (s. F13) betonar även han att klassificeringen är "a result of years of practical work – sifting of words and their meanings..." Att den semantiska grupperingen i *Activator* ofta dikterats av praktiska snarare än teoretiska skäl säger sig självt; ett lexikon med pedagogiska syften kan inte på samma sätt som en teoretisk lexikonmodell styras av faktorer som explicititet, maximal systemintern konsekvens etc.

Ett för *Activator* karakteristiskt drag är den stora semantiska och grammatiska spännvidden hos varje nyckelbegrepp. Vi kan ta CHEAP som exempel. Under detta nyckelbegrepp rymms bl.a. följande individuella ord och uttryck, med definitioner och tillhörande exempel: *inexpensive, not cost much, low-cost, it won't break the bank, not bad, at rockbottom prices, get your money's worth, sale, haggle*. Visserligen representeras nyckelbegreppet CHEAP av ett adjektiv, men det fungerar snarast som ett slags grovt semantiskt särdrag. Själva nyckelbegreppet kommer på så sätt att fungera som en bred inkörsport till de ord och uttryck som delar detta semantiska särdrag, oavsett typ av grammatisk kategori. Idén i sig är intuitivt tilltalande och verkar också fungera i praktiken, mycket tack vare de högfrekventa ord som valts att representera de olika nyckelbegreppen.

I många fall, dock inte alltid, rymmer nyckelbegreppen även sina motsatser, vilka ju innebär en negering av det aktuella semantiska särdraget: under BRIGHT återfinns betydelsekategorin 'not bright', med ord som *pale* och *dim*; under HOPE finns också 'to stop hoping', med uttryck som *despair* och *lose heart*. På liknande sätt återfinns under nyckelbegreppet HOMOSEXUAL bl.a. orden *heterosexual* och *straight*, inordnade under betydelsekategorin 'not homosexual'. Slår man upp dessa ord i den löpande alfabetiska förteckningen över orden i *Activator* får man således, liksom för *gay*, en hänvisning till nyckelbegreppet HOMOSEXUAL.

---

konstruera ett universellt språk med naturvetenskapliga taxonomier i Aristoteles efterföljd som modell; se Slaughter (1982). – *Longman Lexikon* (1981) har på liknande sätt flera olika nivåer innan man kommer ner till de individuella orden.

Valet av nyckelbegrepp i *Activator* är inte alltid självklart eller styrt av någon tvingande semantisk logik. Nyckelordet HOMOSEXUAL kan åter tjäna som exempel. En given fråga är varför man valt detta begrepp i stället för det lika tänkbara HETEROSEXUAL. En annan fråga gäller förhållandet mellan det semantiskt begränsade HOMOSEXUAL och det betydelsemässigt vidare begreppet SEX/HAVE SEX WITH, vilket har inte mindre än 14 semantiska underavdelningar. En av dessa är 'the type of sexual attraction that someone feels, either to people of the same sex or to people of the opposite sex'. Denna semantiska underavdelning, som innehåller orden *sexuality* och *sexual orientation*, är i själva verket överordnad nyckelbegreppet HOMOSEXUAL. I sådana fall, beroende på den avsiktligt utplattade semantiska hierarkin, framgår således inte hyponymirelationen mellan orden; synonymi och antonymi, relationer på samma nivå, faller sig naturligare för det semantiska nätverket i *Activator*. Nu spelar detta förmodligen inte någon större roll för normalanvändaren av lexikonet. Begreppsindelningen i *Activator* är trots allt avsedd att tjäna praktiska snarare än teoretiska syften. Men i så fall borde man som användare kunna vänta sig rikligt med direkta hänvisningar mellan olika delar i det semantiska nätverket, dvs. mellan semantiskt närliggande nyckelbegrepp, som t.ex. SEX/HAVE SEX WITH och HOMOSEXUAL, eller mellan AGE, OLD/NOT YOUNG och YOUNG. Sådana hänvisningar saknas i *Activator*.¹⁹

Bristen på kontakt mellan olika nyckelbegrepp kan ibland bli besvärande eller förvirrande för användaren; nätverket blir otydligt. Detta gäller t.ex. BUT och ALTHOUGH. Det är långt ifrån självklart – eller kanske ens praktiskt – att se dessa som skilda nyckelbegrepp; skillnaden dem emellan är primärt syntaktisk. Att begreppen rent semantiskt är mer eller mindre identiska framgår såväl av de definitioner som ges i *Activator* under BUT respektive ALTHOUGH som av det faktum att själva ordet *although* även tas upp under BUT, liksom ordet *but* under ALTHOUGH (dock, något förvånande, endast som del av uttrycket *may be...but...*). Konjunktionen *though* ges också under båda nyckelbegreppen; även exemplen under BUT och ALTHOUGH är likartade. Det nära sambandet mellan dessa båda nyckelbegrepp markeras dock inte på något sätt i lexikonet. Någon särskilt tydlig bild av relationen mellan BUT och ALTHOUGH får användaren härigenom inte.

Den semantiska klassificeringen inom varje nyckelbegrepp kan på det hela taget beskrivas som ganska finmaskig, inte minst i jämförelse

¹⁹ Visserligen finns s.k. "access maps" för en del individuella ord, till hjälp vid sökandet efter rätt nyckelbegrepp, men de fyller en annan funktion. En sådan "access map" för ordet *sex* hänvisar till nyckelbegreppen SEX/HAVE SEX WITH, SEX/GENDER, SEXY, RUDE/OBSCENE, HOMOSEXUAL. Det nära sambandet – hyponymirelationen – mellan nyckelordet HOMOSEXUAL och betydelsekategorin 'type of sexual attraction' under SEX/HAVE SEX WITH framgår inte.

med de flesta andra lexikon. Många nyckelbegrepp har ett stort antal underavdelningar som i sin tur kan innehålla ett flertal individuella ord. Detta ökar onekligen lexikonets värde som ett instrument för "encoding". I regel, trots dess pragmatiska karaktär och därmed sammanhängande brist på teoretisk stringens beträffande exempelvis vilka semantiska faktorer betydelseanalysen är baserad på, förefaller den semantiska klassificeringen i underkategorier praktiskt användbar, dvs. tydlig för användaren.

Stundtals kan dock betydelsedistinktionerna bli i subtilaste laget. En principiellt viktig fråga gäller relationen mellan ett ords betydelse och dess användning i konkreta kontexter. Låt oss kort gå tillbaka till nyckelbegreppet BUT. Under BUT finns bl.a. följande betydelseskategorier: 'ways of introducing an opinion that is different from the opinion you have just given' (*'Gone with the Wind' was a great movie, but it was much too long*), 'ways of saying that although something is true of one person, thing etc it is not true of another' (*In the US it is normal for the police to carry guns, but not in Britain*), 'ways of saying that although one person, thing, or situation is similar to another, there is a particular difference' (*He looks just like Mick Jagger, but not as tall*). Frågan är om det är vare sig teoretiskt eller praktiskt motiverat med dessa delvis överlappande underavdelningar, som väl närmast är tänkta som en klassificering av de olika kontexter där bl.a. *but* förekommer. Enligt min mening är, i det här fallet, en sådan klassificering mer ägnad att förvirra än att klargöra. Ett mer ekonomiskt, mer upplysande sätt att förklara hur *but* och vissa andra uttryck används är att härleda de olika(?) användningarna från betydelsen, dvs. att utgå från vad ordet faktiskt betyder, vilket i det här fallet på ett tämligen förutsägbart sett leder till att det används i en mängd kontexter av varierande slag.²⁰ Att sedan dessa kontexter kan klassificeras på det sätt som sker i *Activator* är inget skäl till att så bör ske. I fallet BUT, liksom i en del andra (t.ex. PROBABLY och CERTAINLY/DEFINITELY), är det närmast fråga om ett slags diskursanalytisk "overkill", utan tydlig pedagogisk relevans.

Definitioner och exemplifiering

I ett lexikon inriktat mot produktion och avsett för icke-infödda språkanvändare spelar ordförklaringar tillsammans med exempel en extra viktig roll. Att välja rätt ord är omöjligt utan begripliga definitioner i kombination med illustrativa exempel. Därför är, som redan påpekats, konventionella enspråkiga synonymlexikon av mycket begränsat värde för språkinlärare, till skillnad från enspråkiga "learners'

²⁰ Jfr t.ex. behandlingen av *men* i *Svensk ordbok* (1986).

dictionaries" – trots att dessa inte utgår från betydelser eller begrepp utan från individuella ord på målspråket.

I *Activator* – liksom i *LDOCE* (1987) och *Longman Lexicon* (1981) – är samtliga definitioner formulerade "within the 2000-word Longman Defining Vocabulary to ensure that no difficult words impede the user's comprehension" (Summers, s. F10).²¹ Definitionerna är också i de flesta fall föredömligt enkla och – särskilt tillsammans med de givna exemplen – entydiga. I många fall är de till och med formulerade på ett enklare sätt än i *LDOCE*, trots bruk av samma definitionsvokabulär. I det sistnämnda lexikonet definieras *criticize* som 'to judge with disapproval', i *Activator* som 'to say what you think is wrong or bad about someone or something'. Som exemplet visar blir de mycket enkla definitioner som man har vinnlagt sig om i *Activator* i regel mångordigare och något diffusare än de i *LDOCE*, ett välkänt fenomen. En ytterligare skillnad mellan dessa två lexikon gäller själva definitionsformatet. I exemplet *criticize* uppfyller såväl *LDOCE* som *Activator* det traditionella kravet på syntaktisk utbytbarhet: definitionerna kan grammatiskt ersätta det definierade ordet i en sats.²² Detta är dock långt ifrån alltid fallet i *Activator*. Verbfrasen *be a critic of* definieras på följande sätt: 'if someone is a critic of the government, a person in authority etc or what they do, they regularly and publicly criticize them'; adjektivet *obvious* så här: 'something that is **obvious** can easily be noticed by anyone'. Här är det inte längre tal om syntaktisk utbytbarhet. I stället ser vi prov på ett tydligt inflytande från det omdiskuterade definitionsformat som introducerades i *COBUILD* (1987), dvs. att varje definition skall formuleras som en fullständig sats. *Activator* har emellertid valt en mindre dogmatisk strategi än *COBUILD*: syntaktisk utbytbarhet i vissa fall, fullständiga satser i andra, beroende på karaktären hos det ord eller den fras som skall definieras – en berättigad eklekticism, kan det tyckas.²³

Ett annat område där det råder delvis skilda meningar mellan *Activator* och *COBUILD* (1987, 1995) gäller exemplifiering. Även här kan *COBUILD* beskrivas som mer dogmatiskt än *Activator*. Detta framgår med all önskvärd tydlighet i John Sinclairs inledning till *COBUILD* (1987:xv), där alla slags "invented examples" döms ut till förmån för autentiska, korpusbaserade språkprov. I det likaledes korpusbaserade *Activator* är synen en annan. Så här säger Summers (s. F10): "The examples...are all strongly influenced by corpus evidence, but not all of them are taken directly from the corpora." Det förekommer även vad hon kallar "pedagogiska" exempel. Med en polemisk

²¹ Beträffande fördelar och nackdelar med en definitionsvokabulär, se Carter (1987:127f.); angående Longman Defining Vocabulary, jfr Ohlander (1993).

²² Jfr t.ex. *Svensk ordbok* (1986:XVI f.) och Jackson (1988:133).

²³ I inledningen till *COBUILD* (1995:xi) diskuterar John Sinclair denna "defining style". Hans slutsats är entydig: "...there is no apology for full sentence definitions – far from it."

udd säkerligen riktad mot det mer kompromisslösa *COBUILD* hänvisar Summers också till undersökningar som visat att såväl lärare som studenter uppskattar denna typ av exempel minst lika mycket som rent korpusbaserade. Personligen finner jag det lätt att sympatisera med Summers allmänna inställning. Autenticitet i exemplifiering kan inte automatiskt likställas med korpusbaserad; såväl påhittade som korpusbaserade exempel kan te sig lämpliga eller olämpliga, naturliga eller konstlade. För övrigt kan även konstlade exempel – avsiktligt eller oavsiktligt – fungera som ett slags "attention getter" och därmed också fastna lättare i minnet.²⁴

Rätt ord – inte bara en fråga om betydelse

För att kunna välja rätt ord i ett visst kommunikativt sammanhang är kunskap om ordets rent semantiska egenskaper en första förutsättning. Men det är inte alltid en tillräcklig förutsättning. I många fall krävs också explicit information av en art som särskilt enspråkiga "learners' dictionaries" i allt högre grad kommit att uppmärksamma: grammatisk, pragmatisk/textlingvistisk, sociolingvistisk/stilistisk – dessutom upplysningar om kollokationer. En ytterligare typ av information som kan vara av värde vid produktion gäller ordfrekvenser, t.ex. om det ord jag tänkt använda är mycket vanligt eller relativt ovanligt. Sådana upplysningar ges inte i *Activator* – däremot, intressant nog, i *COBUILD* (1995).

I fråga om grammatisk information har *Activator* strävat efter att nedbringa antalet grammatiska kodbeteckningar till ett relativt självförklarande minimum (C = countable, T = transitive etc.). Vid sidan av detta förlitar man sig på klartext ("not in progressive", t.ex. *know*; "only before noun", t.ex. *low-budget*) samt konstruktionsupplysningar av typen *disapprove of sb/sth*, *disapprove of sb doing sth*, ett slags varudeklaration för efterföljande exempel. Detta verkar vara en hanterlig, lättbegriplig och väl fungerande beskrivningsmetod, även om den inte är jämförbar med den "Extra Column" i *COBUILD* som systematiskt och förhållandevis detaljerat redovisar ordens grammatiska egenskaper.

I ett avseende kan man rikta invändningar mot den grammatiska klassificeringen. Förkortningen "adv phr" (adverb phrase) används på ett egendomligt sätt. Typiska prepositionsfraser som *in all probability* och *at all times* har fått etiketten "adv phr", medan en riktig adverbfras som *very probably* betecknas som enbart "adv". Inte nog med det. Även nominalfraser som *all the time* och *the whole time* betecknas som "adv phr". De strukturellt olika fraserna *at all times* och *all the time* klassificeras följaktligen på samma missvisande sätt. Förklaringen till

²⁴ För ytterligare diskussion om exempel, se Ohlander (1995:219f.).

denna terminologiska förvirring ligger förmodligen i att både prepositionsfraser och nominalfraser av typen *all the time* kan fungera som *adverbial* i en sats. En bidragande orsak är säkert också att engelsk grammatisk terminologi ibland handskas på ett ganska lättsinnigt sätt med skillnaderna mellan syntaktiska kategorier (ordklasser, fraser) och syntaktiska funktioner (satsdelar).²⁵

Det under senare år ökande intresset bland lingvister för pragmatik, textlingvistik och diskursanalys har avsatt tydliga spår i *Activator*, liksom i andra lexikon, t.ex. *LDOCE* (1987), *COBUILD* (1987, 1995) och *CIDE*. (1995).²⁶ Exempelvis ges under nyckelbegreppet YES ett antal användbara uttryck för 'ways of saying yes when someone asks for something or asks for permission to do something', vid sidan av *yes* bl.a. *ok/okay, certainly, go ahead, no problem, be my guest*. Under AND/ALSO inkluderas olika uttryck för 'ways of adding something new to what you have just said', som *what's more* och *incidentally*; under SUMMARIZE ges textlingvistiska markörer som *to sum up* och *to cut a long story short*.

Det pragmatiska/textlingvistiska områdets karaktär är sådan att det knappast går att kräva fullständig täckning. Dock saknas några mycket vanliga uttryck i *Activator*. Således ges inte *anyhow/anyway* som markör för byte av samtalsämne och andra besläktade funktioner. Satsinledande *well* finns inte med, ej heller det pragmatiska bruket av satsinledande *now* (*Now, what do you mean by that?*). Likaså saknas artighetsmarkören *please*. Dessa luckor är förvånande i ett lexikon inriktat mot produktion, inte minst i talat språk. Kanske pekar de på ett problem med den typ av rent semantiska nyckelbegrepp som används i *Activator*. Som komplement till dessa kunde man tänka sig en uppsättning pragmatiska/textlingvistiska nyckelbegrepp, som CHANGING THE SUBJECT eller POLITENESS MARKERS, där ord som *anyway* och *please* naturligt skulle falla på plats.

Att välja rätt ord i rätt sammanhang – att vara kommunikativt *appropriate* – handlar också i hög grad om sociolingvistisk medvetenhet och känslighet för olika register. Därför bör den i vid mening sociolingvistiska dimensionen få extra tyngd i ett produktionslexikon. Så är också fallet i *Activator*. Här finns det mesta man kan önska sig när det gäller upplysningar om skillnader mellan brittiskt och amerikanskt språkbruk, olika grader av formalitet, skriftspråk och talat språk. En särskild styrka hos lexikonet är den mängd vanliga informella uttryck av talspråksskäraktar som redovisas, säkerligen en återreflektering av den omfattande talspråkscorpus som *Activator* bl.a. är

²⁵ Ett ytterligare fall (under BUT) av tvivelaktig grammatisk klassificering gäller ordet *though* i exempel som *Dan's been very ill. He's getting better now though*. I denna användning är *though* ett lika tydligt adverb som t.ex. *however*, inte en konjunktion, som felaktigt anges.

²⁶ *COBUILD* (1995) ägnar mer systematisk uppmärksamhet än *COBUILD* (1987) åt den pragmatiska dimensionen, bl.a. med hjälp av ett särskilt "pragmatics' sign".

baserad på. Här kan bara ges en handfull exempel: de brittiska tack-samhetsmarkörerna *ta* och *cheers* (under THANK); *who cares?* och *not my problem* (DON'T CARE); *it's in the bag* (CERTAINLY/DEFINITELY); *any fool/any idiot* (EVERYONE); *it's anybody's guess* (DON'T KNOW); *crack up* och *gaga* (MENTALLY ILL); *be breathing down sb's neck* (FORCE SB TO DO STH); *can of worms* (PROBLEM); *wow* (IMPRESS). Men där finns också formella uttryck som *of sound mind* (under MENTALLY ILL) och *be otherwise engaged* (BUSY/NOT AVAILABLE).

Även det numera mycket vanliga bruket – särskilt i talspråket – av *hopefully* som attitydmarkör (*Hopefully we can find a way of solving this problem*) tas upp i *Activator* (under HOPE). Detta språkbruk är dock ännu inte allmänt accepterat. Information om detta och liknande fall kan vara av praktiskt intresse i ett produktionslexikon. Beträffande *hopefully* ges sådana upplysningar i både *LDOCE* (1987) och *CO-BUILD* (1987, 1995) – däremot ej i *Activator*.

Inte minst i fråga om sociolingvistiska faktorer framstår den semantiska sorteringsgrunden i *Activator* som mycket användbar. Ett samlat grepp på ord och uttryck inom samma betydelsefält, men med olika sociolingvistisk laddning, ger en flerdimensionell bild av det aktuella semantiska fältet, av givet värde vid ordinläring. Trots en medveten inriktning i *Activator* även mot det informella talade språket finns där dock en systematisk lucka, nämligen svärord och andra uttryck som kan uppfattas som stötande. Under nyckelbegreppet *SWEAR* finns bland andra uttryck även *four-letter word*, definierat och exemplifierat – dock inte med något "four-letter word", t.ex. det i olika sammanhang ack så vanliga *fuck*. Ej heller på det väntade stället, under nyckelbegreppet *SEX/HAVE SEX WITH*, dyker ordet upp. Under *LEAVE A PLACE* finner vi *piss off* ("impolite British expression"), däremot inte den något grövre synonymen *fuck off*. På samma sätt saknas *fuck up* 'make a mess of' under *FAIL*. Det kan nämnas att de aktuella uttrycken finns med i olika "learners' dictionaries", även i *LDOCE* (1987). Vadan då denna prydhet i *Activator*? Slumpmässig är den knappast. Den troligaste förklaringen är nog att efterstom lexikonet marknadsförs som "the world's first production dictionary", så vill man inte riskera anklagelser för att uppmuntra engelskstuderande världen över att producera obsceniteter; för övrigt har inte ens mer harmlösa kraftuttryck av typen *what the hell?* tagits med. Argumentet är dock tvivelaktigt, på flera grunder, inte minst därför att sociolingvistisk medvetenhet vid språkproduktion och ordval bygger på adekvat information även om ordförrådets mindre rumsrena medlemmar. Sådan information behövs för att kunna välja bort vissa uttryck i vissa sammanhang.

Att välja rätt ord innebär inte bara att välja ord med de för sammanhanget lämpligaste semantiska, grammatiska, pragmatiska och sociolingvistiska egenskaperna. Det är också i betydande grad en fråga

om att välja passande sällskap för ordet, att känna till dess kollokationer. Även inom detta område återspeglar *Activator* ett ökat intresse under senare år bland lingvister, språkpedagoger och lexikografer; "Students must learn how words combine or 'collocate' with each other" (*BBI* 1993:xix).²⁷ Att uppnå produktiv "native-speaker competence" inom denna komponent av språkförmågan tillhör troligen det som tar längst tid för inläraren och kräver mest exponering för det främmande språket. Inte minst kontrastiva faktorer kan bidra till detta. Man kan t.ex. kunna två individuella ord på ett främmande språk utan att veta att de inte normalt kombineras på samma sätt som de närmast motsvarande orden i ens förstaspråk. Ett exempel är de engelska orden *violent* och *debate*, motvarande svenskans *våldsam* och *debatt*. I svenskan går det utmärkt att säga *en våldsam debatt*, medan det motsvarande engelska uttrycket inte är *a violent debate* – ett icke helt ovanligt "svenskfel" som närmast ger associationer till handgripligheter – utan *a heated debate*. Att finna fler exempel av samma kontrastiva slag – inte bara mellan svenska och engelska – är inte svårt. Kollokationslexikon – inte bara idiomlexikon – med ett uttalat kontrastivt perspektiv borde kunna ha ett betydande pedagogiskt värde.

Som påpekas av Kjellmer (1994:xi) är information om kollokationer i äldre ordböcker begränsad och osystematisk; för regelrätta idiom har situationen varit delvis annorlunda. Såväl *Activator* som *LDOCE* (1987) *COBUILD* (1987, 1995) och *CIDE* (1995) visar att tillgång till stora, datoriserade korpusar radikalt ändrat förutsättningarna för en systematisk inventering av kollokationer. Förutom upplysningar om lexikografiskt väletablerade "grammatiska" kollokationer, som t.ex. "phrasal verbs", ger *Activator* också värdefull information om kollokationer av mer "lexikal" typ. Några exempel : *balanced report* (under FAIR), *blissfully happy* (HAPPY), *sweeping reforms* (BIG), *preemptive strike* (PREVENT), *narrowly escape* (JUST/ALMOST NOT), *punishing schedule* (DIFFICULT). Till detta skall läggas en mängd idiomatiska uttryck av skiftande slag, vilka ges som individuella uppslagsord under olika nyckelbegrepp, t.ex. *at the end of the day* (under BASIC), *a shot in the arm* (HELP), *get your act together* (ORGANIZE). Sammantaget framstår *Activator* som en pålitlig och inspirerande vägvisare i de engelska ordkombinationernas inte helt lättframkomliga terräng.

²⁷ Jfr Kjellmer (1994:x f.). Kollokationer, särskilt med språkpedagogiska och lexikografiska utgångspunkter, diskuteras även av Benson (1985), Carter (1987:46f.) och Jackson (1988:98f.).

Avslutande kommentarer

Till grund för ett lexikon som *Activator* ligger följande centrala lexikologiska fråga: Vad kan man när man "kan ett ord"? Mer specifikt uttryckt: Vilka slags kunskaper, medvetna eller omedvetna, krävs för att kunna välja rätt ord i ett främmande språk? *Activator* kan naturligtvis inte ge det definitiva svaret på dessa frågor. Men det kan ses som ett storskaligt, intressant och till väsentlig del lyckat försök att i praktisk handling besvara den lexikografiska följdfrågan: I vad mån, och hur, kan nödvändig och tillräcklig information om ord förmedlas i ett lexikon inriktat mot produktion i ett främmande språk?

Visserligen kan *Activator* knappast göra anspråk på att vara världens första produktionslexikon. Som jag försökt visa ger "learners' dictionaries" och en del synonymlexikon samma sorts "produktiva" upplysningar som i *Activator*. Men huvudpoängen med lexikonet, enligt min uppfattning, är att det inom sina pärmar på ett lättillgängligt sätt kan erbjuda sådan information som tidigare fått sökas i olika handböcker. På sätt och vis kan *Activator* därför betraktas som ett slags hybrid, en kombination av "learner's dictionary" och synonymlexikon/tesaurus.

Genom sin semantiska sorteringsgrund kan *Activator* ge användaren upplysningar såväl om betydelsen hos individuella ord och uttryck som om betydelserektionerna mellan orden inom samma semantiska fält. På så vis kan inläraren se kopplingar mellan dessa olika uttryck, så att de inte enbart uppfattas som individuella lexikala enheter utan även, på en överordnad nivå, som delar av ett sammanhållet semantiskt fält. *Activator* bör härigenom kunna motverka schablonbilden av ett språks vokabulär som en ostrukturerad samling ord utan inbördes sammanhang och därmed ge ordinlärningen mer struktur än som i regel är fallet. Samtidigt ger den semantiska grupperingen av ord i *Activator* samma rika möjligheter som i "learners' dictionaries" att redovisa enskilda ords grammatiska, sociolingvistiska och andra för produktion väsentliga egenskaper. Förutsättningen för detta är givetvis att man någorlunda lätt hittar fram till det ord man söker. Genom sin indirekta karaktär – via nyckelbegrepp till individuellt ord – tar sökprocessen i *Activator* något längre tid än i "direktalfabetiska" ordböcker. Å andra sidan gör den semantiska ordgrupperingen det betydligt mer meningsfullt och lustbetonat att, med eller utan något särskilt ärende, låta blicken svepa över något nyckelbegrepp.

En sak har *Activator* gemensamt med konventionella enspråkiga "learners' dictionaries" och synonymlexikon, nämligen frånvaron av ett kontrastivt perspektiv. Visserligen har man i *Activator* kunnat dra nytta av de insikter som Longman Learners' Corpus har givit beträffande "the problems shared by students from over 70 different countries" (Summers, s. F8). Men vid ordinlärning och ordval finns det också problem som *inte* är gemensamma för alla språkinlärare utan

betingade av det specifika mötet mellan t.ex. engelskan och svenskan eller något annat språk. Sådana lexikala kontraster går inte att effektivt komma åt i ett enspråkigt lexikon.²⁸

Är det rentav så att det idealiska produktionslexikonet skulle kunna visa sig vara ännu en hybridbildning, nämligen ett slags *tvåspråkig* variant av *Activator*? Teoretiskt sett är det en lockande tanke. Att realisera den i stor skala är en annan sak, om något en lexikografisk utmaning.

Litteratur

- Aitchison, Jean 1987: *Words in the Mind*. Oxford/New York: Blackwell.
- ALDCE 1963 = A.S. Hornby, E.V. Gatenby & H. Wakefield: *The Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Second ed. London: Oxford University Press.
- Atkins, Beryl T.: Monolingual and bilingual learner's dictionaries: a comparison. I: Ilson 1985, 15–24.
- BBI 1993 = Morton Benson, Evelyn Benson & Robert Ilson: *The BBI Combinatory Dictionary of English*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Benson, Morton 1985: Collocations and idioms. I: Ilson 1985, 61–68.
- Carter, Ronald 1987: *Vocabulary*. London: Unwin Hyman.
- CIDE 1995 = *Cambridge International Dictionary of English*. Editor in chief: Paul Procter. Cambridge: Cambridge University Press.
- COBUILD 1987 = *Collins COBUILD English Language Dictionary*. First ed. Editor in chief: John Sinclair. London/Glasgow: Collins.
- COBUILD 1995 = *Collins COBUILD English Dictionary*. New ed. London: HarperCollins.
- Ilson, Robert (utg.) 1985: *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*. Oxford: Pergamon Press.
- Jackson, Howard 1988: *Words and Their Meaning*. London/New York: Longman.
- Kirkpatrick, Betty 1985: A lexicographical dilemma: monolingual dictionaries for the native speaker and for the learner. I: Ilson 1985, 7–13.
- Kjellmer, Göran 1994: *A Dictionary of English Collocations*. Oxford: Oxford University Press.
- Lamy, Marie-Noëlle 1985: Innovative practices in French monolingual learners' dictionaries as compared with their English counterparts. I: Ilson 1985, 25–34.

²⁸ Ett försök i den riktningen görs dock i *CIDE* (1995), som ger upplysningar om engelska "false friends" i förhållande till 14 olika språk, bl.a. danska, norska och svenska.

- LDOCE* 1987 = *Longman Dictionary of Contemporary English*. New ed. Editorial director: Della Summers. Longman.
- Longman Lexicon* 1981 = Tom McArthur: *Longman Lexicon of Contemporary English*. Longman.
- Longman Synonym Dictionary* 1986. Editor in chief: Laurence Ur-dang. Longman.
- Malmgren, Sven-Göran 1994. *Svensk lexikologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Ohlander, Sölve 1993: Words, words, words. Investigating an English defining vocabulary. I: Martin Gellerstam (utg.), *Studies in Lexicology 1*. University of Göteborg, Faculty of Arts.
- Ohlander, Sölve 1995: "A wise man controls his passions." Of men and women, morals and mentality in four hundred years of English grammar examples. I: Gunnel Melchers & Beatrice Warren (utg.): *Studies in Anglistics*. Stockholm Studies in English LXXXV. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 217–236.
- The Penguin Modern Guide to Synonyms and Related Words* 1987. Edited by S. I. Hayakawa. Revised by P. J. Fletcher. Penguin.
- Petti, Vincent & Rende, Claes-Göran 1990: *Engelska synonymboken*. Andra uppl. Esselte.
- Roget 1987 = *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases*. New edition prepared by Betty Kirkpatrick. Longman.
- Slaughter, Mary M. 1982: *Universal Languages and Scientific Taxonomy in the Seventeenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svensk ordbok* 1986. Stockholm: Esselte.
- Thompson, Irene 1987: Memory in language learning. I: Anita Wenden & Joan Rubin (utg.): *Learner Strategies in Language Learning*. New York/London: Prentice Hall, 43–56.

Morten Pilegaard

Wörterbücher der Medizin. Beiträge zur Fachlexikographie. Hrsg. von Stephan Dressler und Burkhard Schaefer. *Lexicographica. Series Maior* 55. Tübingen 1994. 304 sider.

Lexicographica. Series Maior. Nr 55, som anmeldes her, falder i to dele. Den første består af en række artikler, der med udgangspunkt i metaleksikografiske emner behandler sundhedsvidenskabeligt orienteret fagleksikografi i Tyskland. Anden del indeholder en oversigt over fagleksikografiske opslagsværker på eller omfattende tysk samt en bibliografi over lingvistisk forskning inden for det sundhedsvidenskabelige fagsprog.

Formålet med metaleksikografi er at teoretisere over leksikografiske delområder for på den måde at skabe det bedst mulige samlede grundlag for udarbejdelsen af ordbøger. Publicering af et værk, som belyser metaleksikografiske emner af relevans for et ganske bestemt sagområde og samtidig har en omfattende bibliografi over leksikografiske opslagsværker og lingvistisk forskning i det pågældende fagsprog, kunne derfor umiddelbart synes at være en interessant model til efterfølgelse inden for andre fag. Denne hypoteses lakmusprøve må være, om der fra det specifikke kan drages konklusioner af generel relevans for metaleksikografien eller udarbejdelse af fagsprogsordbøger inden for andre fagsprogsområder.

Under den pompøse titel *Medizinische Fachsprache und Fachlexikographie – Theoretische Aspekte* lægger Ingrid Wiese ud i artikelsektionen med noget, der bedst kan karakteriseres som et resumé af en del af sin ca 10-år gamle og på det tidspunkt relevante bog *Fachsprache der Medizin. Eine linguistische Analyse*. Wieses artikel beskæftiger sig bl.a. med sygdomsleheder og -betegnelser, det engelske sprogs indflydelse på tysk og synonymproblematikken, men er ellers overvejende optaget af nødvendigheden af og metodiske problemer i normering og klassifikation, hvilket i høj grad er et problem, der er specifikt for sundhedsvidenskaberne. Artiklen lever med hensyn til aktualitet og bredde på ingen måde op til overskriften. Under overskriften *Theoretische Aspekte* kunne Wiese passende – for blot at nævne et enkelt eksempel af mange mulige – have inddraget *hedging* som en interessant og aktuel udfordring for den metaleksikografisk orienterede fagsprogsforskning.

I en artikel af Burkhard Schaefer med titlen *Wörterbücher der Medizin – Versuch einer Typologie* påpeger Schaefer, at enhver, der påtager sig at lave en videnskabelig undersøgelse af medicinsk fagleksikografi, løber ind i en række vanskeligheder, hvis art og omfang afhænger af vedkommendes faglige baggrund, metode og ambition. Og

netop her er vi ved kernen af, hvad vi kan bruge Schaeders artikel til. Og om ikke kernen, så formentlig det eneste. Schaeder giver nemlig et udmærket bud på, hvilke aspekter man i teorien kan inddrage i en klassifikation af sundhedsvidenskabelige leksikografiske værker og slår i forbindelse hermed fornuftigt til lyd for udarbejdelsen af "minimerende delfaseordbøger" med kun ét formål (produktion/reception/oversættelse m.v.). Resten af artiklen handler om, hvad medicinske leksikografiske værker kalder sig selv, hvor tykke bøgerne er, hvordan de inddeler hovedområder og grenspecialer m.v. Det er alt sammen inderlig uinteressant for andre fagområder, og mere instruktive og alment nyttige redegørelser findes andetsteds, f.eks. i *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger. Problemer og Løsningsforslag* af Bergenholtz og Tarp.

I en velskrevet artikel om ordbogshistorie – *Wörterbücher Geschichten* – vælger Stephan Dressler at starte sin redegørelse omkring middelalderen og udelader dermed ca. 2.000 års medicinsk oversættelseshistorie. Det skal han selvfølgelig være tilgivet, dels fordi man i det, vi i dag kender som Tyskland, i lighed i øvrigt med Italien, England og Frankrig, først for alvor begyndte at udvikle et ikke-latinsk/græsk/arabisk sundhedsvidenskabeligt fagsprog netop i den sene middelalder, og fordi udviklingen i de sundhedsvidenskabelige videnskaber først for alvor har taget fart inden for de seneste ca. 100 år. Dressler diskuterer ordbøgernes afgrænsning, formålstjenelighed, lemmaordningsprincipper, omtekst og nødvendighed af forskellige typer af information og hævder, at det først er inden for de seneste par tiår, at de medicinske ordbøger for alvor er begyndt at udvikle sig kvalitativt, hvilket i parentes bemærket mig bekendt også gælder alle andre bilingvale fagordbøger. Går vi uden for det tyske sprogområde, står Dresslers påstand ikke helt til troende. De store monolingvale amerikanske sundhedsvidenskabelige ordbøger havde for eksempelvis allerede i de første udgaver fra lige efter århundredeskiftet stringente principper for ordforklaring og gjorde fra mellemkrigstiden til starten af 50'erne så store kvalitative fremskridt, at de indtil 1989 klart dominerede det internationale marked for monolingvale sundhedsvidenskabelige fagordbøger.

I en veloplagt og velargumenteret artikel med titlen *Benennen und Erklären – richtig, schön und nützlich: Wie entsteht ein "gutes Wörterbuch"?* belyser Christoph Zink problemerne med videns- og informationsgenerering til brug for betydningsbeskrivelser. Zink opstiller rigtigheds-kriterier for indhold (belæg, konsekvens, aktualitet) og form (mikrostrukturens organisering og præsentation, ordbogens layout m.v.). Zink bekender sig som ordbogsæstetiker og knytter i den egenskab ganske alment nyttige bemærkninger til både indhold og form. Diskussion af betydningsforklaringerne er dog mest interessant, fordi Zink her slår stærkt til lyd for brugervenlighed, teorineutralitet og klarhed i betydningsforklaringer, og konkluderer med henvisning

til H.C. Andersens *Kejserens Nye Klæder*, at i en stadig mere kompliceret virkelighed inden for sundhedsvidenskaberne står og falder enhver fagordbog med betydningsforklaringernes troværdighed.

Bogen indeholder to deciderede "projektrapporteringer". Først giver Norbert *et al.* under overskriften *Aufbau und Inhalt des "Roche Lexikon Medizin"* hvad man bedst kan betegne som en blanding af et forord og en utilstrækkelig brugervejledning til *Roche Lexikon Medizin*. Dernæst beskriver Heinz David under titlen *Wörterbuch der Medizin* betingelserne for udarbejdelse af en ordbog i det tidligere DDR. Artiklen er kort, hvilket er det bedste, der er at sige om den.

I veloplagt og ukompliceret stil skriver Zink derpå om illustrationer i sundhedsvidenskabelige leksikografiske værker. Artiklen har overskriften *Information und Illustration: das Bild im medizinischen Sachwörterbuch*, og er noget af det mere fornuftige, jeg har set skrevet om det emne. Den belyser, hvordan illustrationer kan bruges, og diskuterer fordele og ulemper. Men meget betegnende for de mange praktiske problemer, der er med illustrationer i sundhedsvidenskabelige artikler, får vi desværre ingen eksempler på, hvordan billeder efter Zinks mening rent faktisk kan bruges, og hvordan de kan integreres i ordbogstekst. Så vi må her, som i stort set alle de øvrige artikler i bogen konstatere, at der igen er lidt for langt fra teori til praksis og vice versa.

Silke Lükling sammenligner under overskriften *Probleme zweisprachiger Fachwörterbücher der Medizin. Deutsch-English / English-Deutsch* 4 bilingvale fagordbøger på det tyske marked og konstaterer de samme problemer m.h.t. bilingvale ordbøgers målgruppetilpasning og formålstjenlighed (oversættelse, produktion, reception), som andre har konstateret før hende. Betragtningerne over de undersøgte værker har næppe interesse for andre end de redaktioner, der arbejder med revisionen af omtalte værker, ligesom det må synes temmelig overflødigt at bruge plads på at konstatere, at tosprogede fagordbøgers formålstjenlighed i en given situation afhænger af, hvilken information den giver og hvordan. Lükings artikel bliver en smule interessant, hvor den diskuterer det medicinske fagsprog i et kontrastivt perspektiv, f.eks. forskelle på engelsk og tysk i orddannelse, komposita og flerdstermer, forkortelse m.v.

Stephan Dressler afslutter artikelsektionen med bidraget *Wörterbücher als Medizin*, som kommenterer de sundhedsvidenskabelige leksikografiske værkers mange mulige anvendelser for lægmand. Dressler konstaterer, at der i det store hele mangler grundige brugerundersøgelser af leksikografiske opslagsværker inden for sundhedsvidenskaberne. Men sådan er det også inden for andre områder, så det er næppe overraskende. Hvad der derimod må vække en del mere opmærksomhed, men som jeg af venlighed skal undlade at kommentere, er Dresslers betragtninger over hypokondrisk anlagte og almindelige

lægbrugeres anvendelse af ordbøger som hjælp til selvhjælp ved selvdiagnosticering.

Bibliografien af Dressler er med sine ca. 1400 titler den første samlede oversigt over fagleksikografiske opslagsværker på eller omfattende tysk. Bibliografien er inddelt i områderne *almen medicin, odontologi, farmaci* og *veterinær medicin* og nævner opslagsværkerne i rækkefølgen ensprogede, tosprogede, og flersprogede. Den er naturligvis ikke hverken fuldstændig eller endegyldig, men den er et godt redskab for leksikografer og fagsprogsforskere.

En bibliografi over det sundhedsvidenskabelige fagsprog af Silke Lüking afslutter bogen. Den ganske omfattende bibliografi vil være relevant for fagsprogsforskere i almindelighed og leksikografer inden for det sundhedsvidenskabelige område i særdeleshed. Er man interesseret i den seneste forskning inden for dette område, bliver man dog nødt til at foretage sin egen litteratursøgning, for bibliografien er utilstrækkelig i sin dækning af den seneste forskning.

Konklusion. Forfatterne til dette værk har sat sig for at lave en status over anvendelsesorienteret fagleksikografi inden for et enkelt fagområde, medicinen, og et enkelt sprogområde, tysk. Det er delvis lykkedes. Men artikelsektionen formidler efter min mening ikke i tilstrækkeligt omfang originale resultater og overvejelser af generel interesse for fagleksikografien og fagsprogsforskningen. Den vil derfor formentlig overvejende have begrænset fag- og sprogintern interesse, lige som en bredere kreds næppe kan være tjent med den uheldige kombination af dårlig indbinding, uinspirerende tryk og uforholdsmæssig høj pris (over DKK 600). Jeg kan ikke anbefale, at man køber denne bog.

Litteratur

- Bergenholtz, Henning & Tarp, Svend (red.) 1994: *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger. Problemer og løsningsforslag*. Herning: Systeme.
- Wiese, Ingrid 1984: *Fachsprache der Medizin. Eine linguistische Analyse*. Leipzig: Veb Verlag Enzyklopädie.

Nina Puuronen

Henning Bergenholtz & Sven Tarp: *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger – problemer og løsningsforslag*. Med bidrag af Grete Duvå, Ole Norling-Christensen, Anna-Lise Laursen, Hans Kristian Mikkelsen, Sandro Nielsen og Jette Pedersen. Herning: Systime 1994. 320 s. Pris DKK 240,-

1. Inledning

Den allmänspråkliga lexikografen har expanderat kraftigt sedan 1970-talet och under de två senaste decennierna har mängden teoretiska bidrag inom området stadigt ökat. Utvecklingen har resulterat i att det idag finns en närmast oöverskådlig mängd av verk som behandlar temat. I kontrast därtill har den facklexikografiska forskningen börjat uppmärksammas först på senaste tiden, då behovet av fackordböcker har ökat jämsides med den allmänna samhällsutvecklingen. Författarna av fackordböcker har hittills i huvudsak varit tvungna att använda den allmänspråkliga lexikografen som teoretisk utgångspunkt. Den allmänspråkliga lexikografen kan emellertid inte ge svar på alla frågor som arbetet med fackspecifika begrepp för med sig. Det är uppenbart att utarbetandet av goda fackordböcker förutsätter en utvidgning av de befintliga lexikografiska metoderna.

Utöver att vara en handbok/lärobok för blivande författare av fackordböcker strävar boken *Manual i fagleksikografi* efter att fylla luckan i den lexikografiska teorin. I inledningen (s. 5) till boken anges ett av dess mål vara en vidareutveckling av lexikografiska teorier. Boken skall vara ett bidrag till den grundforskning inom området som har att göra med utarbetandet av fackordböcker.

2. Strukturering

Manual i fagleksikografi är avsedd som handbok. Den är utarbetad med tanke på alla som har intresse för facklexikografi. Detta innebär bl.a. att innehållet hos centrala lexikografiska grundbegrepp förklaras utförligt i ett eget underavsnitt i början av boken. Hela boken kännetecknas också i övrigt av att begreppen förklaras då de introduceras för första gången. En läsare som redan är insatt i lexikografi kan använda boken som uppslagsbok och utnyttja antingen innehållsförteckningen i början eller indexet över de viktigaste termerna i slutet för att hitta fram till den sökta informationen.

Manualen är indelad i fjorton kapitel som alla utgör en självständig helhet. Detta gör att man inte nödvändigtvis behöver läsa boken i den

ordning som den är upplagd. De flesta kapitlen har indelats i underavsnitt försedda med egna rubriker. Rubrikerna är korta och antalet underavsnitt begränsat. Innehållsförteckningen ger en god bild av innehållet i varje enskilt kapitel.

I varje kapitel har uttrycken för de viktigaste begreppen markerats med halvfet stil. Denna lösning förefaller vara mycket bra ur läsarens synvinkel. Med hjälp av de markerade uttrycken är det möjligt att vid behov snabbt få en uppfattning om det viktigaste innehållet i kapitlet.

I slutet av de flesta avsnitten hänvisas till lexikografisk litteratur där det behandlade ämnet diskuteras ytterligare (dock inte alltid ur samma synvinkel som i manualen). I slutet av boken finns utöver detta också en fullständig bibliografi över alla de verk det förekommer hänvisningar till. Förutom hänvisningar till litteraturen innehåller kapitlen explicita hänvisningar till andra ställen i boken där den behandlade frågan diskuteras mera ingående.

3. Innehåll

Behandlingen av innehållet i *Manual i fagleksikografi* utgår från autentiska exempel ur existerande fackordböcker. Exempelen anges vara bearbetade så att de innehåller relevant information ur det behandlade temats synvinkel. Litteraturförteckningen innehåller dock en uttömmande förteckning över de utnyttjade ordböckerna så att den intresserade har möjlighet att bekanta sig med materialet i dess helhet. Diskussioner kring olika (både lyckade och mindre lyckade) lösningar hjälper läsaren att bilda sig en uppfattning om vad som speciellt bör uppmärksammas vid facklexikografiskt arbete och vilka slags alternativ det finns att välja emellan.

Boken är utarbetad först och främst med tanke på ordböcker i tryckt form även om den också innehåller några kommentarer till fackordböcker i elektronisk form. Denna prioritering motiveras med att det helt säkert kommer att utarbetas ordböcker i bokform åtminstone fram till början av nästa århundrade och med att vissa lexikografiska lösningar kan sägas vara av betydelse oberoende av ordbokens yttre form.

3.1 Grundproblem och ordbokstyper

De två första egentliga kapitlen (efter förordet och en grundlig användarvägledning) behandlar å ena sidan facklexikografiska grundproblem (kapitel 3) och å andra sidan speciella problem med anknytning till vissa ordbokstyper (kapitel 4). Kapitel 3 inleds med en presentation av några lexikografiska grundbegrepp. Därefter följer en kort diskussion om förhållandet mellan 'allmänspråk' och 'fackspråk'.

Boken försöker inte ge en allmängiltig definition av dessa två grundbegrepp utan presenterar i stället olika uppfattningar om förhållandet mellan dem. Olika funktioner hos en fackordbok behandlas dels med tanke på färdigheter hos den avsedda användargruppen, dels med tanke på vilken ordbokens kommunikativa funktion kommer att vara, dvs. produktion, reception eller översättning av facktexter.

Det är lite överraskande att det centrala begreppet 'facklexikografi' behandlas i ett underavsnitt (3.4) först på s. 25 i boken. Avsnittet inleds med flera frågor, t.ex. Vad förstås med uttrycket facklexikografi? Utarbetar alla lexikografer ordböcker? Vad är en ordbok? Dessa frågor besvaras dock inte tillräckligt utförligt. Också begreppet 'fackordbok' förblir oklart trots en uppräknig av olika slags uppslagsverk som anses höra till gruppen fackordböcker (eller kanske just därför).

Det sista underavsnittet i kapitel 3 behandlar utnyttjandet av ADB i anslutning till korpusarbete och artikelredigering. I två underavsnitt (3.5.1 och 3.5.2), som av någon orsak saknas i innehållsförteckningen, tar man upp olika sätt att bearbeta korpusmaterial och att ordna information med tanke på bearbetning i dator.

Kapitel 4 innehåller först en genomgång av speciella problem i enspråkiga, tvåspråkiga och flerspråkiga ordböcker. Nackdelarna med de olika ordbokstyperna diskuteras. Till nackdelarna hos omfattande flerspråkiga ordböcker skulle man utöver de uppräknade kunna lägga deras allmänna opålitlighet när det gäller återgivningen av ekvivalenter. I ett exempel (s. 53) som författarna använder kommer denna opålitlighet tydligt fram för finskans del. I det använda exemplet som anges härstamma från en nordisk lexikografisk ordbok finns följande fakta: da: tilgangsstruktur, fi: hakösamarakenne (rätt: hakusanarakenne).

Kapitlet fortsätter med en diskussion om olikheter i fackordböcker inom s.k. små (t.ex. danskan) och stora (t.ex. engelskan) språk och i ordböcker som innehåller begrepp från endast ett eller från flera fackområden. Sist i kapitlet behandlas frågor med anknytning till kulturbundna (juridiska ordböcker) och icke-kulturbundna (tekniska ordböcker) fackordböcker.

3.2 Förarbete och selektion

Kapitlen 5 och 6 tar upp frågor med anknytning till det förberedande arbetet på en fackordbok och selektion av lemman och ekvivalenter. Till det förberedande arbetet anses för det första höra en användarundersökning, som kan genomföras med hjälp av ett frågeschema, intervjuer eller genom att man ber informanterna föra protokoll över hur de använder ordböcker när de arbetar med ett översättningsuppdrag. Nästa skede är utarbetandet av en facksystematik, vilket innefattar en genomgång av extern facksystematik, intern facksystematik samt termsystematik. Utarbetandet av den externa facksystematiken

har som mål att kartlägga det textmaterial som skall utgöra ordbokens empiriska basis. Genom att utarbeta en intern facksystematik garanterar man att innehållet i ordboken framställs systematiskt. Utarbetandet av termsystematiken innebär att man samlar så gott som alla relevanta termer inom ett fackområde. Att författarna i detta sammanhang endast talar om de språkliga uttrycken, termerna, utan att ta hänsyn till begreppen uppfattar jag som en brist. Urval och begränsning av materialet anges också höra till förarbetet.

Selektionen av lemman och ekvivalenter behandlas i manualen med hänsyn till facksystematiken och ordbokens funktioner. Det som eventuellt saknas i detta kapitel är något slags generell tidtabell som skulle visa hur arbetet med en fackordbok borde läggas upp och hur mycket tid de olika faserna antas kräva. För en läsare som inte har arbetat med facklexikografi kan det vara svårt att bilda sig en uppfattning om hur mycket arbete utarbetandet av en fackordbok förutsätter.

3.3 Språkliga och fackliga upplysningar

Betydelsen av språkliga upplysningar diskuteras utförligt i kapitel 7. Här behandlas grammatiska frågor, användningen av kollokationer, återgivningen av synonymer och antonymer, språkliga markeringar (t.ex. markering av avvikande regionala varianter), uttal och användningen av konkreta exempel i fackordböcker.

Fackliga upplysningar kan sägas vara av central betydelse i en fackordbok. Enligt manualen kan författarna ge den nödvändiga fackliga informationen i varierande omfattning. Man kan ge fackliga förklaringar i de enskilda ordboksartiklarna, använda fackliga markeringar som placeras i anslutning till lemma eller ekvivalent samt ha en självständig facklig inledning i början av ordboken. Det finns dock en formulering som får läsaren att i någon mån tvivla på de givna rekommendationerna för formuleringen av de fackliga förklaringarna:

Derimod kan man under ingen omstændigheder anbefalde den praksis med stereotype, ensartet opbyggede forklaringer som findes i mange ord-bøger [...] En sådan opbygning af de faglige forklaringer giver en stereotyp stil, der grænser til det kedelige, hvorfor det æstetiske indtryk og læseværdigheden forringes. (S. 153)

Det förefaller konstigt att man sätter det estetiska intrycket framom en logisk uppbyggnad. De exempel som tas upp i detta sammanhang tycks till sin yttre struktur motsvara terminologiska definitioner som tydligt visar det beskrivna begreppets överbegrepp. Att dylika definitioner borde undvikas i fackordböcker är ett påstående som inte kan vara genomtänkt.

I samband med fackliga markeringar diskuteras bl.a. bruket av förkortningar i fackordböcker. Utrymmesbrist anges alltför ofta ha

bidragit till bruket av bokstavskombinationer som kan vara "rene monstre" ur ordboksanvändarens synvinkel och helst bör undvikas. Som exempel ges förkortningar som MATER och VAKR (s. 159) av vilka man inte genast kan gissa sig till att det handlar om "materialegenskaber og -prøvning" och "vandkraft". Genomgången av illustrationer som kan ingå i en fackordbok är också intressant. Konkreta exempel (bilder) på olika lösningsmöjligheter gör redogörelsen mycket åskådlig.

3.4 Ordbokens struktur, olika ordboksstrukturer och slutarbetet med en fackordbok

Kapitlen 9 och 10 ägnas åt en genomgång av en fackordboks struktur från innehållsförteckningen till texten på bokens baksida. Diskussionen fokuseras på ordbokens fysiska storlek, dess syfte, det beskrivna fackområdet och förutsättningarna hos den avsedda användargruppen. Behandlingen av olika ordboksstrukturer har indelats i sex huvudgrupper: "**fördelningsstruktur**" (struktur av språkliga och fackliga upplysningar), "**makrostruktur**" (antingen alfabetisk eller systematisk), "**mikrostruktur**" (uppbyggnad av de enskilda artiklarna), "**rammestruktur**" (överordnad struktur som innefattar ordbokens alla byggdelar), "**hänvisningsstruktur**" och "**tilgangsstruktur**" (indikatorer som leder användaren fram till den sökta informationen).

Utöver detta diskuteras ordbokens layout samt korrekturläsning och revision (kapitel 11).

3.5 Danska fackordböcker

Kapitel 13 innehåller en mycket intressant diakronisk genomgång av danska fackordböcker (behöver inte vara utarbetade i Danmark men skall innehålla danska termer). I undersökningen som ligger till grund för redogörelsen ingår 1541 fackordböcker av vilka de äldsta härstammar från 1500-talet medan de nyaste har utgivits år 1993. Av dessa behandlas 252 i manualen.

I manualen indelas genomgången av fackordböckerna i sju tidsperioder och vidare genomförs inom varje tidsperiod en indelning efter fackområde. Detta innebär att man redovisar t.ex. ordböcker utgivna inom naturvetenskap och språk separat. De olika områdenas andel beskrivs utom i texten också i form av ett cirkeldiagram. Allt som allt ger kapitel 13 en sammanfattande bild av den utveckling som skett inom facklexikografien. Vid sidan om får man också information om hur detta hänger samman med samhällsutvecklingen i Danmark.

4. Slutkommentarer

Manualen bör kritiseras för att man inte konsekvent lyckats hålla den språkligt ytstrukturella och den begreppsliga nivån isär. Det förefaller som om de olika författarna hade olika uppfattningar om detta, vilket återspeglas i texten. I avsnitt 10.3 har man t.ex. en rent terminologisk utgångspunkt och talar om begrepp och begreppsinnehåll. På andra ställen i boken, t.ex. i avsnitt 8.1, tycks man däremot inte ha samma utgångspunkt. Då den språkliga och begreppsliga nivån blandas ihop t.o.m. i samma stycke (se de två första exemplen nedan) blir läsaren osäker vad som egentligen avses med det sagda (min kursivering):

F.eks. kan man med hänvisning til andre artikler eller til såkaldte overblikksartikler, hvor også *den pågældende term forklares* [...] (S. 147)

Det kan bl.a. ske i tilfælde af *synonymi og antonymi, ved underbegreber og overbegreber* eller ved forskellige ordklasser. (S. 147)

Vælger man at placere illustrationen i ordlisten, kan man med fordel placere den i forbindelse med det af *de forskellige lemmata, der er overbegrebet*. (S. 199)

I det følgende eksempel fra en bilingval juridisk ordbog kan man se, at *verbets betydning* ikke forklares [...] (S. 182)

Att manualen har sin utgångspunkt i allmänna lexikografiska metoder kommer fram i att man ibland använder uttrycket *översättning* då man talar om ekvivalenter (min understrykning):

Ækvivalent er *benævnelsen for oversættelsen* til et andet sprog af et lemma [...] (S. 11)

Fed skift er brugt till lemmata, kapitæler til anvendelsesområder, og *ordinær skrift til oversættelser* [...] (S. 35)

[...] f.eks. ved hjælp af citationstegn som ovenfor, en dobbelt tilde eller anden markering – gør brugeren opmærksom på, at der er tale om *en forklarende eller konstrueret oversættelse*. (S. 111)

Då man arbetar med fackspråk är det en absolut nödvändighet att göra en klar skillnad mellan begreppen och de termer som representerar dem. En konsekvent tillämpning av de terminologiska grundmetoderna genom hela boken skulle ha röjt undan oklarheter i detta avseende.

Jag har i denna artikel framfört kritik mot vissa lösningar i den recenserade boken. Helhetsintrycket är dock positivt. *Manual i fagleksikografi* kan rekommenderas åt alla som kommer i kontakt med fackspråk, och var och en som utnyttjar fackordböcker borde bekanta sig med manualen. Det handlar om en bok med information i en lättillgänglig form. Oberoende av om man väljer att läsa boken i dess helhet eller bara bläddrar igenom den, har man efteråt bättre förutsättningar att förstå de olika lösningar som används i fackordböcker.

Leena Sarvas

Raija Hurme, Maritta Pesonen, Olli Syväoja: *Englanti-Suomi opiskelusanakirja* ('Engelsk-finsk studieordbok'). WSOY, Juva 1994. Pris 157 FIM.

In this contribution, the author examines a new medium-sized English-Finnish dictionary by putting it in a user's test. Comparisons are made with a large bilingual dictionary compiled by the same authors. The inclusion of new words in some special quickly developing fields and slang, the handy size of the book, as well as the outlay and setting of the head words are positive features of the work. The author reminds of the structural differences of the languages involved and is more critical towards the pragmatic way of classifying some words, primarily adjectives: in some cases sub-articles with examples of contexts would be preferable. She would also like to have a preface with more information on the sources and theoretical principles of the work.

Allmänt

En ny mellanstor ordbok *Englanti-Suomi opiskelusanakirja* ('Engelsk-finsk studieordbok') har publicerats av författartrion till den välbekanta *Englanti-suomi suursanakirja* ('Engelsk-finsk storordbok'). Den mindre ordboken förefaller att vara en nedbantad version av den större. Visserligen nämns storordboken inte ens i förordet till studieordboken, men överensstämmelserna mellan de två böckerna är uppenbara. Storordboken har för den tredje upplagan genomgått en grundlig revision. Arbetet utfördes under åren 1986–1990 och boken är enligt skyddsomslagets text en "aktuell allmänspråklig ordbok" och "en mångsidig specialordbok". Studieordboken "är utarbetad under åren 1990–1994". Författarna har haft som mål "en aktuell allmänspråklig ordbok som riktar sig till alla som läser engelska och alla som sysslar med eller är intresserade av engelska".

Jag började fundera över benämningen *studieordbok*¹ och bokens tilltänkta målgrupp. Den nya ordboken är behändig till formatet. Den har 927 sidor och de yttre måtten är 13,5 x 18,5 x 4,5 cm. Vikten är 650 g. Den innehåller ca 55.000 uppslagsord och fraser. Någon uppgift om hur många uppslagsord storordboken innehåller har jag inte lyckats hitta, men sidantalet är 1.527, formatet 16 x 21,5 x 7 cm och vikten 1.480 g. Den mindre ordboken kan man tänkas bära med sig till skolan eller föreläsningarna, men knappast storordboken. Därtill är

¹ Det finska verbet *opiskella* 'studera' har under de sista årtiondena börjat användas mer och mer också om icke-akademisk verksamhet och boktiteln är därför tvetydig. Översättningen av namnet är så tillvida problematisk att *studieordbok* kan avse 'inlärningsordbok', vilket det alltså inte är fråga om. Benämningen *studieordbok* kommer dock att användas här eftersom det bildningsmässigt motsvarar det finska namn som resonemanget utgår ifrån.

den för tung och skrymmande. En vanlig familj skaffar i regel knappast flera ordböcker mellan samma språk. Studieordboken förefaller vad omfånget beträffar att vara lämplig för längre hunna skolelever, men räcker den till för engelskstuderande och för sådana som sysslar mycket med engelska på sin fritid, särskilt som en storordbok finns att tillgå? Eller är benämningen *studieordbok* helt enkelt ett sätt att särskilja den från tidigare ordböcker, d.v.s. det enkla *engelsk-finsk ordbok* räcker inte medan *skolordbok* skulle låta för anspråkslöst.

Strävan har alldeles tydligt varit att göra boken överskådlig och lättanvänd. Uppslagsorden är satta i jämntjock fetstil, en ändamålsenlig font som är en annan än den icke fetstilta texten. Den är kanske inte lika estetiskt tilltalande som t.ex. den i storordboken men den främjar tydligheten. Texten och radavståndet är också något större än i storordboken.

Förklaringar, ordklassangivelser, fackområdesetiketter m.m. är satta i kursiv och fraser och exempel i fet kursiv. Det här är också en förbättring jämfört med tidigare; fraserna är lättare att hitta än i den stora ordboken. Men icke kursiverad fetstil har använts också för annan engelsk text (i sådana fall dock vanligen inom parentes), och på vilka grunder de fetstilta fraserna har valts får man inte riktigt klart för sig vid en ytligare genomgång.

Först i ordboken finns ett förord, en kort bruksanvisning, teckenförklaringar, en förkortningslista samt ett avsnitt om engelskt uttal. Utanförtexten upptar sammanlagt elva sidor. I storordboken har sexton sidor (av något större format) använts på motsvarande saker och där ingår ett avsnitt med en presentation av uttalsangivelserna också på engelska. I studieordboken behandlas uttalsangivelserna kort på engelska i avsnittet *How to use the dictionary*.

Ett test

För att bekanta mig med ordboken började jag med ett litet test. Jag valde ut ett antal artiklar ur några nummer av *Newsweek* från våren 1995. Jag läste igenom artiklarna och markerade alla ord jag inte förstod eller ville kontrollera och slog upp dem i den nya ordboken. Jag skulle alltså inte översätta artiklarna. Jag konstaterade att *Newsweek* använder rätt så mycket slang och vardagsspråk och att studieordboken har med en hel del stilangivelser, trots att det inte alltid är det lättaste att definiera stilvärdet för ord. Jag skall i det följande gå igenom vilka iakttagelser jag gjorde under mitt bläddrande.

Lemmatisering, ordklassangivelser och förklarande metaspråk

Efter uppslagsordet och eventuell uttalsangivelse finns i allmänhet en ordklassangivelse. I vissa vanskliga fall och för vissa slag av sublemman kan angivelsen fattas, t.ex. på första sidan:

A (*koul, yliop*) korkein arvosana, kiitettävä²
'(vid skolor, univ.) det högsta betyget, berömligt'

Ordklassangivelsen fattas alltså. För uppslagsordet *B* står det däremot:

B s 1 (*mus*) h **2** (*Am koul, yliop*) lähinnä korkein arvosana
'subst. 1 (musik) h 2 (vid Am. skolor och univ.) det nästhögsta betyget'

Någon övergripande angivelse *verb* förekommer inte utan i stället används *tr* och *itr*, alltså *transitivt verb* och *intransitivt verb*. Denna notation har använts i engelsk-finska ordböcker i flera decennier.

Klassen *adjektiv* innehåller brokigt material, vilket till en del beror på det engelska språkets uppbyggnad men till en del också på ordbokens sätt att lemmatisera; många sådana ord som i storordboken utgör sublemman har i studieordboken tagits upp som självständiga uppslagsord på egen rad. En fördel med det är att de är lätta att hitta. Ordklassangivelserna i boken är pragmatiska och fungerar när det gäller att förstå engelsk text. Men utöver det borde de enligt min mening nog också ge användaren ledning i hur ett ord används grammatiskt. Tvivelaktigt är därför t.ex. behandlingen av uppslagsordet *nuts*:

nuts a (*ark*) hullu
'adj. (vard.) galen'

Mig veterligen kan ordet inte användas som ett framförställt attribut på samma sätt som ett normalt adjektiv. Artikeln innehåller i alla fall exempel på användningen. När jag kontrollerade motsvarande artikel i storordboken trodde jag mig ha hittat felkällan. I den förekommer uppslagsordet *nut* med ett sublemma *nuts* som är indelat i två betydelsemoment:

nuts (*sl*) a) hullu, kaheli; *be nuts about* (*over*) olla hulluna
(intona) --- b) *nuts to you!*
'(slg) a) galen, stollig [...] vara tokig i (tänd på) --- b) [...]'

Jag gissade på att parentestecknet för undermoment a) hade fallit bort så att a-et kommit att se ut som förkortningen för adjektiv.

² Artiklarna innehåller uttalsangivelser. De utelämnas i exemplen.

Ordklassangivelsen skulle ju ha varit överflödigt om *nuts* hade behandlats i moment fyra av *nut* där det nu hänvisas till ett separat uppslagsord. – Men sedan hittade jag flera förbryllande adjektiv, som är snarlika plurala substantiv:

bonkers *a (erik Br sl)* hullu
'adj. (spec. Br. slg.) galen'

crackers *a (Br ark)* järjiltään, hullu
'adj. (Br. vard.) från vettet, galen'

Det första ordet är lika lakoniskt behandlat i storordboken, men för det senare finns det ett värdefullt tips om användningen, nämligen frasen *go ~s*. Skall användaren vara nöjd och glad över att slangord överhuvudtaget finns med och inte gnälla över att inga råd om användningen ges, eftersom man ju i allmänhet ändå inte kan använda slangord på ett främmande språk? I studieordboken står ordartiklarna *cracker* och *crackers* under varandra, och det skulle just inte ha tagit mera plats om *crackers* hade behandlats under *cracker* med ett exempel på användningen.

Som adjektiv har också sammansättningarna *down-market* 'billig' och *life-and-death* 'livsviktig' betecknats. Utan klagörande sammanhang ser även de angivelserna underliga ut.

I stororboken är uppslagsordet *double-quick* inte alldeles lätt att hitta under huvudordet. I det första betydelsemomentet där ges ett substantiv:

double-quick *1 s (sot)* pika-, juoksumarssi
'subst. (mil.) ilmarsch'.

I studieordboken finns den betydelsen inte med utan endast den andra, bildliga användningen:

double-quick (*a, adv*) pikavauhtia
'adj. adv. i ilfart'.

Den osymmetriska översättningen gör att jag önskar mig kontext, även om jag inser att ett exempel alltid tar upp plats.

Uppslagsorden *doubtful* och *doubtless* är bägge egentligen adjektiv och står efter varandra. I studieordboken är det endast den adverbiala användningen av *doubtless* som har tagits med:

doubtless (*adv*) epäilemättä, tietenkin
'adv. otvivelaktigt, förstås'

Må så vara. Men studieordboken kräver överlag ganska mycket slutledningsförmåga av sina användare, s.k. sunt förnuft och en vilja att

tolka rätt. Det är klart att en ordboksförfattare måste kunna förutsätta att användarna har vissa kunskaper i grammatik. Men då man kan utgå ifrån att användarna utgör en ganska heterogen skara kunde det ha varit bra med en kort redogörelse för principerna för lemmaselektion och klassificering.

Enbart som adjektiv betecknas bl.a. de particip som upptas som egna uppslagsord och som i storordboken är sublemman under verben med etiketten *pp* 'perfekt particip'. Ett exempel på detta är *rumpled* 'rynlig; rörig'. Uppslagsordet *rumo(u)red*, som inte finns i storordboken, är något förbryllande i sin korthet:

rumo(u)red *a* väitetty
'adj. påstådd'

Perfekt particip används något olika på finska och engelska. Som bestämmingar kan de placeras annorlunda i relation till huvordet i engelskan än vad de finska motsvarigheterna kan. Har de particip som lemmatiserats ansetts så lexikaliserade att de kan betecknas som adjektiv enligt det traditionella finska grammatiska systemet? Även om finsk grammatik för närvarande är föremål för intensiv forskning och revidering och de gamla indelningarna uppenbarligen kommer att ändras radikalt, så är vi nog tvungna att leva med den traditionella grammatiken ett bra tag framöver. Man måste också komma ihåg, att en person som läser språk kan tänkas använda boken även i andra riktningen och då är ett kort exempel på användningen bättre än en ordklassangivelse.

Betydelseerna hos ett adjektiv och dess adverbavledning på *-ly* är i regel direkt relaterade till varandra. I ordboksarbetet gäller det att ta ställning till när ett adverb kan anses ha blivit så självständigt att det skall tas med som eget uppslagsord. I studieordboken har adjektivet *strenuous* indelats i två betydelsemoment:

strenuous *a* 1 raskas, rasittava 2 sinnikäs, vankka; jyrkkä
'1 tung, påfrestande 2 ihärdig, fast; kategorisk'

Utan sammanhang verkar den sista betydelsen malplacerad och en titt i storordboken får en att misstänka att angivelsen härstammar från adverbet där. Det ser det nämligen ut så här:

strenuously *adv* (*m*) jyrkästi (*deny* ~)
'adv (även) kategoriskt'

För ordet *numberless* finns angivelsen *adjektiv* och markeringen att det går att bilda ett adverb på *-ly* till ordet, men den enda ekvivalenten som ges är det plurala *lukemattomat* 'otaliga'. I större ordböcker finns två betydelser angivna: 1) *lukematon* 'oräknelig' och 2) *numeroimaton*

'onummerad' Har den plurala ekvivalenten getts i analogi med de plurala ekvivalenterna *lukuisat*, *useat* 'otaliga, åtskilliga' i det första betydelsemomentet för ordet *numerous*? Men det ordet har ett betydelsemoment till med de singulara ekvivalenterna *runsaaslukuinen*; *runsa* 'talrik; stor (om mängd)'.

Något som jag tycker är mycket positivt är att ordboken, för att citera förordet, "innehåller ord från olika fackområden, t.ex. adbermer, rikligt med vardagliga ord och uttryck samt nya ord från bl.a. tidskrifter och dagspress och från TV". Att få fram de finska motsvarigheterna till nyord och modeuttryck kan vara ganska besvärligt och det är inte säkert att resultatet blir lyckat. De finska motsvarigheterna har inte alltid stabiliserat sig eller också rör det sig om översättningslån som egentligen skulle kräva en förklaring:

cover story *s (lehdén)* kansijuttu, pääjuttu
'subst. [ordagrant] (en tidnings) pärmgrej, huvudstory'.

Enligt min mening är *kansijuttu* en misslyckad ekvivalent. Något sådant ord förekommer inte i finska (åtminstone tills vidare) och man tolkar det snarast som om själva artikeln, reportaget e.d. fanns på omslaget. I den mån tidningar har omslag får inga långa artiklar plats, däremot nog säljande rubriker om dem. Problemet är alltså att det i finska tills vidare saknas en termartad ekvivalent till *cover story*. En parafra vore därför bättre, t.ex. "(ett tidningsnummers) viktigaste el. mest säljande artikel, reportage e.d., huvudstory".

Jag frågade ett kaffebordssällskap hur de uppfattade ordet *lento-bussi*, som var obekant för mig. Ingen var helt säker på sin sak, men vi enades om att det avser en buss som går ut till flygplatsen eller möjligt till ett visst flyg. Ordet ges dock som ekvivalent till uppslagsordet *airbus*. Samma ordpar förekommer i storordboken. Som egennamn avser det engelska ordet ett flygbolag, vars flygplan påminner om "flygande bussar". För landgående bussar vore *lentokenttäbussi* 'flygfältsbuss' entydigare.

En del ordöversättningar kan man förstå med hjälp av *Nykysuomen sanakirja* ('Nufinsk ordbok'), som färdigställdes 1961 och som omnämns som källa för storordboken men inte för studieordboken (som inte nämner några källor alls). För mig var ordet *kandisokeri*, som ges som andra ekvivalent till substantivet *candy* 'kandisocker', ett obekant ord. Det finns inte heller i den nyutkomna *Suomen kielen perussanakirja* 'Finsk basordbok' (1990).

Som jag konstaterade i början är överensstämmelserna mellan studieordboken och den tidigare utkomna storordboken påtagliga och det är också anmärkningsvärt att inga källor finns nämnda. Har författarna resonerat som så, att de inte behöver ange några källor alls, inte ens de viktigaste, då de ändå, får man förmoda, har använt en massa källor av alla upptänkliga slag? Som användare skulle man dock

ha nytta av en källförteckning; utgående från den kan man lätt gå till andra verk för att få tilläggsuppgifter.

Jag kan inte veta säkert, men jag föreställer mig att författarna har utgått från innehållet i storordboken, lagt till nytt material och omarbetat och gallrat i det gamla. Som ett indicium på riktigheten i mitt antagande kan jag nämna ett skrivfel som jag råkade få syn på:

pipefitting s [...] 2 putikiliitin (skall vara putkiliitin)
'2 skarvstycke till rör'.

Felet återfinns nämligen också i storordboken.

Om materialet till bägge ordböckerna föreligger i elektronisk form, som jag jag förmodar att det gör, måste det ju vara en enkel match att få fram hur mycket av materialet i böckerna som är gemensamt. Det är kanske inte en så relevant uppgift, men däremot hade det varit intressant att få veta hur stor andel de nytillkomna orden utgör.

Bearbetningen har inte varit mekanisk. I lemmalistan har sällsynta ord strukits och betydelsebeskrivningarna har bantats ner. Skillnaderna kommer till synes över hela linjen men bäst naturligtvis i långa artiklar. Tendensen förefaller tydlig; den vanligaste, allmännaste betydelsen eller användningen anges först, och om flera betydelser finns angivna i storordboken har en del av eller alla de övriga utgått i den mindre.

Ibland får man inte riktigt klart för sig på vilka grunder den inbördes ordningen mellan betydelsegrupperna har valts, även om jag på vissa punkter nog kan vara hålla med om att den nya ordningen i studieordboken är bättre.

Ordningsföljden mellan homografer av substantiv och verb förefaller i storordboken i regel att vara just substantiv-adjektiv. Så är fallet t.ex. för orden *brake, break, crash, dye, flag, mark, start, streak, thunder, twist*. För t.ex. orden *move, ride, snap, throw, transport* kommer verbartikeln dock före substantivartikeln. I studieordboken är ordningsföljden mellan substantiv och verb densamma som i storordboken för orden *brake, flag, mark, thunder* och *move, ride, snap, throw* men den motsatta för orden *break, claim, crash, dye, start, streak, transport, twist*. Jag har inte lyckats komma på orsaken till detta. Det vore intressant att känna till de teoretiska övervägandena. Möjliga förklaringar är etymologi, vanlighet (mätt på något vis), att existerande ordböcker följts eller att man tvärtom velat skilja sig från dem, artikelförfattarens egen intuition och preferenser eller helt enkelt slumpen.

Även de små korta artiklarna har bantats ner. Bland annat har de latinska namnen på växter och djur och förkortningarna (*kasv*) 'botanik' och (*el*) 'zoologi' uteslutits om inte informationen har varit nödvändig i förtydligande syfte, t.ex.

crane 1 (*el*) kurki **2** nostokurki
'1 (zool.) trana 2 lyftkran'

Detta att jämföra med

crane fly *s* vaaksiainen
'(subst.) harkrank'.

I utrymmesbesparande syfte har synonyma uppslagsord ställts efter varandra:

obsessional, obsessive *a* pakkomielteen omainen, pinttynyt
'(adj.) tvångsmässig, inrotad'.

Denna metod kan inte användas i särskilt stor utsträckning och en felanvändning stötte jag på. Jag letade efter ordet *copsewood* och hittade det inte. Senare upptäckte jag att *copse* fanns på samma rad som ordet *coppice* men med uttalsangivelsen för *coppice* emellan. Efter uttalsangivelsen för *copse* fanns sedan betydelseangivelsen *vesakko; vesakko-metsä* ('sly; skottskog').

Testresultatet

Hur klarade då studieordboken mitt test? Ganska bra. Jag inledde mjukt med en lång artikel ur *Newsweek* om hur klädkulturen förändrats. I en rubrik på omslaget frågades det om amerikanarna är "a nation of slobs". I ordboken står det:

slob *s* (*ark*) köntys, törkimys, nahjus
'(vardagligt) trögmåns, tölp, slöfock'.

Jag lät mig nöja med det och antog att ordet hade använts i beskrivande syfte. Men senare slog jag upp ordet också i storordboken som angav:

slob *s 1* (*ark*) lössykkä; tohelo; köntys; törkimys **2** (*Irl*) muta, lieju
'1 (vard.) drönare; klant; trögmåns, tölp 2 gytta, dy'

Jag var glad att jag inte behövde översätta *Newsweek*-artikeln, för det är ju som bekant betydligt besvärligare översätta än att bara behöva förstå. Nästa ord jag slog upp var *dress shirt*. En nypensionerad IBM-anställd berättade att han hade 35 stycken sådana i sin garderob, "all of them white". Den enda ekvivalent ordboken gav var *frakkipaita* 'frackskjorta'. Visserligen betyder *dress suit* 'frack', men frackskjortor kan det knappast ha varit fråga om i sammanhanget. Storordboken ger en betydelse till:

dress shirt [...] 2 (*puvun ja solmion kanssa käytettävä*) kauluspaita, (*us*) valkoinen paita
 2 skjorta (som används tillsammans med kostym och slips), (ofta) vit skjorta'.

Exemplet ur Newsweek talar för en komplettering av studieordbokens artikel: (*valkoinen*) *kauluspaita* '(vit) skjorta'. I samma artikel berättades det om en man som bar "an unstructured jacket and a T shirt". Det nämndes också att "an unstructured Armani suit" är på modet. I ingendera ordboken finns ordet *unstructured* med. Inte heller i de större enspråkiga ordböcker jag försökte slå upp det i förekom det i samband med kläder. Av grundbetydelsen att döma verkar det röra sig om betydelserna 'kavaj' och 'kavaj och uddabyxor'.

Jag läste ett stort antal artiklar ur olika nummer av årets *Newsweek* och dessutom ur fyra andra engelska publikationer, varav två tryckta i England och en i Finland. Jag slog upp sammanlagt 130 ord och uttryck, av vilka 24 inte återfanns i studieordboken. För storordboken var motsvarande antal 7. Skillnaden blir alltså 17. Mitt material bestod till största delen av modernt tidningsspråk och jag anser resultatet vara ganska bra med tanke på det.

Slutomdöme

Mitt allmänna omdöme om *Englanti-suomi opiskelusanakirja* är något motstridigt. En klar fördel är den tydliga lemmalistan som gör att man snabbt hittar det man letar efter. Å andra sidan har sättet att lemmatisera medfört att teoretiskt besvärliga ordklassindelningar kommer att spela en onödigt stor roll och på ett sätt som jag befarar kan vara vilseledande. Åtminstone förutsätter det att man som användare har en grammatisk grund att falla tillbaka på, att man har fått lära sig skillnaderna mellan finsk och engelsk ordbildning och syntax.

Fyller då studieordboken måttet med tanke på dem som läser engelska eller är intresserade av språket? Det beror på nivå och intresse. Den som läser engelska vid universitet behöver enligt min åsikt en storordbok. För den som bara då och då behöver slå upp något för att få de vanliga betydelserna för ord och som inte vill plöja igenom långa ordartiklar är den nya ordboken praktisk och bra.

Litteratur

Hurme, Raija, Pesonen, Mariitta, Syväoja, Olli 1990: *Englanti-Suomi suursanakirja. English-Finnish General Dictionary*. 3 uppl. Porvoo: WSOY.

Newsweek. The international Newsmagazine. (Numren från februari, mars och april 1995).

Nykysuomen sanakirja ('Nufinsk ordbok'). Porvoo: WSOY 1951–61, 3:e oförändrade uppl. 1970.

Suomen kielen perussanakirja A–K ('Finsk basordbok'). Helsinki: Painatuskeskus Oy 1990.

The Oxford English Dictionary. Vol. X Sole-Sz, Vol. XI T-U. Oxford: The University Press 1933.

Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Language. Unabridged Second Edition. Cleveland and New York: The World Publishing Company 1971.

(Övers. från finska av Nina Martola)

Erik Simensen

Jón Hilmar Jónsson: *Orðastaður. Orðabók um íslenska málnotkun. Mál og menning*. Reykjavík 1994. 698 s.

This dictionary is especially designed to show the combinatory properties of words in Icelandic, concentrating on the three big word classes: nouns, verbs and adjectives. The author describes their syntactical use and collocations and their ability to enter into compounds. On the whole, the dictionary is highly commendable. The present reviewer mainly objects to its use of boxes, which are filled with heterogeneous kinds of comment, whereas different types of information are otherwise given distinct graphic expressions.

Forfatternen av denne ordboka burde vere godt kjend blant alle som arbeider med nordisk leksikografi. Han har spela ei aktiv rolle i utviklinga av faget dei seinare åra, både i teori og praksis: ved fleire konferansar om leksikografi (Oslo 1991, Reykjavík 1995), som islandsk medarbeidar i "Nordisk Leksikografisk Ordbog" (under arbeid), som ein av hovudredaktørane for ei historisk ordbok over islandske verb, presentert med eit prøvhefte (*Sýnihefti sagnorðabókar*, Reykjavík 1993, omtala i band 1 av dette tidsskriftet, s. 321–322), og som medlem av redaksjonskomiteen for dette tidsskriftet. Sin kompetanse som lingvist har han vidare dokumentert i avhandlinga *Das Partizip Perfekt der schwachen ja-Verben* (Monographien zur Sprachwissenschaft 6, Heidelberg 1979).

Med denne bakgrunnen er Jón Hilmar Jónsson ein dugande ordboksarbeidar, eit inntrykk som *Orðastaður* (heretter: Os) fullt ut stadfester. Det viser seg både i valet av emne og behandlinga av det.

Forfatternen har vilja lage ei ordbok som viser dei kombinatoriske eigenskapane ved orda. Målet er å vise orda i bruk, i setningar og dei meir eller mindre faste samband dei vanlegvis førekjem i. Ordboka er av ein type som så vidt eg veit er heilt ny i islandsk, og sjeldsynt i nordisk samanheng; av det slaget som er eksemplifisert ved Erik Bruuns *Dansk sprogbrug. En stil- og konstruktionsordbog* (1978) og *Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi* (red. av Ture Johannisson og Karl Gustav Ljunggren, 1966). Slike ordbøker finst især for engelsk, t.d. *Collins COBUILD English Language Dictionary* (hovudred. John Sinclair, 1987) og *The BBI Combinatory Dictionary of English: a Guide to Word Combinations* (red. av Morton Benson, Evelyn Benson og Robert Ilson, 1986).

Med dette valet har JHJ fanga opp mykje av den informasjon om språket som hittil ofte har hamna mellom to stolar: på den eine sida grammatikken og ordlagingslæra, på den andre sida den tradisjonelle tydingsordboka. Den første gjev generelle reglar og kan av gode

grunnar ikkje ta med så mange døme; den siste gjev mest semantiske og morfologiske opplysningar (då helst om ordklasse og bøyingsendingar), det som er med av fraseologi og bruksdøme, er ofte tilfeldig og usystematisk (endå det i mange ordbøker kan vere nokså omfattande, t.d. i Sigfús Blöndals *Islandsk-dansk Ordbog*).

Vi har såleis å gjere med ei ordbok over *kollokasjonar* i islandsk. Denne termen kan som kjent førast attende til britisk strukturalisme i 1930-åra og blir vanlegvis knytt til John Rupert Firth, som var ein av dei førande i den såkalla London-skolen (sjå t.d. *International Encyclopedia of Linguistics*, red. av William Bright, New York & Oxford 1992, bd. 2, s. 170).

Emnet er stort og vanskeleg, ikkje minst fordi ein møter mange avgrensingsproblem. Som den røynde ordboksredaktør han er, viser JHJ at han har eit fast og godt grep om materialet. I motsetnad til mange andre ordbøker har denne eit langt og instruktivt føreord (28 s.), som gjer utførleg greie for både makrostruktur ("Meginskipan", s. VI–IX) og mikrostruktur ("Orðsgreinarskipan", s. X–XXIX), og som absolutt må lesast nøye dersom ein skal forstå notasjon og redigering.

Dei ordsamband som her er aktuelle, er for det første dei som viser den syntaktiske bruken av ordet. **hlátur** (her og i det følgjande er oppslagsord prenta med halvfeit skrift) kan t.d. stå som subjekt (*bað setti að honum hlátur*), objekt (*bæla niður hláturinn*) og styring til preposisjon (*bresta í hlátur*).

For det andre er det tale om kollokasjonar i tradisjonell meining, i det nyss nemnde oppslagsverket definert som "The habitual co-occurrence of individual items, such as *auspicious + occasion*." (bd. 4, Glossary, s. 284). Her har forfattaren også hatt eit terminologisk problem, nemleg å finne ein dekkjande islandsk term. Han har landa på "orðastæða", forklart som eit samband av ord som utgjer ein semantisk heilskap og ofte førekjem saman innanfor setninga (s. XVI). Det er toledda: attåt ein *kjerne* ("kjarni") står ei *bestemming* ("ákvæði"); t.d. substantiv + attributt ("dillandi **hlátur**"), eller verb + bestemming(ar) ("**græða** á tá og fingri", 'tene pengar som gras').

Den tredje kategorien er ordpar av typen "liv og helse", "stor og sterk" o.l. (s. XVII).

Kvar ordartikkel inneheld tre delar: 1) oppslagsordet med ordklasse, 2) samband ordet går inn i, bruken av ordet i syntaktisk samanheng, 3) ein ordlagingsbolc som viser ordet som samansetningsledd. Etter stikkprøver å dømme synest denne inndelinga godt gjennomført.

Sidan utgangspunktet for lemmaseleksjonen er dei orda som kan fungere som *kjerne* i (meir eller mindre) faste ordsamband, er lemma i hovudsak avgrensa til dei tre store ordklassene substantiv, verb og adjektiv. I tillegg er det teke med visse forledd av ymis art (t.d. *betli-*, *ein-*, *tví-*). Av i alt ca. 11.000 lemma utgjer substantiva 56%, verba 21%, adjektiv 19,5% og forledd 3,5% (jf. s. VII–IX). Denne inn-

snevringa er eitt av dei draga som set Os i ei klasse for seg. For redigeringa av artiklane fører det med seg at den vidare inndelinga primært er syntaktisk og morfologisk bestemt. Eit døme frå substantiva er alt nemnt (**hláttur**). Ved verba er det især eigenskapar som transitivitet, kasusreksjon og subjektstilknytning (personleg vs. upersonleg subjekt) som blir illustrert (sjå t.d. **fara, ganga, taka, undra**).

Som egne underoppslag er oppførde, etter ein asterisk (*), særskilde verbfrasar av typen verb + prep. + subst./pron., t.d. *hyggja að e-u/e-m, hyggja á e-u*. Ein annan type underoppslag følgjer etter ein fylt sirkel (•): former som viser egne tydingar eller bruksmátar som ikkje er dekte av føregåande del av artikkelen. Sjå t.d. **beygla** 'kul, bulk', men fleirtal *beyglur* 'vanskeleg stiling'; refleksivforma *reynast* (under **reyna**) 'vise seg' (*þessir bílar hafa reynst vel við íslenskar aðstæður*); pres. pts. *reynandi* 'verd á pröve, tilrádeleg' (*hvernig á ég að losna við þennan höfuðverk? – væri ekki reynandi að taka inn verkjatöflu?*) (jf. s. XI–XIII).

For adjektiv gjev den syntaktisk bestemte redigeringa seg bl.a. utslag i eit skilje mellom tilknytning til upersonlege fenomen vs. personar. Under **veikur** finn vi såleis i pkt. 1 *verða veikur af <matnum ...>*, under pkt. 3 *ísinn er veikur og veik rök* ('veike grunnar').

Inndelinga er morfologisk bestemt også når det gjeld førekomsten av ord i samansetning, som føreledd eller etterledd, etter ei svart pil, sjå t.d. substantivet **saga**. Det er i det heile ein sær verdfull eigenskap ved Os at den registrerer så mange samansetningar og viser korleis førsteledda her har varierende former. Eksemplet **saga** gjev døme på når føreleddet er *sögu-*, og når det er *sagna-*, og når begge førekjem med same etterledd (*söguskáld, sagnaskáld*), men likevel med den tydingsskilnaden som ligg i at føreleddet i det første tilfellet formelt er identisk med genitiv eintal, i det andre med genitiv fleirtal. Meir komplisert er tilhøvet ved **sjór** ('sjø'), der vi som føreledd i samansetning finn både *sjó-* (*sjóferð*), *sjóar-* (*sjóarbóndi*) og *sjávar-* (*sjávardjúp*), til dels med overlapping (*sjógangur, sjóargangur* og *sjávargangur*).

Ovanfor er brukt uttrykket "meir eller mindre" (faste ordsamband). Dette indikerer ei gradering, som på ein eller annan måte må gå fram av redigeringa. Det er her bruken av parentesar, skråstrek og komma har sine særlege funksjonar. JHJ gjer utførleg greie for desse s. XVIII–XXII. For markering av nødvendige (obligatoriske) utfyllingar, t.d. av objekt og/eller preposisjonssamband til verb, attributive adjektiv til substantiv, bruker han spiss parentes (vinkelparentes, < >). Dei ledda som står innanfor slik parentes er å forstå som representantar ("fulltrúar") for ei større gruppe ord og uttrykk som kan stå i same syntaktiske omgjevnad. Under **stilla** er der såleis skilt mellom *stilla <aflí sínum, orðum sínum>* (dvs. med dativobjekt) og *stilla <tækið, véliná, klukkuna, ktínn>* (dvs. med akkusativobjekt). Denne notasjon er eit meir samantrent uttrykk for det som elles

blir uttrykt utan parentes og berre oppdelt med komma, t.d. under **fjötur** ('lenkje'): *brjóta af sér fjötrana, slíta (af sér) fjötrana*; under **stórkostlegur** ('storarta'): *stórkostlegur atburður, stórkostlegt afrek*. Når variasjonen er mindre, er skrástrek brukt mellom syntaktisk parallelle ledd, t.d. under **vagn**: *hlaða/ferma/lesa vagninn, losa/af-ferma vagninn*. Valfríe (fakultative) ledd stár i rund parentes, sjá dómnet under **fjötur** ovanfor. Det er ikkje heilt klart korleis ein skal forstå den kombinerte notasjonen "< >" (s. XXII). Etter eksempla á dómme (t.d. under *bregðast*) er meininga vel helst á vise ein meir avgrensa valfrídom, dvs. at det som stár i (< >) er mindre fakultativt enn det som berre stár i ( ).

Jamvel om Os først og fremst viser dei ulike syntaktiske samanhengane orða stár i, tyder ikkje det at semantiske synspunkt er fráverande. På ingen måte: dei er berre brukte på andre måtar enn i andre ordbøker. I visse artiklar er ordsambanda ordna etter eit slag naturleg eller logisk utviklingsgang. Under **fangelsi** finn vi først *dæma e-n í fangelsi*, deretter *sitja í fangelsi*, og til slutt *losna úr fangelsi(nu)*. Heilt konsekvent er dette ikkje (der det i det heile let seg praktisere). Under **barn** kjem såleis i pkt. 1 *barn fæðist í heiminn, barnið elst/ólst upp ...*, og i pkt. 2 *geta/byrja barn (við konu), gera konu barn*. Her hadde vel den omsnudde rekkjefølgja vore meir naturleg!

Semantikken ligg i mange tilfelle til grunn for inndelingane i ordartiklane, både i bruken av semikolon og arabiske tal, sjá t.d. **gull** og **gulur**. Semantisk er (sjølvsagt) også skiljet mellom visse syntaktisk like konstruksjonar, t.d. under **gylla**, der pkt. 1 gjev den konkrete tydinga (*gylla bókina*), pkt. 2 den metaforiske (*gylla <ástandið>*, 'for-skjønne tilstanden').

Når dei semantiske opplysningane er eksplisiterede, skjer det ofte i stikkords form innanfor firkanta rammer, såkalla "ábendingar" (dvs. glosser, kommentarar, forklarte i rettleiinga på dei gule sidene straks innanfor permanente og på s. XIII–XV). Og her er vi ved eit punkt eg meiner det kan vere grunn til å kritisere. I Os er det lagt mykje vekt på å gje dei ulike typane av informasjon særskild grafisk representasjon. Bruken av parentesar og skrástrek er eitt eksempel (jf. ovanfor), eit anna er bruken av vanleg brødskrift, rett skrift vs. kursiv, der den siste er reservert for bruksdøme ("notkunardæmi") laga av forfattaren. Eit tredje er bruken av store bokstavar til å gi uttrykk for visse typar grammatisk informasjon i den andre hovuddelen av ordartiklane (jf. ovanfor), t.d. LH for perfektum partisipp, NO for substantiv og SO for verb, sjá avsnittet SKAMMSTAFANIR i bruksrettleiinga ("Leiðarvísir"). (Lista er forresten ikkje fullstendig, ein saknar NH for infinitiv ("nafnháttur") og S for setning.) Men boksen for *ábendingar* er fylt med likt og ulikt. Ofte stár her *indikasjonar* på tydinga – meir er det ikkje, men i denne typen ordbok er det tilstrekkeleg, forfattaren går eksplisitt ut frá at brukarane *kjenner* tyd-

ingane; sjå t.d. under **hvass** og **skemmtun**. Stundom ber dei bod om pragmatiske tilhøve, t.d. "viðhorf" ("vurdering av, innstilling til noko"), såleis ved ord med eit nedsetjande innhald (t.d. under **ökuökufantur** vs. det nøytrale **ökumaður**); grammatiske opplysningar: om ordklasse i samansetning (t.d. **svartur**), fast eller laus samansetning (t.d. **stór**), eintal vs. fleirtal (t.d. **heimur**) og ordlagingsrelasjonar av typen substantiv til adjektiv (t.d. **atorkusemi** til **atorkusamur**).

Etter mitt skjønn er denne ramma uheldig utnytta. Den er på ein måte overbelasta, fordi vi her finn så ulike kategoriar av informasjon. Det semantiske kunne vel ha vore markert på andre måtar, t.d. ved omvendte komma eller apostrof, eller ved forminska versalar, iallfall noko som eintydig signaliserte kva kategori det gjeld.

Svært ofte finn vi i denne ramma termen *ákvæði* (jf. ovanfor). Oftast dreier det seg om utfyllingar av ymse slag, t.d. attributivt adjektiv til substantiv (t.d. *frumsamin bók*), eller adverb til adjektiv (t.d. *töfrandi fagur*), ev. adverb til verb (*ganga hratt, röklegga*). Denne markeringa synest for det første unødvendig. For dei som har eit minimum av kjennskap til islandsk, eller norrønt for den del, viser konteksten kva slag ledd vi har å gjere med. For det andre er det mange slag bestemmingar som då blir umarkerte, både adjektiv og adverb (t.d. under **dagur**), preposisjonsfrasar (t.d. *tilefni til þess að NH, stríða við e-n*) og førsteledd i samansetning (t.d. *kauptilboð*). (Dette siste er mindre vesentleg. Her viser den særskilde pila kva slag informasjon som følgjer.)

Valet av oppslagsord i ei ordbok kan alltid diskuteras. Her har JHJ gjort eit val som ein med tanke på denne spesielle ordbokstypen må respektere. Ein ikkje-islending kunne ha ønskt at visse preposisjonar var med som eigne artiklar, især dei som har dobbel reksjon akkusativ/dativ (t.d. *á, með, við*), der ein utlending ofte kjem i tvil om rett kasus, og grammatikkar ikkje alltid gjev dekkjande reglar og nok eksempel. Dette må likevel ikkje tolkast som noka reell innvending; forfattern vil med rette kunne innvende at ein vil finne slik informasjon under dei "store" verba, t.d. **fara, ganga og koma**. Men det må vel kallast ein glepp eller ei arbeidsulykke at verbet **vera** vantar, så mykje meir som **hafa** er med (rett nok ikkje i sine hjelpeverb-funksjonar). Til **vera** finst ein del fraseologi som burde ha vore registrert, t.d. *vera til* ('finnast') og *vera uppi* ('vere i live, leve').

Målgruppa er omfattande. Forfattern vender seg (s. V) til dei som lærer islandsk som eit framandspråk, til islendingar som trenar seg opp i skriftleg bruk av morsmålet (truleg skoleelevar og studentar), og til dei som driv kreativt skrivearbeid og vil trenge djupare inn i ordforrådet. Venteleg er det dei to siste kategoriane, og først og fremst dei avanserte morsmålsbrukarane, som vil ha størst nytte og glede av boka. Utanlandske studentar av islandsk vil nok finne boka noko tung. Ho er såpass kompakt og raffinert at det krev ein god del arbeid å tileigne seg forfatterns til dels nokså sofistikerte redigeringsprinsipp,

endå det straks skal leggjast til at ein har rikeleg att for strevet. Det må også nemnast at JHJ sjølv har gjeve ein klar og konsis presentasjon (på norsk) av ordboka i NFL-nytt nr. 2, 1995.

Desse innvendingane må ikkje få skyggje for hovudinntrykket. Os er ei sann gullgruve av ei ordbok. Den er innhaldsrik, informativ og velredigert, typografisk vakker og oversiktleg, og solid innbunden; i det heile eit representativt uttrykk for den profesjonalisering av leksikografien som dette tidsskriftet sjølv er eit godt døme på.

Knud Troels Thomsen

Sven-Göran Malmgren: *Svensk lexikologi. Ord, ordbildning, ordböcker och orddatabaser*. Lund: Studentlitteratur 1994. Pris ca 150 SEK.

Der er mange måder at anmelde et værk på. Uanset måden vil den have det formål at gøre en bredere kreds af interessenter bekendt med værket ud fra et sæt af kriterier. Denne anmeldelse af 'Svensk lexikologi' bygger på værkets egne præmisser, nemlig: i hvilket omfang lever værket op til sine egne intentioner? Forfatteren til værket, Sven-Göran Malmgren (SGM), foretager naturligt nok en del afgrænsninger i sin gennemgang af de forskellige discipliner. Dette bevirker imidlertid også, at det at anmelde principielt kan føre til to vidt forskellige anmeldelser, nemlig en, hvor forfatterens be- og afgrænsninger accepteres som fuldt ud rimelige, og en, som ud fra værkets hensigt, diskuterer det rimelige i begrænsningerne. Som en konsekvens heraf vil jeg præsentere læseren for to anmeldelser, en accepterende og en kritisk, idet jeg vil lægge ud med den fælles og mere formale del.

Opbygning: forord og syv kapitler med flg. overskrifter:

1. Vad kan man när man kan ett ord?	s. 7-11
2. Ordet som självständig enhet	s. 11-22
3. Ordbildning	s. 23-73
4. Orden som delar av fraser	s. 74-84
5. Några svenska ordböcker	s. 85-114
6. Datorer i ordforskning, ord-behandling och ordinläring	s. 115-134

samt litteraturhenvisninger, bilag og sagregister.

Formål: Bogen er en lærebog på universitetsniveau, og har ifølge forordet to pædagogiske sigter. Det primære er, som titlen antyder, at sige noget om, hvad man ved om svensk (ordforråd), når man har svensk som modersmål. Det sekundære sigte er at vise, hvorledes man kan øge sin viden om sproget ved hjælp af ordbøger og orddatabaser. Det pædagogiske element understreges af, at der til hvert kapitel hører et lille sæt øvelser, som tjener til at cementere centrale dele af kapitlets indhold (eller til selvstudium).

I. Den accepterende anmeldelse

SGM sætter sig i 'Svensk lexikologi' det mål at besvare spørgsmålet: Hvad kan man, når man kan et ord? For at sætte spørgsmålet i relief, vil SGM se på det med den fremmedsprogedes øjne. Han bruger dette relevante spørgsmål som indgang til dels at beskrive nogle vigtige egenskaber ved svenske ord, dels at give en oversigt over svenske ordbøger og elektroniske ordsamlinger.

SGM giver i første kapitel en introduktion til, hvad der venter læseren i de øvrige kapitler, og øvelserne, som slutter dette og de øvrige kapitler, opfordrer læseren til selv at gøre sig nogle overvejelser over stoffet. Allerede i første kapitel introduceres en væsentlig del af det lexikologiske begrebsapparat. I andet kapitel tages ordet som selvstændig enhed op til diskussion, og skiftevis ud fra en lexikologisk og en lexikografisk synsvinkel giver SGM læseren et bredt billede af, hvad vi alt ved om ordene i sproget og kommer ind på en række centrale begreber og procedurer i forbindelse med den vanskelige betydningsbeskrivelse af ord, ligesom læseren introduceres til en lang række faglige termini som **synonymi**, **polysemi**, **homonymi**, **ordfelt**, **lemma**, **referens**, **intension**, **extension**, **hypo-** og **hyperonym** etc.

Tredie kapitel er viet orddannelsen. Her giver SGM en meget fylldig beskrivelse af orddannelsesinventaret og affixernes betydning i moderne svensk og af, hvorledes ord segmenteres i forskellige (typer af) morfemer. Gennemgangen er meget overskueligt opdelt efter de forskellige ordklassers orddannelsesforhold. Ved hjælp af en række eksempler får læseren formidlet en idé om forskellige orddannelses-typers syntaktiske konsekvenser.

Fjerde kapitel behandler under overbegrebet *fraseologi* verbers, substantivers og adjektivers syntaktiske valens i en relativt elaboreret form, så læseren får et godt indtryk af, hvor varieret et begreb *valens* er.

Og hermed er den mere teoretiske del færdig, idet femte kapitel behandler svenske ordbøger og deres meget forskellige former. SGMs lange pædagogiske erfaring kommer til udtryk i, at det er samme lemma *plan*, der er gennemgående i beskrivelsen af de forskellige ordbogstyper. Og det giver et godt grundlag at sammenligne de forskellige ordbogstyper på.

Det afsluttende kapitel formidler en interessant gennemgang af forskellige orddatabaseprogrammer, som giver læseren et spændende indtryk af, hvad databasebaseret ordforskning alt kan resultere i, og hvor hurtigt man kan hente oplysninger om sproget ud af databaserne. Endelig redegøres der for nogle af de problemer, der er forbundet med at bruge stavekontrolprogrammer.

Værket afsluttes med en række bilag, et stikordsregister samt en del nyttige litteraturhenvisninger, som pædagogisk rigtigt er knyttet til de enkelte kapitler.

Sammenfattende kan vi sige, at SGM besvarer det indledningsvis stillede spørgsmål og giver læseren en introduktion til centrale områder af moderne lexikologi og lexikografi på svensk.

II. Den kritiske anmeldelse

SGM annoncerer i forordet:

Den här boken är ett försök att i ett sammanhang beskriva såväl svenska ord och några av deras viktigaste egenskaper som svenska ordböcker och elektroniskt lagrade ordsamlingar. **Ordet lexikologi i bokens titel är avsett att täcka båda områdena.**¹

Allerede her melder den første skepsis sig hos den danske anmelder. For så vidt ham bekendt, skelnes der på internationalt plan skarpt mellem hhv. **lexikologi**, som dækker ordforrådet i bredeste forstand, og **lexikografi**, som dækker ordbøger i bredeste forstand. Set på denne baggrund er det pædagogisk meget uheldigt at putte de to områder ind under samme hat, for skal studenterne beskæftige sig med videreførende litteratur, må de tro at lexikologi er overbegreb for begge områder, og det stemmer ikke med faglitteraturens egen afgrænsning (fx Schwarze/Wunderlich (1985), Lyons (1977), Viehweger (1977), HSK 5, Bußmann (1990)). Dermed være ikke sagt, at der er vandtætte skodder mellem områderne, slet ikke, men det turde være vigtigt at formidle studenter, at det er to meget forskellige måder, at betragte og behandle sprog på. Tidligere professor i tysk ved Handelshøjskolen i København, H.-P. Kromann, formulerede det engang således: Lexikografien stiller spørgsmålene, lexikologien forsøger at besvare dem. – I en evt. senere udgave bør der tages hensyn til dette i valg af titel og undertitel.

Gennemgang af de enkelte kapitler

Ad kapitel 1:

Vad kan man när man kan ett ord? har form som en art introduktion til de områder, SGM tager op i bogen. Med udgangspunkt i, hvad en person med svensk som fremmedsprog skal tilegne sig, for at beherske

---

¹ Min fremhævelse.

svensk på modersmålsniveau, giver SGM et eksempel på det for lexikologien helt centrale begreb **ordfelt**. Dernæst kommer SGM logisk nok ind på vigtigheden af at kende til dannelsen af sammensætninger med og uden fugeelementer, og dermed er ordniveauet introduceret. Som det næste følger sætningsniveauet, som ifølge SGM hører til grammatikkens område. Men

det finns också speciella regler som hänför sig till enstaka ord eller grupper av ord. Man talar om ordens **fraseologi**, eller ibland om deras **valens**.
(op.cit. 8)

Og her blev anmelderen forvirret og måtte en tur i ordbogen. Det skyldtes naturligvis ukendskab til svensk, hvor fraseologi tilsyneladende har to betydninger.² Dels kan det betyde fri syntagmering, herunder sætningsdannelse, og det kan fint kobles med valens, dels kan det betyde noget med faste forbindelser, herunder idiomatik, og det er tillige den internationale betydning af ordet (Burger (1982), Fleischer (1982), Cowie (1994)), men her går det ikke at tale om valens. Seks linier længere nede i det samme afsnit står flg.:

Man måste känna till viktiga fraser som *gata upp och gata ner*, och man måste behärska s.k. **idiom** (uttryck med inte förutsägbar betydelse som *mannen på gatan*...)
(op.cit. 8)

Problemet er her, at det, ikke mindst da værket er en lærebog, bør pointeres nøje, hvad der egentlig menes med hhv. fraseologi, valens og idiomatik, og desuden, at hvis man ønsker videreførende litteratur på udenlandsk, så kan det, hvis det er de syntaktiske fraser, man leder efter, være **valens/dependens** man skal søge under, mens man (groft sagt) skal søge under **fraseologi** el. **idiomatik** hvis det er de faste forbindelser man vil vide noget om. I det mindste bør det nævnes i en fodnote.

SGM fortsætter lettere causerende med at nævne, at modersmålsbrugeren ved, hvad man associerer med et ord, hvilke bibetydninger ordet har. Det hedder så videre, at hvis det er *starka* bibetydninger, så er det overførte betydninger. Det mener jeg kan udtrykkes klarere, idet en overført betydning vel ikke nødvendigvis er en bibetydning, men snarere er udtryk for, at man har taget et eller flere af et begrebs semantiske træk ud og brugt dem om noget andet (overført dem til noget andet) og derved skabt en ny betydning, som indholdsmæssigt er beslægtet det ord eller begreb, det er taget fra. Ved bibetydning forstår jeg følgelig det, som SGM indleder afsnittet med, nemlig noget man associerer med noget. Det gælder fx de sammensætninger som

² Jf. Norstedts Stora Svenska Ordbok. Esselte Studium. Göteborg 1986 (som SGM er medforfatter til).

SGM nævner: *gatflicka* og *gatpojke*, som vel også på svensk giver negative associationer og hvor *gat-* naturligvis er overført i og med at ikke hele betydningen af lexemet *gata* er indeholdt i betydningen af *gat-*.

Som det næste går SGM kort ind på at ord kan have forskellig **stilværdi**. Eksempelvis kan visse ord ikke anvendes så godt i formelle eller højtidelige situationer, idet de er *ganska men inte helt synonyma* (s. 9, hvor *synonyma* ikke forklares). I umiddelbar forlængelse heraf fremhæves begrebet **motsatsord** (men uden at give terminus technicus: **antonym**), som pga. modsætningerne også har forskellige muligheder for at forbindes med andre ord.

Sammenfattende mener SGM, at man for at beherske et svensk ord på modersmålsniveau skal have viden om:

- 1 ordets uttal och böjning
- 2 ordets huvudbetydelse, inte minst i relation till ordets "grannar"; ev. synonymer og motsatsord till ordet; ordets stilvärde
- 3 ordets bibetydelser och s.k. överförda betydelser
- 4 hur ordet förändras när det ingår som led i sammensättningar
- 5 ordets fraseologi; idiom som ordet ingår i op.cit. 10)

Hvad der undrer anmelderen er, at når nu afledning optager så stor en del af bogen, hvorfor er det så ikke nævnt som et punkt, når nu sammensætninger er det? Desuden burde vel også et ords faglige tilhørsforhold medtages som et punkt, ikke mindst når stilværdi er medtaget. De ville begge med fordel have kunnet været medtaget under betegnelsen **sprogbrug**. Men selvfølgelig kan og skal man ikke komprimere hele bogens indhold ned til første kapitel. Til gengæld bør der strammes op på sprogbogen, så den fra begyndelsen bliver mere præcis.

Ad kapitel 2

Det er temmelig uklart, i hvilket omfang terminologi og metode er lexicografisk orienteret. I hvert fald synes jeg det virker underligt ikke at bringe begrebet (og termen) **lexem** i den lexicologiske del, men i stedet bruge **lemma**, som er entydigt ordbogsorienteret. For det første er der den ulempe, at **lemma**, når begrebet defineres som 'ordet i sin grundform', ikke nødvendigvis passer med lexicografisk praksis. Fx anføres for stærke verbers vedkommende ofte bøjningsformer som lemma (NSSO = **døg** se **dø**), lige som LEXIN anfører verber i præsens som lemmata. Derudover lemmatiserer en del ordbøger ordgrupper såvel som **affixer**. For det andet bruges **lemma** ikke i lexicologisammenhæng, men i lexicografisammenhæng. For det tredje råder vi som nævnt over begrebet **lexem**, som anvendes både i en bred og i en snæver betydning. I den brede betydning dækker

lexem cirka over det vi forstår ved et **ord** el. en **ordgruppe** (inklusive bøjningsformer). I den snævre dækker det de enkelte **betydninger** (inklusive bøjningsformer). Endelig synes jeg at lemmabegrebet afsporer det egentlige ærinde med afsnittet, idet ordgrupper (herunder løse sammensætninger) set fra et lemmasynspunkt er problematiske, hvorimod det ikke gælder i samme omfang set fra et lexemsynspunkt, hvor ordgrupper er lige så gode lexemer som simplexord. Som en konsekvens af sit synspunkt viger SGM uden om en lexikologisk set grundlæggende diskussion om, hvad et ord/lexem egentlig er:

För vår framställning spelar det inte så stor roll om man betraktar *tycka om* som ett eller två ord, och vi avstår från att ta ställning i frågan.
(op.cit. 13)

Det er efter min opfattelse uheldigt, dels fordi det er centralt for lexicologien som fagområde, dels fordi bogen er en introduktion til lexicologi, oven i købet på læreanstaltsniveau. Dette sidste begrundes vel nærmest, at en undervisningsbog er problematiserende og ikke det modsatte. (Savnes: afsnit om lexemstruktur, herunder lexikalisering).

Kapitlets næste hovedafsnit behandler ords **betydningsbeskrivelse**. Her introduceres med håndværksmæssig kyndighed centrale begreber som **extension**, **intension**, **referens**, **prototype**, **hyponym**, **hyperonym**, **synonym**, **modsetningsord** (**antonym** nævnes heller ikke her!), **vaghed**, **betydningskomponenter** og **semantisk felt**. Det er dog ikke helt klart, om gennemgangen sigter mod betydningsbeskrivelse til lexicografiske formål eller til lexicologiske eller evt. andre formål. Gennemgangen fremstilles tilsyneladende primært på lexicografiens præmisser, idet afsnittet stort set kun gennemgår (traditionelle) principper for ordbogsdefinitioner, uden at diskutere hvilke konsekvenser fx forskellige målgrupper kan få for den måde, betydningsbeskrivelsen udformes på. Der burde måske tillige gøres opmærksom på at ordbogsdefinitioner ikke behøver være betydningsbeskrivelsens eneste formål. Der nævnes således intet om ords kombi-nabilitet og om, hvilke værktøjer der er til rådighed til at fastslå den. Ej heller om, hvordan semantiske træk findes og problematiseres. **Synonymibegrebet** udfoldes på en god måde, så det klart fremgår, at det ikke er nogen simpel sag at håndtere begrebet. Men når SGM senere i afsnittet skriver:

Synonymer – eller snarare pseudosynonymer – och motsatsord till ett visst ord spelar en viktig roll i ordets betydelsesbeskrivning. Viktiga är också ord som utan att vara hel- eller halvsynonymer har vissa betydelselement – man talar om **komponenter** – gemensamma med det angivna ordet.
(op.cit. 17)

tror jeg, at den uheldede læser bliver forvirret. For hvordan er på den ene side relationerne mellem hhv. 'pseudosynonymer' og 'hel- og halv-synonymer' (som ikke forklares) og på den anden side 'pseudosynonymer' + 'hel- og halvsynonymer' og så ord, som har visse betydningselementer fælles. På dette sted havde jeg gerne set dels en skelnen og forklaring af begreberne mellem hhv. semantisk felt, begrebsfelt og ordfelt (som altså ikke er synonyme). Ydermere ville det være en fordel for studerende, hvis de blev gjort bekendt med den internationalt udbredte terminologi på området (fx **sem** for betydningskomponent).

Jeg finder det til gengæld højst relevant, at begrebet **stilværdi** tages op i forbindelse med synonymibegrebet, da den sammenhæng sætter stilbegrebet i relief. Men det er ærgerligt, at hele dette også for ordbøger meget vigtige og tillige meget følelsesbetonede emne ikke forklares nærmere, og at diskussionen om, hvad stilværdi egentlig er, ikke tages op. Især set fra et fremmedsprogssynspunkt er det vigtigt at vide hvor, hvornår og hvorledes et lexem bruges. Jeg savner således dels en stillingtagen fra SGMs side til begrebet **stilværdi**, dels en markering af, at det ikke er noget 'naturgivent' med betonfaste klassifikationer og klare kriterier. Desuden ville stilværdibegrebet have kunnet perspektivere begreberne **overført betydning**, **bibetydning** og **association** fra første kapitel. I denne sammenhæng bør det måske nævnes, at en kort diskussion af de for såvel lexicologien som lexicografien centrale begreber som **denotation** og **konnotation** formentlig kunne have hjulpet den studerende til at få bedre hold på dette vanskelige stof. Ydermere kunne det have skabt en god sammenhæng til afsnittet om **polysemi** og **homonymi**, eftersom SGM vælger at anskue metaforisk betydning i denne sammenhæng. Her underer det imidlertid, at der ikke foretages en reference til begrebet **overført betydning** i foregående kapitel.

Dikotomien **polysemi/homonymi** forklares på traditionel vis ud fra kriteriet $\pm$ beslægtethed, og det er meget positivt, at polysemi på grundlag af overførthed gennemgås for forskellige ordklassers vedkommende, lige som overførthed på grundlag af **metonymi** exemplificeres på samme måde. **Homonymi** forklares yderligere ved sammenfald i ydre. Men det gælder jo også for **homografi** (og **homofoni**), som burde have været introduceret og forklaret, måske med en reference til s. 97, hvor det sættes ind i en ordbogssammenhæng.

Ad kapitel 3:

Det forekommer meget positivt, at orddannelsen (omsider) har fået en prominent plads i et lexicologisk/lexikografisk værk. Der findes trods

alt næppe en sætning, hvor ikke der forekommer eksempler på orddannelse. Dette stiller til gengæld også særlige krav til præsentationen af dette område, idet den hyppige brug af orddannelse i kommunikationen antyder, at orddannelsen har en vigtig kommunikativ funktion (eller måske flere). Men der savnes generelt en stillingtagen til orddannelsens funktioner, som i Fleischers terminologi hedder hhv. nominationsfunktion (benævnelsesfunktion) og syntaxfunktion, hvor syntax skal forstås som syntaktisk strukturering af teksten i bredeste forstand. Og eftersom der gives gode litteraturhenvisninger til orddannelsesinventaret, behøver SGM strengt taget ikke gentage mekanisk, hvad der står i de nævnte værker. Selv om der er mange gode tilløb til det, fx s. 47f og 58, hvor eksempler på indholdsmæssigt synonymiske (ikke synonyme!), men udtryksmæssigt forskellige udsagn vises som indbyrdes konkurrerende former, savnes som nævnt en mere samlet og udførlig beskrivelse af koblingen mellem orddannelse og syntax.

Min anden hovedanke mod dette afsnit er, at der henset til målgruppen burde gøres mere ud af at introducere begreberne **produktivitet** og **diakroni**, da der er sket mange og stærkt forvirrende sammenblandinger af disse begreber. Således kunne mange fejl og misforståelser have været undgået, hvis indlånsfaktoren havde været taget i ed. Særlig åbenbar er denne mangel s. 29f, hvor SGM fremdrager morfemet *-stru-* som eksempel på et svensk! morfem, der kan suffigeres af suffixet *-era* og præfigeres af eksempelvis *in-*, *de*, *kon-*. Og eftersom disse affixer findes i andre svenske ord og eftersom *-stru-* følgelig ikke er en enlig svale, lyder ræsonnementet, er der her tale om svensk orddannelse, ihvorvel *-stru-* er vanskeligt at tilkende en svensk betydning, hvorimod det latinske morfem *-stru-* er mere genemskinneligt! Jeg må indrømme, at jeg har svært ved at forstå, at en så erfaren sprogvidenskabsmand som SGM kan skrive disse ting. Læst med det venlige øje er der tale om en voldsom og meget personlig omfortolkning af begrebet produktivitet. Fremstillingen ville have vundet ved en klarere skelnen mellem begreberne **produktivitet**, **aktivitet** og **uproduktivitet** på den ene side og **diakroni**, **etymologi** på den anden side. For efter min (og SAOBs) bedste formening, er *de-*, *in-*, *kon-*, *obstruere* indlånt i svensk i netop denne form, og forsvensket med suffixet *-era*. De er således ikke produktive i moderne (eller for den sags skyld ældre) svensk, men adapterede, indlånte former. Beslægtet hermed er også det forvirrende afsnit om "nyare svenska suffixavledningar" (s. 66ff), idet de nævnte suffixer dels er indlån (i formen!), dels er adapterede (tilpassede), dels er ægte svenske (få!). Om der også optræder oversættelseslån, kan jeg ikke afgøre, men måske *trendig*? Sjovt nok nævner SGM, at mange af formerne, især *-or* og *-ion/-sion/-tion* hører til ord, der er indlånt i afledt form!

Derfor undrer den gennemgående inkonsekvens mig meget. Generelt er afsnittet derudover præget af mangel på præcision. Eksempelvis nævnes i forbindelse med suffixet *-skap* afledningen *sällskap* i sammen med *fiendskap*, *broderskap*, *prästerskap*. Selv om SGM nævner, at suffixet ikke er særskilt produktivt (hvad der så end måtte menes med *särskilt?*), bør *sällskap* og *prästerskap* ikke parallelliseres, da der ifølge NSSO og SAOB ikke findes noget substantiv *säll* på nusvensk, som er synonymt med *säll-* i *sällskap*. Konklusionen på ovenstående må være, at den studerende, der læser orddannelseskapitlet ukritisk, er ilde faren i metodisk henseende og ikke vil være fortrolig med nogle basale funktioner og måder at inddele og systematisere orddannelsesstoffet på.

Ad kapitel 4:

I valenssammenhæng er det lidt fåget at snakke om, hvilke led der er obligatoriske, og hvilke led der er fakultative, når ikke de betingelser, under hvilke de realiseres, nævnes. Implicit fremgår det, at der er tale om sætningsplanet, men det nævnes ikke. Det er jo fx ikke ligegyldigt, hvilken kontekst det drejer sig om. Der kan således næsten altid genereres en kontekst, hvor også obligatoriske led udelades. Det må derfor anses for uomgængeligt at operere med en konstant kontekst som grundlag for afgørelse af valens. For germanske (og sikkert også romanske og slaviske) sprog tages der i reglen udgangspunkt i en negerbar, deklarativ sætning i præsens (som derudover ikke må være svar på et spørgsmål). Der tales ydermere om valens som var det noget naturgivent, der bare skal beskrives. En problematisering af emnet med lidt diskussion af, hvad der skal og kan forstås ved begrebet, ville give den studerende en bedre basis for en kritisk betragtning af valens og andre syntaxog kasusrollebaserede informationstyper set fra en lexicografisk synsvinkel.

Det er til gengæld positivt, at der i forslaget til hvorledes valensangivelser kan se ud i ordbøger, også er angivet fakultative led indledt af præposition, da de især for personer med svensk som fremmedsprog er umulige at slutte sig til logisk. Men at sige, at valensangivelsen for fx *ge* (da. *give*) bør se ud således: *ge ngn ngt; ge ngt till/åt ngn* – er lidt overdrevet, for det kommer vel i sidste ende an på de behov, ordbogen skal opfylde for en el. flere målgrupper.

Det er ikke helt klart i hvilket omfang ledstilling eller position kan eller skal aflæses af valensangivelserne. For verbet *ge* er ledstillingen for en deklarativ sætning i præsens/præteritum angivet med det indirekte objekt (dativobjekt) før det direkte objekt (akkusativobjekt), ligesom alternationen med præpositionalobjekt efter det direkte objekt

er oplyst. Det tyder på, at ledstilling kan aflæses af eksemplet. Men ved eksemplet – *berätta berätta (om) (ngt) (för ngn); berätta (om) (att+SATS) (för ngn)* – kommer man i tvivl på to fronter. Dels er det uklart, om ledfølgen er kanonisk, dels er relationerne mellem de fakultative led ikke indlysende. Således skulle man ifølge angivelserne kunne danne konstruktionerne:

- 1 Han berättar
- 2 Han berättar om
- 3 Han berättar sagan
- 4 Han berättar händelsen
- 5 Hun berättar om händelsen
- 6 Hun berättar för översten
- 7 Hun berättar om för översten
- 8 Hun berättar händelsen för översten
- 9 Hun berättar om sommarlovet för översten

men de er formentlig ikke alle mulige eller lige gode. Som nævnt er det uvist, om ledfølgen er kanonisk, så det ikke er muligt at sige:

- 10 Hun berättade för översten om sommarlovet

En større klarhed kunne have været opnået ved at opløse de mange fakultative led i det ene mønster til få fakultative i flere mønstre. Under alle omstændigheder skal der udfoldes en meget høj grad af præcision, når valensmønstre skal beskrives.

Det er positivt, at også adjektivvalens har fået en plads. Det havde været ønskeligt med lidt mere information om valens ved afledning af participier, dvs. om den verbale valens nedarves i fuldt omfang eller om der er restriktioner og i givet fald hvilke.

Til gengæld er det meget problematisk at sammenblende begrebet **fraseologi** (hvis internationale betydninger burde nævnes, især da bogen er en indføring i lexicologi og som lærebog gerne skulle være videreførende) med valensbegrebet, da de (i hvert fald uden for Sverige) er usammenlignelige størrelser. Valens står generelt for noget primært syntaktisk. Og det er også valensen, der behandles af SGM, mens fraseologien i dens internationale betydning faktisk nærmest overses. Dette er så meget mere underligt som bogen bl.a. også har et lexicografisk-pædagogisk sigte. Og et af lexicografiens og den ikke-modersmålsvenskes største problemer er hhv. præsentation og indlæring/afkodning af fraseologiske (altså ikke-forudsigelige) forbindelser. Der er dog en ansats til at optage problemet i og med at valensleds 'formkrav' nævnes.

Ad kapitel 5:

Der synes at være en vis sammenhæng mellem lexikologidelen og ordbogsdelen, idet det begrebsapparat, der introduceredes i lexikologidelen nu bliver perspektiveret i ordbogsdelen. Samtidigt kommer imidlertid også manglerne til udtryk, ved at den studerende må mangle nogle kriterier til at bedømme dels ordbøgernes oplysningstyper, dels de anførte oplysninger. Således ville en grundig diskussion af termene **ordfelt**, **begrebsfelt** og **semantisk felt** givetvis have skabt en bedre baggrund for kritisk stillingtagen til det præsenterede ordbogsmateriale.

Det er imidlertid positivt og instruktivt, at de(t) samme ord gennemgås i forskellige værker, da værkerne derved profileres stærkere og der kan udledes principper af såvel lexikografisk som -logisk art. SGM mener fx ved definitionen af *plan* i SAOB at den kan være noget kringlet, men at man skal ihukomme, at den skal dække alle betydninger over en lang periode og han sammenligner med en lovtæst. Men sammenligningen er kun delvis berettiget, for hvor ordbogen tilstræber en meget høj grad af præcision, der optimalt skal udelukke flere end een tolkning af ordet, så skal lovtæsten være så vag, at den levner plads til indfortolkning af mange forskellige konkrete tilfælde. Lovens smuthuller fremkommer nemlig først og fremmest der, hvor lovtæsten er for præcis eller selvfølgelig der, hvor tilfældet ikke er formuleret. Der er således tale om forskellige former for præcision.

Afsnittet om stavekontrolprogrammer, deres utilstrækkelighed og hvordan de kunne være virker malplaceret, idet det ligger uden for det egentlige pædagogiske sigte med bogen, og derfor tager lidt for meget plads op. Den orddelingsdiskussion, der tages op, kunne med fordel have været ført i opgavedelen, hvis den overhovedet hører hjemme i et værk af denne karakter.

Derimod er afsnittet om korpus- og datamatstøttet lexikologi relevant, omend det burde have været langt mere udbygget for at virke som 'appetitvækker'. Især ville en redegørelse for dikotomien **paradigmatik/syntaxmatik** (som burde have været introduceret fra starten og kunne have perspektiveret kapitlerne 2 og 3 især) kunne have fungeret som et godt middel til at introducere studenterne til sprogvidenskabens forunderlige verden (vel at mærke set fra et strukturalistisk synspunkt).

Sammenfatning

Som det er fremgået, er det generelle indtryk, at værket burde strammes op mht. den faglige systematik og terminologi, lige som værket

set som lærebog på universitetsniveau burde problematisere mere. En klarere adskillelse mellem lexicologi og -grafi på det teoretiske plan ville eliminere en del af de uklarheder, der fremkommer ved, at det ikke altid fremgår, om en given lingvistisk operation foretages mhp. beskrivelse af sprog til indlærings- el. undervisningsformål, til afhandlingsformål eller til ordbogsformål. Desuden ville det hjælpe de studerende meget, om den internationale terminologi inden for de forskellige discipliner blev indført konsekvent og ikke som en vexlen mellem svensk (fx **motsatsord** over for **antonym**) og international sprogbrug. Endelig bør der anføres en langt fyldigere litteraturliste, især med udenlandsk/international litteratur om emnet.

På falderebet må jeg indføre et lille forbehold for den ret bastante kritik af værket, som jeg har fremført i denne anmeldelse. Og det er, at jeg ikke kender det undervisningsforløb, som *Svensk lexicologi* skal indgå i. Det kunne jo tænkes, at der er taget højde for de anmeldte kritikpunkter i undervisningsmateriale, som anmelderen ikke kender til. Derfor kan en del af kritikken sagtens være uberettiget.

Litteratur

- Bergenholz, Henning/Mugdan, Joachim 1979: *Einführung in die Morphologie*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Burger, Harald 1982: *Handbuch der Phraseologie*. Tübingen: Niemeyer.
- Bußmann, H. 1989: *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kröner.
- Cowie, Anthony 1994: Phraseology. In R.E. Asher (ed.): *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Vol 6. Oxford and New York: Pergamon.
- Fleischer, Wolfgang 1982: *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Fleischer, Wolfgang/Stepanowa, Marija D. 1985: *Grundzüge der deutschen Wortbildung*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- HSK 5 = *Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Hrsg. Franz Josef Hausmann et al. Berlin/New York: de Gruyter.
- LEXIN = *Svenska ord med uttal och förklaringar*. Stockholm: Norstedts. 2. upplagan, 1992.
- Lyons, John (1977): *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NSSO = *Norstedts Stora Svenska Ordbok*. Stockholm: Norstedts 1986.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien 1898-*. Lund: Gleerups.

- Schwarze, Christoph/Dieter Wunderlich 1985: *Handbuch der Lexikologie*. Königstein/Ts.: Athenäum.
- Thomsen, Knud Troels 1994: On the Hardships Involved in Creating a Labelling System for Usage Restrictions in a Comprehensive Monolingual Dictionary. In: *Euralex '94 Proceedings*. Amsterdam, 378-83.
- Viehweger, Dieter et al. 1977: *Probleme der semantischen Analyse*. Berlin: Akademie-Verlag.

Sven-Göran Malmgren

Svar till Knud Troels Thomsen

Min handbok *Svensk lexikologi* är i första hand avsedd att användas på lägre nivåer i den svenska universitetsundervisningen. Den bygger till stor del på svenska läroboks- och forskningstraditioner, inte minst på forskningstraditionerna vid min egen institution. De facktermer som introduceras förklaras i första hand med utgångspunkt från deras användning i svenskan, och om denna användning skulle skilja sig från användningen i t.ex. danskan eller tyskan har jag inte funnit det nödvändigt att ange detta särskilt – det är som sagt fråga om en handbok av introduktionskaraktär.

Allt detta kan synas självklart, men jag vill nog hävda, att Knud Troels Thomsen en och annan gång glömmer bort det i sin grundliga och på många sätt lärorika recension. Jag kan inte ta upp alla Thomsens synpunkter här utan koncentrerar mig i stort sett till de punkter där han är som mest kritisk.

1. Jag är väl medveten om att en inflytelserik skola i Tyskland – och även i Danmark – lägger stor vikt vid att lexikografin inte är en äkta delmängd av lexikologin, och jag medger gärna att det finns en del goda argument för denna ståndpunkt. Fullt så dominerande som Thomsen vill låta påskina är den dock knappast. Den franska tidskriften *Cahiers de lexicologie* tar t.ex. in många uppsatser om lexikografi, säkert även med sådana aspekter på lexikografi som enligt Thomsen faller utanför lexikologin. Vidare tillåter jag mig betvivla att frågan om förhållandet mellan *lexicology* och *lexicography* är en hjärtesak för särskilt många engelska och amerikanska lexikografer och metalexikografer. I det av Thomsen återopade, 900-sidiga verket av Lyons saknas f.ö. båda dessa termer i indexet; en sidhänvisning hade varit på sin plats.

2. Termen *lemma* är inte enbart lexikografiorienterad i den svenska traditionen, utan dess innebörd är där också den jag anger i min bok (f.ö. inte helt korrekt återgivet av Thomsen; se vidare Allén 1970:xvii och även Svensén 1987:250). Att kalla **dog** i en hänvisningsartikel **dog** se **dö** för ett lemma är enligt min bedömning främmande för svensk tradition, i varje fall ännu så länge. Termen *lexem* avstod jag från just på grund av den besvärliga flertydighet som Thomsen beskriver.

Jag är emellertid benägen att hålla med Thomsen om att en klarare åtskillnad mellan lexikologi och lexikografi hade varit till fördel för framställningen i kap. 2.

3. Thomsen ställer sig ytterst frågande till min argumentation för att *stru* i t.ex. *konstruera*, *obstruera* är ett morfem i *svenskan* (naturligtvis inte "ett svenskt morfem", etymologiskt sett). En mer uppmärksam läsning av s. 99–100 i boken hade kanske rätat ut hans frågetecken. Där framgår det nämligen tydligt, att den metod jag beskriver i det kritiserade morfologiavsnittet inte är något bisarrt påfund av mig utan den metod som användes i den stora frekvensundersökningen av svenskans ordförråd, i detta fall dess morfemförråd (redovisad i Allén et al 1980, där också metoden beskrivs ingående). Thomsen har förstås rätt att tycka illa om denna metod, men alternativet torde vara att lämna inemot hälften av ordförrådet oanalyzerat. Och att man hävdar att *konstruera* går att dela upp i morfem innebär självfallet inte att man förnekar att ordet är inlånat i sin helhet, bortsett från att det i någon mån försvenskats.

Thomsen skriver vidare att morfologiavsnittet präglas av "mangel på præcision". Hans enda exempel bevisar dock inte detta; det jag säger är bara att suffixet *-skap* har betydelsen 'grupp (av personer)' i bl.a. orden *sällskap* och *prästerskap* (*fiendskap* nämner jag inte i detta sammanhang), ett, tycks det mig, ganska okontroversiellt påstående, som f.ö. inte motsägs utan tvärtom stöds av SAOB (artikeln *-skap*). Hur det av SAOB framgår att det inte finns något relevant substantiv *säll* (e.d.) är oklart; det senaste hittills publicerade bandet slutar med artikeln *stå*. F.ö. är faktiskt – detta är inte relevant för mig men möjligtvis för Thomsen – rotmorfemet (eller restmorfemet) i *sällskap* etymologiskt besläktat med det personbetecknande substantivet *sälle* (och naturligtvis med *gesäll*). Jag kan inte finna annat än att påståendet om bristande precision är obelagt.

Thomsen skriver till sist om ordbildningskapitlet, att den studerande, som läser det okritiskt, inte blivit förtrogen med "nogle basale funktioner og metoder at inddele og systematisere orddannelsesstoffet på". Han syftar bl.a. på att jag – medvetet – försökt åstadkomma en nästan rent synkron framställning och tonat ned de diakrona aspekterna. Även om detta torde vara legitimt efter, låt oss säga, Saussure, kan jag i viss mån förstå den kritiken. Men den försvagas enligt min mening av att Thomsen själv ställer sig avvisande till en metod, som är basal i den väsentliga meningen att den framgångsrikt använts i en av de största frekvensundersökningar av ett enskilt språks morfemförråd som någonsin genomförts (jfr ovan).

4. Till Thomsens kritik av kapitlet om valens kan det sägas, att jag med mina exempel naturligtvis inte hade ambitionen att skriva artiklar färdiga att tas in i en valensordbok. Men jag är beredd att ge Thomsen rätt i att ett avsnitt om kollokationer och fraseologi – i internationell mening – saknas.

5. Det är inte så mycket att säga om den kortfattade behandlingen av "kapitel 5" (läs "kapitel 5 och 6"), dvs. kapitlen om ordböcker, lexikala databaser m.m. (ungefär 40% av boken). En sak vill jag dock ta upp. Thomsen skriver, att "Afsnittet om stavekontrollprogrammer /.../ virker malplacert". Ja, om det enbart hade handlat om stavningskontrollprogram hade jag hållit med. Men avsnittet om (den triviala) stavningskontrollen tjänar faktiskt bara som introduktion till det långt intressantare problemet med automatisk lemmatisering. Och det avsnittet har jag tagit med dels därför att det ger möjlighet till tillämpning av mycket tidigare stoff – lemmabegreppet, homografi, fegemorfem –, dels på grund av den fascinerande upptäckten, som Fred Karlsson (1992) nyligen gjort, att ett bra lemmatiseringssystem kan analysera nästan alla okända sammansättningar entydigt, vad gränsen mellan för- och efterled beträffar.

Trots att jag menar att en del av Thomsens kritik kan tillbakavisas vill jag till sist säga att jag uppskattar hans recension. Den ger åtskilliga tips om utvidgningar och förbättringar för en ev. andra upplaga, och den visar inte minst att det är fruktbart med recensioner över nationsgränserna (samtidigt som jag med mitt svar hoppas ha visat att något försiktigare formuleringar just av detta skäl ibland kan vara påkallade).

Litteratur

- Allén, Sture 1970: *Nusvensk frekvensordbok* 1. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Allén, Sture et al. 1980: *Nusvensk frekvensordbok* 4. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Karlsson, Fred 1992: SWETWOL: A comprehensive Morphological Analyser for Swedish. I: *Nordic Journal of Linguistics* 15, 1–45.
- Svensén, Bo 1987: *Handbok i lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbetet*. Stockholm: Esselte Studium & Tekniska nomenklaturcentralen.

Kjell Ivar Vannebo

Tor Guttu (red.): *Norsk illustrert ordbok. Moderat bokmål og riksmål*, Oslo: Kunnskapsforlaget 1993.

Norsk illustrert ordbok (NIO) er, som undertittelen sier, en ordbok over moderat bokmål og riksmål. Den er på 1009 sider, men inneholder i tillegg et kort forord, en innledende veiledning og en oversikt over forkortelser og tegn som er brukt i ordboka. I forordet blir det opplyst at NIO bygger på manuskriptet til *Riksmålsordboken* (RO) som ble utgitt av Kunnskapsforlaget i 1977 med Tor Guttu som hovedredaktør. Dette manuskriptet er imidlertid blitt revidert og utvidet både m.h.t. antallet oppslagsord, antallet betydninger, definisjoner og eksempler. Den mest iøynefallende forskjellen er, som det også framgår av tittelen, at NIO inneholder illustrasjoner til en del av ordene. Videre gir NIO ikke bare opplysning om ordets betydning, men i mange tilfeller angis det også synonymer til de enkelte oppslagsordene. På tilsvarende måte som i RO blir det til slutt i ordartiklene også gitt kortfattede opplysninger om etymologi eller historisk opphav. Redigeringspråket i ordboka er riksmål.

NIO er så å si identisk med *Aschehougs og Gyldendals Store norske ordbok* (SNO) som ble utgitt på Kunnskapsforlaget i 1991 med Tor Guttu som redaktør. SNO ble utgitt som et supplement til Store norske leksikon og skiller seg ellers fra NIO bare når det gjelder layout og illustrasjoner.

Den innledende veiledningen i NIO er bygd opp på samme måte som i RO. Her får leseren først en oversikt over hvordan de enkelte ordartiklene er bygd opp, og deretter blir det i tur og orden gjort greie for bl.a. ordforråd, rettskrivning, oppslagsord og oppslagsformer, uttale, bøyning, definisjoner, eksempler, betydning(er), etymologi og synonymer. Et sentralt punkt i en ordbok som tar sikte på å beskrive en avgrenset varietet av norsk språk, er selvsagt spørsmålet hvordan denne varieteteten etableres og beskrives. NIO omfatter som nevnt egentlig to varieteter – moderat bokmål og riksmål. Disse beskrives her under ett, men det er samtidig i mange tilfeller skilt mellom dem både når det gjelder oppslagsordenes form (inklusive skrivemåte) og bøyning. Ord som er rene riksmålsformer, og som altså ikke er tillatt brukt innenfor den offisielle bokmålsrettskrivningen, er markert grafisk med en trekant (Δ), og de er skilt fra bokmålsformen med en loddrett dobbeltstrek:

Eksempel oppslagsord:

heire^Δ || **hegre**-*n*, -*r*
søtladen^Δ -*t*, -*dne* || -*laten* -*t*, -*tne*

Har riksmålet to varianter, mens moderat bokmål bare har én, er de oppført med *eller* (el.) imellom:

leppe el. **lebe**^Δ -*n*, -*r*
snø el. **sne**^Δ -*en*

Eksempel på bøyning:

rekvisitt -*en*^Δ || -*et*, -*er*
demme -*et*^Δ || *demte*
beruse -*et*^Δ el. -*te*

Dette leses altså slik at substantivet *rekvisitt* er felleskjønn i riksmål, mens det er nøytrum i bokmål. Verbet *demme* får preteritumsendelsen -*et* i riksmål, mens det får -*te* i bokmål. Ved *beruse*, derimot, har riksmål alternativt -*et* eller -*te* i preteritum, mens bokmål bare har -*te*.

Enkelte leksikalske varianter kan også være underlagt begrensninger av f.eks. stilistisk art. En slik "begrenset" variant er f.eks. formen *bjerg*^Δ, som er oppført som eget oppslagsord med henvisning til den vanligere varianten *berg*. Under artikkelen om *berg* opplyses det da videre at varianten *bjerg*^Δ forekommer i visse uttrykk som f.eks. *tro kan flytte bjerge*. Når det gjelder varianter av grammatiske morfemer, blir disse ført opp under bøyningsformene når det dreier seg om gjennomgående morfologiske trekk som i de siterte eksemplene ovenfor (*rekvisitt*, *demme*, *beruse*). Men grammatiske morfemer som er begrenset i bruk ved at de bare forekommer i visse stilistisk markerte uttrykk, har ikke status som bøyningsformer av ordet. Disse omtales derfor bare i forbindelse med eksempler på den markerte bruken inne i ordartikkelen. Et ord som insektnavnet *humle* har altså bøyningssendelsen -*n* i bestemt form entall, mens ordet opptrer med endelsen -*a* i det eneste eksemplet på bruk av ordet, som er det familiære uttrykket *la humla suse*. Et tilsvarende skifte har vi også ved substantiver som *bust*, *hulle*, *klo*, *luke*, *matte*, *mølle*, *nål*, *pære*, *stikke*, *ull*, som alle oppføres som (*e*)*n*-ord, men som likevel må eller kan ha -*a* i enkelte faste uttrykk: *slåss så busta fyker*, *legge noe på hylla* eller *hyllen*, *slå kloa eller kloen i en*, *luft i luka*, *holde seg på matta* eller *matten*, *få vann på mølla*, *ikke eie nåla i veggen*, *høy på pæra*, *kaste på stikka*, *være (av) samme ulla*.

Dette henger selvsagt sammen med at den varietetet som beskrives i denne ordboka, i utgangspunktet er en varietet der substantivene bare har to kjønn – felleskjønn og nøytrum. De stilistisk markerte *a*-formene som er gjengitt ovenfor, aksepteres egentlig ikke som bøyningsmorfemer ved disse ordene og er følgelig ikke innlemmet i selve

bøyningssystemet. Men samtidig finnes det også substantiver som kan få bøyningsendelsen *-a* i bestemt form entall innenfor denne varietetet. Bare *-a* har vi ved enkelte særnorske ordformer som *bu*, *farlei*, *øy* (ved siden av *bod*, *farled*, *ø*, som bare har *-en*) og ord med særnorsk og ofte familiært preg som f.eks. *bikkje*, *blære* (om person), *dille* (= *delirium*), *flyfille* (mens *fille* har *-n* eller *-a*), *gutu*, *julestri*, *jåle*, *katte*, *klype* (om hand), *kløne*, *ku*, *kule* (i uttrykk som *hele kula*), *møkk*, *skravlebøtte* (mens *bøtte* bare har *-n*), *slette* (i hoppbakke, mens *slette* ellers har *-n* eller *-a*), *smørje*, *snelle* (om person), *snappe*, *striskjorte* (mens *skjorte* bare har *-n*), *vårknipe* (mens *knipe* bare har *-n*). Hit hører også ord som bare forekommer i bestemt form, f.eks. *bakleksa*, *blåmyra*, (*på*) *hekta*, (*i*) *otta*, (*på*) *vidotta* og enkelte substantiverte adjektiver som *gamla*, *tjukka*, *vesla*. Videre er det en god del substantiver som har valgfritt *-en* eller *-a* i bestemt form entall. Det gjelder f.eks. *binne*, *bjørk*, *bløyte*, *brakke*, *brok*, *brygge*, *budeie*, *bukt*, *bygd*, *fele*, *hytte*, *jente*, *kjerre*, *kjerring*, *kleiv*, *kokke*, *krå*, *køye*, *lefse*, *løe*, *løype*, *merr*, *myr*, *not*, *rumpe*, *seter*, *skute*, *skøyte*, *smie*, *stue* (om *hus*), *tispe*, *ur*, *vik* (= *bukt*), *økt*. Dette betyr altså at det er tilløp til et trekjønssystem også innenfor denne varietetet, men at det først og fremst er restriksjoner av leksikalsk, stilistisk (og ideologisk?) art mot å akseptere en ytterligere utvidelse av *a*-formene. Den innledende veiledningen gir ikke opplysninger om prinsippene for denne genusvekslingen mellom *en*- og *a*-ord. Det er opp til leseren å finne ut av den ved å studere de enkelte oppslagsordene.

Det hadde i det hele tatt vært ønskelig at vi i veiledningen eller i en separat innledning hadde fått en kort systematisk oversikt over bøyningssystemet innenfor den normen – eller dobbeltnormen – som ordboka beskriver. Særlig hadde jeg ønsket en mer prinsipiell drøfting av den normen som skjuler seg bak begrepet 'moderat bokmål', og av forholdet mellom denne normen og riksmålsnormen. For å finne ut hva forfatteren legger i begrepet, må vi ty til definisjonen under oppslagsordet *bokmål* inne i ordboka. 'Moderat bokmål' defineres her som "bokmål som (i hovedsaken) ikke fjerner seg mer fra riksmål enn den offisielle rettskrivning krever", mens 'radikalt bokmål' defineres som "bokmål som gjennom tilnæringsformer fjerner seg påfallende fra riksmål, bokmål med nynorskpreg". Både den moderate og den radikale bokmåls-varietetet defineres altså i realiteten med basis i riksmålsnormen. Det betyr f.eks. at *a*-formene i bestemt form entall får status som 'moderate' eller 'radikale' alt etter om de er godtatt i riksmålsnormen eller ikke. Former som *bua*, *kua*, *binna* blir ut fra denne definisjonen "moderate" (eller riksmålsformer), mens de tilsvarende *a*-formene innenfor den offisielle bokmålsnormen normalt vil måtte oppfattes som "radikale" i forhold til de eksisterende sideformene på *-en* (*buen*, *kuen*, *binnen*). Et tilsvarende eksempel har vi i bestemt form flertall av nøytrumsord. Disse får normalt endelsen *-ene* i fellesnormen 'riksmål/moderat bokmål'. Unntak er ordet *barn*, som bare

har *-a*. Formen *barna* tilhører altså her den 'moderate' normen (fordi det er en akseptert riksmålsform), mens den samme formen må karakteriseres som den 'radikale' varianten innenfor offisielt bokmål, der sideformen på *-ene* utgjør den 'moderate' eller 'konservative' varianten.

Spørsmålet er vel om det i det hele tatt er hensiktsmessig å karakterisere en formvariant som 'moderat' eller 'radikal' når den ikke står i motsetning til en annen variant innenfor samme norm. Den siterte definisjonen av begrepet 'moderat bokmål' fører også lett til skiftende resultater over tid for hvilke former som karakteriseres som 'moderate'. I *Riksmål og moderat bokmål. En sammenlignende oversikt* (1973) regnet Brynjulf Bleken f.eks. nøytrumsformer som *dyra, garna, kjea, krøttera, nauta, trolle* med til 'moderat bokmål'. Den gangen var disse formene eneformer i bestemt flertall innenfor bokmålsnormen. Den offisielle rettskrivning "krevde" altså disse formene, og i en viss forstand kunne en si at de fjernet seg "minst" fra riksmålsnormen, og følgelig karakterisere dem som 'moderate'. Når derimot *-ene* seinere ble innført som alternativ hoved- eller sideform i offisielt bokmål, ble det en reell motsetning mellom to former, og av disse fjernet endelsen *-ene* seg minst fra riksmålsnormen. Følgelig ble denne endelsen den 'moderate' varianten, mens formene på *-a* fikk status som radikale former. Redaktøren av NIO kan selvsagt ikke bebreides for hvilke former andre har valgt å regne til den såkalte moderate bokmålsnormen, men nettopp fordi det er så pass mye uklarhet knyttet til begrepet 'moderat bokmål' som en separat norm, ville det ha vært ønskelig med en mer utførlig redegjøring i tillegg til den korte konstateringen i forordet om at "bokens moderate bokmål konstitueres av de moderate bokmålsformene (1993), slik de finnes i Bokmålsordboka og Tanums store rettskrivningsordbok (7.utg. 1989)".

Et annet punkt der riksmålsnormen og bokmålsnormen ofte skiller lag, gjelder skrivemåten av fremmedord og sammenskrivning eller særskrivning av ord. Det gjennomgående mønsteret er at fremmedord oftere skrives i samsvar med skriftbildet i det långivende språket i riksmål enn i bokmål. Vi får altså motsetninger av typen:

apache^Δ || apasje
 boulevard^Δ|| bulevard
 forsythia^Δ|| forsytia
 picnic^Δ|| piknik
 schnitzel^Δ|| snitsel
 scepter^Δ|| septer osv.

Dessuten har vi mange fremmedord der riksmålsnormen tillater bokmålsformen, men i tillegg også har en separat riksmålsform som f.eks. i :

cirkus^Δ el. sirkus
 jargon^Δ el. sjargong
 saxofon^Δ el. saksofon
 yo-yo^Δ el. jojo osv.

Når det gjelder sammensatte ord, har riksmål oftere sammenskrivning enn bokmål:

etterhvert^Δ|| etter hvert
 forlengst^Δ|| for lengst
 forøvrig^Δ|| for øvrig
 ihjel^Δ|| i hjel
 tilovers^Δ|| til overs osv.

Dessuten har vi mange tilfeller der riksmålet har sammenskrivning, men også tillater særskrivning som i bokmål:

avsted^Δ el. av sted
 forhånden^Δ el. for hånden
 ialt^Δ el. i alt
 idag^Δ el. i dag
 ifall^Δ el. i fall
 ifjor^Δ el. i fjor
 igrunnen^Δ el. i grunnen
 igår^Δ el. i går
 ivinter^Δ el. i vinter
 omenn^Δ el. om enn
 tilstede^Δ el. til stede
 værsgod^Δ el. vær så god osv.

Alt dette er det selvsagt opplyst om under de enkelte oppslagsordene, men mitt poeng er at på disse to områdene oppviser skrivemåten så systematiske forskjeller at det burde vært omtalt spesielt i innledning-en.

NIO gir som nevnt også opplysninger om *uttale*. Det opplyses i veiledningen at en bygger på *norsk standarduttale*, og at det forutsettes at "hovedtrekkene ved denne uttalen er kjent". Begrepet "norsk standarduttale" blir ikke definert nærmere i NIO, men det vises til *Norsk uttaleordbok* (1969) for nøyaktigere opplysninger om denne uttalevarianten. Denne uttaleordboka regner som kjent med at det eksisterer en landsgyldig uttalenorm med basis i skriftspråket og "den normaluttale som stort sett er rådende blant folk med høyere allmenndannelse i hovedstaden og andre byer på Østlandet". Egentlig er det altså det velkjente – og omstridde – begrepet "standard østnorsk" som her dukker opp under betegnelsen "norsk standarduttale".

Jeg skal ikke her gå inn på berettigelsen av å operere med en slik talemålsnorm, men bare peke på noen konkrete tilfeller der en bruker som følger veiledningen, kan være i tvil om uttalen av enkeltord. Samtidig som det forutsettes at hovedtrekkene ved "norsk standarduttale" er kjent, sies det i veiledningen at uttalen blir angitt når den "ikke gir seg ut fra skriftbildet." Men kriteriet om hvilken uttale som "gir seg" eller "ikke gir seg ut fra skriftbildet", er ikke alltid like lett å bruke i praksis. Det oppgis f.eks. at substantivet *lukt* uttales [lokt]. Dette blir gjort dels fordi skriftbildet skulle tilsi en uttale med [-u-] og dels for å skille substantivet fra det homonyme adverbet *lukt*, som ifølge NIO skal uttales med [-u-]. Ved verbet *lukte* finner vi derimot ingen uttaleangivelse. Skriftbildet skulle tilsi uttale med [-u-] også i dette ordet, men samtidig er det vanskelig å se noen grunn til at vokal-kvaliteteten skulle være annerledes her enn i substantivet. Går vi til *Norsk uttaleordbok* for hjelp, finner vi at [-o-] skal brukes både ved verbet og substantivet. Men dessuten finner vi her at adverbet *lukt* også kan ha [-o-]-uttale. Ved andre ord med samme fonologiske form, som f.eks. *bukt* og *bukte*, er det ikke angitt uttale i NIO. Holder vi oss strengt til veiledningen, skulle vi følgelig vente en uttale i samsvar med skriftbildet, dvs. [-u-]. Men slår vi igjen opp i uttaleordboka, finner vi at begge skal uttales med [-o-]!

Og hva med alle ord med såkalte stumme konsonanter i utlyd, som f.eks. *brød*, *land*, *kveld* osv.? Ingen av disse ordene har uttalemarkering, og det kan selvsagt tolkes slik at brukeren får følge sin egen talemålsnorm, men følger vi veiledningen slavisk, skulle disse strengt tatt uttales slik de skrives. Det er altså ikke alltid like enkelt å finne ut av hva som er "korrekt" uttale, og særlig vanskelig synes det å være for de brukerne som er så uheldige at de ikke har internalisert den forutsatte standarduttalen.

Det er for øvrig flere diskrepanser mellom uttalen i NIO og den uttalen som oppgis i *Norsk uttaleordbok*. Det synes imidlertid å være et gjennomgående trekk at i tilfeller der uttaleordboka angir alternative uttalevarianter, så velger NIO den varianten som enten svarer mest overens med skriftbildet i hjemlige ord som f.eks. *herd* [hærrd](= skulder), *ferdig* [færdi], eller den varianten som samsvarer mest med uttalen i opphavsspråket i fremmedord som f.eks. *jockey* [(d)sjækki], *konfeksjon* [känn-], *oktober* [åktåber]. Uttaleordboka oppgir her også variantene [hæ:r], [fæ:ri], [jå'kki], [konfeksjo:'n] og [åkto:'ber].

Ifølge opplysninger på omslaget inneholder NIO mer enn 60.000 oppslagsord. (Til jamføring kan det opplyses at Bokmålsordboka inneholder ca. 65.000.) Av disse er igjen ca. 1000 illustrert i form av strektegninger i marginen. Det betyr at ca. 1,7% av oppslagsordene er forklart med illustrasjoner i tillegg til selve definisjonene. Hensikten er selvsagt å supplere definisjonene av oppslagsordene med å vise hvordan tingen eller gjenstanden ser ut. Som regel står illustrasjonene i marginen rett ut for oppslagsordet, og alle er tekstet. Illustrasjonene er

enkle, tydelige og poengterte. I gjennomsnitt er det ca. én illustrasjon pr. side, men som bruker kunne en godt ha ønsket seg flere da de fungerer som et svært nyttig supplement til definisjonene, og da det fortsatt er god plass i margen. Illustrasjonene skiller seg fra tilsvarende illustrasjoner i SNO både m.h.t. plassering og utforming, og de forandringene som er gjort i NIO, har utvilsomt vært av det gode.

De aller fleste oppslagsordene er definerte, men i noen få tilfeller der ordet forutsettes å være selvforklarende, eller der betydningen gir seg fra ordet foran eller ordet etter, blir ikke oppslagsordet definert. Eksempler på slike selvforklarende ord er f.eks. adjektivene *knastørr* og *knekort*, som føres opp på denne måten:

knastørr; *k-e kvister // en k. artikkel [til knase]*
knekort; *k-e skjørter*

(// markerer skille mellom konkret og figurlig betydning.)

For å kunne vurdere definisjonene og inndelingen i ulike hovedbetydninger i en så omfattende ordbok som NIO, forutsettes det at en har brukt boka regelmessig over lengre tid. Mitt hovedinntrykk, som baserer seg på tilfeldige "søk" i boka, er likevel at definisjonene er klare, og at forfatteren følger en konsekvent linje i inndeling av de ulike betydningene. Eksempelene på ulike betydninger er også velvalgte. Men det "kvinnefraværet" som Arnbjørg Hageberg påpekte i SNO, synes å være like klart i NIO. I generelle eksempler er det pronomenformene *han*, *ham* og *hans* som dominerer, og sammensetninger som f.eks. *kvinnedag* og *kvinnediskrimering* mangler fortsatt (jf. Hageberg 1992:161). Av stor nytte for brukerne av boka er imidlertid angivelsen av bruksområde og stilpreg med betegnelser som f.eks. *fam.* (= familiært), *dial.* (= dialektisk), *foreld.* (= foreldet), *spøkef.* (= spøkefullt). Under oppslagsordet *broder* finner vi f.eks. oppgitt at det i betydning 1 'bror' brukes "bare *fam.*, i best. sg. *broder'n* min, din osv. bror: *jeg traff ikke ham selv, men fikk snakke med broder'n.*" Denne familiære bruken av ordet *broder* er f.eks. ikke registrert i Bokmålsordboka. På tilsvarende måte blir det i NIO under betydning 2 'mann i forholdet til en han er ånds- eller trosbeslektet med' opplyst at det også ofte brukes spøkefullt i uttrykk som f.eks. *hans broder i ånden*. Det samme uttrykket er også oppgitt i Bokmålsordboka, men her uten opplysninger om den spesielle stilistiske nyansen.

Ved en god del ord blir det som nevnt også listet opp synonymer. Disse kan være til hjelp både for å bestemme betydningen til selve oppslagsordet og for eventuelt å finne andre ord som har omtrent samme betydning, men som kan være mer dekkende i en gitt sammenheng. Det kan f.eks. være nyttig å få opplysninger om at til de to betydningene av ordet *intens* har vi synonymene "1. anspent, frenetisk, glødende, innbitt, konsentrert" og "2. fortettet, høy, inntrengende,

voldsom". Men det er selvsagt all grunn til å understreke veiledningens anbefaling om å være kritisk når det gjelder bruk av synonymene. Ellers kan man lett komme feil ut når man f.eks. leser at man istedenfor ordet *håpløs* kan bruke *dødsdømt*, at *ansikt* kan brukes istedenfor *person* og *pikk* istedenfor *bank*! I noen få tilfeller synes jeg også at tallet på oppgitte synonymer kunne ha vært begrenset, jf. f.eks. ordet *banal*, der det blir listet opp hele 18 synonyme adjektiver, og deriblant både *sjablonaktig* og *sjablonmessig*!

Samlet sett må *Norsk illustrert ordbok* karakteriseres som en godt laget ordbok. Som nevnt er både definisjoner og illustrasjoner spesielt gode, og den gir et vell av opplysninger for den som slår opp for å søke etter ulike bruksmåter eller etter det historiske opphavet til ordene. Mine innvendinger har først og fremst gått på at jeg har ønsket meg en mer systematisk redegjøring for de to normene som beskrives i denne ordboka, og for disse normenes status i det norske språksamfunnet i dag. I presentasjonen bak på omslaget heter det at "Norsk illustrert ordbok er en stor, illustrert ordbok som dekker de fleste behov som brukere av norsk språk måtte ha". Etter min vurdering er denne presentasjonen villedende, så lenge det ikke noe sted blir gjort greie for hvilken status de to språknormene har, og hvordan riksmål og moderat bokmål forholder seg til hva som er offisielt godkjent norsk språk.

Litteratur

- Hageberg, Arnbjørg 1992: Ordbruk og ordbok, kjønn og makt. I: Britt-Louise Gunnarsson og Caroline Liberg (utg.): *Språk, språkbuk och kön*, Rapport från ASLA:s nordiska symposium, Uppsala, 7–9 november 1991, 153–163.

Lars S. Vikør

D. Lulofs: *Noors-Nederlands Nederlands-Noors*. BoekWerk, Groningen 1993.

Nordmenn og nederlendingar som har vore interesserte i kvarandres språk, har til no hatt lite av ordbøker å hjelpe seg med. Det har rett nok sidan femtiåra funnest ei lommeordbok som gjekk begge vegar, men som i praksis ikkje rakk særleg langt – heller ikkje etter at ho vart utvida og gitt ut på Kunnskapsforlaget i 1981. Derfor er det eit stort framsteg at det i 1993 kom ut ei ny tovegs norsk-nederlandsk ordbok – redigert av nederlendingen D. Lulofs og produsert og utgitt i Nederland. Her har vi eit tilfelle av at det største språksamfunnet ser ut til å interessere seg meir for det minste enn omvendt. Det er ikkje det einaste teiknet: Det finst ei lærebok i norsk på nederlandsk, men ikkje omvendt!

Ordboka til Lulofs er eit framsteg på ulike måtar. For det første er det heilt nødvendig med nye og oppdaterte ordbøker med jamne mellomrom. Lulofs si ordbok er dessutan langt større enn forgjengarane sine (455 sider: 220 norsk-nederlandsk, 235 den andre vegen). Det er først og fremst fordi forgjengarane berre omfattar bokmål på den norske sida, mens Lulofs har inkludert både bokmål og nynorsk. På den måten har han laga eit pionerverk.

Lulofs har òg funne plass til ei innleiing med uttalereglar og grammatiske skisser. Da vender han seg til begge aktuelle brukarkategoriar og beskriv nederlandsk på norsk og omvendt. Positivt – fordi det er så sjeldsynt – er det at han bruker nynorsk som redaksjonsspråk i den norske delen. Men den primære målgruppa hans er nok nederlendingar, for forordet og dei praktiske opplysningane står berre på nederlandsk. (Men på innbretten i smussomslaget har han ei teikn- og forkortingsliste med både nederlandsk og norsk forklaring.)

I sjølve ordboka og i formoppstillinga i innleiinga bruker han + for å markere bokmål og * for nynorsk. Samformer merker han ikkje spesielt ut. Mens dei eldre ordbøkene berre førte opp konservative bokmålsformer og såleis usynleggjorde alle andre variantar av norsk, bruker Lulofs i prinsippet heile spekteret av rettskrivinga. Han markerer ikkje sideformer særskilt. Der det er formvalfriheit, viser han frå særformer til samformer, såleis frå bokmål *hv-* til *kv-*. Ikkje-offisielle riksmålsformer fører han opp med tilvising til dei offisielle formene. Til ein viss grad går han nok for langt i "samnorsk" retning: Han baserer seg heilt på trekjønnsystemet, også i bokmål, men nemner i innleiinga at hokjønnsformer i bokmål også ofte får hankjønnsbøyning. Han burde ha understreka dette sterkare og gitt døme på ord som typisk blir bøygd som hankjønn eller felleskjønn, og ord som typisk

får hokjønnsform. Han burde også ha fått fram at nynorsk har ein infinitiv på *-a*.

Ordtuvalet er altså rikare enn i dei tidlegare ordbøkene. Eit konkret mål på auken i ordmengd kan ein få i ei jamførande oppteljing. Mens Kunnskapsforlaget lommeordbok frå 1981 har 47 ord frå kvartal til kvitt, har Lulofs 82 – 7 er merka med stjerne, altså som "nynorsk". Men her er det ei feilkjelde: Ein del av desse orda står hos Kunnskapsforlaget berre under *hv-*. Tek vi ei meir "nøytral" strekning, **mistenksomhet-motor**, finn vi 81 ord hos Kunnskapsforlaget og 121 hos Lulofs, av dei 9 med stjerne. Jamvel om slike ord som **mjuk**, **mjøl** og **mjølk** med samansetningar kjem inn her, gir ikkje det så store utslag.

Likevel kan ein hevde at det ulike språkpolitiske utgangspunktet, at Lulofs prøver å dekkje begge målformene og heile rettskrivings-spekteret i motsetning til Kunnskapsforlaget, utgjer ei permanent feilkjelde i samanlikninga. Derfor prøver vi ei tilsvarande jamføring den andre vegen. I strekninga **impregneren-ingenieur** i den nederlandske-norske delen har Lulofs med 79 ord, Kunnskapsforlaget 58, og frå **overnemen** (overta) til **paardemiddel** (hestekur) har Lulofs 94 ord og Kunnskapsforlaget 64.

Dette burde i og for seg fortelje nok om den utvidinga som har skjedd, og som altså ikkje berre har med eit utvida perspektiv på den norske språksituasjonen å gjere. Av ord som Lulofs har med, men ikkje Kunnskapsforlaget (og som ikkje er typiske "nynorskord"), kan vi nemne **kven** ("finsk nordmann"), **kveppe**, **kvinnesak**, **kvitsnipp**, **molbo/molbu**, **molefonken**, **montre** (men ikkje *monter*), **moped**, **morges** (*i ~*), **morgonkvist**, **mosegrodd**, **moster**. Til gjengjeld har Lulofs stroke **kvinnehater**, **kvistbunt** og **mops**, og han har erstatta substantivet **mobb** med verbet **mobb**e.

Lulofs tek også ofte med uttrykk og ordsamband, noko det var dårleg med i forgjengaren. Under **kveitebrød** har han uttrykket *gå unna som varme ~*, under **kveld** har han *om ~en* og *til ~s*, under **mjøl**: *ha reint ~ i posen*, under **moro**: *det er ~*, *ha ~ av noe*, *for ~ skyld*. Alt dette manglar hos Kunnskapsforlaget. Tilsvarande forhold finn vi i nederlandske-norsk-delen, utan at eg skal gi eksempel på det her. Men sjølv sagt: Forrådet av uttrykk i språket er uuttømmeleg, og ingen leksikograf kan unngå å gjere eit stramt utval. At mange vil søkje forgjeves på det dei treng i augneblinken også hos Lulofs, er ikkje til å unngå.

Tydingane hos Lulofs verkar greie, sett i forhold til storleiken på ordboka. Men ein sjeldan gong byggjer han for ukritisk på Kunnskapsforlaget, som når han har overteke tydinga **linnengoed** (linvarer) for **kvitevarer**, utan å ta med den tydinga som er mest vanleg i dag ('kvitemaljerte elektriske hushaldsartiklar som kjøleskap, komfyrar og vaskemaskiner' – men den har ikkje *Nynorskordboka* heller, derimot *Bokmålsordboka*). Og så må vi nesten nemne at Lulofs

ser ut til å ha ei viss puristisk omsorg for det norske språket, jf. følgjande døme: "**anorexie slankesjuka, taxeren verdsette, teddy-beer bamse**". Ein nederlandsk brukar bør nok få vite at fremmed-orda også er vanlege på norsk. Men i dei fleste tilfelle får dei også vite det.

Trass i dei svakheitene eg har nemnt, og sikkert fleire for den som fingranskar ho, er Lulofs si ordbok eit stort framsteg, og i alle fall den beste som no finst mellom nederlandsk og norsk. Den kan absolutt anbefalast, sjølv om den som treng ei ordbok på eit avansert nivå framleis må bruke engelsk eller tysk som "mellomspråk" eller gå til dei store einspråklege ordbøkene. Ho har eit pent smussomslag i raudt, kvitt og blått, *men*: tittelen er ulikt formulert på omslaget, ryggen og på tittelsida. Det gjer det vanskeleg å vite korleis ein skal referere til ho.

Þóra Björk Hjartardóttir

Hrefna Arnalds, Ingibjörg Johannesen & Halldóra Jónsdóttir (red.) 1992. *Dönsk-íslensk orðabók*. Ísafoldarprentsmiðja hf., Reykjavík. 945 s.

1. Indledning

I 1992 blev der udgivet i Island en ny dansk-islandsk ordbog udarbejdet under redaktion af Hrefna Arnalds og Ingibjörg Johannesen som hovedredaktører samt Halldóra Jónsdóttir som medredaktør.¹ Bogen afløser den nu årgamle dansk-islandske ordbog af Ágúst Sigurðsson og er forlaget, Ísafoldarprentsmiðjas, tredje dansk-islandske ordbog og som det siges i forlæggerens forord er den også "den fuldstændigste af alle forlagets ordbøger" (s. xi) og dermed den hidtil fuldstændigste af alle dansk-islandske ordbøger.

Bogen er omfangsrig, selve ordbogen er på 945 tospaltede sider samt 32 indledende sider. Foruden forord, en liste over ordbogens medarbejdere, sponsorer og de anvendte leksikalske kilder indledes ordbogen med en meget kort men overskuelig vejledning i bogens anvendelse og et kort grammatisk oversigt (skrevet på islandsk) samt en kortere version på dansk. Derefter redegøres der for det lydskriftsystem der blev specielt udarbejdet til denne ordbog, dernæst følger en liste over de stærke og uregelmæssige danske verber, de mest almindelige forkortelser i dansk, samt de forkortelser og de betegnelser for stil og fagudtryk der bruges i bogen.

Bogens typografi er klar og bidrager til at brugeren hurtigt kan finde det han leder efter. Alle opslagsord trykkes med fed skrift der er lidt større end den øvrige tekst, fonetiske og grammatiske oplysninger med kursiv og alle eksempler med fed kursiv skrift. Stort set er bogen pæn af ydre men dog kan man finde for mange typografiske defekter, hvor af mange sikkert skyldes edb-bearbejdelsen af bogen. Det kan fx ses på side 92, 93, 191, 208, 380, 481, 495 (*ma^itre*) og 597 (*piber*).

2. Bogens målgrupper

Det siges i redaktionens forord at ordbogen "henvender sig til et bredt islandsk publikum, herunder elever i folkeskolens øverste klasser,

¹ Jeg vil sige tak til Elísabet Valtýsdóttir for sproglig assistance og til Guðvarður Már Gunnlaugsson og Veturlíði Óskarsson for nyttige kommentarer.

gymnasieelever og universitetsstuderende" (s. ix).² Selvom bogen først og fremmest henvender sig til islændinge tages der også hensyn til eventuelle danske brugere der ønsker at udtrykke sig på islandsk, idet man oversætter flere eksempler end hvis målgruppen blot bestod af islændinge. Man prøver altså at appellere til meget forskellige målgrupper som har meget forskellige forudsætninger, hvilket strider imod de dominerende leksikografiske principper, hvor målet er at lave én ordbog til hver gruppe (jf. Svensén 1987:19–20; Norling-Christensen 1991:19–21).

Det er klart at elevens behov er meget forskellige fra den jævne voksne brugers behov, for ikke at nævne den professionelle brugers behov. Det betyder at vil man tilfredsstille alle disse forskellige gruppers behov, så bliver ordforrådet i bogen meget varieret, alt fra de mest almindelige grundord til de mere avancerede fagord og udtryk. Det er urealistisk at tro at folkeskolens elever vil komme til at bruge bogen. Til den gruppe er den alt for stor og omfattende, og ikke mindst alt for dyr.³ Desuden klarer begyndere i sproget sig godt med de glossarer som alle de fleste lærebøger i dansk er forsynede med. Det er først senere at behovet for større og omfangsrigere værker vokser. I gymnasiet læses der dansk litteratur i faget dansk og stadigvæk har man lærebøger på dansk og andre nordiske sprog inden for gymnasiet og den højere uddannelse, selvom det rigtignok har ændret sig meget de sidste årtier, bl.a. fordi man har fået mere islandsk undervisningsmateriale. Det er derfor først og fremmest af denne gruppe ordbogen vil blive brugt, samt naturligvis af voksne brugere.

At man har valgt at udarbejde en stor og altomfattende ordbog som kan benyttes af alle uden særlige forudsætninger skyldes først og fremmest det forholdsvis lille marked i Island der gør at man ikke får lavet specielle ordbøger til hver enkelt gruppe. En anden årsag er ordbogens forbillede eller grundlag; den er baseret på Nudansk Ordbog (se s. vii) som kan opfattes som "den uundværlige "alt-i-en" ordbog for enhver bruger af det danske sprog" som det siges på Nudansk Ordbogs omslag (1986).

3. Nudansk Ordbog som grundlag

I de sidste år er det blevet mere almindeligt ved udarbejdelsen af oversættelsesordbøger at man "køber" en færdiglavet basis med fremmed-

² Dansk er et obligatorisk skolefag i Island, både i folkeskolen og gymnasiet. Endvidere er det første fremmedsprog med undervisningsstart i femte klasse (islandske skolers sjette klasse).

³ Ved udgivelsen af ordbogen var prisen knap 10.000 islandske kroner, dvs. omkring 900 danske kroner. Nu tre år senere tilbydes den til en noget lavere pris. I 1994 blev der så udgivet til en betydeligt lavere pris en forkortet version beregnet specielt til skoleelever.

sproget som kildesprog. Det har man gjort her, idet den nye dansk-islandske ordbog er baseret på Nudansk Ordbog (13. udgave 1986), som ovenfor nævnt. At starte et ordbogsarbejde med en færdiglavet basis har uden tvivl den fordel at man slipper for alt det besværlige arbejde med excerpering og valg af opslagsord og derfor sparer den metode megen tid. Men dog er det indlysende at man i et seriøst ordbogsprojekt ikke bare kan nøjes med at tage basen som den foreligger og overføre den uden at lave nogen ændringer. Det gælder måske ikke mindst når man tager en basis fra en ensproget ordbog, dvs. en ordbog hvor alle forklaringer er på samme sprog som kildesproget, og laver den om til en passiv tosproget ordbog, dvs. en oversættelsesordbog hvor man har forklaringer og ækvivalenter på et andet sprog, målsproget, som i dette tilfælde. Selv om begge disse typer af ordbøger bruges som hjælpemiddel til en klarere forståelse af kildesproget, hvor man søger betydningen af enkelte ord og udtryk, er det også den ensprogede ordbogs funktion at angive opslagsordets konstruktionsmuligheder i højere grad end hvad der er nødvendigt i tosprogede passive ordbøger (jf. Svensén 1987:82-91).

Dette har redaktionen af den dansk-islandske ordbog (herefter forkortet til DI) naturligvis været klar over under bearbejdelsen af Nudansk Ordbog (herefter forkortet til ND), som er beregnet for danskere, til en dansk-islandsk oversættelsesordbog beregnet for islændinge, idet der er blevet foretaget en del ændringer for bedre at kunne imødekomme målgruppens faktiske forudsætninger og behov. For hvert opslagsord bruges der islandske ækvivalenter og/eller det bliver grundigt forklaret, hvor man i Nudansk Ordbog ofte nøjes med eksempler. Her er to eksempler der viser dette:

DI:

kælebarn ... eftirlætisbarn, dekurbarn

ND:

kælebarn; den yngste søn var kælebarnet; haven er hans k.

DI:

mage II ... samstæður, sem á saman strømperne er ikke m.

ND:

mage II ...strømperne er ikke m.; ...

Men de mest iøjnefaldende ændringer finder man i ordforrådet hvor en del af opslagsordene er blevet sløjft, som fx alle personnavne og det meste af stednavnene, mens nye er blevet tilføjet, som fx et stort antal edb-ord, som det da også fremgår af ordbogens indledning. Noget andet iøjnefaldende er det faktum at en hel del ord, der anses for at være svære for islændinge at udtale, bliver lydskrevet. Andre

ændringer gælder ordbogsartiklernes strukturering og hvilke oplysninger der tages med for hvert opslagsord. Således har man udeladt diverse oplysninger der ikke er aktuelle for den islandske målgruppe og tilføjet andre. Således findes der i DI ingen oplysninger om opslagsordenes oprindelse, deres indbyrdes slægtskab og orddannelse som i ND.

4. Ordbogsartiklernes strukturering

DI følger stort set ND i strukturering af ordbogsartikler men dog har man foretaget visse ændringer der ofte leder til enklere og mere overskuelige artikler. Det medfører at man hurtigere finder frem til det man søger end i ND. Her hjælper typografien også idet den er betydelig klarere i DI end i ND, ikke bare på grund af størrelsen, men også på grund af større typografiske variationer af forskellige typer af informationer end man har i ND.

Opslagsordene ordnes i en streng alfabetisk rækkefølge og kun et enkelt ord ad gangen, undtagen i de tilfælde hvor man har ortografiske dobbeltformer eller to eller flere ord danner en semantisk helhed, dvs ordkombinationen er blevet leksikaliseret. Da optræder de som sammensatte ord på sin rette plads i den alfabetiske rækkefølge, fx optræder *slet-og-ret-tast* mellem opslagsordene *slethvar* og *slette* og *gør det selv-X* mellem *gør* og *gøre*. Størstedelen af disse ordforbindelser er af nyere dato og har udenlandsk oprindelse. Det gælder for de fleste at hver enkelt enhed ikke forekommer som et selvstændigt ord, som *pomme frite*, *bel canto*, *up to date*, *a la carte*, *enfant terrible* blot for at nævne nogle.

Sammensatte ord opføres altid som selvstændige opslagsord og her har vi en væsentlig ændring fra ND hvor de ofte ikke står selvstændigt men som underordnede opslagsord i en artikel hvor de har første led fælles med opslagsordets første led. Som eksempel kan der nævnes at sammensætninger med *yder-* som første led (*-beklædning*, *-dør*, *-grænse*, *-kant*, *-kvarter*) opføres under opslagsordet *yderbeklædning* i ND men de står alle som selvstændige opslagsord i DI. Selvfølgelig er det mere pladskrævende at opføre alle sammensætninger som selvstændige opslagsord med hver sin definition eller ækvivalent end som underordnede opslagsord, men samtidig mere i takt med målgruppens behov, hvor man ikke kan gå ud fra at sammensætningerne forklarer sig selv gennem hvert led, som man kan gøre i ensprogede ordbøger som ND. Det har været DI redaktionens mål aldrig at opføre mere end et opslagsord for hver artikel, med kun nogle få undtagelser hvor retskrivningen varierer, da står de to former side om side, begge to som opslagsord. Klar præsentation foretrækkes således frem for at spare plads, hvilket gør at man meget nemt og hurtigt finder de ord man

leder efter; de står der hvor man først søger – hvis de overhovedet er blevet taget med.

Dog har man her nogle få undtagelser hvad der gælder ord der forekommer kun eller især i flertal. De må søges under deres grundform, dvs. ental, selv om det ville være mere praktisk med direkte opslagsord. Her kan der nævnes eksempler som *briller* og *bukser* der næsten udelukkende bruges i flertal, undtagen i markerede tilfælde. Her er det bemærkelsesværdigt at der er blevet lavet om på disse opslagsord i DI. I ND opføres alle oplysninger om disse ord under opslagsformen i flertal og der henvises kun til dem under opslagsordene i ental, hvor det derimod er omvendt i DI. Her kan det knap nok siges at DI imødekommer brugerne, de finder ikke med det samme det de leder efter, men må søge videre. Men ser man bort fra disse tilfælde og eventuelt andre kan det bestemt hævdes at bogen er meget brugervenlig, som alle gode ordbøger bør være.

Man har valgt at gå en mellemvej med ordfledninger, idet enkelte, produktive suffikser og især præfikser står som selvstændige opslagsord, men samtidigt har man skåret betydeligt ned fra det man har i ND. Således har man i ND fx disse præfikser som selvstændige opslagsord: *be-*, *bi-*, *deci-*, *døds-*, *for-*, *fra-*, *hyper-*, *inter-*, *til-*, *u-*, *under-*. Af disse har man i DI kun beholdt *deci-*, *døds-*, *hyper-* og *u-*. Hvad der motiverer valget af præfikser og suffikser, foruden deres grad af produktivitet, er ikke så let at se, men det stemmer godt med disse to bøgers forskellige formål og målgrupper at der ikke optræder lige så mange præfikser og suffikser som opslagsord i DI som i ND. Der spares megen plads ved at lade de mest produktive og gennemsigtige afledningsmorfemer stå som selvstændige opslagsord og ved kun at bruge stammer som opslagsord i stedet for mange afledte ord. Men samtidigt kræver det en vis sproglig viden af brugeren; han eller hun må jo kunne ræsonnere sig til det afledte ords mening ud fra begge dele og i tilfælde af en ugenomsigtig betydning er det ikke altid så let, især naturligvis for brugere der ikke har kildesproget som modersmål. Derfor er det oftest kun de aller mest udbredte og produktive afledningsmorfemer der står som selvstændige opslagsord i tosprogede ordbøger, hvilket sandsynligvis også er tilfældet her. Men DI har også mange ord afledt med just disse morfemer som selvstændige opslagsord. Således gives der under opslagsordet *u-* to eksempler: *ulæst*, *uvejr* dog uden ækvivalenter eller forklaringer. Disse ord finder man også som selvstændige opslagsord. Det samme gælder for flere af de selvstændige afledningsmorfemer og man kan derfor spørge hvilken gevinst der opnås med disse afledningsmorfemer som selvstændige opslagsord.

Homonymer behandles i DI på samme eller lignende måde som i ND, viser en overfladisk granskning. De der ikke har den samme bøjning står som to (eller flere) selvstændige opslagsord og markeres med romanske tal: I, II osv. Derimod bliver de homonymer der har samme

bøjning kun anført som selvstændige opslagsord hvis deres mening er af vidt forskellig art, og de anses da for at være forskellige ord.

For det meste har man også overtaget NDs metode i ordbogsartiklernes betydningsopdeling. Hvis et ord kan have flere end en betydning bliver det markeret i artiklen ved brug af tallene 1, 2 osv., hvor ingen af betydningerne bliver overordnet de andre. Jeg er ikke helt klar over hvilke kriterier der styrer rækkefølgen, om det er frekvens, således at den mest udbredte betydning kommer først, eller om det er ordenes oprindelige betydning, hvor de afledte betydninger først kommer senere. Begge dele forekommer, således at man uundgåeligt kommer til den konklusion at der er truffet bestemmelse i hvert enkelt tilfælde.

Selvom strukturen i både betydningsopdelingen og i behandlingen af homonymer i princippet hentes uændret fra ND har DI's redaktion dog ofte foretaget indre revideringer af artikler. Artiklerne deles i større grad op i afsnit 1, 2 osv. for at angive forskellige betydninger end der er gjort i ND hvor man til gengæld benytter sig mere af semikolon. Som eksempler kan nævnes artiklerne om *yderlig*, *stok*, *stola*. Men en anden slags revideringer forekommer også, som fx et opslagsord der bliver delt op i to opslagsord (homonymer) eller to opslagsord (homonymer) er slået sammen til et ord med to betydninger. Eksempler herpå: *pip I* i ND bliver delt op i *pip I* og *pip II* i DI; *stoppe I* og *stoppe II* i ND slås sammen til et opslagsord i DI: *stoppe*.

Meget lange artikler deles som regel i afsnit og her bruges der et enklere og mere konsekvent system end i ND. Det er ikke så let at finde ud af hvilke kriterier der ligger bag opdelingen i ND – eller om der overhovedet er et bestemt system – og man finder ikke ét ord om det i bogens vejledning. Derimod gøres der nøje rede for opdelingen i brugsanvisningen i DI; særlig lange artikler med substantiv og verbum som opslagsord deles i A- og B-afsnit. Ved substantiver indeholder afsnit B eksempler med opslagsordet som kerne i præpositionsled og ved verber har man i afsnit B eksempler hvor verbet får en ny og ofte en snævrere betydning idet det indgår i en helhed med et adverbium eller en præposition. Afsnit A indeholder så alle andre eksempler. Store adjektiver deles også op i tre afsnit, et for hver grad, men det nævnes dog ikke i vejledningen.

Det virker lidt besynderligt at se i vejledningen om artiklernes opdeling i afsnit, at der illustreres med eksempler for opslagsord der slet ikke deles i A- og B-afsnit. Således gives der eksemplerne *han kommer i morgen* og *han bor i det gule hus* for at illustrere afsnit B under substantiver. Slår man derimod op under *hus* deles artiklen slet ikke i A- og B-afsnit. Det samme gælder for *morgen*; eksemplet *i morgen* har man der ganske vist, men artiklen deles ikke i A- og B-afsnit. Det samme ser man i vejledningen om verber. Der gives eksemplet *stikke af* for at illustrere afsnit B, men artiklen *stikke* opdeles ikke.

Der gives meget udførlige grammatiske oplysninger om hvert enkelt opslagsord; både ordklasse og bøjning, hvor alle uregelmæssigheder anføres i fuld form. Det samme har man i ND, men dog ikke helt så udførligt fordi substantivernes og verbernes ordklasser ikke anføres og vedrørende bøjning af sammensatte ord bliver der henvist til ordets sidste led som et selvstændigt opslagsord. Som ovenfor nævnt gives der en god oversigt i det indledende afsnit i ordbogen over alle de grammatiske oplysninger der gives om opslagsordene. Der har man også en lang liste over stærke og uregelmæssige verber som normalt ikke findes i passive oversættelsesordbøger som denne; bøjningen anføres jo for hvert enkelt af disse verber. Måske har man haft i baghovedet at ordbogen også i nogen grad ville blive brugt som en aktiv ordbog hvor dansk er målsproget selvom den slet ikke er tænkt som sådan.

Foruden disse grammatiske oplysninger angives der også tryk og udtale for de ord der anses for at være svære at udtale for islændinge. Disse oplysninger står selvfølgelig ikke i ND og selvom oplysninger om udtale måske ikke hører til de primære oplysninger i en passiv oversættelsesordbog medtages de dog traditionelt. Desuden gives der meget nyttige oplysninger om opslagsordenes stilpræg og hvis de tilhører et bestemt fagområde. Her er oplysningerne gjort fyldigere end i ND, hvilket er lige det ordbogens målgruppe har brug for.

Krydshenvisninger bruges systematisk i ordbogen for retskrivningsvarianter, synonymymer samt uregelmæssige former som brugeren eventuelt har svært ved at identificere. Samme system af henvisninger har man også i ND, men det er langt fra blevet overført direkte til DI uden ændringer. Som så ofte har man et mere gennemskueligt system her end man har i forbilledet eller grundlaget: ND. De fleste af krydshenvisningerne er af ortografisk art; der henvises fra den ene form til den anden form, hvor de begge anføres.

En del henvisninger drejer sig om synonymymer; der henvises fra et ord til et andet, hvor der opgives en ækvivalent eller en forklaring. Det kan være lidt diskutabelt med sådanne henvisninger mellem synonymymer, fordi her er man trådt ind på et område hvor meningerne kan være delte om hvad der er rigtige synonymymer. Men for de fleste krydshenvisninger man har af den slags i DI er der dog, vil jeg tro, ingen tvivl om at det faktisk er synonymymer. Det kan dreje sig om henvisninger fra et arveord eller måske et ældre låneord til et synonymt fremmedord; forkortelser; sammensatte ord hvor et af leddene ikke er det samme, men dog synonymt. Her er nogle eksempler der viser dette:

folkestyre -> *demokrati*
massegodsskib -> *bulcarrier*
ib. -> *ibid.*
planner -> *planlægningskalender*
bowlerhat -> *bowler*
finregn -> *støvregn*
væggetøj -> *væggelus*

Den tredje slags krydshenvisninger drejer sig om uregelmæssige former der kan være svære for brugeren at identificere. De står som selvstændige opslagsord hvor der henvises til ordets grundform. Her har man valgt at medtage alle former som ikke umiddelbart kan relateres til grundformen – uanset om man har nøjagtig samme former i islandsk og de derfor ikke er problematiske. Disse former er alle former af bøjelige pronominer, præteritum og participier af stærke verber, gradbøjning af uregelmæssige og omlydte adjektiver, som følgende eksempler viser:

mig ... *fn* andlf. af *jeg II*
drak ... *so* þt. af *drikke II*
drukket ... *so* lh.þt. af *drikke II*
større ... *lo* mst. af *stor*

De færreste af disse, undtagen de gradbøjede adjektiver, står ikke overraskende som egne opslagsord i ND; sådanne krydshenvisninger finder man først og fremmest i passive oversættelsesbøger. Den slags henvisninger er naturligvis meget nyttige for brugeren, men spørgsmålet er om ikke ganske mange af dem man har her i DI er unødvendige for den islandske bruger på grund af sprogenes nære slægtskab; identificeringen af de fleste af dem forårsager højst usandsynlig nogen vanskeligheder, selvom man ganske vist aldrig kan fastslå noget om brugernes kompetens. Men det bringer dog én uundgåeligt ind på de tanker at her har det formelle eller den mekaniske arbejdsproces taget overhånden på bekostning af det virkelige behov; at man i dette tilfælde ikke har taget hensyn nok til den aktuelle målgruppe.

5. Lydskrift

I reklamerne for DI blev angivelsen af opslagsordenes lydskrift særdeles fremhævet, selv om vi her har en passiv tosproget ordbog hvor udtalen derfor skulle spille en mindre rolle. Men man følger vistnok en tradition, idet det ikke er ualmindeligt at angive udtale i den slags ordbøger (jf. Svensén 1987:11). Men at der blev reklameret stærkt for lydskriften i bogen skyldes nok først og fremmest det faktum at der,

som det siges i indledningen, "anvendes et nyt lydskriftssystem, ... beregnet for islændinge, [som] bygger ... så vidt muligt på de almindelige islandske bogstavets lydværdi." (S. ix). Man prøver således at appellere til eventuelle købere med pædagogiske argumenter.

Ganske vist er det sikkert ikke ualmindeligt i ordbøger at der bruges en specielt udarbejdet lydskrift i stedet for den normaliserede internationale lydskrift IPA, eller nationale modificerede udgaver af den. Men man kan spørge hvilken gevinst man opnår ved et specialdesignet system, som kun eksisterer i denne bog, og om det er umagen værd. Der findes sikkert ikke noget ensbetydende svar, men jeg vil mene at man burde have holdt sig til IPA-systemet eller den danske udgave af den, eftersom man nu engang har valgt at angive lydskrift, hvad der ikke er nogen selvfølge. Ved første øjekast er det måske fordelagtigt for den ikke-lingvistisk trænede bruger med denne type af lydskrift som på grund af sine egenskaber skulle være letforståelig for den menige bruger. Men så enkelt forholder det sig slet ikke.

For det første findes der for de færreste bogstaver en bestemt lydværdi; deres lydværdi varierer og er betinget af de lydige omgivelser. I det indledende afsnit, hvor der redegøres for lydskriftsystemet, nævnes der dog ganske vist altid islandske eksempler, hvor det er aktuelt, således at brugeren ikke behøver at være i tvivl om hvilken lydværdi det drejer sig om hver gang.

For det andet siger det sig selv at det islandske alfabet, selvom det har 32 bogstaver, ikke er tilstrækkeligt som et grundlag for en lydskrift. Man må alligevel konstruere tegn eller anvende bogstaver der er fremmede for det islandske alfabet; dvs. tegn hvis lydværdi må læres. Der bruges 42 tegn og af disse er det kun 30 der bygger på de islandske bogstavets lydværdi – og dog, hvis man vil være helt nøjagtig, kun 21, eftersom der siges om ni tegn af disse 30 at deres lydværdi *næsten er som* ("næstum eins og", "svipað") den aktuelle bogstavets lydværdi i islandsk, som det fremgår af følgende eksempler:

- e tákna*r* e-hljóðið t.d. í let, læse; næstum eins og í ísl. lesa
 X tákna*r* ach-hljóð í þýskum tökuorðum eins og nachspiel;
 svipað g-hljóðinu í sagt

Det viser sig således at kun for halvdelen af de anvendte lydskrifttegn matcher deres lydværdi nøjagtigt med tegnets/bogstavets lydværdi i islandsk.

Konklusionen er, at trods formålet om en lydskrift bygget på de islandske bogstavets lydværdi er brugeren alligevel nødt til at lære sig en hel del nye tegn og deres lydværdi, i fleste tilfælde dog uden at lydværdien forklares eller beskrives på nogen måde anderledes end gennem eksempler. Man forfejler egentlig målet med lydskriften her, undtagen brugeren har så stor kompetence i dansk at det er tilstrække-

ligt med eksemplerne. Eller hvordan skal brugeren uden nærmere forklaringer kunne skelne mellem fx fire varianter af lyden 'o' ("o-hljóðið"), som hver har sit eget tegn og hvoraf kun et af disse tegn eksisterer som bogstav i islandsk (se s. xxiv og xxv)?:

- o tákna^r o-hljóðið t.d. í op; næstum eins og í ísl. toppur
- ō tákna^r sérhljóðið t.d. í foto, kone
- ǫ tákna^r o-hljóðið t.d. í ung, gá; næstum eins og í ísl. stofa
- á tákna^r o-hljóðið t.d. í gár, stórm

I betragtning af at man trods alt må tilegne sig ordbogens lydskriftsystem og det faktum at bogen er beregnet for bl.a. universitetsstuderende, herunder danskstuderende, ville det have været mere rationelt at anvende den internationale lydskrift IPA. De allerfleste islandske gymnasieelever får nogen undervisning i fonetik og bliver præsenteret for IPA-lydskriftsystemet. Derfor er det ikke unaturligt at forvente at de islandske ordbøger fulgte det op og anvendte IPA i sin lydskrift. Det ville i hvert fald gøre det meget lettere hvis man holdt sig til én bestemt lydskrift i de diverse ordbøger, i stedet for at man hver gang må lære sig en ny en.

6. Ordforrådet

DI indeholder godt 45.000 opslagsord, hvoraf størstedelen er de samme ord som i dens grundlag ND. Dog er der blevet foretaget visse ændringer, idet alle personnavne og mange stednavne er udeladt og et stort antal edb-ord er tilføjet, som det fremgår af indledningen. Desuden viser det sig gennem en grundig sammenligning af enkelte sider at det almene ordforråd ikke er helt det samme; enkelte ord, især sammensatte, er blevet udeladt mens andre, dog i mindre grad, er blevet tilføjet. Tager man bogstaven 'y' fx ser man disse ændringer: fem sammensatte ord er blevet sløffet: *ydertøj*, *yndlingsdigter*, *yndlingsret*, *yinglingealder*, *ypperstepræstelig*, og et enkelt tilføjet: *yuppie*. Redaktionen har således revideret ordforrådet som det er i ND, dog tilsyneladende uden større eller drastiske ændringer.

Det er uundgåeligt at hver bruger måske savner enkelte ord eller ordkombinationer; en ordbog, hvor stor den ellers er, dækker aldrig et sprogs komplette ordforråd. Derfor har det kun meget lidt at sige om recensoren remser op ord han eller hun savner, undtagen hvis de er overordentlige mange. Men alligevel plejer man at se sådanne opremsninger og traditionen tro vil jeg nævne nogle få, og helt tilfældige, ord jeg savnede i DI: *forordning* (anses måske for at være forældet), *eskortdame*, *plysse*, *jetsæt*, *duksedreng* (dog i DI: *duks*, *duksetype*), *skimmelost* (dog i DI: *skimmel*, *skimmelsvamp*), *miljøvenlig*, *A-hold*, *B-hold* (man har *A-menneske*, *B-menneske*), *dankort*,

danskvand; slangudtrykkene: *blegfi*, *flimmer* i betydningen "fjernsyn", *slamsuger*; den falske ven: *gummisko*. Desuden, hvorfor har man i DI *gorgonzola* men ikke *mozzarella* og *feta*; *kebab* men ikke *farfale*; *landvin* men ikke *landand* og *landpostej*; *stedmor* men ikke *stedfar*; *perestrojka* (betegnet som et historisk ord) men ikke *glasnost*?

At hele basen fra ND bruges, dog med nogle ændringer som nævnt, medfører at bogen indeholder en hel del ord der i sig selv ikke er nødvendige for den islandske bruger på grund af sprogenes nære slægtskab. Spørgsmålet bliver da, om det fælles ordforråd skal udelades eller ikke. Stærke argumenter imod udeladelse er at man aldrig kan vide hvor meget brugerne faktisk kan og at man altid risikerer de såkaldte falske venner, dvs. ord der har den samme oprindelse men som har fået forskellig betydning i beslægtede sprog. Derfor er der tradition for at tage det hele med, uanset hvor nært beslægtede de to sprog er, og den tradition har man fulgt her.

Ordforrådet består naturligvis mest af det moderne sprogs normalprosasiske ord. Men bogen indeholder også ganske mange udtryk inden for forskellige fagområder. Desuden finder man en del ældre ord, både forældede og historiske, samt poetiske ord. Disse udgør dog en relativ lille andel og bogen indeholder betydeligt flere talesprogsagtige ord, slangudtryk, grove og ubehøvede ord osv., som man forventer af en god passiv oversættelsesordbog af et levende sprog. Alle opslagsord der har et specielt stilpræg bliver betegnet som sådanne. Disse stilistiske betegnelser er forøget betydeligt fra det man har i ND, fordi brugere der ikke har kildesproget som modersmål har naturligvis et større behov for den slags oplysninger end de som har det som modersmål og som fornemmer ordenes eventuelle stilpræg. Resultatet af en nøje undersøgelse af ti sider viser således helt tydeligt denne forøgning af stilistiske betegnelser i DI, idet følgende opslagsord alle har nogen stilistisk betegnelse, hvad derimod de ikke har i ND:

bondeland, *bondemand*, *bondepige*, *husbestyrerinde*, *husbond*, *husgerningskontor*, *husholderisk*, *huslæge*, *husvært*, *hvad* i kombinationen *h.vej skal jeg gå?* og *h. for en af dem er din broder?*, *pilt*, *pinsesnit*, *ypp* i *y. strid/trætte*

Stilistiske betegnelser er ganske vist nødvendige, men det er et spørgsmål om ikke distinktionen i DI er for detaljeret. Sammenligner man med andre nyere islandske ordbøger som den engelsk-islandske og den svensk-islandske ser man at de indeholder betydelig færre stilistiske betegnelser. I DI skelnes der mellem 21 forskellige betegnelser, hvoraf formålet med nogle af dem ikke er åbenlyst, fordi det aktuelle område allerede dækkes i større eller mindre grad af en anden stilistisk betegnelse. Således findes der både betegnelserne *formlegt* (formelt), *stofnanamál* (kansellistil) og *ritmál* (skriftsprog) hvor man kunne tro at én betegnelse skulle være nok. Det samme gælder for

daglegt mál (daglig tale) og *talmál* (talesprog); *unglingamál* (teenagersprog) og *slangur* (slang) og måske *gamaldags* (gammeldags) og *úrelt* (forældet). Desuden er det svært at se argumenterne for betegnelsen *fagmál* (fagsprog), når bogen nu engang indeholder diverse betegnelser for fagudtryk fra forskellige fagområder, med mindre den bruges i de tilfælde hvor der ikke findes en særlig fagbetegnelse.

Hvor mange fagudtryk skal en almindelig ordbog indeholde og skal de overhovedet behandles i oversættelsesordbøger? Der findes ikke noget ensbetydende svar, det bliver altid en vurderingssag. I princippet burde fagudtryk ikke behandles i oversættelsesordbøger, undtagen i specielle fagsprogsbøger. Men eftersom så mange ord der i og for sig selv defineres som fagsproglige termer også indgår i det normale sprog, bliver det uundgåeligt at de tages med i ordbøger der dækker normalsproget, men så skal de betegnes som sådanne. Det er der da også blevet gjort i rigeligt mál i DI. Ganske vist indeholder ND størstedelen af disse fagudtryk også, men de betegnes slet ikke og omtales kun som sådanne enkelte gange i selve ordbogsartiklerne, så her har vi bestemt en tilføjelse i DI.

Hvilke fagområder skal en ordbog som DI inddrage? Den skal naturligvis indeholde ord fra alle fagområder der hyppigt optræder i normalsproget, sådanne som ord fra næringslivet, servicesektoren, fritidssektoren, medie, kunst og kultur for at nævne nogle af de største (se Svensén 1987:37). For at ordbogen skal kunne gavne den lidt mere avancerede bruger må den også indeholde en del ord fra andre fagområder, sådanne som videnskab og teknik. DI lever godt op til disse forventninger, idet der anvendes betegnelser for ikke mindre end 25 forskellige fagområder. Det har været redaktionens mål at udføre arbejdet med fagudtryksbetegnelser med den største omhu og i den hensigt blev der konsulteret en stor gruppe specialister som det fremgår af bogens indledning. Dette bliver også fremhævet i reklamerne for bogen, og der lægges særlig vægt på det faktum at bogen indeholder ganske mange edb-ord som ordbogsbasen, dvs. ND, derimod ikke har ret mange af.

Jeg har foretaget en statistisk undersøgelse af de ord der bliver betegnet som fagudtryk, for at kunne se hvor stor en del af bogens ordforråd de udgør. Hver tiende side blev undersøgt og selvom det ikke giver nogen eksakte tal, kan man se nogenlunde fordelingen mellem de forskellige områder samtidigt med at man kan anslå omfanget af fagudtryk i bogen. Ifølge resultatet af denne undersøgelse skulle ikke mindre en 20% af bogens ordforråd være fagudtryk, så det kan godt siges at udtalelser om bogens mange fagudtryk bliver bekræftet. Det viser sig at de største fagområder er biologi/medicin, botanik, zoologi og fysik/kemi, men at ellers er fordelingen nogenlunde lige og at der ikke er et enkelt område der dominerer.

Som nævnt før bliver det altid en vurderingssag hvor mange fagudtryk der skal tages med i en almindelig ordbog som DI, men det er

sikkert uundgåeligt i en ordbog med så mange ord betegnet som fagudtryk at mange brugere er uenige med redaktionen enten fordi de mener at ordene er for specialiserede eller for almene for at blive betegnet som fagudtryk. Det gælder især det sidstnævnte, fordi det ofte er svært og i mange tilfælde diskutabelt hvor grænsen mellem det almene ordforråd og det mere specialiserede skal trækkes. Efter min mening bliver der brugt fagudtryksbetegnelser i for stor udstrækning i DI. For at nævne nogle ord i flæng, er det i alle fald svært at se argumenter for fagudtryksbetegnelsen af disse ord, så almindelige må de anses for at være i daglig tale: *dynamo, AIDS, diare, hekseskud, gift, klaver, kolera, biografi, atletik, diaman, facade, skuespil, scene, trawler*. Eller navne på almindelige kendte arter indenfor dyre- og planteriget, så som: *flue, gås, høne, giraf, rotte, svane, agurk, bær, citron, enebærbusk, løg, poppel, rosenkål*. Det er heller ikke så let at se årsagen til nødvendigheden af de latinske betegnelser for dyr og planter som i mange tilfælde, men dog ikke alle, anføres.

At der bliver medtaget ord som af nogen måske opfattes som for specialiserede, er næsten uundgåeligt i en ordbog af denne størrelse. Således kan man spørge om alle edb-ordene virkelig er aktuelle i denne ordbog, ord man sikkert kun vil støde på i en avanceret tekst om computere og software, og hvor en fagsprogsbog ville være mere aktuel. Jeg nævner dette fordi der findes en edb-fagsprogsordbog for islandsk og de danske edb-ord i ganske mange tilfælde ofte kun er en fordanskning af de engelske, således at denne edb-ordbog sikkert ville kunne tjene som hjælpemiddel ved læsning af en dansk edb-tekst. Det viser sig også at de islandske oversættelser af disse ord i DI er i stor grad hentet fra denne edb-ordbog og i nogle tilfælde er de næppe mere forståelige for den jævne islandske bruger end det danske ord, hvor man i islandsk har lavet et nyt ord, et nyt term, der (endnu) ikke er blevet optaget i normalsproget. Eksempel herpå: *analog*: "flaumrænn".

For at undersøge ordforrådet i DI nærmere er det måske bedst at læse nogle tekster af forskellig art og slå svære ord og ordkombinationer op. Selvfølgelig bliver det aldrig en helt neutral og videnskabelig undersøgelse; teksterne er kun få og korte og det er en selv der afgør hvilke ord der er svære ord.

Der blev valgt tre korte tidsskrifttekster: en der handler om litteratur (Bredal 1993), en anden om film og filmkultur (Jerslev 1993) og en tredje om skoler og uddannelse (Szomlajski 1994). Desuden sangtekster fra en LP (Larsen 1988). Hvis vi først tager tidsskriftteksterne, hvor en af dem er skrevet i en meget knudret akademisk stil, kan man kort sige at DI magter denne opgave godt. Alle ord og kombinationer der blev slået op fandtes i bogen, undtagen *furiøst*, der må anses for at være et fremmedord der (endnu) ikke er blevet anerkendt, og kombinationen *lade i stikken*, hvad der derimod er noget overraskende. I nogle tilfælde var det derimod lidt svært at gætte sig til den nøjagtige betydning ud fra de ækvivalenter eller forklaringer ordbogen giver,

dog uden at det ville fremkalde de større problemer. Eksempler herpå: *opland* har kun de konkrete ækvivalenter "uppland", "upplendi"; for verbet *gennemføre* savner man ækvivalenten "ljúka við", selvom "framfylgja" måske kan siges at indbefatte betydningen; forklaringen til ordet *blaseret* er "yfirlætislegur; ónæmur fyrir áhrifum, sem ekki kippir sér upp við smámuni" rammer ikke helt betydningen af ordet i denne kontekst: "Fordi det unge publikum er blaserte seere, der ikke lade sig byde hvad som helst". Heller ikke formår DI at give de rette eller relevante forklaringer af kombinationen *trække op* i konteksten "at trække noget skarpt op" og af ordet *bid* i konteksten "er trods meget bid en langt mildere bog".

Sangteksterne er meget præget af slangord og dem magtede ordbogen forbavsende godt, hvad jeg vil tro ikke altid er tilfældet med ordbøger. Selvfølgelig er der nogle kombinationer der er så kulturspecifikke, at de er næsten umulige at forstå for udenforstående og her hjælper ordbogen naturligvis ikke. Dog var der nogle få steder ingen eller dunkle svar at hente i ordbogen. Det gælder fx betydningen af efterfølgende: *ta røven på*, *at dappe*, *at smutte* (kun en direkte betydning findes), *tupilakker* (*kamikker* har man derimod forklaring på), præfikserne *røv-* i "at røvkede sig" og *pisse-* i "pissesmart".

7. Forklaringer og ækvivalenter

I oversættelsesordbøger bestræber man sig for at oversætte opslagsordene med ord fra målsproget der har samme betydning og reference som opslagsordene. Fulde ækvivalenter er dog sikkert sjældne, dvs. at der eksisterer ord i målsproget der har fuldstændig identisk betydning som ord i kildesproget, på samme måde som fulde synonymer næppe eksisterer. Men der foreligger dog ikke altid en ækvivalent i målsproget og da griber man undertiden til nydannelser eller oversættelseslån. Men denne udvej må dog regnes som relativ sjælden, man klarer sig i stedet med udførlige forklaringer og ofte er de kompletteret med et ord der kan fungere nogenlunde som en modsvarighed til opslagsordet (jf. Svensén 1987: 134–150).

Alt dette ser man i DI som forventet. Bogen viser til en vis grad tegn på sin oprindelse, men er dog langt fra en direkte oversættelse af ND sådan som burde fremgå ovenfor, men snarere en revideret version beregnet for en anden målgruppe end oprindeligt. Bogen indeholder ganske mange eksempler som er et vist tegn på dens oprindelse. Eksemplerne er dog lidt færre end i ND og slet ikke altid de samme. Mange af eksemplerne oversættes, især de der har overført betydning. Mange af disse eksempler er gode og gavnlige, idet de viser opslagsordet i forskellige kombinationer og dermed hvordan betydningen ikke alene ligger i selve ordet, men ofte også i konteksten. Undertiden virker det dog som om der anføres eksempler hvor konteksten ikke på

nogen måde udvider opslagsordets betydning og de er måske derfor overflødige. Nogle af disse oversættes også. Man fatter her unægtelig den mistanke at deres tilstedeværelse skyldes det hensyn der er taget til danske brugere hvad angår eksempler og oversættelser af dem, som ovenfor nævnt. Som eksempel herpå kan nævnes et tilfældigt opslagsord som *knase*, hvorunder der står følgende:

so -ede bryðja; braka k. boljser mellem tænderne; gruset knaser under hjulene það marrar í mölinni undir hjólunum; ...

I ND nøjes man gerne med blotte eksempler; gennem dem forklares opslagsordet. Den fremgangsmåde går naturligvis ikke i en tosproget ordbog som DI, så derfor har man altid tilføjet en ækvivalent eller forklaring i de tilfælde hvor det sidstnævnte ikke forekom i ND. Som et eksempel der viser dette og det ovennævnte, om at eksemplerne ikke nødvendigvis er de samme i ND som i DI, kan nævnes opslagsordet *ynde II* fra begge bøgerne:

ND:

ynde II -ede (besl.m. ell. omdannet af *unde* under påvirkning af *ynde I* ell. *yndest*) *han ynder ikke* (∴ sætter ikke pris på) *søde sager*; *han ynder sig ind* (∴ indynder sig) *hos sine overordnede*; -perf.partc. som adj.: *han er en yndet foredragsholder*; *denne melodi er meget yndet* (∴ populær) *for tiden*

DI:

ynde II ... so -ede vera gefinn fyrir e-ð, vera hneigður fyrir e-ð, hneigjast til e-s *jeg ynder ikke søde sager*; *y. sig ind hos sine overordnede* koma sér í mjúkinn hjá yfirmönnum sínum; *lh. þt. sem lo: en yndet melodi* vinsælt lag; *et yndet turistmål* vinsæll ferðamannastaður

Generelt kan det siges at oversættelsesarbejdet er ganske vellykket. Ækvivalenter og forklaringer til opslagsordene er velformulerede i en moderne islandsk normalprosaisk stil. Der bliver stort set fulgt en rationel sprogpolitik hvad der gælder fremmedord. Hvis de almindeligvis bruges og har vundet hævd i sproget, eller i det mindste er anerkendte af offentligheden, bliver de meget ofte anført som ækvivalenter, men dog næsten udelukkende ved siden af et arveord. Man anvender altså ikke purisme i vidt omfang, men lader begge varianter stå uden bemærkninger. Her kan der nævnes nogle eksempler:

cocktail: hanastél, kokkteill
kiosk: söluturn, sjoppa
skorsten: skorsteinn, reykháfur, strompur
sniffe: sniffa, þefa
sixpence: sixpensari, derhúfa
trampolin: fjaðradýna, trampólín
transitor: 1. smári, transistor (í útvarpstæki) 2. ferðaútlit
utopi: útópía, draumsýn, óland, staðleysa
serviet: munnþurrka, servietta
party: veisla, partí
procent: prósentá, hundraðshluti

Men dog findes der enkelte eksempler som de nedenstående, hvor der udelades et fremmedord, der lige så meget som de ovenstående har vundet hævd i sproget:

batteri: rafhlaða (men ikke: batterí)
motor: vél, hreyfill (men ikke: mótor)
turist: ferðamaður (men ikke: túristi)
turbine: hverfill (men ikke: túrbína)
video: myndbandstæki, myndband; myndbandstækni (men ikke: vídeó)

Det er svært at få øje på argumenter for denne disharmoni, og det samme gælder for disse eksempler:

pas: vegabréf
pasfoto: passamynd

kassette ... 2. snældá (í segulbandstæki); ...
kassettebånd: snældá, kasetta

calypso: kalypsó
reggae: tónlist frá Jamaica með sérstöku vaggandi hljómfalli

Det kan være lidt tvivlsomt at anvende nydannelser som ækvivalenter, fordi dermed risikerer man at brugeren ikke forstår ækvivalenten. Dette gælder særligt for ord for videnskabelige og tekniske foreteelser. I DI bruges der en del nydannelser, der ikke mindst skyldes de mange fagudtryk bogen indeholder. Disse nydannelser bliver sikkert til dels hentet fra fagsprogsordbøger, de få der findes, i alt fald har det vist sig at være tilfældet for en stor del af edb-ord, som ovenfor nævnt, samt en del pædagogiske og psykologiske ord. Jeg vil dog mene at de allerfleste af disse ord er letforståelige for brugerne, selvom de måske ikke er så bekendt med dem. Men selvfølgelig findes der undtagelser fra dette, men det virker som om de ikke er så mange i DI.

Der er allerede blevet nævnt ordet: *analog*: "flaumrænn". Hertil kan føjes: *syndrom*: "heilkeni", *fetichisme*: "blætisdýrkun", *klaustrofobi*: "öngfælni", *frustration*: "fatur", *undulat*: "gári". For de fire sidstnævnte findes der ganske vist også en forklaring.

Hvad der gælder nydannelser af normalprosaiske ord, virker det som om der generelt bruges de nydannelser der er blevet lanceret i den senere tid og har vundet, eller ser ud til at vinde, hævd i sproget. Som eksempler kan der nævnes:

compactdisk: geisladiskur
stillegade: vistgata
pie: baka
bowling: keila, keiluspil
muzak: síbyljutónlist
telex: 1. bréfasími, myndsendir, fax 2. símbréf

For nogle af disse ord tilføjes der også en nærmere forklaring.

Desuden har redaktionen lavet nogle nye sammensætninger, hvor der ikke fandtes nogen islandsk ækvivalent der indbefatter opslagsordets betydning og reference. Disse nydannelser betegnes altid som sådanne, og de må hellere anses for at være et forslag og forsøg med målsprogets skabende kraft til nydannelser end definitive ækvivalenter. Det kan måske siges, at redaktionen af DI her fortsætter en gammel tradition i islandsk ordbogsarbejde, hvor man lagde stor vægt på ord-dannelse for ikke mindst at vise sprogets slagkraft imod det fremmede kildesprog (se Jón Hilmar Jónsson 1990:26–28). Generelt er disse nydannelser vellykkede og ofte ganske rammende. Jeg vil dog ikke tage stilling til om de altid opfylder de strengeste sproglige krav til ord-dannelse. Her anføres nogle af dem, men det skal dog lige nævnes at der i de allerfleste tilfælde også følger en forklaring:

køkkenskriver: pottagægir
skattely: skattaskjól
sprogbarriere: málhindrun, máltálmi
tryghedsnarkoman: öryggisfíkill
dyneløfter: tryggingasnuðari, sængurgægir
ulvetime: vargstund
alfaderlig: algæskulegur
fund: happafundur
børnesikker: barntryggur

Har opslagsordene et specielt stilpræg og bliver betegnet som sådanne, virker det som om man har bestræbt sig for at deres ækvivalent holdes på samme stilniveau, hvis det overhovedet har været muligt at finde nogle sådanne, hvad det ikke altid er. Som vellykkede eksempler herpå kan nævnes:

bortvegre (ritm. [skriftsprog]): feykja burt
chauvinisme (niðr. [nedsættende]): þjóðrembingur, þjóðskrum
diskenspringer (gamans. og niðrandi [spøg. og neds.]): búðarloka
mundskænk [fornl. [arkaisk]): skutulsveinn
prokurator ... 2. (niðrandi [neds.]) útsmoginn (peninga)maður

Men ser man nærmere efter holdes dette princip dog ikke altid, som disse eksempler viser, hvor ækvivalenterne er helt stilneutrale:

fole (skáld. [poet.]): foli.

En ækvivalent der har et umiskendelig poetisk stilpræg er "fákur".

gå bort (hátiðl. [højt.]): deyjja.

Der findes mange ækvivalenter i islandsk med mere højtideligt stilpræg, som fx "andast", "látast". Her viser DI også en vis disharmoni; slår man *gå bort* op under *gå* gives der ekvivalenterne "fara burt; andast, deyjja" men der angives derimod ingen stilbetegnelse.

I de tilfælde hvor der ikke foreligger en ækvivalent til opslagsordet bliver det som regel forklaret udførligt i stedet. Det gælder fx i allerhøjeste grad for kulturspecifikke ord. DI indeholder ganske mange sådanne ord og de bliver generelt forklaret udmærket, således at en udenforstående ikke behøver at være usikker på hvad det drejer sig om. Som eksempler kan nævnes: *gruk*, *roligan*, *stikker*, *amtskommune*, *storrúm*, *klublejlighed*, *klunketid* og *karre* som også kompletteres med ordet "húsalengja", tænkt som en mulig modsvarighed, hvad der dog ikke er så vellykket. Hvis man sammenligner DI med ND, ser man at i ganske mange tilfælde er der blevet tilføjet en forklaring af kulturspecifikke ord som ikke forklares i ND. Eksempler herpå: *julefrokost*, *kolonihave*, *S-tog*, *hvede*.

En ordbog bliver aldrig fuldkommen; der vil altid være et eller andet hver enkel bruger vil savne eller ikke er tilfreds med. Til dels skyldes det, at vi alle sammen er af forskellig natur og ikke nødvendigvis har den samme opfattelse af betydningsnuancer i vort eget sprog eller hvilke ord en ordbog bør indeholde. Men til dels kan det naturligvis også skyldes det redaktionelle arbejde. Jeg vil til sidst nævne nogle eksempler, hvor jeg ikke var helt tilfreds med opslagsordenes behandling, navnlig forklaringer og ækvivalenter, hvad enten det nu skyldes min egen sprogfølelse for islandsk og sproglige erfaring i dansk, eller det også har noget at gøre med det redaktionelle arbejde; det lader jeg læserne selv om at tage stilling til.

Grøn bølge forklares som "græn bylgja (á umferðarljósum)", hvilket er en helt uforståelig forklaring. Slår man samme ord op i ND fås der en fyldigere forklaring, således at brugerne ikke bør være i tvivl om hvad det drejer sig om. *Himmelspræt* forklares som "snorri

(leikur þar sem e-r er tolleraður)". Vistnok er der intet i vejen med selve forklaringen, men der vil sikkert være mange der undrer sig over ækvivalenten "snorri"; det gamle latinskolesprog er meget fjertelligende fra de fleste. Under opslagsordet *hvarre*, uden nogen fagordsbetegnelse, står "dýr hverfa, safnheiti yfir flatfiska af ættinni Scophtalmidae". Forklaringen viser at det drejer sig om en slags fisk, men hvad der menes med "dýr hverfa" er jeg ikke klar over. *Rávildt* har forklaringen "í veiðimannamáli: ráðyr". Ganske vist ikke helt uforståeligt, men et lidt underligt ord og i hvert fald fremmed for mig. Det samme kan siges om *polterabend*, som har ækvivalenterne "steggjapartí" og "gæsapartí", samt en forklaring. "Steggjapartí" bruges måske, men næppe ordet "gæsapartí", som desuden har et meget negativt præg. Foruden forklaringerne, har *ravnemoder* ækvivalenten "órækja" og *afhopper* ækvivalenten "flokksafrækja", hvilket måske ikke er så vellykket, idet disse ord næppe hører til det centrale ordforråd og derfor må være ubegribelige for mange. Det kan siges om alle disse ikke så vellykkede ækvivalenter, at her har man strakt sig for langt i bestræbelsen på at finde ækvivalenter, på bekostning af tydeligheden.

Meget ejendommeligt er opslagsordet *beverding* med forklaringen "krá, öldurhús (afbökun íslenskra stúdenta á beverting)" og man kan ikke lade være med at spørge om hensigten med at medtage dette ord. Forklaringen er en tilføjelse fra ND, hvor der intet står om islandske studenter, kun at det er en "spøg. omdannelse af *beverting*". Men hvis det nu er rigtigt at her har vi påvirkning fra islandsk, islandsk studenterslang, gælder den kun udtalen og derfor er der næppe nogen chancer for at man støder på dette ord, dvs. denne retskrivning, i en dansk tekst.

I forklaringen af præfikset *dane-* (under 2) bruges der en etymologisk forklaring, noget der ikke hører hjemme i oversættelsesordbøger. Forklaringen lyder: "1. (hátiðl.) dana- t.d. í *danehær*, *danevælde* 2. (hátiðl.) dánar-, eing. í *danefæ*". Men *danefæ* forklares som "verðmæti (eink. fornminjar) sem finnast í jörðu og verða ríkiseign" og ikke et ord om "dánar-" som i den første forklaring, så her opstår der en vis disharmoni.

Til slut noget mere småligt, hvor jeg savner lidt fyldigere forklaringer. En *gigolo* er vel noget mere end blot "karlmaður sem starfar sem dansfélagi kvenna á skemmtistað". En *tante* behøver vel ikke at være en slægtning, men kan jo også bruges generelt om ældre bekendte damer. *Frøken* kendes vel stadigvæk i betydningen 'en kvindelig lærer'. Det er lidt underligt at under opslagsordene *fyr* og *pige* står der ikke noget om at de bruges meget i betydningen 'kæreste'. Det står ganske vist indirekte under *fyr* i eksemplet *hun har fået sig en ny f.* Under *kæft* står eksemplet (*hold*) *k!* med forklaringen "haltu kjafti", som er meget ubehøvlet i islandsk, meget mere end det modsvarende er i dansk, så ækvivalenten virker alt for stærk og måske

skulle noget i retningen af "ja, hver fjárinna" indbefatte betydningen bedre.

8. Slutord

Jeg har nu behandlet DI ud fra forskellige synsvinkler, både generelt samt mere dybtgående for enkelte punkter. Jeg syntes det var uundgåeligt med nogen sammenligning med ND, eftersom den jo er grundlaget eller basen til DI. Den slags sammenligning giver én et vigtigt indblik i selve bearbejdelsen af ordbogsgrunden; hvordan en etsprogsordbog bliver omdannet til en tosprogsordbog, hvor man må tænke på en anden målgruppe der har andre behov end den gruppe bogen oprindeligt blev udarbejdet for. Det siger sig selv at det ikke er noget let arbejde, men min konklusion er at det er lykkedes redaktionen udmærket. Det skal dog bemærkes at redaktionen naturligvis havde et godt forsprog, idet selve ordbogsbasen er et meget solidt værk. Men som det flere gange er blevet påvist ovenfor, lykkes bearbejdelsen og tilpasningen til den islandske målgruppes behov i de fleste tilfælde meget godt. Selvfølgelig vil der altid være en eller anden bemærkning eller kritik der kan fremsættes, fordi der næppe findes et fuldkomment værk, og det er der jo også blevet gjort her. Men for bogen betragtet som en helhed må konklusionen vel blive den, at der her foreligger et udmærket værk, der er udarbejdet med den største omhu og respekt for opgaven, et værk der sikkert vil være i brug i lang tid fremover.

Litteratur

- Bredal, Bjørn 1993: Fra Viborg til Venedig. I: *Nordisk Litteratur 1993*, 6–8 & 77. København: Nordisk Ministerråd.
- Grindsted, Annette 1988: *Principper for præsentation af ækvivalenter i oversættelsesordbøger*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Holm Gösta & Aðalsteinn Davíðsson (red.) 1982: *Svensk-islandsk ordbok/Sænsk-íslensk orðabók*. Lund: Walter Ekstrand Bokförlag & Reykjavík: Almenna bókafélagið.
- Jerslev, Anne 1993: Kulturfilm og filmkultur. I: *Nordisk Medie Nyt* Nr 4/93, 15. København: Nordisk Ministerråd.
- Jón Hilmar Jónsson. 1990: Að snúa orðum á íslensku. I: *Orð og tunga* 2, 21–30. Reykjavík: Orðabók Háskólans.
- Larsen, Kim & Bellami 1988: *Yummi, Yummi*. Concert Company TK APS, Knud Thorbjørnsen. LP.
- ND = *Nudansk Ordbog*. Redaktører: Christian Becker-Christensen, Lars Heltoft, Carol Henriksen & Peder Widell. 13. udgave. København: Politikens Forlag A/S, 1986.

- Norling-Christensen, Ole 1991: Ordbogssituationen i 1990'erne – fra et forlags synspunkt. I: *Lexikonord. Lexikografi i Norden*. Rapport fra en konferanse i Göteborg 11.–13. mai 1990. Oslo: Nordisk Språk-sekretariats Rapporter 14, 19–24.
- Orðaskrá úr uppeldis- og sálarfræði*. Íslensk-ensk, ensk-íslensk. Orðanefnd Kennaraháskóla Íslands tók saman. Rit íslenskrar málnefndar 2. Reykjavík: Íslensk málnefnd, 1986.
- Szomlajski, Leif 1994: Frafaldet domineres af praktikpladsproblemet. I: *Gymnasieskolen*. Medlemsblad for gymnasieskolernes lærerforening nr. 2, 20. jan. 1994, 12–14. København: Gymnasieskolernes Lærerforening.
- Svensén, Bo 1987: *Handbok i lexikografi*. Principer og metoder i ordboksarbeidet. Stockholm: Esselte Studium.
- Sören Sörenson. 1985: *Ensk-íslensk orðabók með alfræðilegu ívafi*. Jóhann S. Hannesson bjó til prentunar ásamt fleirum. Reykjavík: Örn og Örlygur.
- Tölvuorðasafn*. Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt. Orðanefnd Skýrslutæknifélags Íslands tók saman. Ritstjóri: Sigrún Helgadóttir. Rit íslenskrar málnefndar 3. 2. útgáfa aukin og endurbætt. Reykjavík: Íslensk málnefnd, 1986.

Tove Jacobsen

Herbert Svenkerud og Unni Parnemann, *Cappelens FRANSK-NORSK og NORSK-FRANSK ordbok*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag a.s: 1994.

I denne serien er det allerede kommet ut en engelsk-norsk/norsk-engelsk og en tysk-norsk/norsk-tysk ordbok. Begge har tidligere blitt omtalt i *LexicoNordica*. Antall oppslagsord er for alle tre ca. 20.000 ord. Basis for ordutvalget i Cappelens fransk-norsk/norsk-fransk ordbok er ifølge hovedredaktøren ordfrekvensen i fransk og norsk. Det sies imidlertid ikke noe om hva slags frekvensordlister ordboken bygger på, og heller ikke når de er laget. Undertegnede tviler i hvert fall på at substantivene *abbed*, *abbedi* og *abbedisse* tilhører de mest frekvente i norsk, og at verbet *oindre* (salve med olje) brukes særlig ofte i fransk. Likeledes tar et ord som *aften* uforholdsmessig stor plass, selv om det neppe brukes av mennesker under femti.

Ordutvalget i en ordbok av begrenset størrelse som denne kan selvfølgelig alltid diskuteres, men man bør vente at det til en viss grad avspeiler den tid boken er laget i. Det kan man ikke si er tilfelle for denne ordboken, selv om den riktignok tar med noen av de ordene som karakteriserer samfunnet i 90-årene. Således er *AIDS* som kommet med (men ikke *aidssyk*), *asyl* (*politisk*) er med (men ikke *asylsøker*), *blyfri*, *doping* (men uten sammensetninger). Boken gir fyldig behandling av ordet *miljø* med sammensetninger, likedan av *kreft* og *olje* (men *oljealder* og *oljeskadd* er ikke med). *Telefaks* finnes, men det er dessverre galt oversatt. (Vittig nok står det korrekte franske ordet i den fransk-norske delen, og det blir helt riktig oversatt til norsk med både *telefaks* og *faks*. *Faks* mangler som oppslagsord i den norsk-franske delen.)

Derimot mangler følgende nyere ord (og mange andre): *alenemor*, *autogiro*, *bilbombe*, *bilfri*, *brukervennlig*, *brukskonto*, *bussfil*, *CD-plate*, *CD-spiller*, *drivhuseffekt*, *dynejakke*, *energikrise*, *familieplanlegging*, *filtpenn*, *fiskeoppdrett*, *forkant*, *gjeldskrise*, *gjeldsoffer*, (derimot er *gjeldfri* med – et minne fra en lykkeligere tid?), *gullmedaljevinner*, *HIV-smittet*, *inneklima*, *jakkemerke*, *jappetid*, *kjøpevideo*, *kollektivfelt*, *krybbedød*, *mobiltelefon*, *musematte* (men *musehull* er med), *ombordstigningskort*, *panteautomat*, *regnskog*, *sexpress*, *soveby*, *sponse*, *tøymykner*, *varmekabel*, *videokamera*. De tilsvarende franske ordene står selvfølgelig heller ikke i den franske delen.

Resultatet er at ordboken i for liten grad skiller seg ut fra andre allerede eksisterende ordbøker når det gjelder ordtilfanget.

Artiklenes oppbygning volder ikke leseren særlige problemer, delvis fordi artiklene er relativt korte og derfor oversiktlige, og delvis fordi det i lengre artikler gjerne blir brukt halvfet skrift for å lette gjennomlesningen. Halvfete typer er f.eks. brukt ved verb som tar forskjellige partikler og preposisjoner.

Redaktørene har ikke alltid vært helt konsekvente i behandlingen av ordklassene. Dette gjelder særlig adjektivene med tilhørende adverb. I ordboken blir det brukt minst fire varianter: 1. Adverbet mangler fullstendig. 2. Eksempler på adverbet er tatt med uten at man sier at det er adverb. 3. Adverbet er skilt ut på forskjellige måter i artikkelen som omhandler adjektivet. 4. Adverbet har fått sin egen artikkel.

Artiklene inneholder både morfologiske og syntaktiske opplysninger. Substantivenes kjønn blir oppgitt, likeledes franske hunkjønns- og flertallsformer som ikke er helt regelmessige. For å være brukervennlig har man skrevet hunkjønnsformene av adjektivene helt ut, istedenfor å bruke en forkortelse, som andre ordbøker gjør. Dessuten gis i tillegg hankjønns- og hunkjønnsmarkering: *décisif m, décisive f*. Spørsmålet er om denne presiseringen er verdt plassen den tar.

Syntaktisk sett er det viktig at en slik ordbok inneholder opplysninger om de viktigste kontrastive problemene, bl.a. bruk av preposisjoner etter verb, substantiver, adjektiver. De fylldigste opplysningene finnes her ved verbene, som ventet er, men noen adjektiver opptrer også med preposisjoner, f.eks. *snill mot, slem mot, streng mot*, men det gis ikke eksempler på preposisjonsbruk ved alminnelige adjektiver som *blind, grusom, kritisk, skeptisk, optimistisk, overbærende, tålmodig*, for å nevne noen. Dette er absolutt en mangel.

Oversettelsene ser ved første blick greie ut, men studerer man dem nøyer, viser det seg at det er en del å sette fingeren på. Her er det ikke plass til å gå i detalj, så jeg vil bare nevne noen få unøyaktigheter og feil under bokstaven A. *AIDS* er riktig oversatt med *SIDA* (nå skriver man det for øvrig mer og mer med små bokstaver: *sida*), men med den fullstendige formen som *sida* er dannet av, har man rotet. I franske ordbøker finner man to varianter: enten *Syndrome Immuno-Déficitaire Acquis* eller *Syndrome d'Immunodéficience Acquis*. I den norsk-franske delen av ordboken er det første alternativet brukt og er stavet riktig, i den fransk-norske delen er det andre alternativet brukt og stavet galt. *Akademiker* er ikke oversatt riktig, *avbestille, avbestilling* er mangelfullt oversatt, *avfall* (matrester) har som en av oversettelsene *reliefs*. Dette er et gammelt uttrykk som egentlig ikke har noe i denne ordbøken å gjøre, og slettes ikke uten noen som helst forklaring. (I den fransk-norske delen er denne betydningen av *relief* ikke tatt med.)

Konklusjonen er at ordboken burde vært grundigere gjennomarbeidet når det gjelder artiklens form og innhold, og at man i stedet for å kjøre safe burde brukt tid på å finne fram til grammatiske opplysninger som kunne gjøre boken til et godt pedagogisk hjelpemiddel til tross for dens beskjedne størrelse.

Karin Krohn

Norstedts tyska idiombok. Stockholm: Norstedts 1993. 173 sidor. Pris ca 289:-.

Som idiom i Norstedts tyska idiombok räknas inte endast traditionella idiom såsom *sich um des Kaisers Bart streiten* ('tvista om påvens skägg') och *den Mantel nach dem Wind hängen* ('vända kappan efter vinden') utan även andra fasta ordgrupper. Däremot räknas inte sammansättningar eller ordspråk till idiomerna.

Denna utvidgning av idiombegreppet till att omfatta ett språks alla fasta ordförbindelser med undantag av ordspråk, citat eller bevingade ord ligger helt i linje med den germanistiska fraseologiforskningen. Tyvärr är begreppet *idiom* i svenskan redan upptaget och därför vore kanske "Norstedts tyska fraseologiska ordbok" en riktigare beteckning för att bättre beskriva denna blandkategori som de fasta ordförbindelserna utgör.

Det låter sig alltid diskuteras vilken gränsdragning som är riktig och hurvida liknelser och kommunikativa formler – t.ex. *glatt wie ein Aal* ('hal som en ål') eller *bis bald!* ('vi ses') – skall klassas som idiom. Personligen tycker jag att *dem Kaiser geben, was des Kaisers ist* ('ge kejsaren vad kejsaren tillhör') är ett bevingat ord eller t.o.m. ett citat.

Ordboken innehåller ca 2500 centrala idiom. Det framgår inte efter vilka principer de utvalts. Efter stickprovsläsning har jag emellertid inte funnit något idiom som direkt skulle kunna klassas som perifert.

Boken vänder sig till universitetsstuderande, översättare, lärare, gymnasieelever och andra svenskspråkiga som är intresserade av det tyska språket. Idiomerna är alfabetiskt ordnade efter huvudord. Huvudordet är det första substantivet, verbet eller adjektivet i nämnd ordning. Idiomerna översätts till svenska och slutligen ges varje idiom i böjd form i ett exempel:

Schwein haben

ha tur; vara en lyckans ost

Du hast mal wieder Schwein gehabt.

Ett syfte är att ge adekvata svenska översättningar. Det tycker jag att man i det stora hela lyckats med.

I många fall finns stilmarkörer som hjälp för ordboksanvändaren. För att uttrycka stilnivå används följande markeringar: högtidligt/formellt, ledigt, mycket ledigt och vulgärt. För stilfärgningen följande: ironiskt, nedsättande, skämtsamt, ungdomsspråk, något föråldrat, föråldrat. Ommarkerade idiom torde vara ett tecken på att de är stilistiskt neutrala.

Följande idiom borde förse med en markering: *den flotten Otto haben, abgebrannt sein, einen Affenzahn draufhaben, jm. eins aus-wischen.*

Längst bak finns ett register på svenska (40 sidor) om man vill hitta en tysk motsvarighet till ett svenskt uttryck. Men informationen i idiomboken är inte tillräcklig för att man aktivt ska kunna använda idiomerna i tal och skrift. Det krävs tilläggsinformation, vilket även påpekas inom den kontrastiva fraseologiforskningen. Sådan tilläggsinfor-mation vore t.ex. konnotationer, variabilitet, transformationsmöjlig-heter och uppgifter om vad *jd/etw.* får referera till:

etw. in petto haben

ha ngt i beredskap (bakfickan)

Wenn Sie damit einverstanden sind, hätte ich noch weitere
Vorschläge in petto.

I exempelmeningen kan man ha *Vorschläge in petto*. Kan man ha *einige Bananen/Kekse in petto*? På svenska kan man ha några bana-ner/kex i beredskap om ens barn skulle bli hungrigt.

Denna vaghet som belyses med exemplet ovan gör att ordbokens användbarhet begränsas till att gälla förståelse.

Sammanfattningsvis uppfattar jag Norstedts tyska idiombok som en väl genomarbetad förståelseordbok och som ett gott komplement till andra tysk-svenska resp. svensk-tyska ordböcker.

Lars S. Vikør

Om "etisk" tittelbruk i ordbøker

I artikkelen "Om ordbokskriminalitet og etikk i leksikografisk arbeid" i *LexicoNordica* nr. 1 kritiserer Ruth Vatvedt Fjeld ordbokstitlar som *Bokmålsordboka*, *Nynorskordboka* og *Norsk Ordbok* for å vere villeiande (ho seier det ikkje direkte, men det ligg implisitt i argumentasjonen hennar). Titlane lovar noko ordbøkene ikkje held, hevdar ho, fordi dei impliserer at dei dekkjer heile ordtilfanget innanfor resp. bokmål, nynorsk og norsk. Verst blir det da med *Norsk Ordbok*, som baserer seg på nynorsk og norske dialektar, men utelet bokmålet (som har sitt store ordboksverk i *Norsk Riksmålsordbok* – også ein villeiande tittel, skulle ein da tru, sidan den ikkje berre baserer seg på det som i norsk samanheng blir kalla "riksmål", den mest tradisjonelle varianten av bokmålet).

Etter mi meining set Fjeld for høge krav her. Skulle ein gjennomføre dei konsekvent, kunne ein berre bruke "norsk" om ordbøker som inkluderer både bokmål og nynorsk, og det gjeld dei færreste norske ordbøker. Kritikken hennar rammar ikkje berre *Store norske ordbok* (Kunnskapsforlaget 1991) og *Norsk illustrert ordbok* (Kunnskapsforlaget 1993), men i tillegg også kvar einaste ordbok som går under namn som "Norsk-engelsk ordbok", "Engelsk-norsk ordbok", "Tysk-norsk", "Norsk-fransk" osv. osv. – og som berre dekkjer bokmål (det finst berre få – truleg færre enn ti – tospråklege ordbøker som omfattar begge dei norske målformene).

Det ville på mange måtar vere klargjerande om namnet "bokmål" vart innført i alle desse ordbøkene, men det vil neppe vere praktisk gjennomførleg. Ein tittel er eit blikkfang, og skal vere kort og mest mogleg gjenkjenneleg. Den skal ikkje primært vere beskrivande – varedeklarasjonen må først og fremst komme i forord og/eller baksidetekst, eventuelt også i ein undertittel. Godtek ein det, må ein frikjenne både *Norsk Ordbok* og *Norsk illustrert ordbok*, for begge desse har undertitlar som klart viser kva slags norsk dei omfattar. Derimot må ein halde oppe og forsterke kritikken av dei tospråklege ordbøkene, for der blir det aldri markert på tittelsida eller på baksida at ordbøkene berre dekkjer bokmål, og berre unntaksvis blir det nemnt langt nede i forordet. Kunnskapsforlaget markerer såleis alltid dei få "blå" nynorsk-ordbøkene sine med "nynorsk", dei på bokmål med "norsk".

Når det gjeld tittelen *Norsk Ordbok*, så har han ein historisk bakgrunn. Dette ordboksprosjektet tok til i 1930, og tittelen var meint å knyte trådane tilbake til Ivar Aasens *Norsk Ordbog* frå 1873. Den gongen var det enda uavklart i norsk språkdebatt kva som skulle rekast som "norsk", og namnet *Norsk Ordbog/Norsk Ordbok* var nok

meint som ei språkideologisk markering. Det var ei vanleg oppfatning eit godt stykke ned på 1900-talet at berre nynorsken var eit fullt ut norsk skriftspråk, mens det andre var "dansk-norsk" – ein term som også vart brukt av leiande tilhengjarar av denne målforma, som Knud Knudsen og Hjalmar Falk. Namnet *Norsk Ordbok* er altså historisk lett å forklare, men må grunngjevast annleis i dag enn da tiltaket vart sett i gang.

Vi må, ut frå det som er sagt over, godta at "norsk" betyr "varietet(ar) av norsk", som på kvar sin måte representerer det norske språket. Slik gjer vi det òg i omsetjingar: "til (ev. frå) norsk" betyr til el. frå ei av dei norske målformene. Det blir på same måten som når ordbøker til og frå "English" baserer seg einsegn eller hovudsakleg på britisk eller amerikansk engelsk. Vanleg praksis er at "English" betyr "ein varietet av standardengelsk", og ein slik praksis bør vi altså godta for norsk òg: "norsk" betyr "ein type norsk", ikkje "alt norsk". Men i "varedeklarasjonen" bør det sjølvsagt alltid presiserast kva type "norsk" vara (ordboka) inneheld. Og her er det altså bokmålsleksikografane som er dei store syndarane.

Noko liknande gjeld for så vidt utvalet av ord og former. Det må vere lov å gi ut ordbøker med eit utval av dei tillatne ordformene, viss ein klart markerer kva slags prinsipp som har styrt utvalet. Fjeld jamfører her to ikkje heilt jamførbare forhold: utelatinga av radikale former i Kunnskapsforlagets bokmålsordbøker, og bruken av den eine infinitivsforma som referanseform i nynorske ordbøker og ordlister. (Ho seier feilaktig at "det er svært vanlig at bare a-formene er oppført under de enkelte lemmaene"; det er e-formene som er langt dei vanlegaste i dag – men det rører sjølvsagt ikkje ved det prinsipielle i argumentasjonen hennar.) I det siste tilfellet gjeld det ein formtype som er automatisk substituerbar, og som det blir gjort merksam på i forordet, m.a.o.: ein brukar kan alltid setje inn den rette forma ut ifrå dei opplysningane som står i ordboka. Det er dessutan ein del av vanleg språkbrukarcompetanse i nynorsk å vite at begge infinitivsendingane finst og er jamstilte. Radikale former i bokmålet kan ein derimot ikkje utan vidare avleie av dei tradisjonelle.

Her kjem vi inn på ein anna viktig prinsipielt spørsmål: Kor store krav skal ordboksredaktøren stille til brukaren, når det gjeld kunnskapar om dei elementære ortografiske og morfologiske reglane som gjeld for det aktuelle språket/den aktuelle målforma? Er det rimeleg å godta at ordboksbrukarar aldri les forord og innleiingar, og derfor anstrenge seg for å presse inn alle opplysningar i sjølve ordboksteksta? Kan ein ved å ta inn store mengder av regelmessige og forutseielege former svekkje forståinga for at morfologien byggjer på reglar og ikkje berre er ei samling av enkeltformer? Ikkje minst med tanke på norsk leksikografi kunne det ha vore emne for ein eigen artikkel i *LexicoNordica*.

Eva Rudman (för Norstedts ordboksredaktion)

Kommentar till Arne Olofssons recensioner av engelska ordböcker

I första numret av LexicoNordica är Arne Olofsson en flitig bidragsgivare. Han recenserar bl.a. Norstedts stora engelsk-svenska ordbok och Norstedts stora svensk-engelska ordbok samt Norstedts lilla engelska ordbok (den senare i jämförelse med Natur och Kultur: Engelsk ordbok och Orestrom: Engelsk ordbok).

Vi är glada över Olofssons sammanfattande positiva omdömen om Norstedts ordböcker och hans värdefulla förbättringsförslag. Vi vill dock gärna kommentera några missuppfattningar.

Det faktum att ordböcker "som blivit kända under ett visst förlagsnamn plötsligt börjar uppträda under ett annat och med ny design" går i vårt fall tillbaka på Esseltes försäljning av hela förlagsdelen till Liberkoncernen. Det som varit Esseltes ordboksredaktion fördes över till Norstedts. I samband därmed skapades Norstedts ordböckers randiga profil. Syftet med den är ett ge en tydlig sortimentsstruktur: tre ordboksstorlekar, en färg per språk.

I Norstedts stora engelsk-svenska ordbok och Norstedts lilla engelska ordbok har engelska sammansättningar som särskrivs eller skrivs med bindestreck nu i stor utsträckning tagits upp som egna uppslagsord i stället för som tidigare placeras som fraser under ett huvudord. Arne Olofsson tycks tro att detta i sig lett till en ökning av antalet ord och fraser. Detta är fel. I själva verket är det just för att det är så svårt att entydigt definiera vad som ska räknas som uppslagsord och vad som ska räknas som fraser som förlaget sedan länge anger ordböckers storlek i ord och fraser. Något som i första upplagan räknades som en fras kan alltså i andra upplagan räknas som uppslagsord utan att totalen därför ändras. Däremot kräver det mer spaltutrymme. Att inte alla sammansättningar brutits ut och placerats som uppslagsord är i första hand en omfångsfråga.

Arne Olofsson använder i sina kommentarer gärna uttryck som "råkar", "har hamnat", "inte lyckats genomföra". Ordboksarbete är svårt och krävande, bl.a. beroende på textmängden. Naturligtvis slinker fel igenom även i de bästa av ordböcker, men det beror inte på slumpen eller på lexikografisk lättja. Arne Olofsson vet säkert detta eftersom han ju själv – som framgår av tryckortssidorna – är medarbetare i Natur och Kulturs svensk-engelska ordbok (vilken även utgör grund för den recenserade dubbelvolymen från Natur och Kultur). Han borde också veta att det knappast är förenligt med god sed att recensera konkurrerande produkter när man har en egen "axe to grind" i sammanhanget. Det har med etik och trovärdighet att göra!

Arne Olofsson

Svar på Eva Rudmans kommentarer

1. När jag recenserar ordböcker, har jag ingen "axe to grind", för att använda Eva Rudmans uttryck i slutet av kommentarerna. Jag representerar närmast avnämarsidan i min egenskap av universitetslärare och forskare. Till skillnad från redaktionschefen Rudman har jag inte haft planerings- eller ledningsansvar för någon enda produkt på marknaden, och det inbringar mig inte ett öre om en viss ordbok säljer bättre än en annan. När jag blev ombedd av LexicoNordica att recensera de tre små ordböckerna, meddelade jag att jag var tveksam till uppdraget, eftersom jag hade lämnat bidrag till ordboken från Natur och Kultur. Jag fick ett svar som gick ut på att nästan alla som var lämpliga som recensenter också haft något med ordboksutgivning att göra, och att en sådan bakgrund inte borde utgöra något hinder. Vad beträffar min trovärdighet, som ER ifrågasätter, torde det framgå av mina recensioner av de konkurrerande ordböckerna att jag i huvudsak har hållit mig till objektivt fastställbara ting och avstått från sådant som mera är frågor om tycke och smak. För de stora ordböckerna, där min kritik är mera omfattande, kan det inte finnas något trovärdighetsproblem, eftersom det inte existerar några konkurrerande verk som jag skulle kunna ha intressen i.

2. Beträffande svåröverskådligheten på marknaden kritiserar jag givetvis inte Norstedts för att Liber köpte Esseltes förlag och förde över ordboksdelen till Norstedts. Jag ser problemet ur användarperspektiv, delvis mot bakgrund av att jag regelbundet försöker informera universitetsstuderande i engelska om utbudet av ordböcker. Onekligen skapade det förvirring när Norstedts satte randiga skyddsomslag på de gamla Esselte-böckerna, och jag har själv en uppsättning av de stora ordböckerna (köpta samtidigt i en box) där det under de nya enhetliga omslagen står Esselte i guldtryck på den ena och Norstedts på den andra. Ändå är det inte värst med just de stora ordböckerna. Det är på mellannivån som ordbokskunderna har det besvärligast. 1992 kom en Norstedts-box med förkortade versioner (en gjord 1983, den andra 1992) av de stora ordböckernas *första* upplagor, men redan 1994 blev dessa verk överspelade av nästa box, med förkortade versioner av de storas *andra* upplagor. Sådant bidrar inte till vad ER kallar "en tydlig sortimentsstruktur", och förhållandet att Norstedts också har producerat specialversioner för Akademibokhandeln gör det inte lättare att vara ordbokskund.

3. ER har rätt i att systemet med sammansättningar som egna uppslagsord inte automatiskt leder till en ökning av antalet "ord och fraser". Däremot, vilket jag antydde med exempel från den stora engelsksvenska ordboken, kan det uppstå en ökning när man inte lyckas rensa systemen. I fallet *Pap* och *Pap smear*, som jag tog upp, har det blivit fyra "ord och fraser" i stället för de två man skulle ha klarat sig med vid enhetlig tillämpning av antingen den gamla principen eller den princip man säger sig ha valt.

4. Det gläder mig att ER värdesätter de påpekanden jag gör i recensionerna, men det bekymrar mig att hon som redaktionschef tycks acceptera att det "slinker igenom fel" med hänvisning till den stora textmängden. Borde inte Sveriges största producent av ordböcker ha kontrollresurser i paritet med produktionsresurserna? Och om felet enligt ER inte beror på "slumpen" och inte heller på "lexikografisk lättja", vad anser hon då att de beror på? Okunnighet (se *female impersonator*)? Slarv (se *dough*)? Ingen av de alternativa förklaringar som finns kan förlaget rimligen uppfatta som attraktivt.

För övrigt anser jag att ordboksörlagen bör vara tacksamma för den gratiskonsultation som det innebär att få produkterna recenserade i en vetenskaplig tidskrift. Om en recension sedan leder till att förlaget gör obehagliga upptäckter, är det inte den mest konstruktiva åtgärden att försöka misstänkliggöra recensenten. Att avrätta budbäraren är ingen lösning på de problem han berättar om.

Kommentar av redaktionen

Tyvärr tycks det ha förekommit ett litet missförstånd här. Jag uppfattade faktiskt aldrig att Arne Olofsson i viss mån medarbetat i en av de tre mindre ordböcker jag bad honom recensera. Kanske var jag så ivrig att få ett par bidrag av en av Sveriges främsta kännare av svensk-engelsk lexikografi att jag förträngde den upplysningen. Självfallet tar jag på mig ansvaret för missförståndet och beklagar det. Som Arne Olofsson själv framhåller är hans recension av de tre mindre ordböckerna dock så objektiv och så allmänt hållen att någon större skada ändå knappast är skedd. – Beträffande diskussionen om recensionen av de båda stora norstedtsordböckerna hänvisas till förordet, s. 1–2.

Sven-Göran Malmgren

Ingångna böcker från april 1994 till maj 1995

(se även recensionsavdelningen)

- Britt Bakker/Ljiljana Komadinić-Nikolić/Dianna Mazalin-Bøge/Svein Mønnesland: *Norsk-serbisk/kroatisk ordbok*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget 1995. (688 sider)
- Henning Bergenholtz og Sven Tarp med bidrag af Grete Duvå, Ole Norling-Christensen, Anna-Lise Laursen, Hans Kristian Mikkelsen, Sandro Nielsen og Jette Pedersen: *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger – problemer og løsningsforslag*. Herning: Systime 1994. (320 sider)
- Marianne Dons/Jesper Bang: *Omkostningsbestemt leje og forbedring*. 2. udg. København: Gad 1995. (336 sider)
- Encyclopædia Iuridica Fennica II. Maa-, vesi- ja ympäristöoikeus.* ('Jord-, vatten och miljörätt'). Päätoimittaja ('huvudredaktör') Heikki E.S. Mattila. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. C-sarja n:o 25. Helsinki 1995.
- IV. *Rikos- ja prosessioikeus* ('Straff- och processrätt').
- Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-symposium XV. Våren 11–12.2. 1995.* Publikationer av Forskargruppen för översättning och fackspråk vid Vasa universitet Nr. 20. Vasa 1995. Fram.
- Wilhelm Gubba: *juridisk ordbog dansk-tysk*. 3. udg. København: Gad 1995. 723 sider)
- Islandskur-Føroyskur ordalisti*. Oslo: Nordisk Språksekretariat 1995. 74 sider)
- Alan Karker: *Politikens Synonymordbog*. 10. udgave. København: Politiken 1993. (355 sider)
- K.E. Kjær Madsen: *Hvad hedder på spansk "At tage tyren ved hornene" (Udtryk og talemåder med dyrenavne på dansk og spansk samt relaterede begreber)*. Århus: Handelshøjskolen i Århus 1994. (91 sider)
- K.E. Kjær Madsen: *Hvordan siger man på spansk "En gæst og en fisk lugter ilde den tredje dag" (Ca. 2000 danske ordsprog med spanske paralleller)*. Århus: Handelshøjskolen i Århus 1994. (135 sider)
- Jacek Kubicki: *Svensk-polsk ordbok*. Sthlm: Natur och Kultur 1988.
- Jacek Kubicki: *Polsk-svensk ordbok*. Sthlm: Natur och Kultur 1995.
- Aino Kärnä: *Saksa-suomi opiskelusanakirja* ('Tysk-finsk studieordbok'). Helsingfors: WSOY 1995.
- Kåre Nilsson: *Norsk Portugisisk Ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget 1994. (594 sider)
- Anja Sarantola/Tauno Sarantola: *Ruotsi-suomi opiskelusanakirja* ('Svensk-finsk studieordbok'). Helsingfors: WSOY 1995.
- Burkhard Schaefer/Henning Bergenholtz (Hrsg.): *Fachlexikographie. Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*. Tübingen: Narr 1994. (= *Forum der Fachsprachenforschung* 23). (445 sider)

Skandinavisk ordbok. Utarbeidet av Birgitta Lindgren, Skirne Helg Bruland, Allan Karker og Ståle Løland. Oslo: Kunnskapsforlaget 1994.

Svenskt runordsregister. Utarbetat av Lena Peterson. 2. uppl. Uppsala universitet: Institutionen för nordiska språk 1994.

Meddelanden från Nordiska föreningen för lexikografi

Dödsfall

Professor Karl Hyldgaard-Jensen er død, 77 år gammel. Karl Hyldgaard-Jensen var professor i tysk ved Københavns Universitet fra 1966 til 1987. Før det hadde han vært dosent ved Göteborgs universitet. Ved siden av sin professorstilling i København hadde han en lang rekke til-litsverv. Han var bl.a. bestyrer av universitetets institutt for germansk filologi og formann for Forskningsrådets utvalg vedrørende fremmed-sprogpædagogik. Hyldgaard-Jensen var også i en lang periode formann for Den internasjonale Tysklærerforening. Hans hovedområde innen forskningen var mellomnedertysk filologi, men de siste årene var han spesielt opptatt med undersøkelser av tysk påvirkning på dansk juridisk språk. Leksikografer er professor Karl Hyldgaard-Jensen stor takk skyldig for hans innsats som medarrangør av leksikografiske symposier som har vært holdt i København i en årrekke.

Professor Hans-Peder Kromann er død, 53 år gammel. Kromann var professor ved Institut for Tysk ved Handelshøjskolen i København fra 1976. Han var en initiativtaker og en innflytelsesrik lingvist som deltok ivrig i forskjellige forskningsprosjekt innen grammatikk, leksikologi og leksikografi. Som medlem av Statens humanistiske Forskningsråd gjorde han også en stor innsats for å styrke den leksikografiske forskningen og fagspråksforskningen i Danmark. Kromann var internasjonalt anerkjent for sin forskning innen leksikografi med en rekke publiserte vitenskapelige artikler. Hans undersøkelser dreide seg særlig om tospråklig leksikografi og fagspråksleksikografi. En av hans mest kjente vitenskapelige artikler er Überlegungen zu Grundfragen der zweisprachigen Lexikographie (medforfattere Theis Rüber og Poul Rosbach) som kom ut i Germanistische Linguistik 3-6 1984.

Nordisk forening for leksikografi minnes Karl Hyldgaard-Jensen og Hans-Peder Kromann med takk og ærbødighet.

Jón Hilmar Jónsson

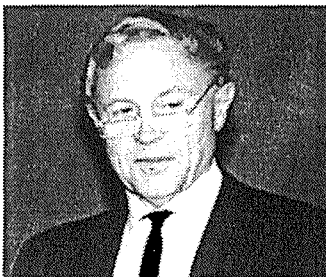

Nationalencyklopedins ordbok, NEO

en språklig kunskapskälla för alla.

Detta är NE:s ordbok

Nationalencyklopedins ordbok omfattar 3 band med samma format och layout som NE. Ordboken innehåller omkring 100 000 betydelsebeskrivningar och ungefär 130 000 exempel på användning av ord och uttryck. I ordboken får man uppgifter om ordens stavning, uttal, avstavning, betydelse och konstruktionssätt. Dessutom får man veta hur orden är besläktade, varifrån orden kan härledas och när de första gången dyker upp i svenskan. Första bandet av NE:s ordbok utges i oktober 1995, band 2 och 3 under 1996.

Sture Allén leder arbetet med NE:s ordbok.

Modernt

NE:s ordbok speglar det allmänna språk vi använder idag. NEO är den första ordboken som på ett samlat sätt skildrar det svenska språket och definierar ord med exempel, etymologi, första belägg, konstruktionssätt och semantiska

fält, det vill säga under-, över- och sidoordnande ord. NEO representerar alltså ett unikt arbete om svenska språket och innehåller uppgifter som aldrig tidigare publicerats i ett verk av denna karaktär.

Sänd in kupongen nedan eller kontakta vår medlemservice på telefonnr: 042-36 00 00 el. telefax: 042-33 91 40.

Klipp ut eller kopiera kupongen!

Nationalencyklopedins ordbok

- Ja tack!** Jag beställer Nationalencyklopedins ordbok.
- Jag väljer NEO i blå konstläder inbinding, pris 765:-/band. 83-95901
- Jag väljer NEO i halvfransk inbinding, pris 965:-/band. 87-95901
- Ja tack!** Jag vill veta mer om Nationalencyklopedins ordbok.
Sänd mig utförlig information helt utan köptagande. 83-95902
- Ja tack!** Jag vill veta mer om uppslagsverket Nationalencyklopedin.
Sänd mig utförlig information helt utan köptagande. 43-95901

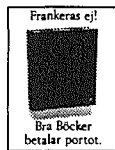
Namn: _____

Adress: _____

Postadress: _____

Telefonnr: _____

Bra Böcker förbehåller sig rätten att acceptera ordern. Priserna gäller under 1995.

NEO NE:s ordbok

Svarspost

Kundnummer 25 01601 98
263 01 Höganäs

Det tar lång tid att lära sig göra bra ordböcker. Norstedts har ordbokstraditionen!

På Norstedts, landets största utgivare av en- och tvåspråkiga ordböcker, finns Sveriges enda större fasta ordbokredaktion. Redaktionen har lång erfarenhet och har etablerat ett djupt samarbete med hela sfären av kommittéer och bidragsgivare som språkexperter, universitetsinstitutioner, Svenska Akademien, Svenska språknämnden och flera stora välrenommerade ordboksförlag i Europa och USA.

Norstedts har ordböcker på 29 språk – alla behov. För professionella användare, universitetsstudier, arbete, hem och skola.

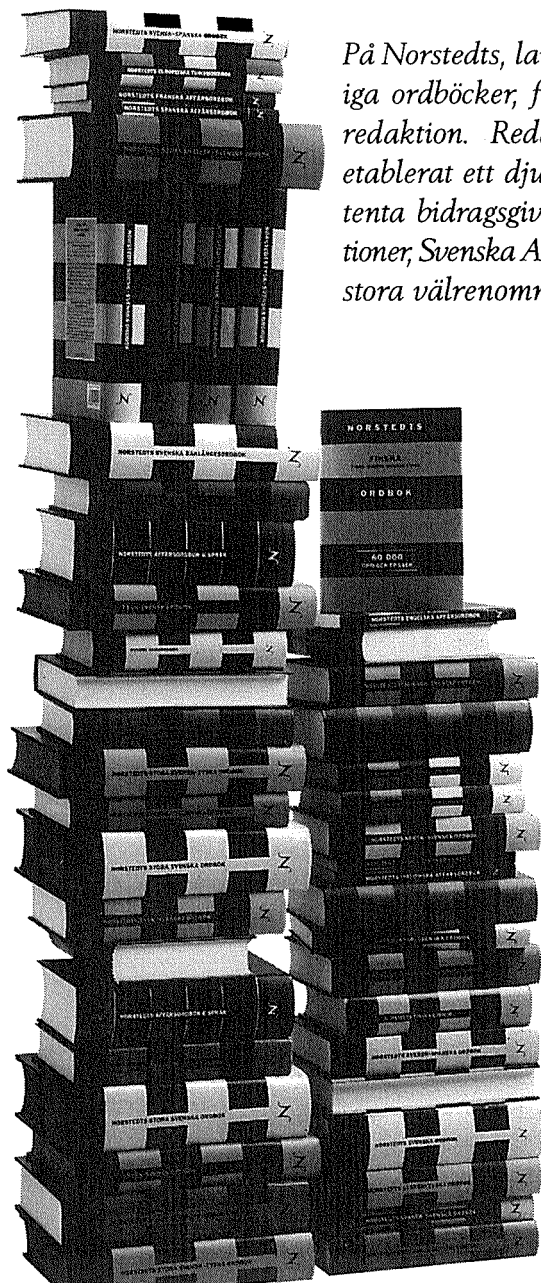
Många titlar har redan blivit standardverk. 1994 kom helt nya engelska, tyska och italienska mellanvolymerna. De små ordböckerna är bl.a. lämpliga för skolan. De stora engelska ordböckerna och den stora svenska ordboken är arbetsredskap för den avancerade användaren.

Norstedts har ordböcker på diskett och CD-ROM för PC och Macintosh. Det är snabbt och praktiskt att ha ordböcker lagrade direkt på hårddisken. Dessutom finns världens största ordbok – Norstedts Multilingual – på CD-ROM. Tolv språk, 6 miljoner ord!

Vi arbetar fortlöpande med att göra fler och fler randiga ordböcker samt med att göra våra andra ordböcker ännu bättre.

NORSTEDTS

Aktuella ord sedan 1823

Nya ordböcker från Norstedts.

Sveriges största ordboksförlag!

Norstedts stora engelska ordbok

dra upplagan. Utk. 1993. Största mest heltäckande till och från engelska, för den avancerade ändaren och för alla som vill ha allra bästa! Tillsammans 3.000 ord och fraser.

ns i bokform: engelsk-svensk o. svensk-engelsk, var för sig r sampackade i box. nmer i höst på CD-ROM! tillgänglig i datorn, snabb som ormbotssamhället.

De mellanstora ordböcker:

ker var mans behov av moderna aktuella ordböcker. Rena emansordböckerna". Säljs i arata volymer eller sampackade aktiska boxar.

Norstedts engelska ordbok

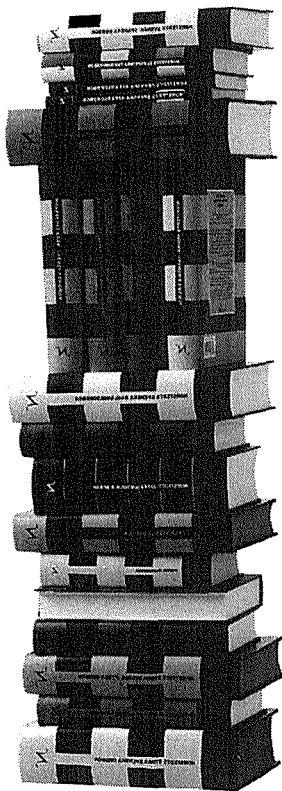
elsk-svensk och svensk-engelsk. lra uppdaterade och omarbe- e upplagan. Tillsammans 152.000 ord och fraser. Utk. 1994.

Norstedts tyska ordbok

Helt ny tysk-svensk ordbok, och svensk-tysk ordbok i andra reviderade upplagan. Tillsammans 127.000 ord och fraser. Utk. 1994.

Norstedts katalansk- svenska ordbok

Helt ny ordbok utarbetad av Dan Nosell. Företal av Knut Ahnlund, och dessutom 50 sidor om katalanskans grammatik. 30.000 uppslagsord. Utk. 1995.

Norstedts italienska ordbok

Alltigenom nya italiensk-svenska och svensk-italienska ordböcker. Det nya oumbärliga standardverket för alla som studerar italienska, från nybörjare till universitets-studerande. Tillsammans 111.000 ord och fraser. Utk. 1994.

Norstedts skandinaviska ordbok

Innehåller ord som kan välla bekymmer vid kontakter mellan de skandinaviska länderna. 3 separata listor med drygt 3.000 ord var: danska till norska och svenska, norska till svenska och danska samt svenska till danska och norska. 10.000 ord. Utk. 1994.

Randiga ordböcker från
NORSTEDTS

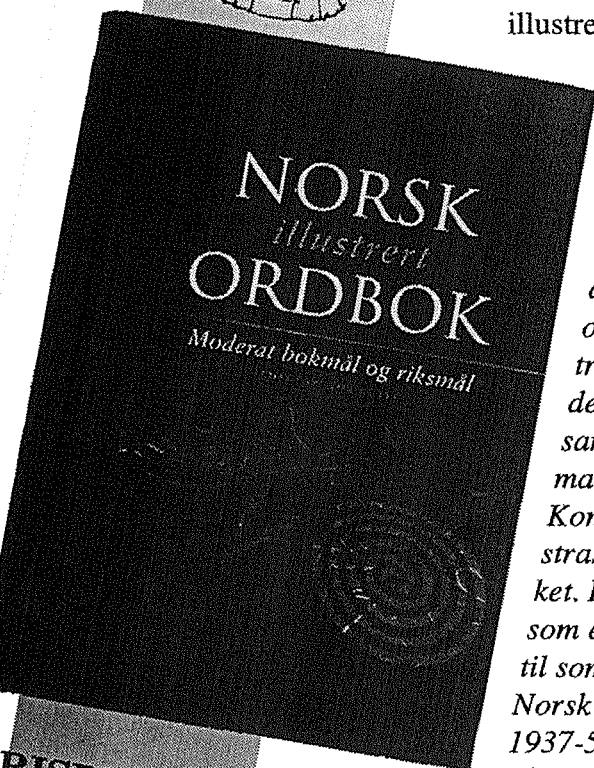
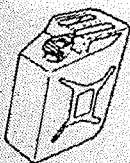
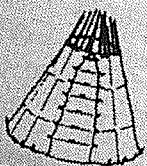
Det finns inga bättre.

Norsk illustrert Ordbok

Norsk illustrert Ordbok

av Tor Guttu dekker de fleste behov som brukere av norsk måtte ha. Den er på vel 1000 sider, inneholder mer enn 60 000 oppslagsord og gir opplysninger om ordenes skrivemåte, uttale, ordklasse og bøyning, betydning, bruk og opprinnelse. Ved en lang rekke ord oppgir den dessuten synonymer.

I 1994 fikk Tor Guttu årets populærvitenskapelige pris fra Det historisk-filosofiske fakultet ved Universitetet i Oslo for sitt arbeid med Norsk illustrert Ordbok.

I sin begrunnelse for tildelingen sier priskomiteén bl.a.: «Norsk illustrert Ordbok utmerker seg på flere måter. Den har et godt og ajourført utvalg av oppslagsord; eksemplene er meget veltrufne, og kanskje særlig bør det nevnes at definisjonene samtidig er maksimalt korte og maksimalt treffende.

Kombinasjonen av tekst og illustrasjoner er også meget vellykket. I det hele tatt er det en ordbok som en ofte ser at det blir henvist til som en pålitelig autoritet. Siden Norsk Riksmålsordbok utkom i 1937-57, har det ikke vært laget en så stor definisjonsordbok for bokmål.» Kr 489,-

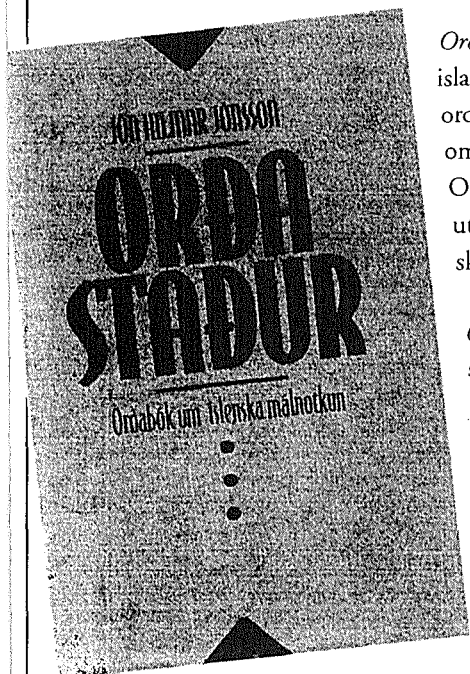
RISBELØNNET

©V© KUNNSKAPSFORLAG

Orðastaður

En ny islandsk konstruksjons-,
kollokasjons- og orddanningsordbok

Orðastaður av Jón Hilmar Jónsson er den første islandske ordboka sem spesielt tar for seg bruken av ordene, både med hensyn til de syntaktiske omgivelsene og de sammensetninger ordene opptrer i. Ordboka vil kunne være til like stor nytte for utlendinger med grunnleggende kunnskaper i islandsk som for islandske brukere.

Orðastaður inneholder omtrent 11 tusen oppslagsord som til sammen gir adgang til omtrent 45 tusen konstruksjoner og kollokasjoner. I tillegg kommer omkring 15 tusen illustrerende eksempler. Den morfologiske delen omfatter ca. 100 tusen sammensetninger. *Orðastaður* er 698 sider.

Jón Hilmar Jónsson er en av redaktørene ved Orðabók Háskóla Íslands, Leksikografísk institutt, Íslands Universitet i Reykjavík

Mál og menning

Laugavegi 18 • IS -101 Reykjavík • Island
Tel. ++ 354 552 4240 • Fax ++ 354 562 3523

Gads stribede ordbøger

Alle ordbøgerne dækker begge veje i et bind med over 40.000 ord. Sprog og Sprog er nutidssprog, og der er en vrimmel af eksempler på ordenes brug i sætninger, faste vendinger og forbindelser med sproget i andre

ENGLISK - DANSK - ENGLISK
small - kr. 98,00 - medium - kr. 128,00 - large - kr. 178,00

FRANSK - DANSK - FRANSK
small - kr. 98,00 - medium - kr. 128,00 - large - kr. 178,00

ITALIENSK - DANSK - ITALIENSK
small - kr. 98,00 - medium - kr. 128,00

SPANSK - DANSK - SPANSK
small - kr. 98,00 - medium - kr. 128,00

SVENSK - DANSK - SVENSK
small - kr. 98,00 - medium - kr. 128,00

TYSK - DANSK - TYSK
small - kr. 98,00 - medium - kr. 128,00 - large - kr. 178,00

GADS FAGORDBØGER

Juridisk ordbog/dansk-tysk, 3. udg. · kr. 350,00

Juridisk ordbog/tysk-dansk, 3. udg. · kr. 475,00

Juridisk ordbog/engelsk-dansk · kr. 295,00

Juridisk ordbog/spansk-dansk · kr. 345,00

Medicinsk ordbog · dansk-engelsk/engelsk-dansk · kr. 650,00

Genteknologisk ordbog · dansk-engelsk/engelsk-dansk · kr. 375,00

Dansk frekvensordbog · kr. 995,00

Plantskabens Ordbog for Gartnerere og Botanikere · kr. 1.295,00

GADS FORLAG
Vimmelskiftevej 32
1161 København K
Telefon 33 15 05 58

1. LexiconNordica **udkommer** hvert år i november. Årsskriftet indeholder leksikografiske bidrag, som er skrevet på et af følgende nordiske sprog: dansk, finsk, færøsk, islandsk, norsk (bokmål eller nynorsk), svensk. Bidrag på engelsk, fransk eller tysk kan også optages, hvis særlige forhold taler for det.

2. **Manuskript** og en diskette sendes til det medlem af redaktionskomiteen, som bor i bidragsyderens land:

Jens Axelsen, Birkebakken 11, DK-2840 Holte

Dag Gundersen, Norsk leksikografisk institutt, Boks 1001, Blindern, N - 0315 Oslo

Jón Hilmar Jónsson, Orðabók Háskólans, Neshaga 16, IS - 107 Reykjavík

Martin Gellerstam, Inst. för svenska språket, Göteborgs universitet,

S - 412 98 Göteborg

Nina Martola, Forskningscentralen för de inhemska språken, Sörnäs strandväg 25,

SF - 00500 Helsingfors

Seneste tidspunkt for aflevering af manuskript er den 1. maj, hvis artiklen skal kunne trykkes i det nummer af tidsskriftet, som udkommer i november samme år. Disketten skal indeholde artiklen i to formater: en ren ASCII- eller tekstfil uden nogen formateringer og en fil med artiklen med bibeholdelse af alle formateringer.

Følgende tekstbehandlingsprogrammer er til vores rådighed:

Apple Macintosh:	Word (vi vil foretrække filer skrevet med dette program); Word perfect
IBM og kompatible:	Word, Word Windows, WordPerfect, Word Perfect Windows

3. **Illustrationer** af ordbogsartikler, reklamer og andre tekst- eller billeddele, der skal medtages i artiklen, indsættes i ms. og vedlægges i kopi.

4. **Manuskriptets ydre form:** Manuskriptet **indledes** med forfatternavn og titel på artiklen. Herefter følger et **abstract** på engelsk på ca. ti linier og dernæst selve artiklen, som opdeles i kapitler. Bidrag vil normalt have et omfang på højst 25 sider.

5. **Citater:** kortere citater bringes som en del af teksten. Disse anføres med hævede og ens (ikke krumme) anførelsestegn, f.eks. "in diesem Zusammenhang". Længere citater eller fremhævelser af større vigtighed bør gives i et afsnit for sig selv.

6. Vi anbefaler en tilbageholdende brug af **fodnoter**. Evt. nødvendige noter gennemnummereres i teksten med højstillet angivelse uden parentes.

7. **Litteraturhenvisninger** foretages i teksten på følgende måde: ... Herbst (1985:310) eller Herbst (1985) ...

8. Særlige angivelser: **leksikografiske termer** kan, når de indføres, fremhæves med fed; angivelse af **objektsproglige enheder** med kursiv; betydninger af sproglige enheder angives ved hjælp af enkle anførelsestegn, f.eks. 'en ugift mand'. Tankestreger og "tilminus" som i 1987-1988 skal være længere end stregen ved orddeling, brug derfor den "lange bindestreg" alle andre steder. Ved angivelse af store tal bruges et punktum mellem tre cifre, fx 250.000. Forkortelser anføres med forkortelsespunkt, f.eks. skrives *evt.* og ikke *evt*

9. **Eksempel på litteraturangivelser**

Ordbøger:

ALD 1948 = A.S.Hornby/E.V.Gatenby/H.Wakefield: *A Learner's Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.

COBUILD 1987 = *Collins COBUILD English Language Dictionary*. Editor in Chief: John Sinclair, Managing Editor: Patrick Hanks. London/ Glasgow: Collins.

Anden litteratur:

Haiman, John 1980: Dictionaries and Encyclopedias. I: *Lingua* 50, 329-357.

Mugdan, Joachim 1985a: Grammatik im Wörterbuch: Wortbildung. I: Herbert Ernst Wiegand (udg.): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 237-308.

Zgusta, Ladislav 1971: *Manual of lexicography*. The Hague: Mouton.

